

KAUNOKIRJALLISUUDEN SISÄLLÖNKUVAILUN ASPEKTIT

JARMO
SAARTI

Informaatiotutkimuksen laitos

Kirjastoammattilaisten ja kirjastonkäyttäjien
tekemien romaanien tiivistelmien ja asiasanoitusten
yhdenmukaisuus

OULU 1999

Abstract and Summary in English

JARMO SAARTI

**KAUNOKIRJALLISUUDEN
SISÄLLÖNKUVAILUN ASPEKTIT**

Kirjastoammattilaisten ja kirjastonkäyttäjien tekemien
romaanien tiivistelmien ja asiasanoitusten
yhdenmukaisuus

(Abstract and summary in English)

Esitetään Oulun yliopiston humanistisen
tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Linnanmaan Keckmaninsalissa
(HUI06), 29. tammikuuta 2000 klo 12.

Copyright © 2000
Oulu University Library, 2000

Käsikirjoitus vastaanotettu 24 marraskuuta 1999
Hyväksytty 10 joulukuuta 1999

Esittäneet
Dosentti Hannele Koivunen
Dosentti Ilkka Mäkinen

ISBN 951-42-5476-7

ALSO AVAILABLE IN PRINTED FORMAT

ISBN 951-42-5475-9
ISSN 0355-3205

OULU UNIVERSITY LIBRARY
OULU 2000

Saarti, Jarmo, Aspects of fictional literature content description. Consistency of the abstracts and subject indexing of novels by public library professionals and clients.

Department of Information Studies, University of Oulu, P.O. Box 1000, FIN-90401 Oulu, Finland

1999

Oulu, Finland

(Manuscript received 24 November 1999)

Abstract

The subject of this study is the content description of fictional works, especially novels. Study is divided into two sections. In the first part of it the aim is to investigate the communicative process of fiction, the previous studies on the content description of fiction and the making of thesauruses for fiction. In the second part the aim is to create means for the analysis of fictional content description (based on the first part's theoretical discussion) and to make a general model for fiction search and retrieval system. The material for the empirical part of the study was gathered in Finnish public libraries. The aim of the empirical part of the study is to find out how the clients and the library professionals of public libraries describe novels by indexing and abstracting them - what differences they have and what is the consistency between them.

The basic theoretical approach in this study is qualitative and specifically as seen within the grounded theory. The corpus of this study was analyzed both with qualitative and quantitative methods. Qualitative methods were mainly used when analyzing the abstracts and the indexings were analyzed with the basic statistical methods as well as with the calculated consistency values for indexers.

The main finding was that the abstracts and indexings were very inconsistent. One could also typify the abstracts in four categories: plot/thematical abstracts, cultural/historical abstracts, abstracts that describe the reading experience and critical abstracts. Also, with the aid of statistics one could make a typical indexing string of each novel that consisted about 10-15 indexing terms which described the basic contents of each novel. In the end of the study a model for search and retrieval system for fiction is presented.

Methodologically, the triangulative approach with different kinds of methods turned out to be fruitful. Especially when studying the human behaviour, both quantitative and qualitative methods are needed. When used together they test the findings and results and thus give more validity to the final results.

Keywords: fiction, abstracts, indexing, grounded theory

Saarti, Jarmo, Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit. Kirjastoammattilaisten ja kirjastonkäyttäjien tekemien romaanien tiivistelmien ja asiasanoitusten yhdenmukaisuus.

Informaatiotutkimuksen laitos, Oulun yliopisto, PL 1000, 90401 Oulu

1999

Oulu, Finland

(Käsikirjoitus vastaanotettu 24. Marraskuuta 1999)

Tiivistelmä

Tutkimuksen aihe on kaunokirjallisuuden, erityisesti romaanien sisällönkuvailu. Tutkimus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan kaunokirjallisuuden viestintäprosessia sekä esitetään katsaus kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua koskevaan tutkimukseen sekä kaunokirjallisuuden asiasanastojen ja tesaurusten laatimiseen. Toisessa osassa tavoitteena on luoda edellä mainituista teoreettisista lähtökohdista välineet kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun analysointiin sekä esittää tästä analyysistä lähtien malli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmän kehittämiseksi. Tutkimuksen empiirinen osa perustuu suomalaisissa yleisissä kirjastossa toteutettuihin romaanien sisällönkuvailua koskeviin koetilanteisiin. Empiirisen tarkastelun tavoitteena on selvittää, kuinka kirjastoammattilaisten ja kirjaston asiakkaiden tuottamat samojen kaunokirjallisten teosten sisällönkuvailut, asiasanoitukset ja tiivistelmät, eroavat toisistaan ja kuinka yhteneväisiä ne ovat.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä on nk. grounded theory. Aineiston analyysi perustuu sekä laadullisiin että määrällisiin menetelmiin. Lyhennelmiä analysoidaan sisällönanalyttisillä menetelmillä ja teosten asiasanoituksia tilastollisilla perusmenetelmillä sekä laskemalla eri henkilöiden tuottamille asiasanoituksille yhdenmukaisuutta kuvaavat tunnusluvut.

Koehenkilöiden tekemät lyhennelmät ja asiasanoitukset olivat hyvin epäyhteneväisiä. Lyhennelmistä voitiin löytää neljä perustyyppiä, jotka ovat: juoni- tai temaattinen tiivistelmä, kulttuurihistoriallinen tiivistelmä, subjektiivinen tiivistelmä sekä kriittinen tiivistelmä. Asiasanoituksista voitiin löytää tilastollisten menetelmien avulla teosten tyyppikuvailut, jotka muodostuvat noin kymmenestä käytetyimmästä asiasanasta kunkin teoksen kohdalla. Lisäksi tutkimuksen lopussa esitetään yleinen malli kaunokirjallisuuden tietojärjestelmälle.

Teoreettisesti grounded theoryyn perustuva ja menetelmällisesti triangulatiivinen lähestymistapa soveltui hyvin tällaiseen tutkimukseen, jossa haluttiin tutkia aiemmin vähän tutkittua aluetta ja luoda sen piirissä peruskäsitteistöä ja välineitä jatkotutkimukselle.

Asiasanat: kaunokirjallisuus, tiivistelmät, indeksointi, grounded theory

Sisältö

Abstract	
Tiivistelmä	
Sisältö	
Luettelo tekstissä esitetyistä kuvista ja kuvioista	
Luettelo tekstissä esitetyistä taulukoista	
Esipuhe	15
1. Johdanto	17
1.1. Tutkimuksen aihe, tausta ja merkitys	17
1.2. Kaunokirjallisuuden tallennuksen ja –haun tutkimus informaatiotutkimuksessa	19
1.3. Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja tutkimuksen rakenne	20
2. Tutkimuksen keskeiset käsitteet	22
2.1. Kaunokirjallisuus	22
2.2. Indeksointi	25
2.3. Tiivistelmä	27
2.4. Yhdenmukaisuus	27
3. Katsaus kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua käsittelevään tutkimukseen ja sen keskeisiin ongelmiin	29
3.1. Kaunokirjallisuuden luokitustutkimukset	29
3.2. Hyllyluokitustapaustutkimukset	32
3.3. Kaunokirjallisuuden luokitusten kehittäminen	34
3.4. Kaunokirjallisuuden asiasanoitusta käsittelevät tutkimukset	37
3.5. Yhteenvedo kaunokirjallisuuden tallennuksen ja –haun tutkimuksista	40
4. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessi	42
4.1. Viestintäprosessin elementit	42
4.2. Viestintämalli kaunokirjallisuuden tutkimuksessa	45
4.3. Kaunokirjallisen viestinnän malli	48
4.3.1 Tekijä kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa	51
4.3.2 Teos kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa	54
4.3.3 Lukija kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa	59
4.3.4 Kaunokirjallisuuden viestintäprosessi ja kaunokirjallisuuden sisälönkuvailu	63

5. Kaunokirjallisuuden asiasanoitus	66
5.1. Aboutness-käsite ja sen soveltaminen fiktiiviseen aineiston asiasanoitukseen	66
5.2. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit	72
5.3. Kaunokirjallisuuden asiasanastojen kehitys	81
5.3.1. Ulkomaiset kaunokirjallisuuden asiasanastot	81
5.3.2. Kaunokki - suomalaisen kaunokirjallisuuden tesaurus	83
5.4. Indeksoinnin yhdenmukaisuus	85
6. Tarkennetut tutkimusongelmat ja tutkimuksen rajaukset	90
7. Tutkimusmenetelmä	92
7.1. Tutkimusote- ja tyyppi	92
7.2. Koehenkilöt ja kirjastot, joissa aineisto kerättiin	99
7.3. Kuvailut teokset	108
7.3.1. Teosten valintakriteerit	108
7.3.2. Kuvailtujen teosten tekijät ja teosten juonitiivistelmät	110
7.4. Koetilanteiden toteuttaminen	114
7.5. Aineiston käsittely- ja analyysimenetelmät	118
7.5.1. Tiivistelmien käsittely ja analysointi	119
7.5.2. Asiasanoitusten käsittely ja analysointi	124
8. Tulokset ja niiden tulkinta	126
8.1. Teosten tiivistelmät romaanien kuvaajina	126
8.1.1. Teoksen sisällöllisten elementtien kuvailu tiivistelmissä	129
8.1.2. Teoksen rakenteen kuvaus tiivistelmissä	134
8.1.3. Lukukokemus tiivistelmissä	136
8.1.4. Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon tiivistelmissä	139
8.1.5. Viittaukset tekijään tiivistelmissä	141
8.1.6. Teoksen arvottaminen tiivistelmissä	142
8.1.7. Tiivistelmät romaanien kuvaajina	144
8.2. Asiasanoitukset romaanien kuvaajina	146
8.2.1. Teosten kuvailuun käytettyjen asiasanojen lukumäärä	147
8.2.2. Teosten kuvailuun käytettyjen asiasanojen jakautuminen Kaunokissa käytettyjen fasettien mukaan	152
8.2.3. Suosituimmat asiasanat teoksittain ja teosten tyyppikuvailut	154
8.2.4. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus kuvailijoilla	163
8.3. Teoksista laadittujen tiivistelmien ja asiasanoitusten vertailu	165
9. Johtopäätökset	167
9.1. Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden laatimien romaanien sisällönkuvailujen erot ja yhtäläisyydet	168
9.2. Erot eri romaanityyppien kuvailuissa	169
9.3. Tiivistelmät ja asiasanoitukset fiktiivisen aineiston sisällönkuvaajana	171
9.4. Sisällönkuvailu ja tulkinta	174
9.5. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit	176
9.6. Kaunokirjallisuuden informaatiojärjestelmän ideaalimalli	177
9.7. Metodisia johtopäätöksiä ja jatkotutkimusaiheita	180
English summary	183
1. Introduction	183
2. Background	184

3. Research Questions, Methods and Data	191
4. Results	192
5. Conclusions	193
Lähteet	196
Liitteet	207

Luettelo tekstissä esitetyistä kuvista ja kuvioista

Kuva 2.1. Tiedonjärjestäminen ja siinä käytetyt välineet	25
Kuva 2.2. Indeksointi ja indeksointitermit	26
Kuva 2.3. Indeksoinnin, tiivistelmän teon ja tiedonhaun välinen suhde	27
Kuva 4.1. Viestintätapahtuman perinteinen malli	42
Kuva 4.2. Viestintätapahtumassa vaikuttavat tekijät	44
Kuva 4.3. Kaunokirjallisen viestinnän malli	48
Kuva 4.4. Jakobsonin kaunokirjallisen kommunikaation malli	50
Kuva 4.5. Teoksen sisäisen viestinnän rakenne Tammen mukaan	55
Kuva 4.6. Kertomuksen rakenne-elementit	58
Kuva 4.7. Kaunokirjallisen viestinnän viitekehys	63
Kuva 4.8. Genre ja kaunokirjallinen viestintä	64
Kuva 7.1. Kirjastojen sijainti Suomessa	100
Kuva 7.2. Sisällönkuvailujen analyysissä käytetyt aspektit	120
Kuva 8.1. Kaunokirjallista teosta kuvaavien tiivistelmien tyypittely	144
Kuva 8.2. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus eri koehenkilöryhmillä	163
Kuva 9.1. Kaunokirjallisuuden tietojärjestelmän laaja malli	179
Fig. S1. The main elements in the fictional communication	190
Fig. S2. The broad model for search and retrieval system for fiction	194

Luettelo tekstissä esitetyistä taulukoista

Taulukko 5.1. Pejtersenin esittämät kaunokirjallisuuden kuvailuaspektit	74
Taulukko 5.2. Andersson & Holstin esittämät kaunokirjallisuuden kuvailuaspektit	76
Taulukko 5.3. Shatfordin luokituspohja	79
Taulukko 7.1. Aineistolähtöisen teorian rakentamisprosessi Panditin mukaan	96
Taulukko 7.2. Kokeilukirjastojen perustunnusluvut vuonna 1997	101
Taulukko 7.3. Koehenkilöiden sukupuolijakauma	104
Taulukko 7.4. Koehenkilöiden ikäjakauma	104
Taulukko 7.5. Koehenkilöiden ammattijakauma	105
Taulukko 7.6. Koehenkilöiden koulutusaste	106
Taulukko 7.7. Koehenkilöiden kirjastossakäyntitiheys/asiakkaat	106
Taulukko 7.8. Kuvaillut teokset	110
Taulukko 7.9. Tiivistelmien analysoinnissa käytetyt kategoriat, niiden määrittelyt ja esimerkit	122
Taulukko 8. 1. Tiivistelmien pituutta kuvaavat perustunnusluvut	127
Taulukko 8. 2. Sisällönkuvailukategorioiden prosentuaalinen jakauma	128
Taulukko 8. 3. Sisällönkuvailun kohdentuminen eri kategorioihin henkilöittäin	128
Taulukko 8. 4. Tiivistelmissä käytettyjen erilaisten sanojen tai sanayhdelmien summat teoksittain kaikilla koehenkilöillä	133
Taulukko 8. 5. Käytettyjen yksittäisten eri asiasanojen lukumäärät teoksittain koko aineistossa	147
Taulukko 8. 6. Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden käyttämien eri asiasanojen prosenttiosuus kaikista käytetyistä eri asiasanoista	148
Taulukko 8. 7. Teosta kohti käytettyjen asiasanojen lukumäärä ja tilastolliset jakaumat kaikilla vastaajilla	149
Taulukko 8. 8. Asiasanajakaumat teoksittain kirjastoammattilaisilla ja asiakkailla	150
Taulukko 8. 9. Yksittäisen asiasanan käyttöfrekvenssit teoksittain	151
Taulukko 8. 10. Käytettyjen asiasanojen sijoittuminen kaunokin eri fasetteihin	152
Taulukko 8. 11. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus eri koehenkilöryhmillä	164
Liitetaulukko 1. Dostojevskin teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla	215
Liitetaulukko 2. Kaurasen teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla	216
Liitetaulukko 3. Mustosen teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla	217
Liitetaulukko 4. Paasilinnan teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla	218
Liitetaulukko 5. Simenonin teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla	219

Esipuhe

Aloittaessani kirjastotieteen ja informaatiotutkimuksen opinnot, kuten oppiaineen nimi vielä tuolloin kuului, Oulun yliopistossa kiinnostukseni kohdistui heti opintojeni alusta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun. Tärkeimpiä syitä tähän oli se, että olin käytännön kirjastotyössä törmännyt niihin vaikeuksiin ja puutteisiin, joita yleisen kirjaston neuvontatyössä oli kaunokirjallisuuden kohdalla. Pro gradu -työni teinkin yhdessä vaimoni Arja Juntusen kanssa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailusta suomalaisissa kirjastoissa.

Käsillä olevan väitöskirjatyöni taustalla on lisäksi lisensiaatintutkimukseni, jossa tutkin kaunokirjallisuuden hyllyluokitusta ja sen vaikutusta kirjastonkäyttöön yleisessä kirjastossa. Tämän tutkimuksen aikana nousi jatkotyöni aiheeksi kaunokirjallisuuden indeksointi eli tarkemmin suorasanaisten kertomakirjallisuuden kuvailu asiasanoin. Ensimmäisessä vaiheesta tästä syntyi käytännön projekti, jonka aikana toimin kaunokirjallisuuden asiasanaston Kaunokin (1996) päätoimittajana. Tämän asiasanaston kokeiluvärsiolla asiasanoitettiin Kajaanin kaupunginkirjaston suorasanaisten kertomakirjallisuus ja lisäksi sitä testattiin kirjastoissa, joissa kaunokirjallisuutta oli jo aikaisemmin asiasanoitettu. Tänä aikana osallistuin aktiivisesti teosten asiasanoittamiseen ja havaitsin, että vaikka aiheesta oli jo jonkin verran tehty tutkimusta, niin alueen problematiikka oli kuitenkin paljolti selvittämättä. Samalla huomaisin käytännössä sen, kuinka suuri tarve kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle ja sen perusteiden selvittämiseksi oli jo pelkästään suomalaisissa yleisissä kirjastoissa. Joten tutkimuksella oli mahdollista vastata käytännössä esiin-
tyviin ongelmiin.

Tämä työ onkin kaikenkaikkiaan noin kymmenen vuoden sekä usean ihmisen ja organisaation yhteistyön lopputulos, joita ilman sitä ei olisi olemassa. Ensimmäisenä näistä haluan mainita kokeilukirjastot ja niiden johtajat, jotka olivat osallistuneet jo aiemminkin kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuprojekteihini ja myötävaikuttivat käsillä olevaan tutkimukseen antamalla mahdollisuuden kokeilun suorittamiseen kirjastoissaan. Siitä kiitokset näille kirjastoille ja niiden johtajille. Erityisen suuren työn kirjastoissa tekivät kunkin kirjaston kokeilun vastuuhenkilöt: kirjastonhoitajat Leena Marja Tikkanen (Kajaani), Taina Hyvönen (Kuhmo), Eeva Hiltunen (Mikkeli), Alsike Apila-Airaksinen (Rovaniemi) sekä Jouko Raivio (Tuusula). Lisäksi kiitokset kaikille kokeiluun osallistuneille vastaajille. Kokeilukirjastojen kirjastotoimenjohtajista haluan erityisesti kiittää Eero Hartikaista ja Elina Sarapistoa, jotka tukivat allekirjoittanutta jo silloin, kun muut eivät vielä täysin uskoneet, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua on mahdollista tehdä myös käytännös-

sä. Kiitokset myös Kaunokin toimituskuntaan kuuluneille henkilöille, jotka olivat mukana luomassa tämänkin tutkimuksen kannalta keskeistä apuvälinettä eli kaunokirjallisuuden asiasanastoa.

Itse tutkimustyössä suurimpana tukena ja tutkimuksen onnistumiseen vaikuttajana on ollut työni ohjaaja, professori Mirja Iivonen. Oulun yliopiston Informaatiotutkimuksen laitokselta haluan kiittää lisäksi myös professori Vesa Suomista ja laitoksen johtajana sen ensimmäistä professoria, Vesa Kauttoa, jotka molemmat viettelivät allekirjoittaneen informaatiotutkimuksen pariin luodessaan laitosta Oulun yliopistoon. Lisäksi kiitokset kaikille muille laitoksen työntekijöille ja opiskelutovereille kommentaareista ja tuesta kaikkina näinä vuosina.

Työni esitarkastajia, dosentteja Hannele Koivunen ja Ilkka Mäkinen, kiitän saamastani palautteesta ja kommentaareista, jotka tarkensivat työtäni.

Lisäksi kiitokset Kajaanin ammattikorkeakoulun rehtorille, Kari Juntuselle, joka antoi mahdollisuuden virkavapauteen, vaikka muutakin tekemistä olisi ollut sekä vaimolleni, Arja Juntuselle, joka on kestänyt kaiken ja ollut mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa sekä asiantuntijana että henkisenä tukena.

Työtäni ovat rahoittaneet ja näin edesauttaneet sekä nopeuttaneet sen valmistumista Kordelinin säätiö, Oulun yliopisto, Kirjastonhoitajien säätiö, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto sekä Suomen kirjastosäätiö. Niille kaikille kiitokset tuesta, joka vapautti allekirjoittaneen kokopäiväiseen tutkimustyöhön.

And I am indebted to Mrs. Liisa Salmi for her help with the summary.

Kuopiossa 21.11.1999

Jarmo Saarti

1. Johdanto

Kukaan ei (...) ole onnistunut määrittelemään taidetta, joten en sitä edes yritäisi; se on niitä asioita, joita kukaan ei osaa määritellä, mutta jokainen tietää, mitä ne ovat.

(Marcuse 1993, 31)

1.1. Tutkimuksen aihe, tausta ja merkitys

Tutkimuksen aiheena on kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu. Vaikka kaunokirjallisuus on ollut ja on eräs käytetyimpiä aineistoja kirjastoissa, on kaunokirjallisuutta ja sen käyttöä kirjastossa tutkittu informaatiotutkimuksessa suhteellisesti ottaen varsin vähän. Kaunokirjallisuus on jäänyt paljolti yleisen kirjastonkäytön sekä tietoaineiston tallennusta ja hakua koskevan tutkimuksen varjoon. Eräänä syynä tutkimuksen vähyyteen on ollut kaunokirjallisuuden hankaluus sisällönkuvailun kohteena, joka johtuu kaunokirjallisen viestinnän luonteesta. Kuitenkin viime aikoina kaunokirjallisuus ja sen sisällönkuvailun erityispiirteet ovat nousseet laajemman tutkimuksen kohteeksi informaatiotutkimuksessa (ks. luku 3).

Yleisten kirjastojen kannalta kaunokirjallisuuden tallennuksen ja haun tutkimus on tärkeää jo siksi, että kaunokirjallisuus on niissä eräs käytetyimmistä aineistolajeista - se muodostaa yleisten kirjastojen kokoelmista ja niiden käytöstä vähintään puolet. Jos mukaan otetaan lapsille ja nuorille suunnattu kaunokirjallisuus, on suhdeluku kaunokirjallisuuden hyväksi vielä suurempi. Vaikkakin trendinä on ollut jo kahdeksankymmentäluvulta lähtien se, että tietokirjallisuuden käyttö on tasaisesti kasvanut, on kaunokirjallisuuden lukeminen kuitenkin säilyttänyt suosionsa. Eskolan mukaan vuonna 1991 kaunokirjallisuuden ja tietopuolisten kirjojen lukeminen oli Suomessa suunnilleen yhtä yleistä. (Eskola 1993, 29-30).

Niinpä jos ajatellaan, kuten Suominen esittää (Suominen 1983, 76), että luokitus ja laajemminkin aineiston sisällönkuvailu on olennainen kirjastotyön metodi, voidaan sanoa, että kaunokirjallisuus on tietoisesti tai tiedostamatta jätetty tämän metodisen käsittelyn

ulkopuolelle. Kaunokirjallisuuden sisällönhallinta onkin hyvin puutteellista ja tällä hetkellä paljolti kirjaston ulkopuolisten tiedontuottajien varassa.

Kirjastojen neuvontatyön kannalta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun vajavaisuus tai jopa täydellinen puuttuminen aiheuttaa käytännön työssä hankaluuksia. Suurin osa kaunokirjallisuutta koskevista tiedonhauista¹ joudutaan suorittamaan vielä tällä hetkelläkin oman muistin tai erilaisten valikoimaluetteloiden avulla, jolloin aineistosta suuri osa jää löytymättä (vrt. esim. Juntunen & Saarti 1992, 83-84; Harrell 1985). Lisäksi asiakkaiden omatoiminen hakujen suorittaminen on käytännöllisesti katsoen mahdotonta, koska kirstot ja tietokannat sisältävät kaunokirjallisuudesta yleensä vain bibliografiset kuvailutiedot. Teosten sisältöä niissä ei kuvailla ollenkaan. Tietokannoissa tämä asettaa kaunokirjallisuuden tietokirjallisuutta huonompaan asemaan vielä senkin vuoksi, että tietokirjallisuudessa pelkkiin nimekkeisiin pohjautuva tiedonhaku ja indeksointi antaa usein varsin hyviä tuloksia (ks. esim. Bhattacharyya 1974, Järvelin 1995, Foskett 1996). Sen sijaan kaunokirjallisuudessa nimekkeiden avulla voidaan lähinnä erottaa teokset toisistaan. Tiedonhaussa nimekkeet puolestaan eivät ole tarpeeksi spesifejä kaunokirjallisten teosten sisältöjen kuvaajana. Myös kaunokirjallisen kokoelman hallinta kirjastossa on hankalaa, ellei aineiston sisällön analyysistä ja tähän perustuvasta kokoelman käytön analyysistä ole huolehdittu (Ivonen 1988, 12; Saarti 1996a, 143).

Aineiston etsimisen ja välityksen asteittainen siirtyminen digitaaliseen muotoon korostaa kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimisen ja käytännön toteuttamisen tarvetta. Tällä hetkellä kaunokirjallisuus ja suuri osa muustakin elämyksellistä informaatiota välittävästä aineistosta jää suurimmassa osassa tietokantoja löytymättä, koska sen sisällönkuvailua ei ole tehty tai se on tehty puutteellisesti, tietoaineiston mallin mukaisella tavalla. Tällöin fiktiivisen aineiston omat erityispiirteet ja niiden vaatimat sisällönkuvailun tavat ja menetelmät jäävät huomiotta. Kuitenkin kirjaston asiakkaiden tarpeet hakea ja löytää fiktiivistä aineistoa säilyvät siirryttäessä perinteisestä avokokoelman selailusta tietokantojen välityksellä tapahtuvaan aineiston hakemiseen.

Informaatiotutkimuksen teorianmuodostuksen kannalta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu antaa uusia näkökulmia testata ja parantaa tieteenalan käsitteistöä ja teoreettisia välineitä. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessin ja fiktiivisen aineiston monitulkintaisuus ovat hyvä koetinkivi verrattuna esimerkiksi optimaalisen yksitulkintaisuuteen pyrkivään luonnontieteelliseen aineistoon, jonka sisällönkuvailu on siten myös yksinkertaisempaa². Samalla kaunokirjallisuuden käyttäjäsuuntautuneisuus - kaunokirjallista teosta ei ole ilmaan lukijaa³ - korostaa informaatiotutkimuksen olennaista piirrettä, informaation välittämistä sitä tarvitsevalle (vrt. esim. Ranganathan 1976, 1.2.). Kaunokirjallisuuden sisäl-

¹Terminä tiedonhaku sopii huonosti kaunokirjallisuuteen. Tässä näkyy se terminologinen ongelma, joka suomenkielessä on syntynyt, kun informaatio-termi on käännetty tietotermillä. Vrt. 'information retrieval' englannissa.

²Vrt. esim. Beghtolin (1997) analyysi kertovan ja ei-kertovan aineiston sisällön luonteen eroista, jossa hän korostaa narratologisten elementtien vaikutusta tekstien tulkintaan ja siten myös näiden tekstien merkitysten ja sisältöjen välittämiseen.

³Vrt. esim. Iser (1991, 21): "...literary work has two poles, which we might call the artistic and the aesthetic: the artistic pole is the author's text and the aesthetic is the realization accomplished by the reader."

lönkuvailujärjestelmää onkin mahdotonta suunnitella ja toteuttaa toimivaksi ilman tarkkaa ja syvällistä käyttäjä- ja käyttöympäristöanalyysia (Pejtersen 1978, 7; 1979, 251).

1.2. Kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimus informaatio- tutkimuksessa

Määritellössään kirjastotieteen ja informatiikan tutkimusalaa, Järvelin ja Vakkari (1988, 31) nostavat sen keskeiseksi tutkimuskohteeksi ”tiedonhankinnan ja tallennetun tiedon ongelmien tutkimuksen”. Itse tieteenalaa he luonnehtivat tiedonhankinnan tieteksi (emt. 30). Niinpä 1990-luvulla kirjastotieteen ja informaatiotutkimuksen kattokäsitteeksi onkin nostettu informaatiotutkimus. Ingwersen (1992, 104) määrittelee kirjastotieteen informaatiotieteen (information science) osa-alueeksi, jonka tutkimuskenttänä ovat kirjastossa tapahtuvat informaatioprosessit. Itse informaatiotutkimuksen tehtävän ja keskeisen tutkimusongelman hän lainaa Belkiniltä, joka määrittelee sen seuraavasti: ”Facilitating the effective communication of desired information between human generator and human user (Belkin 1978, 58).” Myös Järvelin (1997, 87) pitää tätä dokumentteihin perustuvan kommunikaation ymmärtämistä informaatiotutkimuksen alan perustehtävänä. Toisena alan tehtävänä on hänen mukaansa erilaisten välineiden ja organisaatioiden kehittäminen, joilla tätä kommunikaatiota voidaan tukea. Tässä tutkimuksessa käytetään tieteenalasta jatkossa termiä informaatiotutkimus, koska se on vakiintunut suomalaiseen käytäntöön.

Kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua on tutkittu suhteellisesti ottaen varsin vähän verrattuna alan muihin tutkimuskohteisiin. Eräänä syynä tähän voidaan nähdä edellä esitetyt tieteenalan ja sen kohteen määrittelyt, jotka korostavat *tiedonhankintaa* ja tallennettua *tietoa*. Tiedon käsitteen korostaminen on johtanut siihen, että elämysellisen ja esteettisen aineiston välittämisen ja tallentamisen tutkimus on jäänyt tietopuolisen aineiston välittämisen ja tallentamisen tutkimuksen varjoon. Eräänä ratkaisuna tähän tiedon korostamiseen on Ingwersenin käyttämä määrittely, jossa tiedon käsitteen sijasta käytetään informaation käsitettä.⁴ Ingwersenin määrittelystä seuraa, että informaatiotutkimuksen tutkimuskohteeksi nousee luontevasti kaikki tuotettu informaatio - myös fiktiivinen. Tarkemmat rajaukset tulee sitten tehdä aina kunkin yksittäisen tutkimuksen omista intresseistä. Tämä sen vuoksi, että osa niistä teoreettisista välineistä, joilla tutkitaan fiktiivisen aineiston välittämistä ei sovellu tieteellisen aineiston välittämisen tutkimiseen - ja päinvastoin - niiden ominaislaadun eroavuuden takia (vrt. esim. tämän tutkimuksen luku 4, jossa eritellään kaunokirjallisuudelle ominaista viestintäprosessia). Osa välineistä puolestaan on yhteisiä. Näiden tutkimusvälineiden luominen ja niiden sovellettavuuden selvittäminen onkin eräs olennainen osa informaatiotutkimuksen metateoreettista tarkastelua.

Kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimuksessa ja tarkastelussa voidaan löytää samat trendit, jotka Järvelin ja Vakkari (1993)⁵ löysivät analysoidessaan informaatiotutkimuksen alan tieteellistä julkaisemista. Siinä ilmeni, että kolme suosituinta tutkimusaihetta olivat luokitus ja indeksointi, tiedonhaku sekä ammattiin (profession) liittyvät

⁴Informaation käsitteen määrittelystä tarkemmin Ingwersen 1992.

⁵Tutkimus perustuu otantaan alan kansainvälisistä julkaisuista vuosilta 1965, 1975, 1985 ja niiden analysoinnista LIS-luokituksen mukaisesti.

kysymykset. Lisäksi Järvelin ja Vakkari (emt. 133-144) havaitsivat, että luokituksen ja indeksoinnin tutkimuksen suosio oli tarkastelujaksolla vähentynyt, kun taas tiedonhaun tutkimus oli samanaikaisesti lisääntynyt. Aivan vastaavan trendin voi havaita kaunokirjallisuuden tutkimuksessa. Luokitus- ja indeksointitutkimus oli aluksi määräävässä osassa ja myöhemmin kaunokirjallisuuden haun tutkimus on noussut sen rinnalle yhä merkittävämmäksi tutkimusaiheeksi. Eniten kirjallisuutta aiheesta on julkaistu anglosaksisessa kirjastomaailmassa, jossa on myös eniten esimerkkejä käytännön sovelluksista. Toinen tärkeä maantieteellinen alue ovat Pohjoismaat, joissa erityisesti Pejtersenin työ on ollut uraa uurtavaa. Suomalaisista tutkijoista mm. Iivonen ja Saarti ovat kirjoittaneet aiheesta. Lisääntynyt kiinnostus kaunokirjallisuuden tallennuksen ja haun tutkimukseen näkyy myös siinä, että se, kuten myös kaunokirjallisuus yleensä, on ollut Suomessa viime vuosina aiheena useassa informaatiotutkimuksen alan opinnäytetyössä (esim. Salo 1995, Eskelinen & Heikkinen 1997, Fiskari 1997). Kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua käsittelevää tutkimusta esitellään tarkemmin tutkimuksen luvussa 3.

1.3. Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen tavoite on kaksiosainen. Ensinnäkin sen avulla lisätään ymmärrystä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun teoreettisista perusteista. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi selvitetään kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimuksen tämänhetkinen tilanne. Lisäksi tarkastellaan kaunokirjallista viestintäprosessia ja sen erityispiirteiden vaikutusta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun.

Tutkimuksen toisena tavoitteena on luoda edellä mainituista teoreettisista lähtökohdista välineet kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun analysointiin sekä esittää tästä analyysistä lähtien malli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmän kehittämiseksi.

Tutkimuksen empiirinen osa perustuu suomalaisissa yleisissä kirjastossa toteutettuihin romaanien sisällönkuvailua koskeviin koetilanteisiin. Empiirisen tarkastelun tavoitteena on selvittää, kuinka kirjastoammattilaisten ja kirjaston asiakkaiden tuottamat kaunokirjallisuuden sisällönkuvailut, asiasanoitukset ja tiivistelmät, eroavat toisistaan ja kuinka yhteneväisiä ne ovat. Tarkennetut tutkimusongelmat esitetään luvussa 6.

Tutkimus etenee edellä esitettyjen tavoitteiden mukaisesti. Aluksi luodaan katsaus kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimukseen ja sen keskeisiin ongelmiin yleisellä tasolla (luku 3.). Sen jälkeen esitetään kuvaus kaunokirjallisesta viestintäprosessista ja sen erityispiirteistä (luku 4.). Seuraavaksi esitetään tarkempi analyysi kaunokirjallisuuden sisällönkuvailusta (luku 5.). Tällöin tarkastelun painopisteenä on kaunokirjallisuuden asiasanoituksen analysointi sekä erityisesti niiden aspektien nimeäminen, joita tutkimuksessa on esitetty kaunokirjallisuuden asiasanoituksen perustaksi.

Kaunokirjallisuuden viestintäprosessin kuvauksen ja kaunokirjallisuudesta kuvailtavien aspektien tunnistamisen avulla luodaan tutkimuksen empiirisen aineiston käsittelyä varten analysointivälineet, joilla tapahtuu koehenkilöiden tuottamien sisällönkuvailujen tarkempi analysointi (luvut 7.5. ja 8.) Empiirisen aineiston käsittelyn jälkeen esitetään malli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun eri aspektit kattavaksi tietojärjestelmäksi (luku 9.).

Perustutkimusotteena käsillä olevassa tutkimuksessa on sen luonteen vuoksi laadullinen, nk. grounded theory -menetelmä, jota esitellään luvussa 7.1. Laadulliseen tutkimusotteeseen päädyttiin pitkälti tutkimuksen aiheen, kaunokirjallisuus ja sen sisällönkuvailu, vuoksi. Kaunokirjallisuuden välityksen, kuten fiktiivisten aineistojen muidenkin elementtien, tutkimukseen liittyy aina subjektiivinen, tulkinnallinen osuus. Tätä subjektiivista elementtiä ei ole pyritty hävittämään tässä tutkimuksessa vaan se on pyritty tiedostamaan ja tuomaan julki itse tutkimuksen tekstissä. Lisäksi sen aiheuttamia ongelmia on pohdittu etenkin tutkimuksen empiirisen aineiston analyysin yhteydessä. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessin kuvaamisen yhteydessä apuna käytetään kirjallisuustiedettä ja sen parissa esitettyjä näkemyksiä viestintäprosessin eri osatekijöistä.

Tutkimuksen metodisena peruslähtökohtana on menetelmätriangulaatio, jossa sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia metodeja yhdistelemällä pyritään tutkittavan aineiston monipuolisempaan ja syvempään analysointiin ja ymmärtämiseen. Samalla laadulliselle tutkimukselle ongelmallista tutkijan subjektiivisen tulkinnan osuuden vaikutusta on pyritty vähentämään todentamalla näitä havaintoja ja tulkintoja myös kvantitatiivisilla välineillä. (Vrt. Iivonen 1996 ; Eskola & Suoranta 1998, 69-75.)

2. Tutkimuksen keskeiset käsitteet

2.1. Kaunokirjallisuus

Käsitteenä kaunokirjallisuus (literature) sai nykyisen merkityksensä vasta 1800-luvulla. Ennen sitä käsitteellä viitattiin vain yksittäisen henkilön lukutaitoon, myöhemmin siihen, että henkilö oli erikoistunut harrastamaan lukemista ja painotaidon yleistyttyä, erityisesti painetun kirjallisuuden lukemista. Vasta 1800-luvulla kaunokirjallisuus-käsitteellä alettiin tarkoittaa luovia ja mielikuvitukseen perustuvia fiktiivisiä teoksia. Tällöin myös teosten arvottaminen alkoi määrätä niiden kuulumista kaunokirjallisuuteen: porvariston määrittelemä hyvä maku oli teosten arvottamisen perustana. Kaunokirjallisuus-käsitteen vakiintumiselle nykyiseen käyttöön oli ratkaisevinta sen rajaaminen kohdettaan rajoittavaksi sosiaalisesti ja historiallisesti kategoriaksi (Williams 1988, 68). Kaunokirjallisuuden ala, etenkin silloin, kun käsitteellä tarkoitetaan korkeakulttuurista kaunokirjallisuutta, määrittyy vallitsevan kulttuurisen normiston mukaan: kaunokirjallisuutta on se, mitä kulttuuri-nen eliitti kunakin aikakautena käsittää kaunokirjallisuuteen kuuluvaksi.

Kaunokirjallisuudesta käytetään etenkin kirjallisuustieteessä useita vaihtoehtoisia termejä haluttaessa määritellä tarkemmin tutkimuksen kohde. Kirjallisuus voidaan määritellä kaunokirjallisuudeksi, sanataiteeksi, fiktiiviseksi kirjallisuudeksi, taidekirjallisuudeksi tai laatukirjallisuudeksi. Lisäksi, kuten Palmgren (1986, 7) toteaa, ei kaunokirjallisuus-käsitteen ala ole tarkka ja johdonmukainen. Niinpä raja sanataiteen ja muun kirjallisuuden välillä on muuttuva ja dynaaminen. Osa kirjallisuudesta siirtyy historian myötä kaunokirjallisuuteen kuuluvaksi ja osa poistuu kaunokirjallisuuden kaanonista.

Yleisin näkökulma painottaa nykyisin sitä, että kaunokirjallisuudelle eli sanataiteelle on ominaista esteettinen funktio, joka erottaa sen muusta kirjallisuudesta (emt., 8.)⁶ Muina

⁶Ks. määrittelystä myös tarkemmin esim. Wellek & Warren 1980, 20-28. Vrt. lisäksi esim. Richard Shusterman (1997, 47 sekä tarkemmin 21-56): ”Olemme löytäneet hyviä perusteita määritellä taide jälleen esteettiseksi kokemukseksi.” Tämän hän toteaa käytyään läpi vuosisatamme esteettisen teorian kehityksen. Näyttäisi siis siltä, että esteettisyys on se

kaunokirjallisuuden funktioina voidaan luetella esimerkiksi seuraavat kuusi: viihdyttävä funktio; tiedollinen-, informatiivinen- ja kommunikatiivinen funktio; sosiaalinen funktio; opettava-, kasvattava- ja eettis-moraalinen funktio; poliittinen- ja ideologinen funktio sekä käytännöllinen funktio (emt. 171). Kaunokirjallisuuden käyttö vaihtelee aina sen ympäristön ja kontekstin mukaan, jossa sitä luetaan.

Kirjastoissa kaunokirjallisuuden erottaminen muusta kirjallisuudesta juuri esteettisen funktion avulla näkyy esimerkiksi luokituskaavojen ja kokoelmien jakamisena kahteen pääryhmään, fiktiiviseen ja faktuaaliseen kirjallisuuteen (ks. esim. Juntunen & Saarti 1992 sekä Beghtol 1989 ja 1990). Sisällöllisesti, informatiivisen funktion mukaan, jaoteltuina näistä ryhmistä muodostuisi toisenlaiset. Esimerkiksi sotaa käsittelevät kirjat sisältäisivät sekä muistelmat, sotaromaanit että sotahistorian. Vastaavasti pedagogisen funktion mukainen jaottelu olisi toisenlainen. Tässä tutkimuksessa käsitellään kaunokirjallisuutta, jolla käsitteellä erotetaan tämä ensisijaisesti esteettistä funktiota edustava osa muusta kirjallisuudesta. Laajempaan kattokäsitteeseen käytetään termiä fiktiivinen aineisto, joka käsittää kaikki dokumentit, joissa esteettinen funktio on dokumentteja ensisijaisesti määrittävä tekijä.

Kaunokirjallisuus taas jaetaan perinteisesti suorasanaiseen kertomakirjallisuuteen (prooppiikkaan), lyriikkaan ja draamaan (Wellek & Warren 1980, 226-237 ja Palmgren 1986, 186-195). Suorasanaiseen kertomakirjallisuuteen luetaan kuuluviksi novellit ja romaanit. Käsillä olevassa tutkimuksessa kaunokirjallisuus on rajattu suorasanaiseen kertomakirjallisuuteen ja koejärjestelyssä vielä tarkemmin romaaneihin. Tämä sen vuoksi, että lyriikan ja draaman asiansanoitus ja sisällönkuvailu on näiden lajien ominaisuutena vuoksi erilaista ja ehkä jopa hankalampaa kuin suorasanaisten, kertovan proosan.⁷ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö niidenkin sisällönkuvailu ja sen tutkiminen olisi yhtä tarpeellista. Se muodostaa vain oman, erityisen ongelmakenttänsä.

Romaanin käsitteen määrittely on usein hyvin epätarkkaa ja vapaata, joka johtuu lajityypistä ja sen historiasta.⁸ Niinpä esimerkiksi Otavan kirjallisuustieto (1990, 641) määrittelee romaanin niinkin väljästi, kuin: ”laajahko suorasanaisten kertomus”. Lisäksi romaanin käsitteen määrittelyn eräänä ongelmana ja samalla lajityypin kehityksen suolana

spesifi ominaisuus, joka määrittelee ja erottelee taiteen ja siten myös kaunokirjallisuuden muusta inhimillisestä toiminnasta.

⁷Etenkin draaman käyttötarkoitus ja käyttöympäristö asettaa kaunokirjallisuuden tallennukselle ja -hauille omat erityisvaatimukset. Esimerkkinä voidaan verrata tilanteita, joissa ohjaaja etsii itselleen uutta ohjelmistoa tai näytelmien lukemisesta kiinnostuneet harrastajat hakevat itselleen lukemista. Lyriikassa puolestaan tekstin viittaussuhteet sekä tekstin merkityksen muodostuminen on kompleksisempää kuin suoremmin referentiaalisessa kertovassa kuvauksessa. Lyriikan ja draaman sisällönkuvailu on tietenkin mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde. Lyriikan asiansanoitusta on Suomessa tehty joissakin kirjastoissa, mm. SKS:n kirjastossa ja draaman Teatterikorkeakoulun kirjastossa (Teatteri- ja tanssialan keskuskirjastossa), jossa on myös laadittu aiheeseen liittyvä asiansano (ks. Rantamäki & Tukiainen 1995).

⁸Romaanin lajihistoriasta ja romaanityypeistä ks. Palmgren 1986, 232-260.

on ollut jatkuva rajankäynti fiktiivisen ja faktuaalisen aineksen suhteesta romaanissa.⁹ Käsillä olevassa tutkimuksessa tutkimuskohteena olevat romaanit valitaan perinteisistä ja/tai suosituimmista romaanilajeista, joten romaani-käsitteen määrittelyongelma ei tässä työssä nouse keskeiseksi vaikkakin se on jatkotutkimuksen kannalta eräs hedelmällinen tarkastelun lähtökohta.¹⁰

Seuraavassa esitellään Palmgrenin (1986, 232-260) esityksen pohjalta romaanityyppi- en lajihistoriaa pääpiirteittäin.¹¹ Korostettakoon aluksi sitä, että kunakin ajanjaksona mainittu romaanityppi on jäänyt vaikuttamaan historiassa ja niiden perillisiä voidaan löytää meidän aikana tuotettavasta kirjallisuudesta. Lisäksi on huomattava, että kirjallisuustieteellisten genrejen tuomisessa sisällönkuvailuun ongelmana on se, että osa kirjallisuustieteen kannalta olennaisista genreistä on olennaisia vain tutkijoiden ja kirjallisuushistorioitsijoiden näkökulmasta. Sen sijaan sisällönkuvailussa samat genret voivat olla huonoja, indeksointiympäristöstä riippuen. Ne eivät joko kerro tavalliselle kirjastonkäyttäjälle olennaisia asioita tai sitten ne ovat käyttäjien kannalta liian spesifejä. Lisäksi kirjallisuustieteessä on intressinä syvällisempi erittely kuin sisällönkuvailussa on tarpeen. Tavalliselle lukijalle ovat kiinnostavimpia nykyisyydessä elävät lajit, eivät niinkään niiden historialliset juuret.

Antiikin Kreikan ajalla romaanin perustyyppinä olivat ensinnäkin mytologishistoriallinen romaani, toiseksi matka-, seikkailu- ja rakkausromaani sekä kolmantena perustyyppinä elämäkertaromaani. Lisäksi antiikin ajalta ovat peräisin paimenromaani sekä satiirinen romaani. Tämän alkukauden romaanit kirjoitettiin useimmiten runomittaan.

Valistusajalla ja lopulta 1800-luvulla romaani löi lopullisesti läpi itsensä kirjallisena muotona. Sitä ennen sitä oli pidetty vähempiarvoisena lyriikkaan ja draamaan verrattuna. Niinpä myös romaanin tutkimus oli ollut vähäistä. Tältä ajalta peräisin olevia romaanityyppejä ovat idealistinen romaani, seikkailuromaani ja psykologinen romaani. Idealistisesta romaanista kehittyivät sittemmin aateromaanin, epeopean, humoristisen ja ironisen romaanin lajityypit. Lisäksi romantiikan aikana syntyi subjektiivinen romaani, jonka keskuhenkilönä oli passiivinen itseään erittelevä sankari. Keskeisin romaanityppi romantiikan aikana oli kehitysromaani.

Realismin aikana vallitsevaksi romaanityypiksi nousi yhteiskunnallinen (sosiaalinen) romaani, jonka alamuunnelmina olivat aate-, aatehistoriallinen- sekä historiallinen romaani. Samalla kehittyi aikakausiromaani, jossa kuvattiin jotain tiettyä historiallista aikakautta. 1900-luvun alussa romaanin muodossa tapahtui jyrkkä muutos. Tällöin romaani tuli tavallaan yhä enemmän itsestään tietoiseksi ja samalla romaanitekniikka kehittyi ja syntyi metaromaani, itsetietoinen ja konventioita tietoisesti rikkomaan pyrkivä laji.

⁹Kuten Tarkka toteaa (1997, C2): ”Nykyään tutkimuksen voi kirjoittaa vaikkapa salapolii-siromaaniin kaavaan. Eskolalle on sanottu, että tutkija voi kokeilla epiikan, novellin tai lyriikankin mallia.”

¹⁰Kirjastoissa tehtävän kaunokirjallisuuden ja muunkin aineiston sisällönkuvailun kannalta tämä määrittelyongelma on tosin aito. Miten päätetään esimerkiksi jonkin dokumentin luokitus elämäkerraksi, historialliseksi dokumentiksi tai elämäkertaromaaniksi. Rajat ovat tässä hyvin häilyviä myös käyttäjillä (vrt. Saarti 1996a, 97-98).

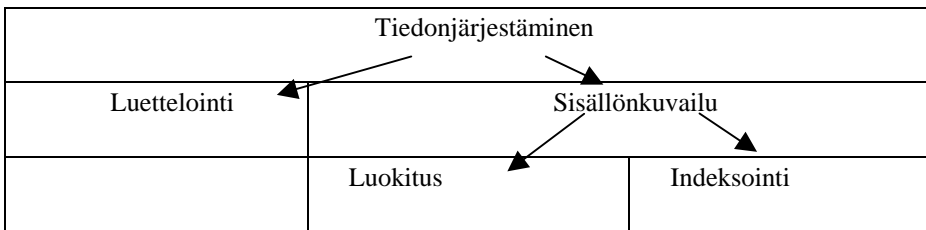
¹¹Kuvailujen tarkennuksissa on käytetty apuna Otavan kirjallisuustieto -teoksen artikkeleita.

1800-luvulta alkoi myös populaarin viihdekirjallisuuden kehitys. Kaupungistumisen ja teollistumisen myötä kaupallinen massaviihde tuli mahdolliseksi ja tätä viihteen kysyntää tyydyttämään syntyivät lukuromaanit, joita olivat mm. rakkaus-, jännitys- ja salapoliisiromaanit. Fantasiakirjallisuudesta kehittyi samaan aikaan tieteiskirjallisuus, jonka esisäksi voidaan lukea myös goottilaiset kauhuromaanit, joissa käsiteltiin tieteen ja tekniikan saavutuksia. Lopulliseen asuunsa tieteiskirjallisuus kehittyi 1900-luvun alun Yhdysvalloissa. Niemen (1975, 51) mukaan populaarikirjallisuudessa voidaan erottaa kuusi perusteemaa, jotka muodostavat myös viihdekirjallisuuden perusgenret. Ne ovat: romanttinen rakkaus, rikos, sota, villi länsi, seksi sekä kertomukset tosielämästä.

1900-luvulla, modernismin jälkeen ja sille vastaliikkeenä, alkoi romaanin kehityksessä uusi kausi postmodernin romaanin myötä. Postmodernille kirjallisuudelle on ollut tyypillistä kääntyminen pois todellisuudesta itse kieleen ja sen merkityksenmuodostamisjärjestelmiin. Saariluoma (1992, 23) kuvaa tätä kääntymistä seuraavasti: ”Postmodernit kirjailijat hyökkäävät realistisen kirjallisuuden todellisuuden kuvaamisesta ennen kaikkea sitä vastaan, että sillä pyritään mahdollisuuksien mukaan häivyttämään näkyvistä tai saamaan lukija unohtamaan, että kyseessä on kielen avulla tehty konstruktio.” Samalla postmodernismissa korostuu kirjallisuus omalakisena järjestelmänä. Teokset nähdään muodostuvaksi vanhoista teksteistä ja lainauksista sekä viittauksista kirjallisuuden konventioihin ja merkitysrakenteisiin eikä niiden niinkään katsota enää viittaavan reaali maailmaan.

2.2. Indeksointi

Tiedon järjestäminen (organization of knowledge) jaetaan kolmeen päätoimintoon, jotka ovat indeksointi, luettelointi sekä luokitus. Sisällönkuvailulla (content description) tarkoitetaan puolestaan dokumentissa esitetyn tiedon (representation of knowledge) eli sen sisällön, merkityksen, tarkoituksen ja muiden näihin liittyvien asioiden kuvaamista indeksoimalla tai luokittamalla. (Anderson 1997, 336-227.) Sisällönkuvailu on siis tiedon järjestämistä. Tiedonjärjestämisessä käytettyjen menetelmien suhde toisiinsa esitetään kootusti kuviossa 2.1. (ks. tästä esim. Foskett 1996).

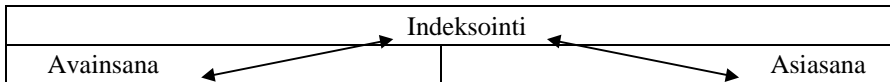
Kuva 2.1. Tiedonjärjestäminen ja siinä käytetyt välineet.

Tiedonjärjestäminen jakautuu siis kahteen perustoimintoon, luettelointiin ja sisällönkuvailuun. Luettelointi perustuu dokumentin kuvailu- ja tunnistetietojen luuttelemiseen. Näitä tietoja ovat mm. tiedot dokumentin tekijästä, nimekkeestä, ulkoasusta sekä julkaisuajasta ja -paikasta. Luokitus ja indeksointi ovat puolestaan välineitä kuvailla dokumen-

tin sisältöä ja sen eri aspekteja. Luokituksessa välineenä käytetään jonkin luokitusjärjestelmän mukaista luokituskaavaa. Indeksoinnissa on puolestaan kyse teoksen sisällönkuvailusta asiansanojen tai avainsanojen avulla (Tietohuollon 1993). Indeksointi voi siis tapahtua joko luonnollisen kielen termien (avainsanat) tai kontrolloitujen sanastojen termien (asiansanat) avulla.

Indeksoinnilla tarkoitetaan dokumentin sisällön analysointia ja analysointituloksen kääntämistä käytetyn indeksointikielen termeille (Bakewell 1997, 169). Indeksointikieliä voivat olla 1. kontrolloidut indeksointikieliet, jotka yleensä muodostuvat asiansanastoista tai tesauksista; 2. vapaat indeksointikieliet, joissa käytettävää sanastoa ei ole rajattu sekä 3. luonnollisella kielellä indeksoiminen, jossa käytetään suoraan dokumentin sisältämää omaa sanastoa indeksointitermeinä (Rowley 1988, 52). Erityyppiset asiansanastot ovat välineitä, joilla määritellään asiansanoituksessa käytetyt termit sekä mahdollisesti niiden välillä olevat hierarkkiset suhteet. Tesauksella tarkoitetaan sanastoa, jossa osoitetaan kunkin termin kattama ala sekä sen suhteet laajempiin-, suppeampiin- sekä rinnakkaistermeihin (Cleveland & Cleveland 1983, 181). Kontrolloidun sanaston voi siis määritellä dokumentaatiokieleksi, joka sisältää listan hyväksytyistä asiansanoista sekä niihin viittaavista ohjaustermeistä (Iivonen & Sonnenwald 1997, 39).

Indeksointitermit voidaan jakaa avainsanoihin ja asiansanoihin (ks. kuvio 2.2.).

Kuva 2.2. Indeksointi ja indeksointitermit (Tietohuollon 1993, 19).

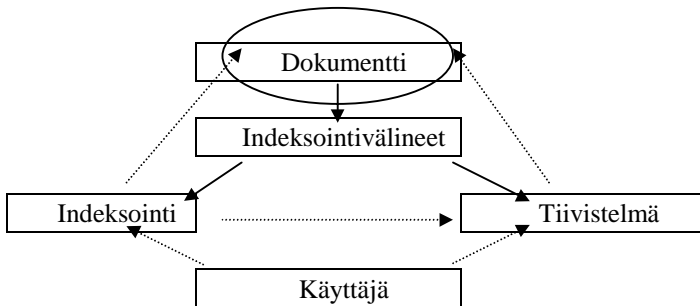
Asiansana (indeksitermi, kuvailutermi) voidaan määritellä siten, että se on ”indeksointikielen sana tai sanaliitto, joka kuvaa tiettyä käsitettä”. Avainsana puolestaan siten, että se on ”kuvattavasta dokumentista poimittu luonnollisen kielen sana, joka kuvaa dokumentin sisältöä” (Tietohuollon 1993, 28-29). Jokin osa asiansanoista voidaan myös jättää osin vapaan asiansanoituksen piiriin. Tällöin indeksointikielissä on annettu ohje sanastoon sisällyttämättömien termien käytöstä asiansanoina. Tätä mahdollisuutta käytetään esimerkiksi silloin, kun ei haluta turhaan kasvattaa sanaston sisältöä (vrt. esim. ‘kaikkia erisnimiä voidaan käyttää asiansanoina’). (Ks. esim. YSA 1994, 17, 26-27.)

Tässä tutkimuksessa termiä indeksointi käytetään yläkäsitteenä. Asiansanoituksella tarkoitetaan indeksointia asiansanoin. Huomautettakoon jo tässä siitä, että kaunokirjallisuuden kohdalla avainsanoilla tehty indeksointi on erittäin ongelmallista teoksissa käytetyn kielen luonteen vuoksi (ks. tästä luvut 4. ja 5.).

2.3. Tiivistelmä

Tiivistelmä (abstrakti, lyhennelmä) on suppea ja itsenäinen kirjallinen esitys dokumentin sisällöstä. Suomalaisen standardin mukaan sen tarkoitus on selvittää dokumentin merkitys lukijalle (Tiivistelmien 1978, 1). Tiivistelmissä voidaan erottaa eri lajeja. Ne voivat olla 1. indikatiivisia tiivistelmiä, joiden tarkoituksena on johdattaa alkuperäisen dokumentin luo; 2. informatiivisia tiivistelmiä, joiden tarkoituksena on antaa mahdollisimman paljon tietoa dokumentin sisällöstä tai 3. evaluatiivisia eli kriittisiä tiivistelmiä, joiden tarkoituksena on arvioida ja arvostella alkuperäistä dokumenttia. Useimmiten tiivistelmä käsittelee koko dokumentin sisältöä, mutta joissakin tapauksissa, esimerkiksi haluttaessa palvella jotakin tiettyä asiakasryhmää, tiivistelmät voidaan tehdä valikoidusti vain dokumentin jostakin osasta. Dokumentin tekijän tekemää tiivistelmää kutsutaan tekijätiivistelmäksi (author abstract). (International 1997, 1.)

Koska tiivistelmät määritelmän mukaan kertovat dokumentin sisällöstä, ne ovat indeksoinnin tavoin sisällönkuvaailun tulosta ja siten väline tiedonhaussa. Tiivistelmän ja indeksoinnin välistä suhdetta voidaan esittää kuvan 2.2. avulla.

Kuva 2.3. Indeksoinnin, tiivistelmien teon ja tiedonhaun välinen suhde (Cleveland & Cleveland 1983, 22).

Sekä tiivistelmä että indeksointi kuvaavat dokumentteja. Tiedonhaku voi kulkea indeksointitermien kautta joko suoraan alkuperäiseen dokumenttiin tai sitä koskevaan tiivistelmään. Tiedonhaku voi edetä myös suoraan tiivistelmän kautta alkuperäiseen dokumenttiin. (Cleveland & Cleveland 1983, 21-22.)

2.4. Yhdenmukaisuus

Yhdenmukaisuudella (consistency) tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sitä yhteismitallisuutta, joka eri kuvailijoiden tekemien samojen teosten kuvailujen välillä voidaan havaita. Iivonen (1995, 11) määrittelee yhdenmukaisuuden siksi yhteisen hyväksynnän asteeksi, joka saavutetaan suoritettaessa samaa tehtävää eri tilanteissa. Yhdenmukaisuutta voidaan verrata joko eri toimijoiden välillä – kuten tässä tutkimuksessa – tai sitten saman toimijan

saman tehtävän eri suoritusten välillä. Yhdenmukaisuuden tarkastelussa ei olekaan kyse toiminnan laadun tarkastelusta vaan siitä, kuinka samanlaista tuo toiminta on.

Yhdenmukaisuus jakautuu tässä tutkimuksessa kolmeen alakäsitteeseen, joiden avulla tuotettujen sisällönkuvailujen samanlaisuutta arvioidaan. Yhtenevyydellä tarkoitetaan sitä, kuinka samanlaisia eri kuvaajien samojen teosten asiasanoitukset ovat toisiinsa nähden.

Vastaavuudella tarkoitetaan sitä, miten eri menetelmillä tuotetut samojen teosten sisällönkuvailut vastaavat toisiaan. Tutkimuksessa nämä eri sisällönkuvailun menetelmät ovat asiasanoitus ja tiivistelmien teko.

Samankaltaisuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa laadullis-sisällöllistä analyysia tuotetuista sisällönkuvailuista, etenkin tiivistelmistä. Yhdenmukaisuutta käsitellään yksityiskohtaisemmin luvussa 5.4.

Näillä kolmella käsitteellä halutaan korostaa tässä tutkimuksessa sitä, että yhdenmukaisuudessakin voidaan nähdä eri tasoisia ilmiöitä. Tämä tulee esille jo tutkittaessa termi- ja käsitteyhdenmukaisuutta – toisessa tutkitaan ilmaisun tasoa ja toisessa käsitetasoa. (Iivonen 1995, 11-12.) Fiktiivisten aineistojen kohdalla oman ongelmansa yhdenmukaisuuden tutkimiseen tuo dokumenttien sisällön omalakinen muodostuminen, jota käsitellään luvussa 4.

3. Katsaus kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua käsittelevään tutkimukseen ja sen keskeisiin ongelmiin

Aiemmat kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua käsittelevät tutkimukset voidaan jakaa neljään pääryhmään. Ne ovat kaunokirjallisuuden luokitusta yleisellä tasolla käsittelevät tutkimukset, kaunokirjallisuuden hyllyluokitusta käsittelevät tutkimukset, kaunokirjallisuuden luokitusten kehittämistä koskevat tutkimukset sekä kaunokirjallisuuden asiasanoitusta koskevat tutkimukset. Kaunokirjallisuuden tallennuksesta ja hausta kirjoitetut artikkelit ja monografiat vaihtelevat laadullisesti niiden tutkimuksellisen laadun ja merkittävyyden osalta suuresti. Yhteenvetona voidaan sanoa, että pääasiassa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun on keskittynyt vain muutama tutkija, tärkeimmät heistä ovat tanskalainen Pejtersen sekä kanadalainen Beghtol.

Seuraavassa hahmotellaan lyhyesti kokonaiskuva kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua käsittelevästä tutkimuksesta ja sen keskeisistä ongelmista informaatiotutkimuksessa edellä mainituilla pääalueilla. Aiemman tutkimuksen keskeisintä antia tälle tutkimukselle, eli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua sekä kaunokirjallisuuden indeksointijärjestelmien kehittämistä, käsitellään tarkemmin luvussa 5.

3.1. Kaunokirjallisuuden luokitustutkimukset

Kaunokirjallisuuden luokitustutkimusten tarkoituksena on ollut selvittää toisaalta, kuinka kaunokirjallisuutta luokitetaan yleisluokituksissa ja kaunokirjallisuutta varten luoduissa spesifeissä luokitusjärjestelmissä sekä toisaalta sitä, mitkä ovat kaunokirjallisuuden luokitusperusteet. Näistä tutkimuksista määrällisesti suurin osa ovat ne, joissa selvitetään kaunokirjallisuuden luokituksia ja niitä perusteita, joilla kaunokirjallisuutta on eri luokituskaavoissa ryhmitelty. Osassa näistä tutkimuksista otetaan lisäksi kantaa siihen, kuinka kaunokirjallisuutta pitäisi luokitaa. Esimerkiksi Iivonen (1985, 1988) tarkastelee merkittävimpiä kaunokirjallisuuden luokitusjärjestelmiä ja niiden tapaa jäsentää kaunokirjallisuutta. vastaavia kaunokirjallisuuden luokitusjärjestelmiä esitteleviä tutkimuksia on julkaistu runsaasti etenkin yhdysvaltalaisissa ja englantilaisissa alan lehdissä (ks. esim. Baker 1987, Beck 1991, Beghtol 1989 ja 1990, Intner 1987 ja Sapp 1986).

Beghtolin (1989, 135-137) mukaan luokitukset ovat perinteisesti jaotelleet kaunokirjallisuuden pääluokkiin kielen, muodon, aikakauden sekä erityisesti tekijän mukaan (classification-by-creator). Tässä toimii Beghtolin mukaan intuitiivinen, ei-perusteltu Nozickin esittelemä olemuksen antamisen (entification) ja yhdistämisen (unification) periaate, jossa kaunokirjallisuuden alaluokat luodaan tekijänmukaisiksi kategorioiksi. Beghtolin mukaan olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin tätä tekijän ottamista fiktiivisissä teoksissa luokitusperustaksi varsinaisen sisällönanalyysin sijasta. Eräinä mahdollisina syinä hän mainitsee kulttuuriset ja kulttuurihistorialliset syyt. Beghtolin esittämien syiden lisäksi muina syinä ovat mm. perinteinen romanttinen käsitys taiteilijasta, joka korosti taiteilijan neroutta (Wellek & Warren 1980, 95)¹². Tähän liittyy myös kirjallisuuden liittyminen kielitieteelliseen paradigmaan, jossa kielialueittaisella jaolla on ollut merkittävä osuutensa (vrt. myös kielitiede ja kansallisvaltioidea syntyivät romantiikan aikana.) Merkittävänä syynä on myös nähtävä perinteisten suurten luokituskaavojen logiikka, joka korostaa yhdenmukaisuutta, pääluokittaisuutta eikä niinkään kaunokirjallisuudelle ominaista monimerkityksellisyttä, joka on kuvailtavissa parhaiten fasetoiduilla järjestelmillä.

Kaunokirjallisuuden omat luokituskaavat Beghtol (1989, 137) jakaa kahtia seuraavasti:

1. *Yleisluokitusten soveltaminen kaunokirjallisuuden luokitteluun (adaptation of a general non-fiction system).*
2. *Kaunokirjallisuuden omien luokitusjärjestelmien kehittäminen (development of special systems). Näitä ovat:*
 - 2a. *Genreluokitukset (systems of genre identification).*
 - 2b. *Yhden genren luokitusjärjestelmät (systems for a single genre).*
 - 2c. *Fiktiivisten aineistojen luokitusjärjestelmät (systems for all fictional works).*

Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen kehittämisessä keskeisintä on Beghtolin (1990, 25) mukaan löytää kaunokirjallisuudelle ominaisia aspekteja korostavat ja samalla objektiiviset luokitusperusteet, ja toisaalta niiden käytäntöjen vakiinnuttaminen, joiden avulla luokittajat voivat analysoida kaunokirjallisten teosten sisältöjä. Tarkimmin näiden kaunokirjallisuuden omien erityispiirteiden huomioonottaminen on mahdollista edellisen luetelon kategorian 2. luokituksissa, jotka on kehitetty spesifisti kaunokirjallisuuden sisälönkuvailuun. Mutta näiden kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden huomioonottaminen on olennaista myös siinä kehitystyössä, jota tehdään yleisluokitusten luokitustarkkuuden ja kuvailevuuden lisäämisessä.

Myös Sapp korostaa sitä, että kaunokirjallisuuden topikaalinen moninaisuus (topical diversity of fiction) tekee yksiulotteisen luokituksen mahdottomaksi. Kirjastonhoitajat ovat kuitenkin luokitelleet kaunokirjallisuutta yksiselitteisimmillä perusteilla eli tekijän nimellä, kansallisuudella tai historiallisella ajanjaksolla. Tästä on syntynyt se ongelma, että kaunokirjallisuutta on pikemminkin järjestetty fyysisenä kokoelmana eikä luokiteltu sanan varsinaisessa, sisällönanalyttisessä mielessä: "by doing this, librarians do not so much *classify* fiction as *organize* it". (Sapp 1986, 488.) Sappin mielestä toinen syy kaunokirjallisuuden luokitteluun on arvopohjainen jako korkeakirjallisuuteen ja viihdekirjallisuuteen (literary and popular forms of fiction). (Sapp 1986, 488-489.) Tämä on aiheuttanut sen, että kaunokirjallisuuden valinnasta ja sisällönanalyysistä on tullut

¹²Eagleton korostaa sitä, että koko imaginaatiivisen kirjallisuuden käsite sellaisena, kuin me sen nykyään miellämme syntyi romantiikan aikana (Eagleton 1991, 27-32).

arvopohjainen kysymys eikä sisällönanalyysiä ole niin ollen pystytty lähestymään analyttisesti.¹³

Kaunokirjallisuuden monitulkintaisuuden luonteen vuoksi Sapp analysoi tutkimukseen olemassa olevia luokituskaavoja niiden tasojen mukaan (levels of access), joihin nämä luokitukset tarttuvat ja jättää tietoisesti tutkimuksensa ulkopuolelle sen mitä nuo tasot voisivat olla. (Sapp 1986, 489.) Sapp tekee käytetyistä luokituksista sen johtopäätöksen, että ne ovat kaikki liian kapea-alaisia kuvaamaan kaunokirjallisuuden sisältöä. Hän päätyy suosittelemaan asiasanoitusta sinä vaihtoehtona, joka pystyy kuvaamaan monipuolisimmin kaunokirjallisuutta (Sapp 1986, 495-496). Sappin pysyttämisen olemassa oleviin luokituksiin tekee tämän hänen johtopäätöksen kestävämmäksi, koska myöhemmät kehitelmät fasetoiduksi luokituksiksi ovat osoittaneet, että luokituskin pystyy kuvailemaan kaunokirjallisuutta monipuolisesti.¹⁴

Baker ja Shepherd (1987, 246-247) tutkivat kaunokirjallisuuden erikoisluokituskaavoja ja niiden toimivuutta käytännössä viiden, aikaisemman tutkimuksen esiin nostaman periaatteen pohjalta, jotka olivat:

1. *Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen tulisi helpottaa kirjastonkäyttäjien tiedonhakua.*
2. *Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen tulisi mahdollistaa kaunokirjallisuuden kompleksisen rakenteen kuvailu eli niiden ei tulisi olla yksiulotteisia.*
3. *Luokituskaavojen tulisi johdattaa lukijoita uusien, heille aiemmin tuntemattomien kirjailijoiden teosten pariin.*
4. *Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen ei tulisi erottaa eri tyyppisiä teoksia fyysisesti eri hyllyluokkiin.*
5. *Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen ei tulisi erottaa saman tekijän eri tyyppisiä teoksia eri hyllyluokkiin.*

Kuten Baker ja Shepherd toteavat, eivät kaksi viimeistä kriteeriä ole yksimielisesti hyväksytyjä eri tutkijoiden parissa, joten niihin tulee suhtautua kriittisesti yleisinä periaatteina.

Heidän tutkimuksensa tuloksena oli ensinnäkin se, että edellä esitetyille aikaisempien tutkimusten väitteille löytyy yllättävän vähän empiiristä evidenssiä (Baker & Shepherd 1987, 249-250.) Ensimmäistä hypoteesia tuki vain neljä tehtyä tutkimusta. Niistä kaksi osoitti, että järjestetty kaunokirjallisuus on helpompaa löytää ja kaksi, että genren mukaan järjestetty kaunokirjallinen kokoelma on asiakkaiden mielestä toimiva ratkaisu. Toisen hypoteesin todensivat etenkin Pejtersenin tutkimukset. Toisaalta näyttäisi kuitenkin siltä,

¹³Suomessakin tätä keskustelua on käyty kaunokirjallisuuden kohdalla, vrt. esim. Kannila 1967, 127: ”Vaikea sanoa, kuinka paljon kunnon kirjastossa sopii olla muuta kuin taiteellista kaunokirjallisuutta, mutta eiköhän voisi sanoa, ettei ainakaan yli 20 %.” Tällaisessa näkökulmassa on Sappin mukaan ongelmana se, että a priorisesti määritellään osa kaunokirjallisuudesta sellaiseksi, ettei sen tulisi oikeastaan kuulua kirjastojen kokoelmaan. Sappin mielestä tulisikin määritellä tarkemmin ne syyt, miksi joku osa kaunokirjallisuudesta jätetään tai tulisi jättää kokoelman ulkopuolelle. (Sapp 1986, 488-489.)

¹⁴Ongelma on ilmeisesti myös terminologinen, koska Sapp tulkitsee mm. Pejtersenin itsensä luokitusjärjestelmänä pitämää AMP-luokitusta indeksointijärjestelmäksi. (Sapp 1986, 494.)

että käyttäjät haluavat helpon saatavuuden ja helpon hakujärjestelmän. Niinpä Baker ja Shepherd kritisoiivatkin Pejtersenin monimutkaista hakujärjestelmää¹⁵. Kolmatta hypoteesia tuki kahdessa empiirisessä tutkimuksessa tehty kaunokirjallisuuden luokitus, joka tuotti sen tuloksen, että lukijat löysivät uusia kirjailijoita.¹⁶ Neljanteen ja viidenteen hypoteesiin löytyi vähän evidenssiä. Ainoa hypoteesia tukeva tutkimus oli Spillerin tekemä, jonka haastatteluissa 59 % 500:sta haastatelluista yleisen kirjaston asiakkaasta halusi erilliset hyllyluokat.¹⁷ Baker ja Shepherd tekevätkin tutkimuksensa lopuksi sen johtopäätöksen, että hypoteesien empiirinen testaus on edelleen kesken. Lisäksi heidän mielestään kaunokirjallisuuden luokitusperusteiden selvittämistä on syytä jatkaa.

Kaunokirjallisuuden luokitus tutkimus on ollut pitkälti olemassa olevien luokitusten luokitusperusteiden selvittämistä. Ongelmana tässä ovat lähtökohtana olevat luokitukset, joiden syntymävaiheen aikana ei kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua pidetty tärkeänä. Kuitenkin näyttäisi siltä, että myös perinteiset luokitukset ovat vähitellen ottamassa mukaan sekä luokituksen fasetoidun rakenteen että tämän myötä mahdollistuvan kaunokirjallisuuden eri aspektien kuvailun (ks. esim. Juntunen & Saarti 1992). Yleisluokitusten kaunokirjallisuuden luokitusperusteiden selvittäminen ja kehittäminen onkin tärkeää, koska yleisluokitukset ovat käytössä useissa kirjastoissa. Erityisluokitusten merkitys on ollut ja todennäköisesti tulee olemaan marginaalinen, lähinnä niitä on ollut käytössä yksittäisissä kirjastoissa (ks. esim. Alternative 1982).

Kaunokirjallisuuden erityisluokitusten tutkimuksen ongelmana onkin ollut järjestelmien vähyys sekä se, ettei erityisluokituksia ole testattu systemaattisesti todellisissa ympäristöissä. Yleensä ne on luotu joko akateemisesta kiinnostuksesta tai yksittäisenä kokeiluna. Lisäksi kaunokirjallisuuden erityisluokitukset ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ajallisesti nuori ilmiö (ks. näistä luku 3.3.). Tästäkin johtuen niiden toimivuutta ei ole testattu tarpeeksi pitkäkestoisesti kirjastoympäristöissä. Erityisluokitusten funktio on myös ongelmallinen. Ne eivät koskaan voi korvata yleisluokituksia suurissa kirjastoyksiköissä, mutta ne voivat toimia yleisluokitusten tukena tai ainakin testausalustana yleisluokituksia kehitettäessä.

3.2. Hyllyluokitustapaustutkimukset

Toinen merkittävä ryhmä kaunokirjallisuuden tallennuksen ja haun tutkimuksia ovat hyllyluokituskokeilujen raportoinnit tai laajemmat tapaustutkimukset hyllyluokituksista. Näistä jälkimmäisissä on samalla pyritty selvittämään hyllyluokituskokeilun vaikutus kokoelman käyttöön ja asiakkaiden suhtautuminen kokeiluun. (Scott 1995, Jennings & Sear 1989, Baker 1988, Spiller 1980, Haigh 1933.) Tähän ryhmään voidaan lukea myös jo edellä esitetyt selvitykset, jotka on tehty koko maan hyllyluokituskäytännöistä (Harrell

¹⁵Pejtersen itse on kuitenkin kehittänyt koko ajan hakujärjestelmänsä käyttäjäystävällisemmäksi, ks. esim. Pejtersen 1989 ja 1992.

¹⁶Vrt. Saartin tulos (1996a, 98), jossa tämä havainto ei ollut niin merkittävä - tosin siinäkin esiintyi jonkin verran tätä hypoteesia tukevia tuloksia.

¹⁷Vrt. Saarti 1996a, 113-116, jossa haastatelluista noin puolet toivoi lajin mukaisia hyllyluokkia.

1985, Juntunen & Saarti 1992). Hyllyluokituskokeilut ovat yleistyneet 1980-1990-lukujen vaihteessa myös Suomessa, näistä ovat raportoineet Laakso & Puukko (1992), Raivio (1992) ja Saarti (1992, 1995, 1996a ja 1996b).

Hyllyluokituskokeilujen - ei pelkästään kaunokirjallisuuden osalla - perimmäisenä tarkoituksena on ollut pyrkimys järjestää yleisten kirjastojen kokoelma mahdollisimman helposti käytettäväksi (ks. esim. Sears 1991, 101; Saarti 1996a, 138). Lisäksi tärkeänä seikkana etenkin yleisissä kirjastoissa on ollut se, että yleisen kirjaston asiakkaat etsivät aineistonsa mieluiten hyllyjä selailemalla (Kurki 1993, 78; vrt. myös esim. Spiller 1980).¹⁸ Saarti erottelee kaunokirjallisuuden hyllyluokituksissa kolme pääryhmää, jotka ovat: 1) muutaman yksittäisen ja tunnetun kaunokirjallisen genren erottaminen omaksi hyllyryhmäkseen; 2) viihdekirjallisuuden erottaminen ja hyllyluokitus ryhmiksi sekä 3) koko (suorasanaisen) kaunokirjallisuuden kattava ryhmittely (Saarti 1996b, 117-118). Seuraavassa esitetään esimerkkejä hyllyluokitustapaustutkimuksista.

Hyllyluokitustutkimusten ongelmana on ollut löytää ne ryhmät, joihin kaunokirjallisuus olisi järkevää jakaa yleisissä kirjastoissa, jotta asiakkaat löytäisivät haluamansa teoksensa mahdollisimman helposti. Yleisimmin jakona on esitetty viihde- tai genrekirjallisuuden erottamista nk. vakavasta kirjallisuudesta ja näiden lajittelemista alalajeihin.

”Kaunokirjallisuus jakautuu luontevasti ns. korkeakirjallisuuteen ja ns. viihdekirjallisuuteen. Näistä viihdekirjallisuus jakautuu selkeähköiksi alaluokiksi, kuten dekkareiksi, scifiksi, rakkausromaaneiksi ja sotaromaaneiksi. Korkeakirjallisuus voisi muodostaa oman, luokittamattoman ryhmänsä.” (Laakso & Puukko 1992, 65.)

Ongelmana tällaisessa erottelussa on viihteen ja vakavan kirjallisuuden rajanveto. Tällöin käytetty luokituskaava tekee arvottavan päätöksen lukijoiden puolesta.

Baker testasi vuonna 1985 kolmessa erikokoisessa yhdysvaltalaisessa yleisessä kirjastossa rakkausviihteen (romance) sekä lisäksi näistä kolmannessa kirjastossa jännitysromaanien (mysteries) ryhmittelyn vaikutusta kirjaston käyttöön (Baker 1988, 368). Hänen tarkoituksenaan oli selvittää, kuinka aineiston merkitseminen ja niiden erottaminen omaksi ryhmäkseen vaikuttaa aineiston käyttöön sekä löytymiseen verrattuna siihen aineiston osaan, joka jätettiin muun kokoelman joukkoon. Hänen perushavaintonsa tukivat hänen hypoteesiaan siitä, että asiakkaat löytävät merkityn aineiston paremmin ja sen vuoksi käyttävät sitä enemmän. Tätä tuki haastatteluissa saatu tulos, jossa lähes kaikki vastaajat halusivat jonkinlaista genreryhmittelyä kaunokirjalliseen aineistoon. Lisäksi kirjaston koko korreloi suoraan aineiston käyttöön. Mitä isompi kirjasto ja sen kokoelma oli, sitä suurempi positiivinen vaikutus käyttöön erillisellä ryhmittelyllä oli. (Baker 1988, 369-375.) Asiakkaat ovat yleisesti ottaen ottaneet hyllyluokituskokeilut hyvin vastaan, mutta asiakkaiden tarpeita tyydyttävien ryhmien löytäminen on ollut ongelmallista (vrt. esim. Jennings & Sear 1989, 41). Suurin syy asiakkaiden tyytyväisyyteen lienee se, että vastaajista suurin osa on eksyksissä kirjatulvan edessä (Spiller 1980, 247-251).

Saarti (Saarti 1995, 1996a ja 1996b) suoritti vastaavanlaisen kokeilun suomalaisissa kirjastoissa. Hän jakoi kahdessa kirjastossa koko kertomakirjallisuuden 11 genrepohjajai-

¹⁸Kokonainen teos, joka raportoi kokoelman järjestelemiseksi tehtyjä kokeiluja on *Alternative arrangement* (1982). Siinä kaunokirjallisuutta koskevat raportoidut tulokset ovat samansuuntaisia seuraavassa referoitujen selvitysten kanssa.

seen hyllyluokkaan¹⁹ ja käytti vertailukirjastona yhtä, jossa kertomakirjallisuus säilytettiin pääsanan mukaisessa järjestyksessä. Saartin mukaan suurin hyöty järjestelystä oli palvelun laadullinen parantuminen, asiakkaat löysivät itselleen etsimänsä aineiston nopeammin kuin aiemmin. Sen sijaan lainausluvuissa ei ollut huomattavaa eroa kirjastojen välillä. Lainaus painottui selvästi uudempaan viihdekirjallisuuteen kaikissa kirjastoissa. (Saarti 1996b, 119-125).

Hyllyluokitusten ongelma kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua kehitettäessä on se, että ne ovat luonteensa mukaan yksiulotteisia. Hyvä puoli hyllyluokitustutkimuksissa on ollut se, että ne kaikki ovat perustuneet empiirisiin kokeiluihin. Tällä tavoin on voitu saada palautetta asiakkailta luokitusten toimivuudesta erilaisissa ympäristöissä. Samalla hyllyluokitukset ovat osoittaneet, että asiakkailta on tarve saada välineitä, joilla helpotetaan myös fiktiivisen aineiston etsimistä kirjastoissa.

3.3. Kaunokirjallisuuden luokitusten kehittäminen

Kolmas ryhmä kaunokirjallisuuden tallennusta ja hakua tarkastelevista tutkimuksista ovat ne, joissa on pyritty luomaan tai kehittämään kokonaan oma kaunokirjallisuuden luokitus ja soveltamaan sitä käytännössä (Burgess 1936, Beghtol 1994a, Walker 1958).²⁰ Pejtersen puolestaan on esimerkki tutkijasta, joka on luonut kehittämänsä luokituksen pohjalta kokonaisen kaunokirjallisuuden tallennus- ja hakujärjestelmän. Aluksi hän kehitti AMP-luokituksen, joka pohjautui pitkälti asiakkaiden tarpeiden analyysiin (Pejtersen & Austin 1983, 1984 ja Pejtersen 1978). 1980-luvulla hän on kehittänyt luokituksensa pohjalta BookHouse -nimistä käyttäjätavallista, ikonein ohjattua hakujärjestelmää (Pejtersen 1987, 1988 ja 1989).

Kaunokirjallisuuden luokitusten kehittäminen alkoi vuosisadan alkupuolella. Haigh esitti vuonna 1933 hyllyluokitussovelluksensa, jossa hän hyödynsi Deweyn luokituskaavaa kaunokirjallisuuden luokitteluun (Haigh 1933). Burgess esitti mielenkiintoisen, mutta vähälle huomiolle jääneen kertomakirjallisuuden kymmenluokituksensa vuonna 1936. Hän oli sitä mieltä, että kertomakirjallisuuden järjestäminen kirjailijan nimien mukaisesti peittää alleen sen, että ihmiset pääasiassa kuitenkin etsivät lukemista aiheen tai sisällön mukaan:

”Further, I venture to assert that a large proportion of specific author demand is in essence no more than a disguised ”subject” or ”type” demand. ”Horler” signifies ”excitement”; ”Hull” means ”Sheik-stuff”; ”Binns” means ”bronchos and six-shooters”.” (Burgess 1936, 179.)

Burgessin mukaan kaunokirjallisuuden sisällölliset kategoriat määritellään kirjailijoiden nimien avulla, koska kirjallinen keskustelu - mainonta ja kritiikki - käydään pitkälti

¹⁹Käytetyt hyllyluokat olivat: historialliset romaanit, huumori, jännityskirjallisuus, psykologiset romaanit, rakkausromaanit (aluksi romantiikka), salapoliisiromaanit, sotaromaanit, tieteiskirjallisuus, uskonnolliset romaanit, eräkirjat sekä yhteiskunnalliset romaanit. (Saarti 1996a, 61.)

²⁰Lisäksi on luotu luokitusjärjestelmiä yksittäisille genreille. Näistä katso esim. Beghtol (1994).

tekijäkeskeisesti.²¹ Burgessin mielestä kuitenkin tämä puhetapa olisi syytä murtaa ainakin kirjastoissa ja tilalle tuoda kaunokirjallisuuden sisältöä enemmän kuvaava luokitus. Burgessin luokituskaava on sikäli mielenkiintoinen, että se pyrkii soveltamaan perinteisen Deweyn kymmenluokituksen pääluokkien aloja kertomakirjallisuuden lajityyppeihin. Lisäksi se sisällyttää itseensä koko kaunokirjallisen kentän - sekä vakavan kirjallisuuden että viihdekirjallisuuden. Merkittävää on myös se, että Burgess otti mukaan luokitukseensa myös teosten arvottamisen. Se tapahtuu Burgessin luokituskaavassa nelitasoisella arvoluokituksella (Burgess 1936, 182)²².

Pejtersen aloitti kaunokirjallisuuden sisällönkuvaailujärjestelmänsä kehittämisen käyttäjäkeskeisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa etenkin kaunokirjallisuuden sisällönkuvaailun perusta, sen aboutness, on haettava käyttäjien tarpeista, jotka tulee selvittää empiirisesti. Lisäksi hän korostaa sitä, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvaailun tulee olla kohteensa luonteen mukaisesti multidimensionaalista. (Pejtersen 1978, 7; 1979, 251.) Hän kehitti AMP (Analysis and Mediation of Publications)-luokituksensa²³ kolmensadan käyttäjä-kirjastonhoitaja -keskustelun analyysin perusteella.

Käyttäjäkysymykset Pejtersen jakoi niiden sisällön mukaan viiteen kategoriaan, joista neljä ensimmäistä ovat sisällöllisiä. Ne ovat aihe (subject matter), miljö (frame), tekijän intentio (author's intention), saavutettavuus (accessibility) sekä muut (other) (Pejtersen 1983, 233-234). Näiden fasettien pohjalta Kööpenhaminan kuninkaallisessa kirjastokoulussa kuvailtiin pilottiprojektissa 434 romaania ja testattiin niiden hakua. Aluksi teokset kuvailtiin korttiluetteloon, myöhemmin AMP-luokituksesta alettiin kehittää DANEBASE-tietokantaa.

Luokitusjärjestelmän kehittämisen jälkeen Pejtersenin kiinnostus siirtyi sen soveltamiseen tietojärjestelmien avulla. AMP-luokitusjärjestelmän pohjalta hän loi useita eri koekielutietokantoja. Lisäksi hän testasi mm. DANEBASEn tehokkuutta haussa (Morehead

²¹Vrt. Suomessa samaa voisi soveltaa tunnettuihin kirjailijoihin. Esimerkiksi Kalle Päätalo edustaa elämäkerrallista yhteiskuntakuvausta, Anni Polva romanttista naisviihdetta ja Mauri Sariola poliisiromaaneja. Käytännön kirjastotyössä tämän huomaa siinä, että asiakkaat käyttävät näitä luokankaltaisina määrittelijöinä tiedonhakukysymyksissään: ”Onko teilla Sariolan kirjojen tyyppisiä romaaneja?”

²²Burgessin luokitusta lähellä on McClellanin luokitus. Hän jakaa kaunokirjallisuuden 13 luokkaan: jännityskirjallisuus, salopoliisikirjallisuus, lännenkirjallisuus, merikertomukset, tieteiskirjallisuus, rakkausromaanit, sukuromaanit, maaseuturomaanit, historialliset romaanit, huumori, elämäkerralliset romaanit, nykyajan (contemporary) romaanit ja klassikot. Näiden pääluokkien numeronotaatiota voi tarkentaa luettavuutta kuvaavilla kirjaimilla seuraavasti: a = helppo, b = keskitasoinen, c = vaikea ja d = hyvin vaikea. (Atkinson 1981, 45-46.)

²³Pejtersen itse huomauttaa siitä, että hänen luokituksensa ei perinteisessä mielessä ole puhdas luokitus vaan luokituksen ja asiasanoituksen hybridi: ”principles from traditional classification and indexing are combined in an attempt to find new ways of organizing fiction for retrieval by content.” (Pejtersen 1983, 235.) Pejtersenin järjestelmässä näkyikin hyvin se kehitys, jotka uudet, tietokonepohjaiset järjestelmät ovat tuoneet luokituksen ja indeksointiin - indeksoinnin ja luokituksen välinen raja on muuttunut sumeaksi. Luokkanotaationa voidaan käyttää indeksointitermejä ja luokitus voidaan kääntää ohjelmallisesti asiasanoiksi, ks. esim. Himanka & Kautto & Suominen 1991 sekä Saarti 1996a.

& Pejtersen & Rouse 1984) sekä pyrki määrittelemään kaunokirjallisuutta koskevassa tietojärjestelmässä vaikuttavat tekijät, jotta ne voitaisiin mallintaa tietojärjestelmään (Pejtersen 1987, 84; Pejtersen 1989, 33-73). Tästä oli lopputuloksena BookHouse, graafisella käyttöliittymällä varustettu kaunokirjallisuutta varten suunniteltu tietojärjestelmä. Järjestelmää testattiin aluksi Hjortespringin kunnankirjastossa Tanskassa (Pejtersen 1988). BookHousea on sittemmin sovellettu erilaisissa ympäristöissä. Sitä on testattu eri puolilla Pohjoismaita, erityisesti koulukirjastoissa (Pejtersen 1992; Pejtersen 1996). Pejtersenin luokitusjärjestelmiä ovat kehittäneet edelleen Rolf Andersson ja Erik Holst tutkimuksessaan, jossa he haastattelivat 100 käyttäjää kahdessa ruotsalaisessa kirjastossa (Andersson & Holst 1996, 88).²⁴

Beghtol analysoi väitöskirjassaan (1994a) kaunokirjallisuuden luokitusta ja luokituspeusteita. Hänellä oli työssään kolme työhypoteesia: 1. aluksi tulee luoda teoreettinen viitekehys kaunokirjallisuuden luokitukselle, jotta ylipäättänsä luokitusjärjestelmien kehittäminen olisi mahdollista; 2. tämän viitekehysten luominen toimisi samalla teoreettisen viitekehysten testaajana sekä 3. luokitusjärjestelmän tulisi olla yhdenmukainen (conform) luokitusjärjestelmien perustandardeille (Beghtol 1994a, 9). Lopputuloksena hän kehittää kaunokirjallisten teosten kuvailuun tarkoitettua EFAS-luokituksen (Experimental fiction analysis system). Sen perusteena on kolme työhypoteesia (Beghtol 1994a, 157):

1. *Fiktiivisen aineiston sisällönkuvailun ydinkategoriat ovat henkilöt, tapahtumat, paikat ja ajat (Characters, Events, Spaces and Times).*
2. *Tietojärjestelmän sisään voidaan mallintaa käyttäjien tapaa ymmärtää kaunokirjallisuutta.*
3. *Järjestelmissä on voitava kuvailla myös monitulkintaisia, sumeita ja kategorioiden rajojen ylittäviä elementtejä.*

Beghtolin luokitus tuo mukaan kaunokirjallisuuden ja muunkin aineiston luokitukseen merkittäviä uudistuksia. Se mahdollistaa monitulkintaisten (ambiguous) ja sumeitten (fuzzy) aspektien kuvailun sekä kaunokirjallisuudessa tärkeän, kaltaisuus-operaattorin käytön.²⁵ Olennaista Beghtolin luokitukselle onkin kaunokirjallisuuden omien erityispiirteiden huomioonottaminen, joten aikaisempien yleisluokitusten soveltamisen aikaansaattamat ongelmat voidaan näin ollen ratkaista. Tätä eroa aikaisempaan luokituskäytäntöön

²⁴Pejtersenin sekä Anderssonin ja Holstin sisällönkuvailututkimuksesta tarkemmin luku 5.2.

²⁵Kaltaisuus-operaattorilla voidaan kuvata teoksen kuuluminen johonkin tiettyyn perheeseen - esimerkiksi: ”Kirjailija A. on humoristina samanlainen/erilainen kuin kirjailija B.” Käsitteellisesti tässä voidaan hyödyntää Wittgensteinin perheyhtäläisyyden käsitettä, jota hän esittelee seuraavasti: ”Tarkastele esimerkiksi tapahtumia, joita sanomme ”peleiksi”. Tarkoiton lautapelejä, korttipelejä, pallopelejä, otteluita jne.. Mikä on niille kaikille yhteistä?...Jos katsot niitä, et tule näkemään mitään, mikä on kaikille yhteistä, vaan tulet näkemään yhtäläisyyksiä, sukulaisuuksia, vieläpä kokonaisen sarjan sellaisia. Kuten sanoin: Älä ajattele, vaan katso!” (Wittgenstein 1981, 64-65.) Vastaavasti kirjailijat nimevät humoristeiksi ei niinkään yksi yhteen kulkevien vastaavuuksien kautta vaan tällaisen samankaltaisuuksien verkon avulla. Hankalaksi luokituksen ja analyysin kannalta tämän tekee kaunokirjallisuuden kohdalla se, että samankaltaisuuksien määrittely voi olla täysin mielivaltaista, tunnepohjaista toimintaa.

korostaa pääluokka-käsitteen (main class) tilalla Beghtolin käyttämä pääelementti (major element) -käsite (Beghtol 1994a, 158). Beghtolin luokituksen pääelementit ovat muut (other)²⁶, ajat (times), paikat (spaces), tapahtumat (events) ja henkilöt (characters) (emt. 178).

Kaunokirjallisuuden luokituskaavojen kehittäminen on lähtenyt pitkälti itse teoksen sisällönkuvailusta - poikkeuksena on Pejtersenin järjestelmä (ks. tästä tarkemmin luku 5.). Ongelmana kehitetyissä luokituskaavoissa onkin ollut se, että niissä ei ole otettu huomioon kaunokirjallista viestintäjärjestelmää ja sen mukanaan tuomia kaunokirjallisuuden merkityksen muodostumisen kannalta olennaisia aspekteja (vrt. Nielsen 1997). Lisäksi luokituskaavojen testaus empiirisessä ympäristössä on ollut hajanaista eikä kovinkaan pitkäjänteistä (taaskin Pejtersen poikkeuksena). Sisällönkuvailujärjestelmän kehittämiseksi olennaista onkin luodun järjestelmän käyttö ja siten sen jatkuva testaaminen käytännön tietopalvelussa.

3.4. Kaunokirjallisuuden asiasanoitusta käsittelevät tutkimukset

Kaunokirjallisuuden asiasanoitusta käsittelevissä tutkimuksissa eräänä olennaisena seikkana on myös ollut niiden aspektien löytäminen, joita kaunokirjallisuudesta tulisi kuvailla. Toisena olennaisena elementtinä on ollut kaunokirjallisuuden indeksoinnin perusteiden selvittäminen. Kirjoituksissa on käsitelty mm. kaunokirjallisuudelle ominaisten piirteiden kuvailua, kaunokirjallisuuden kompleksisuuden hallintaa kuvailussa sekä aboutness-käsitettä kaunokirjallisuudessa (Beghtol 1992, Bell 1991, Pulli 1992, Ranta 1991, Andersson & Holst 1996). Näihin liittyy läheisesti Kivimäen tutkimus siitä, kuinka hyvin romaanin takakansi kuvailee teoksen sisältöä ja voiko sitä käyttää apuna esimerkiksi kirjastossa (Kivimäki 1992). Tähän ryhmään voidaan lukea mukaan osin myös kehittyneet, tekoälyä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa hyväksi käyttävät tietojärjestelmät, jotka perustuvat eri tyyppisiin indekseihin (Rich 1979 ja 1986). Lisäksi on raportoitu yksittäisissä kirjastossa toteutettuja kaunokirjallisuuden asiasanoituskokeiluja (esim. MacPherson 1987, jossa hän kertoo koulukirjaston lastenkirjallisuuden asiasanoittamisesta).

Merkittävä ryhmä kaunokirjallisuuden indeksointia koskevia tutkimuksia ovat yksittäisen kaunokirjallisen teoksen asiasanoitusta käsittelevät kirjoitukset. Ransley (1987a ja 1987b) raportoi kaksiosaisessa artikkelissaan tekemäänsä Hawthornen romaanin *Scarlet Letter* indeksointia. Hän pohtii samalla kaunokirjallisuuden ja erityisesti yksittäisen kaunokirjallisen teoksen indeksoinnin ongelmia. Hänen mukaansa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun voi jakaa karkeasti kahteen tyyppiin, denotatiiviseen ja konnotatiiviseen viittaamiseen (Ransley 1987a, 46-47). Denotatiivisella viittaamisella hän tarkoittaa viittauksia niihin kaunokirjallisen teoksen aspekteihin, jotka ovat samankaltaisia kuin faktuaalisessakin kirjallisuudessa (esim. paikat, ajat ym.). Konnotatiivinen viittaaminen puolestaan tarkoittaa kaunokirjallisen teoksen teemojen ja symbolien kuvailua:

”But not all novels would be best served by a guide to the whereabouts of a certain fact-like information. For many, and among them, I submit, belongs The

²⁶Tämän elementin tunnusta käytetään luokituksessa vain, jos teosta ei voida kuvailla minkään muun pääelementin aspektilla.

Scarlet Letter, need indexes that give the reader something of the spirit of the book. They need an index that will offer the reader the flesh and blood of the work in addition to its bare bones." (Ransley 1987b, 108.)

Denotatiivinen viittaaminen on ollut Ransleyn mukaan tyyppillistä myös kaunokirjallisuuden asiasanoituksessa. Sen sijaan konnotatiivinen viittaaminen on ollut harvinaisempaa, koska se on ensinnäkin työläämpää ja toiseksi se perustuu osin subjektiivisiin seikoihin. Niinpä konnotatiivinen hakemisto (index) onkin enemmän reader's guide -tyyppinen johdatus teokseen ja sen maailmaan kuin perinteinen asiahakemisto (Ransley 1987a, 49). Tällainen hakemisto läheneekin hengeltään kirjallisuuskritiikkiä, "...novel index can be, in itself, a rudimentary form of criticism..." (Ransley 1987a, 53). Hakemisto voi ottaa huomioon myös kirjallisuushistorian tutkimustulokset antamalla lukijalle esimerkkejä erilaisista lukutavoista, joilla etenkin kirjallisuuden klassisia teoksia on tulkittu (Ransley 1987b, 104).

Lisäksi tällaisella konnotatiivisten aspektien hakemistolla on vaikutuksia myös itse asiasanoituksen tekniikkaan. Ensinnäkin Ransleyn mukaan symbolien, tematiikan ja muiden vastaavien juonen mukana kehittyvien aspektien kuvailutermin esitysmuoto on olta-va kronologinen eikä aakkosellinen (Ransley 1987a, 50-51). Tämä sen vuoksi, että esimerkiksi symboliikka ja yksittäisten symbolien merkitykset kehittyvät teoksen kronologian myötä ja niiden esittäminen aakkosissa ei paljastaisi lukijalle tätä kehitystä:²⁷

"A novel indexer will have to decide whether it is the specific occurrences of the noun named in the heading that are to be collated or whether a broader classified heading will be used as an umbrella under which to shelter a number of thematically linked images." (Ransley 1987a, 52.)

Toiseksi tällaisessa asiasanoituksessa yksittäiset sanat eivät riitä aina asiasanoiksi vaan mukaan on otettava kokonaisia lauseita (Ransley 1987b, 108). Etenkin kuvattaessa symboliikkaa ja pyrittäessä aukaisemaan sitä, on mahdotonta, että asiasanat olisivat yksittäisiä sanoja. Esimerkkinä Ransley esittää kukkien käytön Hawthornen romaanissa:

"Flower(s)

Black: prison as black flower of civilized society 76; of evil, will blossom as it may 92; to blossom darkly and bear black fruit betimes 235...

Pearl: a lovely and immortal flower 113; made beautiful by wearing 223; crowned and girdled with 226..." (Ransley 1987a, 52).

Bell teki vastaavanlaisen kokeen asiasanoittamalla Byattin romaaneja. Hänen mielestään suurin ongelma kaunokirjallisen teoksen indeksoinnissa on sen sisällön rikkaus ja kompleksisuus - ydintermien ja -käsitteiden löytäminen on hankalaa. Lisäksi teosten sisältämät symboliset ja muut tulkinnalliset seikat vaikeuttavat indeksointia. Bell korostaa myös jo Ransleyn aiemmin tekemää havaintoa, että indeksointitermit eivät voi kaunokirjallisuuden kohdalla olla yksittäisiä sanoja. Ongelmaksi nousee myös indeksoijan tulkinnan syvyys: mitä indeksoija voi kertoa lukijalle ja mitä hänen tulee jättää lukijan oman

²⁷Teknisesti tällaisen pitkän kuvailun voikin käsittää yhden asiakokonaisuuden kuvailuksi. Esimerkkinä voidaan ajatella viittausta synnin käsitteeseen romaanissa, jossa synti on ydinsymboli ja ydinteema. Vasta koko teoksen lukeminen paljastaa kokonaismerkityksen, jonka teema teoksessa saa. Kirjailija voi käyttää tietoisesti tätä myös merkitystä muovavana keinona esimerkiksi teoksen lopun juonenkäänteessä.

löytämisen varaan²⁸. Samalla indeksoijan tulee päättää myös, kuinka suhtautua kerronnan rakenteessa mukana oleviin faktuaalisiin henkilöihin ja tapahtumiin. Mikä on niiden funktio tekstissä ja mikä on niiden suhde oikeisiin, historiallisiin esikuviiin. Myös kerronnan rakenteen monikerroksisuus ja siinä käytetty näkökulmatekniikka aiheuttaa ongelmia indeksoinnille. Esimerkiksi, jos teos käyttää usean kertojan tekniikkaa symbolien esittämisessä, tulee tämä näkyä myös indeksoinnissa. (Bell 1991, 252-253.)

Bell kehittää Ransleyn esittämää kronologista termien esittämisjärjestystä korostaessaan, ettei historioista ja elämäkerroista tuttu kronologinen esittämistapa aina riitä indeksitermien esittämisessä kaunokirjallisuudessa. Tämä sen vuoksi, että teoksessa voidaan käyttää kerrontatekniikkana mm. takautumia, jolloin teoksen tematiikan kannalta tärkeä, ajallisesti varhainen tapahtuma voi paljastua vasta teoksen lopussa²⁹. Bellin mukaan tämä tapahtuman konteksti tulee näkyä indeksoinnissa (esim. 'X muistaa tapahtuman y'). Lisäksi Bell korostaa sitä, että kaunokirjallisuuden indeksoinnissa merkittävän ongelman luo käytettävä termistö. Jos se on voimakkaan standardisoitua, se saattaa tyypistää indeksoinnin ilmaisuvoimaa. Lisäksi termien valinnassa tulee tehdä arvovalintoja: "Does one list these as religion: telepathy: madness: spiritualism: occult? The author's intentions and attitudes must be divined and reflected in the vocabulary used. (Bell 1991, 254.)"

Ranta (1991) puolestaan käsittelee kaunokirjallisuuden (imaginative literature) indeksointia tutkimustarkoitukseen akateemisissa kirjastoympäristössä. Hänkin käyttää esimerkkinään jo edellä mainittua Hawthornen teosta *Scarlet Letter* kehittäessään järjestelmän, jossa hän käyttää hyväkseen Kongressin kirjaston asiansanastoa (LCSH). Ranta korostaa, aikaisempien tutkimusten pohjalta, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmän tulee olla moniulotteinen: "multi-dimensional, giving access to abstract and concrete levels of meaning (Ranta 1991, 5)". Rantan mukaan kirjallisuudentutkijat käsittelevät nykyisen tutkimusperinteen mukaisesti kaunokirjallisuutta useiden eri arvohierarkioiden kautta. Lisäksi kaunokirjallisuutta voidaan käyttää tutkimuskohteena myös ulkokirjallisten seikkojen vuoksi, esimerkiksi tutkittaessa eri kulttuureita. (Ranta 1991, 6.)

Ranta päätyy suosittelemaan sitä, että:

"...I agree with Ransley, Pejtersen, and Shatford that it is important to provide subject access to both the literal (or denotative) and figurative (or connotative) levels. Thus, headings should be assigned to cover historical content, themes, point of view, genre, and literary form." (Ranta 1991, 19.)

Yleisten kirjastojen puolella kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua ja indeksointia on ehkä eniten kehittänyt Pejtersen kehittämällään AMP-luokituksella ja sen pohjalta kehi-

²⁸Karkeana esimerkkinä voisi esittää salapoliisiromaanin henkilöhakemiston, joka paljastaa lukijalle murhaajan.

²⁹Venäläiset formalistit käyttivät tästä jaosta käsitteparia *sujet-fable*. Fable on temporaalis-kausaalinen tarina, joka on kerronnan pohjana, ideaalisesti aina samana. *Sujet* on puolestaan tarina kerrottuna eli kerronnan narratiivinen rakenne. (Wellek & Warren 1980, 218.) Kaunokirjallisuudessa tätä käytetään hyväksi myös kerrontatekniikkana esimerkiksi siten, että sama tarina kerrotaan romaanin sisällä eri kertojanäkökulmista. Vrt. myös esimerkiksi Faustin-tarina ja siitä kirjoitetut kirjat. Kaunokirjallisuudessa käytetäänkin usein samoja perustarinoita, jotka kerrotaan uudestaan uusilla tavoilla ja annetaan samalla niille uusia merkityksiä ja uusia tulkintoja.

tetyllä BookHouse-hakujärjestelmällä. Hänen työtään ovat jatkaneet ruotsalaiset Rolf Andersson ja Erik Holst (Andersson & Holst 1996, 88.) Heidän kehittämäänsä järjestelmiä käsitellään tarkemmin luvussa 5.

Richin kehittämä Grundy-järjestelmä lähestyy kaunokirjallisuuden indeksoinnin ongelmaa oppivan tietojärjestelmän kehittämisen kannalta. Grundy on tekoälyä hyväkseen käyttävä tietojärjestelmä, joka ehdottaa käyttäjilleen romaaneja luettavaksi. Se perustuu kahteen tietokantaan 1) teoksia kuvaileviin sanoihin ja niiden pisteytyksiin, joilla sanoille annetaan painoarvo sekä 2) ihmistyyppejä mallintaviin stereotyyppioihin, jotka koostuvat ihmisten makua kuvaavista faseteista. (Rich 1986, 195-199.) Tietokannat koostuivat aluksi Richin omista stereotyypioista, jotka kokeilussa osoittautuivat rajoittuneiksi. Järjestelmä sisälsi kuitenkin oppivan elementin, jonka avulla sitä pystyttiin kehittämään ja laajentamaan oletusarvoina olleita tyyppejä. (Rich 1986, 199-200.) Oppiva tietojärjestelmä näyttäisikin olevan hyvä apu kaunokirjallisuuden tietojärjestelmien kehittämiseen, jossa käyttäjän tarpeiden huomioimattaminen on ensiarvoista.

Kaunokirjallisuuden indeksointitutkimukset ovat nousseet pitkälti käytännön ongelmasta eli kaunokirjallisten teosten indeksoinnista. Tämä on auttanut selvittämään sekä niitä säännönmukaisuuksia että niitä erityispiirteitä, joita esiintyy kaunokirjallisuuden indeksoinnissa. Toisaalta näissäkin tutkimuksissa voidaan nähdä puutteena jo luokitustutkimuksissa ollut seikka eli se, ettei huomioon ole otettu kaunokirjallista kokonaisviestintätilannetta. Niinpä pelkkä teoslähtöinen indeksointi tulee problematisoida tulkinnallisen aineiston ollessa kyseessä.

3.5. Yhteenveto kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimuksista

Kaunokirjallisuuden tallennuksen ja -haun tutkimusta on informaatiotutkimuksen parissa tehty siis suhteellisesti ottaen varsin vähän. Vasta viime vuosikymmeninä sen määrä on ollut kasvussa. Alueella on toiminut aktiivisesti vain muutama tutkija, lähinnä Pejtersen ja Beghtol, muiden toiminta on ollut lähinnä tapauskohtaista. Tutkimusten suurimpana yhteisenä tavoitteena on ollut - kuten olettaa saattaakin - tutkimuskysymysten ja kentän metodologisten ongelmien selvittäminen. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu pyrittiin vielä vuosisadan alussa tekemään suurten luokitusten mallin mukaan, mutta viime vuosikymmeninä on päädytty siihen, ettei kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu onnistu yksiuulotteisilla järjestelmillä. Niinpä uusimmat kehitetyt järjestelmät ovat fasetoituja, joustavia sisällönkuvailujärjestelmiä, jotka samalla hyödyntävät tietotekniikan suomaa mahdollisuuksia tallentaa ja hakea informaatiota.

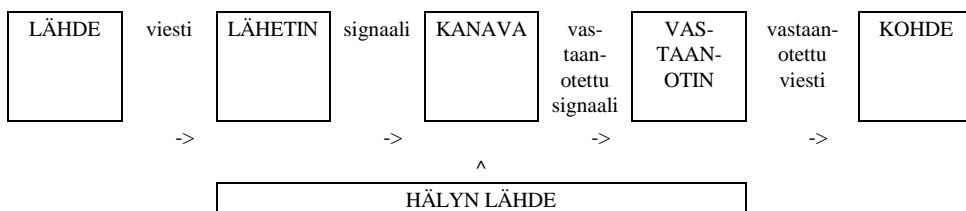
Näyttää myös siltä, että kaunokirjallisuuden tallennus ja hakujärjestelmien kehittäminen tuottaa myös sellaista teoreettista aineistoa ja -välineitä, joilla koko tiedontallennuksen ja -haun ongelmakenttää voidaan kuvata ja analysoida paremmin. Kaunokirjallinen viestintäprosessi on luonteeltaan sellaista, että siinä käyttäjän osuus on aktiivinen. Tämän aiheuttaa sen, ettei kaunokirjallista tallennus ja hakujärjestelmää voida luoda ilman tuota käyttäjän roolin vaikutuksen huomioimista. Lisäksi kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun tulee mukaan ajallinen ulottuvuus - teosten tulkinnat muuttuvat historian kuluessa - ja tämän hallitseminen tallennus ja hakujärjestelmissä on haastava tehtävä. Mielenkiintoisen

ongelman tarjoaa myös eri ympäristöissä tapahtuva tallennus ja haku, joissa jo edellä mainittu lukijan/tulkitsijan roolin analysointi on ensiarvoisen tärkeää.

4. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessi

4.1. Viestintäprosessin elementit

Viestinnän (communication) mekanistinen malli määriteltiin 1940-luvulla kehitteillä olevia sähköisiä viestintävälineitä, erityisesti puhelinliikennettä varten. Viestintätapahtuma esitettiin tuolloin kuvion 4.1. mukaisena prosessina, jossa viestinkulku esitetään yhdensuuntaisena prosessina (Shannon & Weaver 1975, 7 ja 33-34).

Kuva 4.1. Viestintätapahtuman perinteinen malli (Shannon & Weaver 1975, 7 ja 33-34).

Kuvion 4.1. esittämässä mallissa viesti kulkee yhdensuuntaisesti lähettäjältä vastaanottajalle säilyen mahdollisimman samankaltaisena. Vaikka tämä malli vastaa edelleenkin paljolti tavallista käsitystä viestintäprosessista, on sen yksiulotteista kuvaa kritisoitu ja sitä on pyritty muokkaamaan paremmin todellista viestintäprosessia vastaavaksi. (Ks. esim. Foskett 1996, 5-7; Leino 1987, 43-47 ja Heiskala 1990, 17-19.) Eco kutsuukin edellistä, kahden mekaanisen välineen fyysikaalisen viestinnän mallia kommunikaation perusrakenteen (elementary structure of communication) malliksi. Tämä malli on tarpeellinen lähtökohtana, mutta se on rajoittunut varsinkin erityisongelmien analysoinnissa. Niinpä edelli-

seen kaavioon on vähintäänkin lisättävä se koodi, jolla vastaanottaja tulkitsee ja ymmärtää lähetetyn sanoman. Muuten kaavio esittää pelkän fysiologisen tapahtumavirran eikä niitä todellisia merkityksen siirtymisiä ja tulkitemisiä, joita viestinnässä tapahtuu. (Eco 1977, 32-33; 1987, 15.) Niinpä viestintätilanteessa voidaan erottaa rinnakkainen kognitiivinen prosessi, jossa viestien tuottajien tietämys välitetään informaation avulla vastaanottajille ja näin pyritään vaikuttamaan heidän kognitiiviseen statukseensa (Järvelin 1995, 4-5).

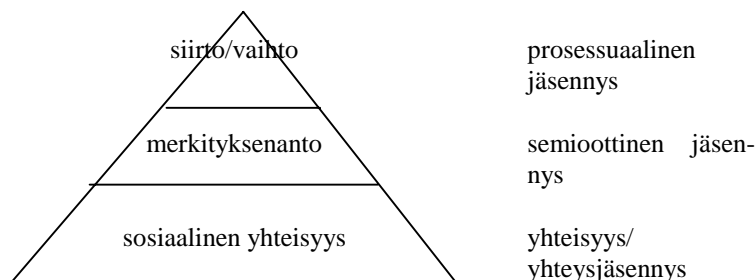
Lisäksi mekaanisesta viestintämallista puuttuu muitakin inhimillisen viestinnän kannalta olennaisia aspekteja. Näitä ovat esimerkiksi se konteksti, jossa viestiminen tapahtuu sekä viestintätilanteelle ominainen palaute. Näiden mukaanottaminen muuttaa edellistä, viestiä ja sen välittymistä korostavaa mallia, itse viestintätilannetta korostavaksi (Nuolijärvi 1990, 116, Vickery & Vickery 1987, 69). Hyvänä esimerkkinä tästä on keskusteluanalyysin esiinnostamat näkökohdat. Keskustelua ei enää nähdä perinteisesti jostakin aiheesta puhumisena vaan prosessina, jossa yhteistoiminnallisesti synnytetään merkityksiä (Hakulinen 1997, 15). Lisäksi keskusteluanalyttisen mallin mukaan viestintätilanne on kokonaisuus, jonka osia ei voida irrottaa kokonaisuudesta redusoimatta niiden merkitystä. Tämä sen vuoksi, että esimerkiksi kirjoitetut tekstit luodaan aina tiettyssä perinneympäristössä ja tietyille yleisölle. Niinpä kokijoiden tulee osata tulkita tekstit tätä kontekstia vasten (Riessman 1993, 14). Muuttamalla jotakin viestintätilanteeseen vaikuttavaa osaa muutetaan samalla viestin - ja siten koko viestintätilanteen - merkitystä.

Kommunikaatiotilanteessa voidaan nähdä vaikuttavan samanaikaisesti ainakin kolme perustapahtumaa, jotka ovat (Ridell 1994, 49):

1. *Viestintä on näkyvää tapahtumista (siirtoa, vaihtoa).*
2. *Viestintä on merkityksenantoa (koodausta, dekodeausta).*
3. *Viestintä on tietynlaista sosiaalista organisoitumista.*

Viestinnässä on mukana sekä näkyvä konkreettinen osuus että näkymätön osuus, joka jakautuu merkityksenantoon ja sosiaaliseen organisoitumiseen. Näkyvä osuus on paljolti luvun alussa esitetyn kommunikaation perusmallin mukaista ja siten varsin helposti analysoitavissa. Sen sijaan viestinnän merkityksen anto ja siirtyminen sekä viestinnän vaikutus sosiaaliseen elämään ovat vaikeammin analysoitavissa, koska silloin siirrytään sille inhimillisen merkityksenannon alueelle, jossa tapahtumat perustuvat tulkinnoille ja enemmän sumean logiikan tapaiselle päätöksenteolle. Fiktiivisessä eli mielikuvituksen tuotteiden välityksellä tapahtuvassa viestinnässä sosiaalinen organisoituminen onkin ehkä tärkein aspekti näistä kolmesta. Yksittäisen teoksen merkitykset muodostuvat fiktiivisessä viestinnässä sosiaalisessa prosessissa. Samalla ne vaikuttavat tämän sosiaalisen prosessin kulkuun muovaamalla yhteisön sekä esteettisiä että yleisiä arvoja. Lisäksi ne muovaavat yhteisön kieltä, jolla koko kulttuurin viestintä tapahtuu (ks. esim. Johansen 1997, 20-21 sekä Pihlström 1998, 23-34). Kuten kuvio 4.2. havainnollistaa, on tämä viestinnän sosiaalinen aspekti se pohja, jolle koko viestintätapahtuma rakentuu. Ellei ole olemassa yhteistä kieltä ja tapoja tulkita ja käyttää sitä, ei myöskään merkitysten vaihto eikä merkityksen anto onnistu.

KOMMUNIKAATIO

Kuva 4.2. Viestintätapahtumassa vaikuttavat tekijät (Ridell 1994, 49).

Kaunokirjallisuuden kohdalla perinteisen yksisuuntaisen, viestiä korostavan näkökulman laajentaminen viestinnän yhteistoiminnalliseen suuntaan on ensisijaisen tärkeää. Kaunokirjallisessa viestinnässä teosten kokonaismerkitys muodostuu historiallisena prosessina, jossa usea osallistuja muokkaa sekä teoksia että sen tulkintoja³⁰. Lisäksi yksiselitteisen ja konkreettisen sanoman käsite on hankalaa tutkittaessa ja tulkittaessa kaunokirjallisuutta ja sen välittymistä. Tämä sen vuoksi, että joidenkin kaunokirjallisten teosten erityismerkitys on siinä, että kyseistä teosta ja sen merkitystä tulkitaan eri aikakausina ja eri ympäristöissä usein ja toisistaan poikkeavin tavoin. Klassinen esimerkki tällaisesta teoksesta on Raamattu ja suomalaisessa kirjallisuudessa Kalevala.

Kirjoitetut tekstit voidaan jakaa kahtia sen intention mukaan, joka niiden kirjoittajalla on. Tällöin voidaan tehdä ero tieteelliseen ja humanistiseen kirjoittamiseen³¹ (scientific and humanistic writing). Tieteelliselle kirjoittamiselle on ominaista faktuaalisen tiedon jakaminen kun taas humanistisella kirjoittamisella tiedon jakaminen ei ole olennaisin piirre. Humanistisen kirjoittamisen ytimen Green määrittelee seuraavasti:

”... this is literature with the potential to enlighten and delight, but also challenge and infuriate; this is literature in which a relationship is established between the human writer and the human reader, a relationship that communicates at least from mind to mind, and at its best, from hearth to hearth.” (Green 1997, 87)

Humanistiselle ja niin ollen myös kaunokirjalliselle viestinnälle onkin olennaista itse kommunikaation, keskustelun korostaminen pelkkien faktojen välittämisen sijasta. Lisäksi humanistiselle kirjoittamiselle ei aseteta useinkaan väitteiden verifiointin vaatimusta, kuten tieteelliselle kirjoittamiselle. Usein tämä on myös tekstien luonteesta johtuen mahdollista.

Fiktiivisen viestinnän tarkemmassa määrittelyssä voidaan ottaa esille kaksi seikkaa. Ensinnäkin kaiken luovan toiminnan pohjana on mielikuvitus, joka ilmenee mielikuvien

³⁰Muokkaaminen voi olla joskus myös hyvin konkreettista. Vrt. esimerkiksi sensurointi ja toimitetut laitokset.

³¹Humanistisella kirjoittamisella ei tässä tarkoiteta humanistista tutkimusta.

projisointina. Niinpä fiktiivisissä dokumenteissa, esimerkiksi romaaneissa ja näytelmä-elokuvissa, viestintä tapahtuu kuvien ja symbolien avulla (images and symbols). Taiteilija pyrkii tulkitsemaan ja esittämään näkemyksensä maailmasta näiden tulkinnallisten elementtien avulla (Binwal & Karisiddappa 1987, 139). Tästä on seurauksena se, ettei teoksella voi olla koskaan yhtä yksiselitteistä merkitystä vaan fiktiivisen viestinnän olennaisin elementti onkin tämä tulkinnan prosessi.

Fiktiivisen viestinnän toinen olennainen elementti on esteettisyys. Taiteelliset teokset ja niiden merkittävyys taiteena määritellään aina lopulta vain ja ainoastaan niiden esteettisen arvon mukaan. Tästä on seurauksena se, ettei pelkkä sisällöllisen merkityksen (informaation) välittäminen ole olennaista taiteessa. (Nielsen 1997, 173 sekä Shusterman 1997).

Niinpä kaunokirjallisiin - ja laajemmin ottaen - fiktiivisiin dokumentteihin liittyy tieteellisille teksteille vieraita ominaisuuksia: ne ovat aina keksittyjä, esittävät jotakin imaginaatiivista ja niiden ensisijainen funktio on esteettinen. Muun, esimerkiksi historiallisen ja yhteiskunnallisen, informaation välitys on taiteellisessa teoksessa toisella sijalla. Lisäksi välitetyn muun informaation arvo tulee aina arvioida suhteutettuna siihen, että pohjimmiltaan se on fiktiivistä, keksittyä, vaikka sillä saattaakin olla esikuvansa reaalityodellisuudessa. Toisaalta myös lukija määrää itse sitä, miten hän lukee teosta: tieteellistä teosta voidaan lukea myös esteettisenä objektina ja päin vastoin.

Kautta kirjallisuuden historian raja faktan ja fiktion välillä onkin ollut häilyvä (ks. määrittelystä esim. Wellek & Warren 1980, 212-225). Rajatapauksena tässä voidaan nähdä esimerkiksi reportaasikirjallisuus, joka pyrkii fiktiivisin välinein esittämään reaalityodellisuutta. Sitä voidaan lukea raportinomaisena kuvauksena todellisuudesta, jolloin se lähenee empiirisen aineiston keräämistä sosiaalitieteissä. Tästä hyvänä esimerkkinä on sosiaalitieteiden laadullisen näkökulman mukana tuoma aineisto, mm. päiväkirjat ja kertomukset (ks. Mäkelä 1990). Tai sitten reportaasikirjallisuutta voidaan lukea kaunokirjallisuutena, jossa kirjailija käyttää ympäröivää todellisuutta aineistonaan luodessaan fiktiivisiä teoksia.

4.2. Viestintämalli kaunokirjallisuuden tutkimuksessa

Kaunokirjallisuuden tutkimuksen eräänä kiinnostuksen kohteena on ollut perinteinen viestintätapahtuma, jossa merkitys välittyy viestin avulla lähettäjältä vastaanottajalle. Etenkin semioottinen kirjallisuudentutkimus on käsitellyt tämän viestintätapahtuman laatua ja siinä tapahtuvaa koodien välittymistä. (Palmgren 1986, 36.) Viestintätapahtuman analyysi on käsitellyt useita eri tasoja, mm. tekstin sisällä olevan viestinnän rakennetta³²,

³²Narratologiassa on tutkittu kertomuksen sisäisen viestinnän rakennetta ja löydetty teokseen implisiittisesti rakentuneina kertoja, sisäislukija ja yleisö sekä mahdollisesti näiden sisällä olevat vastaavat viestinnän aktantit. Näiden avulla fyysinen tekijä pystyy kontrolloimaan ja rakentamaan kertomustaan ja varmistamaan, että fyysinen lukija hahmottaa kaunokirjallisen teoksen. Lisäksi näitä rakenteita voi käyttää tietoisesti merkitysten muokkaamisessa, synnyttämisessä tai konventioiden rikkomisessa. Ks. Tammi 1992, 23-26.

tekstin ja yksittäisen lukijan välillä tapahtuvaa viestintätapahtumaa sekä laajemmin kirjallisuuden välittymistä yhteiskunnassa. Semiotiikan kannalta kaunokirjallisuus on ollut mielenkiintoinen tutkimuskohde kaunokirjallisen viestin ominaislaadun vuoksi. Kaunokirjallisuuden välittämät viestit ovat monimuotoisia ja niiden merkitystasot moninaisia.

Semiotiikassa viestintä voidaan määritellä prosessiksi, jossa erilaisten merkkijärjestelmien avulla sanomia tuotetaan, välitetään ja vastaanotetaan (Palmgren 1986, 36). Kaunokirjallinen viestintä on ollut myös toisen viimeaikaisen kirjallisuudentutkimuksen suuntauksen, reseptioestetiikan keskeisenä tutkimuskohteena. Reseptiotutkimuksen mielenkiinnon kohteena ei ole itse teksti eli viesti vaan ensinnäkin se, miten lukija omaksuu kaunokirjallisen tekstin. Ja toiseksi se, mitkä tekstien piirteet määräävät tuota omaksumista eli mitkä tekstiominaisuudet määräävät sen, mikä kirjallisuus on kaunokirjallisuutta eli esteettisesti arvotettua kirjallisuutta (Segers 1985, 27).

Semioottisen eli merkitysohjallisen taidekäsitteen keskeisenä ajatuksena on, että taideteos on aina myös merkki, jolla on oma merkityksensä (Vuorinen 1997, 14). Taideteoksen luomalle merkitykselle onkin Mukarovskýn³³ mukaan olennaista autonomisuus. Niinpä jokainen taideteos on itsenäinen, autonominen merkki, joka koostuu 1) 'teosesineestä' joka toimii havaittavana symbolina, 2) 'esteettisestä objektista' joka sijaitsee yhteisöllisessä tajunnassa ja joka toimii 'merkityksenä', 3) suhteesta merkittyyntä kohteeseen, jona ei ole erillinen olemassaolo - kyseessä on autonominen merkki - vaan tietyn ympäristön yhteiskunnallisten ilmiöiden kokonaisuus (tiede, filosofia, uskonto, politiikka, talous jne.). (Vuorinen 1997, 49.)

Kuten luvussa 4.1. jo esitettiin, on myös huomattava, että mikään olio ei voi olla taideteos sinällään vaan se liittyy aina johonkin viestintäjärjestelmään, joka koostuu kolmesta osajärjestelmästä. Ne ovat:

-Tulkitsija ja tulkinta.

-Merkitsijä tai viittaava hahmo.

-Merkitty, merkitys, sisältö tai viittauksen kohde.

Näin ollen teos voi viitata joihinkin todellisuuden olioihin (toisiin taideteoksiin, ihmisiin, valtioihin, historiallisiin tilanteisiin, aatteisiin, teorioihin jne.), mutta tämä perustuu aina taideteoksen merkityksen luovaan merkitysjärjestelmään eli siihen, että taideteos tulkitaan taideteoksena. Taiteellisen teoksen merkitystä voidaan määrittää vain muiden merkkien avulla. (Vuorinen 1997, 57.)

Toisaalta taideteos on aina luonteeltaan autonominen. Sitä korostaa se, että taiteella on ollut sekä yhteiskuntaa ylläpitävä että muuttava funktio. Taiteella on ollut korostettu merkitys yhteisön arvojen ja näkemysten muuttamisessa. Taideteokset eivät siis vain heijasta ympäröivää todellisuutta, vaan myös muuttavat sitä ja ennen kaikkea luovat uutta todellisuutta, joka kuuluu taiteellisen viestinnän piiriin eli siihen alueeseen, joka yhteiskunnassa määrittyy taiteeksi. (Vuorinen 1997, 102-111.)

Kuten edellä esitetystä voidaan huomata, taideteokset, myös kaunokirjalliset teokset, saavat merkityksensä vasta osallistuessaan taideteoksille ominaiseen viestintäprosessiin. Niinpä esimerkiksi käsikirjoitus kirjailijan pöytälaatikossa ei ole vielä taideteos. Tässä prosessissa jokainen osa eli teos, tekijä(t) sekä tulkitsija(t) ovat rakentamassa teoksen merkitystä. Taideteos on tässä prosessissa autonominen - itsessään se ei kasva eikä muutu

³³ Alkuteos *L'art comme fait sémiologique*, 1934. Tässä käytetty Vuorisen käännöstä.

sen jälkeen kun se on julkaistu - mutta sen olemassaolo merkitsevänä syntyy vasta, kun sitä aletaan tulkita ja vastaanottaa.

Kaunokirjalliselle viestinnälle onkin ominaista se prosessi, joka tapahtuu viestinnän eri toimijoiden välillä. Teosten lukeminen ja kokeminen vaikuttaa aina sekä teosten tekijöihin että lukijoihin ja siten laajemmin koko kulttuuriseen ympäristöön, jossa taiteellista viestintää harjoitetaan. Kaunokirjallisella tekstillä voikin nähdä olevan seuraavat viisi sosiaalista ja kommunikatiivista funktiota (Lotman 1989, 153-155):

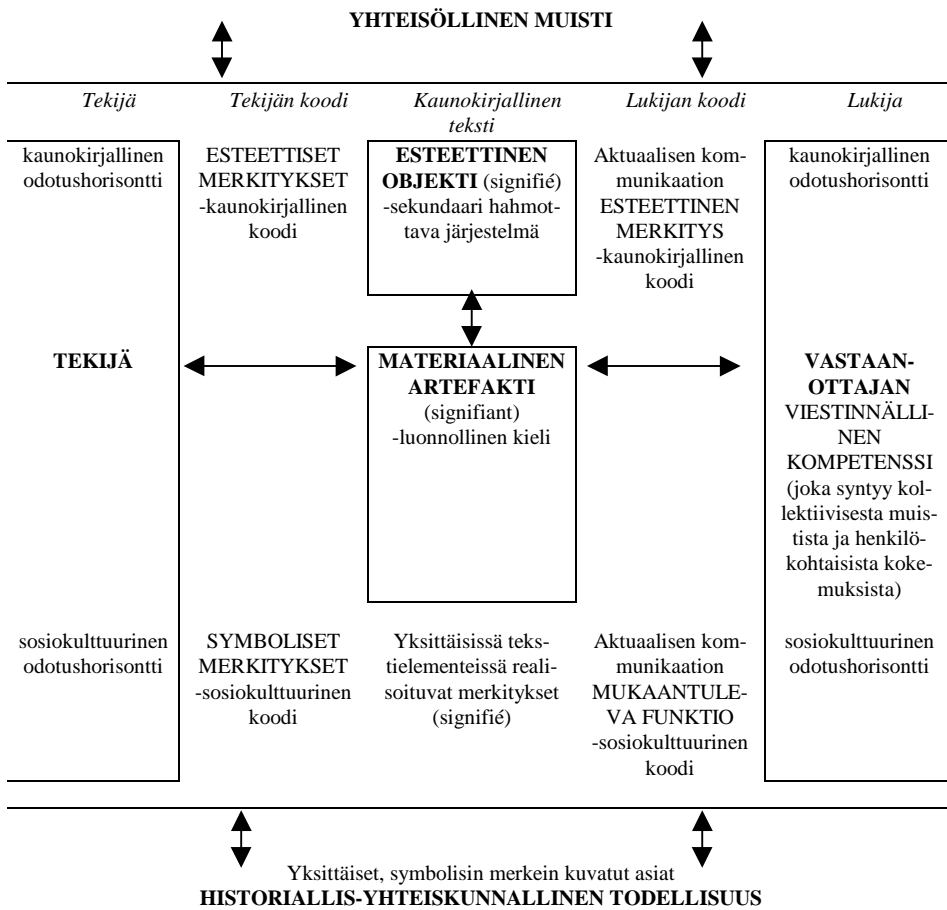
1. *Lähettäjän ja vastaanottajan kanssakäyminen - perinteinen viestintäfunktio lähettäjältä kuulijalle.*
2. *Kuulijakunnan ja kulttuuritradition kanssakäyminen - kollektiivisen kulttuurimuistin funktio.*
3. *Lukijan kanssakäyminen itsensä kanssa - teksti aktualisoi tiettyjä piirteitä vastaanottajan persoonallisuudessa.*
4. *Lukijan kanssakäyminen tekstin kanssa - teksti autonomisena, tasavertaisena keskustelukumppanina.*
5. *Kanssakäyminen tekstin ja kulttuurikontekstin välillä - teksti muuttuu välittäjästä informaation lähteeksi ja saajaksi.*

Edellä olevaan luetteloon voi vielä lisätä tekijän kanssakäymisen sekä hänen oman teoksensa tulkintojen kanssa että tekijän kanssakäymisen koko kulttuurisen kontekstin kanssa. Näin kaunokirjallinen viestintätapahtuma muuttaa aina kaikkia siihen osallistuvia komponentteja hermeneuttisen kehän mallin mukaisesti. Tulkinnan jälkeen ei teos, tekijä eikä sen lukija ole enää ennallaan vaan kaikkien merkitys ja olemus on muuttunut ja syventynyt.

Koska tämän viestintäprosessin tuntemisella on merkitystä myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle, esitetään seuraavassa analyysi kunkin prosessin keskeisimmän osatekijän, tekijän, teoksen ja lukijan, funktiosta taideteoksen merkityksen muodostumisessa. Samalla otetaan osin jo alustavasti kantaa niiden merkityksestä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle. Nämä funktiot tarkentuvat kuitenkin vasta empiirisen tutkimusaineiston analyysin aikana. Siksi ne tarkennetaan tutkimuksen loppuosan yhteenvedossa luvussa 8.

4.3. Kaunokirjallisen viestinnän malli

Kaunokirjallisen tekstin sisäinen viestintä ja sen rakenne luovat pohjan teoksen ja sen ulkoisen maailman väliselle viestinnälle, jossa teoksen varsinainen merkitys ja tulkinnat muodostuvat.³⁴ Prosessia voi kuvata kuvan 4.3. kaltaisella viestintämallilla (mukaiiltu Segersin 1985, 72 ja Martensin 1975, 36 pohjalta):

Kuva 4.3. Kaunokirjallisen viestinnän malli.

³⁴Vrt. Roman Jakobsonin näkemys siitä, että kielellinen kommunikaatioakti edellyttää, että *lähettäjä* lähettää *viestin* valitsemalleen *vastaanottajalle*. (Jakobson 1987, 66.)

Taiteellisessa viestinnässä voi siis erottaa kaksi eri tasoa. Ensimmäinen on **perusviestinnän** taso, joka kulkee teoksen tekijästä teokseen ja sitä kautta teoksen kokijalle, tässä tapauksessa lukijalle. Toinen taso on perusviestinnän kehikko, se **historiallis-sosiaalinen tilanne**, jossa viestintä tapahtuu. Taiteen perusviestinnälle on ominaista viestintäketjun hyppäyksellisyys. Siinä viestijä luovuttaa viestinsä - taideteoksen - julkisuuteen, jossa kokijat ottavat sen vastaan. Niinpä verrattuna esimerkiksi puheviestintään³⁵, jossa viestijällä on pyrkimys saada palautetta viestistään ja vaikuttaa sen välittymiseen omilla kommenteillaan, taiteellisessa viestinnässä teos jää elämään omaa elämäänsä sen jälkeen, kun tekijä on luovuttanut sen julkisuuteen. Myös taideteoksen tekijä on tämän jälkeen kokijan statuksessa eli hän voi kritisoida teosta ja esittää siitä vain oman tulkintansa. Jos tekijä haluaa muuttaa teostaan, hänen ainoa mahdollisuutensa on vetää teos pois julkisuudesta tai tehdä se uudestaan eli julkaista korjattu tai täydennetty laitos.

Tieteelliseen viestintään verrattuna kaunokirjallisen viestinnän merkittävimpänä erona voitaneen pitää sitä, että tieteellisessä keskustelusta teosta arvioidaan sen julkaisun jälkeen ensisijaisesti akselilla tosi-epätosi. Tällöin teos voidaan todeta valheelliseksi, puutteelliseksi tai huonosti perustelluksi, sitä voidaan korjata tai sen arvo tieteellisenä teoksena voidaan mitätöidä. Sen sijaan taiteellisessa viestinnässä teos arvioidaan esteettisesti arvottamalla akselilla hyvä-huono, jolloin teoksen arvo taideteoksena määräytyy sen esteettisen arvon mukaan, joka sillä on kokijoilleen³⁶. Lisäksi taideteosta harvoin korjataan, pikemminkin pyritään luomaan uusi teos³⁷.

Taiteellinen perusviestintä tapahtuu siis aina jossakin yhteiskunnallis-sosiaalisessa tilanteessa, valmiissa symbolisessa ympäristössä. Kuviossa 4.3 käsite 'sekundaari hahmotettava järjestelmä' perustuu Lotmanin käsitteeseen ja sillä tarkoitetaan luonnollisen kielen päälle rakentuvaa, sitä käyttävää itsenäistä merkkijärjestelmää, jonka additionaalinen rakenne koostuu ideologisista, eettisistä ja taiteellisista arvoista (Segers 1985, 70; Lotman 1989, 151-155).³⁸ Nämä merkitykset realisoituvat vain ja ainoastaan yksittäisissä taidete-

³⁵Tosin poikkeustilanteita on puheviestinnässäkin, esimerkiksi runoilijan ääneenlukutilanne. Siinä tilanteen voi kuitenkin käsittää runon erään tulkinnan esittämisenä ääneen lausuttuna eikä niinkään tavallisena keskustelutilanteena, jossa viestijä ja kuulija on samanarvoisessa asemassa.

³⁶Nämä voidaan palauttaa jo antiikin aikana esitettyihin ”perusarvoihin” totuus ja kauneus - kolmas on hyvyys. Vrt. myös Niiniluodon (1982, 64) esittämä huomio: ”Ei ole mitään ennakkotakeita sille, että esimerkiksi eettiset arvot (moraalinen hyvä), esteettiset arvot (kauneus), taloudelliset arvot, uskonnolliset arvot, tiedolliset arvot jne. ovat olemassa samalla tavalla - vaikka onkin selvää, että niiden suhteen voi esittää samanlaisia ontologisia ja tietoteoreettisia kysymyksenasetteluja ja teorioita.”

³⁷Vrt. taidemaalari Juhani Linnovaaran haastattelukommentti: ”...Sen verran itsekäs saa minusta olla, että kun teos on työn alla, sitä työstää vain itselleen. Työn tultua valmiiksi mielenkiintoni sitä kohtaan vähenee ja sen jälkeen se on muiden käytettävissä, jos muut sen kelpuuttavat. Ja käyhän tässä prosessissa niinkin, ettei lopputulos vastaa sitä mielikuvaa, jota kohti olin pyrkimässä. Silloin täytyy vain tehdä uusi kuva. Kuva vie seuraavaan kuvaan ja sitä kautta muotoutuvat myös taiteen eri vaiheet.” (Lukala 1998, 10.)

³⁸Iser (1991, 86) viittaa samaan asiaan toteamalla: ”The repertoire of the text is made up of material selected from social systems and literary traditions.”

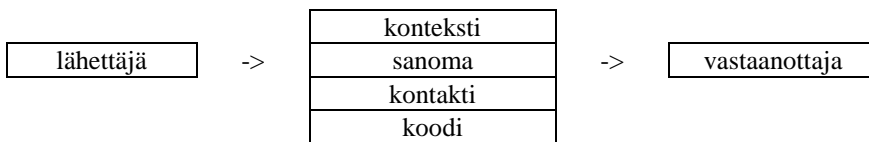
oksissa, jotka myös samalla luovat ja parhaimmassa tapauksessa kehittävät tätä merkkijärjestelmää. Samalla kaunokirjalliset taideteokset käyttävät luonnollista kieltä välineenä, jonka pohjalle sekundaarinen merkkijärjestelmä rakentuu.

Odotushorisontilla puolestaan tarkoitetaan niitä aiempia kokemuksia, joita lukijalla/tekijällä on ollut aiemmassa elämässään ja jotka vaikuttavat hänen tämänhetkisiin tulkintoihin ja ratkaisuihin (Segers 1985, 72.) Niinpä kukin lukija ja kokija kokee ja tekee taidetta aina sekä omien että hänen tajuntaansa suodattuneiden yhteisöllisten kokemusten perusteella. Taiteellinen, kuten ei muukaan luominen ja kokeminen ole koskaan täten puhdasta, vaan se tapahtuu aina suhteessa ja suhteutettuna johonkin toiseen.

Jakobson esittää oman mallinsa kaunokirjallisesta kommunikaatiosta (ks. kuvio 4.4.) artikkelissaan *Linguistics and poetics*.³⁹ Jakobsoninkin mallin ydinajatuksena on se, etteivät viestit itsessään kata koskaan kaikkea merkitystä ja toisaalta, että sanomat muuttuvat aina siirtyessään lähettäjältä vastaanottajalle (vrt. Eskola 1990a, 171). Tämä vahvistaa sitä käsitystä, että kaunokirjallinen viestintä etenee loogisessa, mutta kuitenkin hyppäyksellisessä järjestyksessä. Viestintäprosessin eteneminen on loogista, koska teoksella täytyy olla tekijä, jotta teos voisi syntyä ja teoksella täytyy olla kokija, jotta teoksesta tulisi tulkittu taideteos. Viestintäprosessi on samalla hyppäyksellistä, koska viestintäketjun eri osat toimivat itsenäisinä muuttuen koko ajan.

Hyvänä esimerkkinä tästä on teoksen uudelleen lukeminen tai käännöskirjallisuuden ollessa kyseessä, teoksen uudelleen lukeminen alkuperäiskielellä. Lukijasta saattaa tuntua, että hänellä onkin esteettinen kokemus kahdesta eri teoksesta, vaikka molempien perustana on sama artefakti.

Jakobsonin (1987, 66) kommunikaatiomalli koostuu kuudesta eri osatekijästä - lähettäjistä, kontekstista, sanomasta, kontaktista, koodista ja vastaanottajasta – ja on esitetty kuviossa 4.4.

Kuva 4.4. Jakobsonin kaunokirjallisen kommunikaation malli.

Jakobsonin mallin kutakin kuutta osatekijää vastaa oma funktionsa, jonka eri elementit löytyvät ja ovat analysoitavissa teoksen tekstin tasolla (emt. 66-71). Lähettäjän funktio on emotiivinen, eli tunteita herättävä. Kontekstiin liittyy puolestaan referentiaalinen eli kaunokirjallisuudelle ominainen, esimerkiksi toisiin teksteihin viittaava funktio. Sanomaan liittyy puolestaan poeettinen tai esteettinen funktio. Tähän liittyy myös käsite taide taiteen vuoksi (*l'art pour l'art*) eli idea puhtaasta tekstistä, joka viittaa vain itseensä (vrt. Eskola 1990a, 173). Huomautettakoon, että artikkelissaan Jakobson käsittelee nimenomaan ly-

³⁹ Artikkelin ilmestyi alunperin vuonna 1960, tässä tutkimuksessa on käytetty vuoden 1987 painosta.

riikkaa. Niinpä laajasti ymmärrettynä sanoman funktio on kullekin lajityypille ominaisten poeettisten funktioiden käyttäminen (runoilille esim. metriikka ja soinnutus, epiikalle kerroman eri tyypit).

Kontaktille on puolestaan ominaista faattinen funktio, jolla pyritään varmistamaan kontakti vastaanottajaan tai annetaan vastaanottajalle viesti kontaktin laadusta, esimerkiksi sen lopettamisesta. Koodin funktio on metakielellinen eli koodisia keinoja käyttämällä voidaan viitata varsinaisen tekstin (objektikielen) ulkopuolisiin (metakielellisiin) seikkoihin. Jakobson itse antaa tästä esimerkkinä tekstin sisällä käydyin keskustelun sanojen merkityksestä. Vastaanottajaan liittyy puolestaan konatiivinen funktio, joka näkyy esimerkiksi tekstissä olevina ohjeilla lukijalle.

Vuosisatamme postmodernille kirjallisuudelle on ollut ominaista edellä mainittujen tekstuaalisten funktioiden korostaminen. Esimerkiksi postmodernistisessä kerronnassa koko teoksen tematiikka saattaa liittyä metakielelliseen funktioon ja sen hyödyntämiseen kaunokirjallisessa viestinnässä (Mephram 1991, 152) tai poeettiseen funktioon, jossa teksti viittaa itse itseensä ja saa sisällön itsensä kautta (Stevenson 1991, 22-24).

Jakobsonin malli paljastaa sen, että kaunokirjalliseen viestintään liittyvät elementit löytyvät jo yksittäisten tekstien tasolta. Lisäksi, koska elementtien painoarvo eri teksteissä on erilainen, tästä seuraa se Eskolan (1990a, 172) esittämä huomio, ettei merkitys ”Jakobsonin mukaan ole etukäteen määräytynyt kokonaisuus, joka siirtyy lähettäjältä vastaanottajalle. Jo kielen oma luonne estää tämän. Siirtymisprosessin kuusi osatekijää eivät ole koskaan tasapainossa. Joku tai jotkut niistä ovat aina hallitsemampia kuin toiset.” Näin ollen myös erityyppisten tekstien välittymiseen vaikuttaa se, mikä funktionaalinen osa-alue niissä painottuu. Tämän logiikan perusteella voidaanankin erotella – ainakin yleisellä tasolla - tekijöiden, lukijoiden ja teosten kirjallisuutta.

Seuraavissa alaluvuissa käsitellään tarkemmin kaunokirjallisen perusviestinnän kolmen osatekijän - tekijän, teoksen ja kokijan - roolia kaunokirjallisessa viestinnässä sekä niiden vaikutusta teosten merkitykseen ja sen muovautumiseen.

4.3.1. Tekijä kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa

Tekijän rooli kaunokirjallisen teoksen viestintä- ja tulkintaprosessissa on ollut kirjallisuudentutkimuksessa kiistanalainen. Välillä tekijän roolia on ylikorostettu. Teos on nähty tekijän intentioiden toteutumana, joka voidaan selittää täydellisesti vain tuntemalla nämä tekijän tarkoitusperät. Välillä taas on haluttu nähdä teos autonomisena, jonka tulkinnassa ei viittauksia tekijään tarvita. (Palmgren 1986, 173-174; Varpio 1987, 54-57; Karkama 1991, 11-18 ; tekstin autonomisuutta korostavasta polemiikista hyvä esimerkki on Tammi 1992, 165-197, jossa hän pyrkii osoittamaan, että teoksen tulkinta tulee tehdä tyystin ilman viittausta (fyysis-historialliseen) tekijään ja samalla kritisoi biografista koulukuntaa näiden tekijälähtöisestä tulkinnasta.)

Kuitenkin tekijää on vaikea redusoida tyystin teosten tulkinnasta. Ainakin selvitettyäessä kaunokirjallisuuden viestintäprosessia, on myös fyysinen, eikä pelkästään tekstiin mallinnettu tekijä, otettava huomioon. Iser (1991, 21; vrt. myös Iser 1990, 274) esittääkin,

että joko lukijan ja tekijän funktioon kaunokirjallisessa viestinnässä on olemassa oleva fakta, joka on otettava huomioon myös teosten tulkinnessa:

”...literary work has two poles, which we might call the artistic and the aesthetic: the artistic pole is the author’s text and the aesthetic is the realization accomplished by the reader. In view of this polarity, it is clear that the work itself cannot be identical with the text or with the concretization, but must be situated somewhere between the two.” (Iser 1991, 21.)

Tekijään ja siten myös hänen tuotantoonsa vaikuttavista kulttuurihistoriallisista komponenteista voidaan esittää seuraava luettelo (Haapala 1990, 94 ja Levinson 1980, vrt. myös Palmgren 1986, 173-176, jossa hän kuvailee tekijään vaikuttavia historiallisia seikkoja)⁴⁰:

Ainakin seuraavat asiat kuuluvat kirjailija K:n ajankohtana t luoman teoksen syntykontekstiin:

- (a) koko kulttuurihistoria, yhteiskunnallinen ja poliittinen historia hetkeen t asti,*
- (b) koko kirjallisuuden historia hetkeen t asti,*
- (c) yleiset kirjallisuuden tyylilajit ja genret hetkellä t,*
- (d) hallitsevat kirjalliset vaikutteet hetkellä t,*
- (e) K:n aikalaisten kirjallinen toiminta hetkellä t,*
- (f) K:n ilmeinen tyyli hetkellä t,*
- (g) K:n korpus hetkellä t,*
- (h) K:n tuotanto hetkellä t,*
- (i) K:n saamat kirjalliset vaikutteet hetkellä t.*

Kuten edellä esitetystä luettelosta voidaan lukea, muovaa taiteilijaa ja hänen tuotantoon ensinnäkin se kulttuurihistoriallinen konteksti, jossa taiteilija toimii luodessaan taide-teosta. Laajasti ymmärrettyä tekijään vaikuttaa tuolloin koko häntä edeltävä historia ja sen mukana kehittynyt taide. Kirjallisuuden alalla tämä edeltävä vaikutus konkretisoituu jo inhimillisen kulttuurin tuotteena syntyneeseen kieleen, jota kirjailija käyttää kirjoittaessaan. Kunakin hetkenä taiteilijaan vaikuttaa lisäksi kaksi tärkeää elementtiä: tuon aikakauden tärkeimmät taiteelliset virtaukset sekä kunkin taiteilijan oma tuotanto ja siihen vaikuttaneet taiteelliset ym. näkemykset.

Levinsonin (1980) mukaan tekijään ja hänen historialliseen ympäristöönsä liittyvien seikkojen tunteminen vaikuttaa myös kokijan tulkintaan teoksesta. Tämä sen vuoksi, että vasta tekijän liittäminen teokseen määrittelee taideteoksen identiteetin eli erottaa taideteoksen muista taideteoksista. Idealisoitu teos ilman tekijää tarkoittaa käytännössä sitä, että kuka tahansa on voinut tehdä minkä tahansa taideteoksen. Esimerkkinä voidaan ajatella kahta sana sanalta samanlaista kirjaa, jonka tekijä A on luonut kontekstissa x ja jonka tekijä B on luonut kontekstissa y. Näkemällä pelkät kirjat, sanomme, että teos on sama. Mutta kun saamme tietää, että teokset ovatkin eri tekijöiden tekemiä, herää meille heti tulkintaamme vaikuttavia kysymyksiä: onko tekijä B:n teos plagiaatti, ovatko teokset syntyneet samana aikana ja onko niillä mitään yhteyttä jne.

⁴⁰Hän on muokannut luettelon Levinsonin (1980) musiikkiteoksen syntykontekstia kuvaavasta luonnehdinnasta.

Se, että teosten merkitys määräytyy vasta, kun tiedämme tekijän ja sen kontekstin, jossa teos on tehty, voidaan huomata myös siitä, miten teoksen tyyli ja sen syntymäaika korreloivat keskenään. Jos tekijän A teos on syntynyt renessanssin aikana, mutta hän käyttää siinä romantiikan tyylikeinoja, voidaan puhua A:sta edelläkävijänä. Toisaalta jos tekijän B teos on syntynyt vuosikymmenellämme ja myös hän käyttää siinä romantiikan tyylikeinoja voidaan puhua pastissista, mukaelmasta tai vaikkapa opiskelijan tehtäväänään toteuttamasta taitavasta harjoitustyöstä. Vastaavasti esimerkiksi lyriikassa tiettyjen runomittojen käyttäminen kunakin aikakautena vaikuttaa suoraan teoksen tulkintaan ja kirjailijan merkittävyyteen.

Hyvä konkreettinen esimerkki aineistosta, joka kertoo teoksen syntyhistoriasta sekä fiktiivisen ja faktan sulautumisesta kaunokirjalliseksi teokseksi ovat kirjailijahaastattelut, joista paljastuvat kirjailijoiden omat tulkinnat ja kertomukset teostensa syntyhistoriasta ja niiden lähteistä. Teosten syntyhistoriasta ja kirjailijan omasta elämästä kertovat lisäksi mm. kirjeet, artikkelit, muistelmat ja muut kirjailijan omat dokumentit sekä näiden pohjalta tehdyt kirjallisuudentutkimukset (Haavikko 1987, 18-26 ja 33-34).

Koska kirjailija ja hänen kulttuurihistorialliseen kontekstiinsa kuuluvat seikat auttavat ymmärtämään käsillä olevaa teosta paremmin sekä sijoittamaan sen laajempaan taiteelliseen kontekstiin, on niiden mukaanottaminen kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun perusteltua.⁴¹

Tekijään ja teoksiin vaikuttaneiden taiteellisten koulukuntien sekä kulttuuristen virtausten liittäminen tietojärjestelmiin voidaan toteuttaa eri tavoin. Eräs malli on liittää kunakin teoksen kuvailuun biografiset tiedot tekijästä ja hänen historiastaan (Hidderley & Rafferty 1997, 106). Toinen malli on linkittää toisiinsa tietokannat, jotka sisältävät esimerkiksi kuvailut teoksista, kuvailut tekijöistä ja kirjailijoiden tekstit. Tästä on esimerkkinä Internet-verkossa toteutettava projekti pohjoismaisista runoilijoista ja heidän tuotannostaan (Seines 1997, 147-150). Kolmas mahdollisuus on kuvailla asiasanoittamalla teoksen syntyyn vaikuttaneet kulttuuriset ja historialliset seikat, esimerkiksi tyylikaudet ja taiteelliset koulukunnat.

Kirjailijan roolilla on sinällään myös kaksimerkityksinen seikka kaunokirjallisessa viestinnässä. Tämä siksi, että tekijän- ja henkilönnimet eivät ole identtisiä. Konkreettisesti tuon eron huomaa silloin kun kirjailija käyttää salanimeä tai nimimerkkiä halutesaan esimerkiksi erottaa tuotannostaan jonkin osan, vaikkapa vakavan ja viihdekirjallisuuden omiksi lohkoikseen. Tekijännimellä onkin sekä kirjallisuuden ulkoisia että sisäisiä tehtäviä. Tekijännimi viittaa siihen/niihin henkilöön/henkilöihin, joilla on oikeudellinen, moraalinen ja esteettinen vastuu julkaistusta diskurssista sekä tuotteidensa taloudelliset ja copyright-oikeudet. Nummen määritelmän mukaan: ”Tämä rooli on kirjailijan luomus siinä kuin teoskin, ja sen takia erotan toisistaan ‘tekijän’ (lat. *auctor*) ja ‘kirjailijan’. ‘Kirjailija’ on ammattinimike ja viittaa todelliseen, fyysiseen henkilöön; ‘tekijä’ on jokin muuta: se on kirjailijan luoma rooli kirjoissa, runoissa ja näytelmissä. Kaikilla kirjoilla on siis kirjailija, mutta vain tekijännimellä varustetuilla teoksilla on tekijä.” (Nummi 1983, 93.)

⁴¹Siitä, kuinka hyvin teoksen tekijä tulee tuntea, jotta ymmärtäisi itse teosta, käydään kirjallisuustieteessä jatkuvaa polemiikkaa. Tässä ei siihen oteta kantaa. Polemiikista ks. esim. Haapala 1990, 56-59 sekä Tammi 1992, 114.

Toisaalta tekijännimellä saattaa olla kirjallisuuden sisäinen funktio. Tästä hyvänä esimerkkinä on kirjailijoiden omiin teoksiinsa sisällyttämät sisäistekijät tai henkilöt, jotka ovat samannimisiä teoksen tekijän kanssa. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat lyriikan minäkertoja tai vaikkapa Puškinin luoma kaunokirjallinen Puškin, jota Nummi (1983, 99-100) kuvaa seuraavasti: ”Viitekehys, jota Puškin useissa teoksissaan hyödyntää ja jossa Puškin-niminen kirjailija elää, on *kirjailijan elämän julkinen versio*. Teosten Puškin on vain julkinen rooli, legenda, johon viitataan ‘Kirjeromaanissa’ ja useissa hänen kertomuksissaan.”

Kaunokirjallisuudessa genre määrittelee pitkälti myös tuota kirjailijan roolia ja funktiota teoksessa. Esimerkkejä ovat mm. kirjailija kriittisessä elämäkerrassa, elämäkerrassa, omaelämäkerrassa, omaelämäkerrallisessa romaanissa ja romaanissa, jossa tekijä esiintyy jossakin roolissa omalla nimellään. Teosten tulkinnessa, ja siten myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa, tästä seuraa se ongelma, että esimerkiksi ‘Puškinilla’ saatetaan tulkinnassa tai tietojärjestelmässä viitata sekä faktuaaliseen että fiktiiviseen henkilöön. Ero tuleekin tehdä selväksi, jotta lukija tietäisi, missä funktiossa tekijännimeä kulloinkin käytetään.

4.3.2. Teos kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa

Ensimmäinen ongelma, joka tulee esille teoksen kohdalla kaunokirjallisessa viestintäprosessissa, on itse kaunokirjallisen teoksen määrittelemineen, ja samalla sen erottaminen teoksen fyysisistä kopioista ja toisaalta niistä lukuisista tulkinnoista, jotka yksityinen teos saa lukijoiltaan. Eräs ratkaisu tähän ongelmaan on määritellä kaunokirjallinen teos imaginaatiiviseksi objektiksi (imaginational objects). Tällöin teoksen ulkopuolelle jää sen fyysinen tekijä kuten myös teoksen lukija sekä hänen kokemuksensa ja lukutilanteeseen vaikuttavat psyykkiset tilat sekä fyysiset objektit ja asiointilat, jotka ovat vaikuttaneet teoksen substanssiin (Ingarden 1980, 17-25). Tällöin teos irrotetaan fenomenologisesti irrallenen viestintäprosessin muista komponenteista, jolloin voidaan analysoida itse teosta ja sen sisältämiä komponentteja, jotka vaikuttavat teoksen muotoutumiseen ja siten myös teoksen tulkintaan.

Itse kaunokirjallisen teoksen voidaan nähdä koostuvan neljästä eri tasosta (stratum), joilla kullakin on oma funktionsa teoksen merkityksen muodostumisessa. Ne ovat Ingardenin (1980, 30) mukaan seuraavat:

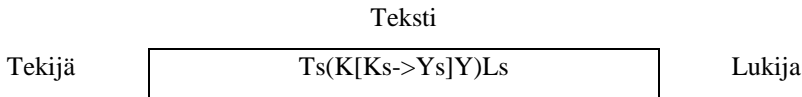
1. *Foneettinen taso (the stratum of word sounds and the phonetic formations of higher order built on them).*
2. *Merkitysyksikköjen taso (the stratum of meaning units of various orders).*
3. *Merkityskokonaisuuksien taso (the stratum of manifold schematized aspects and aspect continua and series).*
4. *Kokonaismerkityksen taso (the stratum of represented objectivities and their vicissitudes).*

Ensimmäinen, foneettis-morfologinen taso on primäärinen ja etenkin lyriikassa jo osin teoksen merkitystä muovaava. Sille perustuvat mm. riimien ja allitteraation käyttö. Toinen taso muodostuu puolestaan alimman tasoisista merkitysyksiköistä, saneista sekä niiden

taivutusmuodoista. Myös tämä tason käyttäminen merkitystä muovaamassa on ominaista lyriikalle. Kolmannelle tasolle sijoittuvat teoskohtaiset laajat aspektit ja niiden merkitykset, esimerkkinä vaikkapa teoksen sisäiset symbolit. Neljännellä ja merkityshierarkiassa korkeimmalla tasolla on koko teoksen idean ja sen sisältämän kokonaissymbolisen merkityksen taso.

Ero kahden viimeksi mainitun tason välillä on joskus vaikea hahmottaa, mutta esimerkiksi käy vaikkapa Aleksis Kiven teoksen Seitsemän veljestä sisältämät yksittäiset tarinat ja niiden tulkinnat sekä koko teoksen symbolinen merkitys suomalaisen kulttuurin muuttumisena keräilijäkulttuurista viljelijäkulttuuriin. Kaunokirjallista teosta muovaavat tasot ovatkin teoreettisia, käsitteellisiä abstraktioita. Kaunokirjallisessa teoksessa ne tunkeutuvat toistensa lävitse tukien kokonaismerkitystä ja sen muodostumista. Seitsemän veljestä on tässäkin hyvä esimerkki. Teoshan on samalla konkreettisestikin suomalaisen romaanitaiteen ja suomalaisen kaunokirjallisen kielen synnyttäjä.

Toinen ongelma, joka tulee esille käsiteltäessä teosta kaunokirjallisen viestinnän elementtinä on, kuinka viestintä tekijän ja lukijan välillä on mahdollista ilman heidän välistä suoraa kontaktia. Tässä ratkaisuksi on löydetty teoksen sisälle mallinnettu viestintäprosessi, jolla tekijä ohjaa lukijaa vastaanottamaan tekemänsä teoksen haluamallaan tavalla. Kuviossa 4.5. on esitetty malli kertomuksen sisältä löytyvästä viestinnästä:

Kuva 4.5. Teoksen sisäisen viestinnän rakenne Tammen (1992, 115) mukaan.

Tässä rakenteessa kertovan fiktion ajatellaan rakentuvan toisilleen alisteisista tasoista, joissa jokaisella tasolla on omat lähettäjä-viesti-vastaanottaja -rakenteensa. Viesti välittyy teoksen sisälle mallinnetulta tekijältä (Ts) mallinnetulle lukijalle (Ls) hyväksikäyttäen mahdollisesti erityyppisiä sisäiskertojia ja sisäisyleisöjä (Tammi 1992, 115). Mallinnus saattaa olla hyvin konkreettista, jolloin kirjailija puhuttelee tekstissä lukijaa, tai sitten se voi olla hyvin abstraktia ja huomaamatonta. Lisäksi kirjailija saattaa tietoisesti käyttää hyväkseen näitä rakenteita muunnellen siten teoksen merkitystä tai antaen sille useita eri tulkintamahdollisuuksia esimerkiksi käyttämällä eri kertojia kertomaan samaa tapahtumaa. Konkreettinen lukija ja konkreettinen tekijä voivat käyttää hyväkseen näitä teoksen sisään rakennettuja mallinnuksia tulkittaessaan ja kirjoittaessaan teosta.

Kirjallisuudentutkimuksessa tämä käsitteellinen konstruktio onkin jouduttu ottamaan käyttöön jo siitä syystä, että se, kuka tekstin sisällä kertoo kenellekin kulloistakin tarinaa, vaikuttaa tarinan tulkintaan eli sen merkitykseen. Pahimmassa tapauksessa rakenteen eri tasojen huomioonottamattomuudesta on seurauksena tekstin väärinymmärtäminen⁴². Toi-

⁴²Hyvä esimerkki väärinymmärtämisestä on ironisen tai satiirisen tekstin tulkinta normaalisti realistiseksi kerronnaksi.

nen ongelma, joka seuraa kerronnan sisäisen rakenteen väärästä tulkinnasta on se, että sekoitamme historiallisen tekijän (kirjailijan) sisäistekijään. Kuten Tammi asian ilmaisee:

”Miksi puhumme sisäistekijästä, johtuu siitä, että lukiessamme fiktiota joudumme tekemiseen tekstien kanssa, joiden todellista (historiallista) tekijää emme useinkaan tunne. Tällöin voimme päätellä tekijän ominaisuudet vain tekstiin sisältyvien ominaisuuksien perusteella. (...) Ja vaikka asiasta on erilaisia näkemyksiä, voidaan väittää, että ryhdymme luomaan näitä konstruktioita aina fiktiotekstejä lukiessamme.” (Tammi 1992, 116.)

Edellä esitetty huomautus siitä, että luomme nämä kerronnan konstruktioita aina lukiesamme fiktiota on merkittävin syy sille, miksi myös lukijan tulee tuntea tämä kerronnan sisäinen rakenne. Fiktiivisessä aineistossa onkin aina käytetty sisäisen kerronnan rakenteita hyväksi merkityksen muodostamisessa. Tämä on korostunut varsinkin meidän vuosisadallamme, jolloin kerrontateknisistä keinoista on tullut yksi tärkeä merkityksen ja teoksen rakenteen muodostamisen keino.

Kussakin tekstissä onkin useita potentiaalisia merkityksiä, joiden tulkitseminen mahdollisimman monipuolisesti on lukijan tehtävänä. Kaunokirjallisessa tekstissä voidaan erottaa neljä perusnäkökulmaa, jotka ovat kertojan, henkilöiden, juonen sekä fiktiivisen lukijan (fictitious reader) näkökulmat (Iser 1991, 35). Fiktiivinen tai sisäislukija (implied reader) on se mallilukija, joka on rakennettuna tekstin sisään.

Fyysisen lukijan tehtävänä on puolestaan tulkita nämä teokseen mallinnetut merkitykset ja täydentää ne omilla merkityksellään kokonaisuudeksi. Tällöin kukin lukija tekee teoksesta oman konkretisaationsa, oman osatulkintansa. Eräs olennaista piirteistä kaunokirjallisuudessa onkin tämä aukkoisuus, joka sallii tulkinnan ja teoksen täydentämisen lukijan omilla kokemuksilla (ks. esim. Iser 1990, 280-281). Lisäksi tästä aukkoisuudesta seuraa se, että jokainen tekstin konkretisaatio on aina erilainen, koska lukija lukee teosta aina tietyssä sosiaalis-historiallisessa kontekstissaan ja teoksen merkitys muuttuu lukijalle myös lukukertojen myötä. Vain ideaalisella lukijalla on mahdollista saavuttaa teoksen ideaalinen kokonaismerkitys (Haapala 1990, 56). Kaunokirjallinen teos voidaan nähdä siten esteettisenä objektina, jolle olennaista ei ole sen merkitys vaan se vaikutus, jonka teos lukijaansa tekee. Iser kuvaa tätä seuraavasti⁴³:

”As text and reader thus merge into a single situation, the division between subject and object no longer applies, and it therefore follows that meaning is no longer an object to be defined, but is an effect to be experienced.” (Iser 1991, 10-11)

⁴³Vrt. Barthesin esittämä (1993, 185) teos-teksti –jaottelu. Hänen mukaansa ”Tekstin teoria pyrkii tuhoamaan lajien ja taiteitten välisen erottelun, ja se johtuu siitä, ettei se enää pidä teoksia pelkästään ”viesteinä” tai edes ”lausumina” (ts. valmiina tuotteina, joiden kohtalo olisi sinetöity heti niiden tultua välitetyiksi), vaan jatkuvina tuotteina, *ilmaisuuksina*, joiden kautta subjekti jatkaa sisäistä kamppailuaan. Tämä subjekti on epäilemättä tekijä, mutta myös *lukija*.” Teoksella Barthes tarkoittaa yksiuolotteista, helposti luokiteltavaa, jopa fyysistä teosta. Tekstillä puolestaan moniuolotteista ja monitulkintaista tai rajattomille tulkinnoille avautuvaa ”metodologista kenttää”. Jaon voi käsittää helposti, kun palauttaa sen ranskalaisten ‘nouveau roman’ -koulukunnan käsityksiin kaunokirjallisuudesta ja sen tehtävästä.

Tästä näkemyksestä on seurauksena Beghtolinkin (1994, 40) mainitsema johtopäätös, ettei taideteoksella ole aihetta perinteisessä mielessä vaan se muodostaa itse aiheen (subject). Taideteoksen tärkein merkityssisältö ei olekaan se mihin sillä viitataan vaan taideteos itse.

Kaunokirjallinen teos nähtynä pelkästään esteettisenä kokemuksena johtaa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun kannalta äärimmilleen vietyä siihen lopputulokseen, ettei kaunokirjallisia teoksia kannata eikä voida kuvailla. Käsitteellisesti onkin huomattava, että tällöin sotketaan teos ja sen sisältö sekä yksittäisen ihmisen tulkinta kyseisestä teoksesta.⁴⁴ Teoksella ja sen sisällöllä tai aiheella voi olla ja etenkin kaunokirjallisuuden kohdalla useimmiten onkin aihe (subject) sen sijaan yksittäisen ihmisen esteettinen kokemus ei palaudu välttämättä tähän aiheeseen. Kuten Oesch asian ilmaisee:

”Teksti konstituoit tulkittavaksi maailman, johon lukija voi sijoittua ja heijastaa omat mahdollisuutensa. Tekstistä tulee tällöin myös eräänlainen itseymmärryksen väline. Maailma, johon viitataan, ei ole kuitenkaan tekstin takana vaan tekstin edessä. Tämä ajatus voidaan ymmärtää siten, että lukija tulkitsee tekstiä oman elämänsä maailmansa kautta, mutta samalla tekstin merkitykset saattavat auttaa lukijaa näkemään oman maailmansa uudella tavalla ja löytämään siitä uusia merkityksiä.” (Oesch 1991, 119)

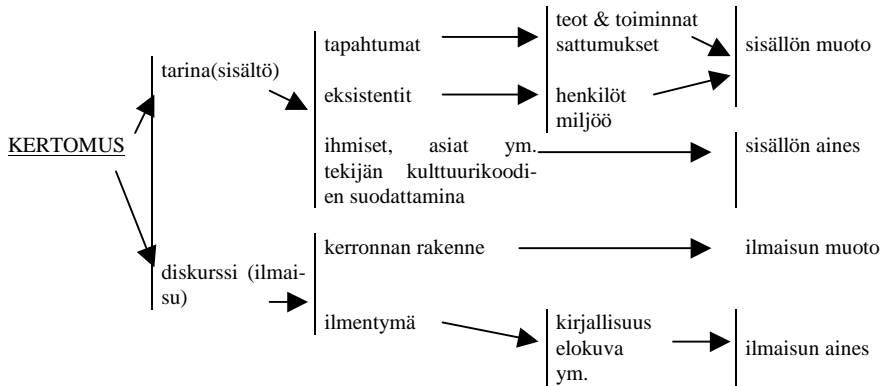
Vaikka teoksen tulkinta on kullekin lukijalle joka kerta ainutlaatuinen ja sisältää siten aina kuhunkin lukutilanteeseen kuuluvia ainutkertaisia ja toistumattomia elementtejä, on tulkinnan pohjana teos, joka on olemassa myös ilman tätä ainutkertaista tulkintaa. Tämä ero on voitu havaita myös empiirisessä lukijatutkimuksessa. Siinä on voitu erottaa kaksi tapaa lukea kaunokirjallisuutta, informaatiota hakeva ja esteettinen. Lukijatutkimuksessa on tullut esille myös lukemisympäristön vaikutus lukutapaan. Laboratoriotilanteessa lukijat lukivat teoksia informaatiota hakevasti, kun taas ”oikeassa ympäristössä” he lukivat teosta esteettisenä kokemuksena. (Ks. Rosenblatt 1978 ja Kreuz & McNealy 1996.) Psykologisesti ero voidaan selittää siten, että informaatiota hakeva lukutapa liittyy yksilön ulkoiseen, objektiiviseen havaintomaailmaan ja havaintojen tekemiseen siitä. Esteettinen lukutapa puolestaan liittyy yksilön subjektiiviseen havaintomaailmaan ja hänen havainnointiinsa siitä. Ideaalisesti ero on olemassa, mutta molemmat aspektit vaikuttavat toisiinsa (vrt. esim. Jacobi 1973, 27).

Kaunokirjallisen teoksen ideaaliselle ja kaikesta kontekstista poissulkevalle tulkinnalle asettaa rajansa myös se, että kertomusta kerrottaessa joudutaan käyttämään aina kulttuurisia käsitteitä, joilla viitataan ihmisten toimintoihin ja niistä aiheutuneisiin tapahtumiin. Näillä käsitteillä ja toiminnoilla on oma historiansa, joka siten aina sisältyy näillä käsitteillä kerrottuihin tarinoihin. (Kinnunen 1991, 106-107.) Tällöin kertomus on aina erilainen ja muuttuva per definitionem, koska käsitteet muuttavat ja tarkentavat merkitystään käsitteiden historian myötä. Hyvänä esimerkkinä tästä on vaikkapa käsite ‘Neuvostoliitto’ ja sen saamat merkitykset eri historiallisina kausina. Tämä käsitteiden elämä vaikuttaa tietenkin myös kaunokirjallisten teosten tulkintaan, koska lukijat tulkitsevat käsitteet aina

⁴⁴Jauss (1970, 176) toteaaakin : ”...die Frage nach der Subjektivität der Interpretation ... verschiedener Leser oder Leseschichten kann erst sinnvoll gestellt werden, wenn zuvor geklärt ist, welcher transsubjektive Horizont des Verstehens die Wirkung des Textes bedingt.” Jotta merkityksistä voitaisiin keskustella, tulee keskustelijoilla olla jokin yhteinen kieli ja kohde, josta keskustellaan.

siinä kontekstissa, jossa lukeminen tapahtuu. Esimerkiksi Neuvostoliitosta 1970-luvulla kirjoitettua teosta luetaan nyt 1990-luvun lopussa eri tavoin kuin teoksen ilmestyessä. Lisäksi on huomattava se, että käsitteiden historiallisuuden takia kukin teoksen lukukerta on aina erilainen, koska teoksen lukeminen ja tulkitseminen muuttaa lukijan käsitteistöä.

Kertomuksen rakenteen olennaisimmat elementit voidaan esittää kootusti kuvion 4.6. avulla (Chatman 1980, 26 sekä Vainikkala 1993, 221).

Kuva 4.6. Kertomuksen rakenne-elementit (Chatman 1980, 26 sekä Vainikkala 1993, 221).

Kuviosta 4.6. voidaan lukea perinteinen kaunokirjallisen teoksen jaottelu sisältöön ja muotoon eli tarinaan ja sen sisältämiin elementteihin sekä siihen, kuinka ja millaisella välineellä kirjoitettu tarina on välitetty. Nämä palautuvat aiemmin tässä luvussa esitettyyn jakoon teoksen sisällöllisestä ja esteettisestä komponentista. Teoksen sisältö jakaantuu tapahtumiin ja eksistentteihin (henkilöt, miljö) sekä niiden lisäksi tekijän suodattamaan ainekseen yleisistä kulttuurikoodeista. Niinpä teoksen merkitys muodostuu aina lopulta vain suhteessa toisiin teoksiin. Tätä suhdetta kuvataan termillä intertekstuaalisuus. (Vainikkala 1993, 233. Vrt. myös esim. Lyytikäinen 1991, Makkonen 1991.)

Intertekstuaalisuuden käsitteestä seuraa se, ettei teoksella ole yhtä ainoaa oikeaa tulkintaa vaan sen tulkinta muodostuu todennäköisyyden etsimisen tapaisesta prosessista, jossa tekstiä suhteutetaan toisiin teksteihin ja niiden sisältämiin merkityksiin. Samalla tämä todennäköisiin tai mahdollisiin tulkintoihin perustuva näkemys asettaa Vainikkalan (1993, 234) mukaan "... avoimen semioosin käsitteelle sen informaatioteoriastakin tutun rajoituksen, että täysin uusia merkityksiä ei ole mahdollista muodostaa, kommunikoida eikä tulkita." Kaunokirjallinen teksti muodostuu tällöin paradoksiksi. Toisaalta se on täysin avoin mahdollisuus erilaisille tulkinnoille, mutta toisaalta se on olemassa oleva entiteetti, jolle tulkintojen tulee pohjautua, etteivät ne olisi mielivaltaisia.

4.3.3. Lukija kaunokirjallisuuden viestintäprosessissa

Lukijan rooli kaunokirjallisessa viestinnässä on aktiivisempi ja luovempi, kuin tieteellisessä viestinnässä. Kuten edellisissä luvuissa on esitetty, kaunokirjallisen teoksen rakenne ei ole niin suljettu ja yksiselitteinen, kuin tieteellisen teoksen. Lisäksi kaunokirjallisuudessa lukijan rooli tai roolit voidaan koodata selvemmin itse teokseen siten, että ne ohjaavat tai haittaavat lukijaa tai luovat teokselle eri merkityksiä, joista fyysisen lukijan on sitten tulkittava ja rakennettava oma merkityksensä (vrt. luku 4.3.2). Tekijän onkin mallinnettava tekstiinsä lukija, joka pystyy tulkitsemaan kirjailijan tekemän tekstin mahdollisimman oikealla tavalla, purkamaan kirjailijan käyttämänsä koodit oikein (Eco 1987, 7). Tällaista tekstin sisälle mallinnettua lukijaa voidaan kutsua mallilukijaksi (model reader). Tämän mallilukijan avulla teoksen tekijä ohjaa lukutapahtumaa ja lukijaa. Samalla tämä tarkoittaa sitä, että fyysisellä lukijalla tulee olla tarvittava kompetenssi avata nämä sisäislukijan kautta mallinnetut tekstuaaliset merkitykset ja lukemistavat.

Lukijan mallinnuksessa voidaan erottaa kaksi eri tyyppistä tekstiä - suljettu ja avoin (open and closed text) (Eco 1987, 8-10). Suljettu teksti (esimerkkinä populaarikirjallisuus) mallintaa lukijansa hyvin selvästi ja pyrkii siihen, että teoksen tulkinta olisi mahdollisimman yksiselitteistä ja helppoa. Avoin teksti (esimerkkinä moderni/postmoderni romaani) antaa fyysiselle lukijalle puolestaan useita eri mahdollisuuksia tulkita teoksen tematiikkaa ja se rakentuu useiden eri koodistojen samanaikaiselle käytölle. Tästä on seurauksena, että avoimen tekstin tulkinta on tulkintaa sanan varsinaisessa merkityksessä. Se avautuu aina eri tavoin ja sen merkitykset pystytään perustelevaan eri tavoin⁴⁵.

Lisäksi kaunokirjallisella teoksella voidaan nähdä olevan erilaisia funktioita lukijalleen. Niitä ovat Kirstinän (1988, 6-7) mukaan mm. seuraavat:

-Informatiivinen funktio - kaunokirjallinen teos avartaa lukijan elämäkäsitystä, heijastaa hänen omia ajatuksiaan, ongelmiaan ja elämänpiiriään ja laajentaa hänen tietojaan muista kulttuureista.

-Emotiivinen funktio - kaunokirjallinen teos tarjoaa emotionaalisesti virkistäviä kokemuksia (viihdyttää, rentouttaa jne.).

-Konatiivinen funktio - kaunokirjallinen teos vaikuttaa lukijan ajatuksiin ja tunteisiin.

-Temaattinen funktio - kaunokirjallinen teos kertoo tietyistä aiheista (teoksen sisältö).

-Taiteellinen funktio - kaunokirjallinen teos kertoo teoksen sisällön jollakin tavalla (teoksen tyyli).

Lajityypeittäin ja yksittäisten teosten kohdalla edellä lueteltujen funktioiden painoarvot vaihtelevat. Lyriikassa taiteellinen ja konatiivinen funktio ovat tärkeimpiä. Viihdekirjallisuudessa puolestaan keskeisiä funktioita ovat emotiivinen ja temaattinen funktio. Kauno-

⁴⁵Huomioitakoon se, että avoin/suljettu teksti dikotomia on ideaalityyppien esittämistä. Kuten Eco itsekin huomauttaa, esimerkiksi yksinkertaisen sarjakuvan voi lukea eri koodistojen pohjalta kuin millä teoksen sisäislukija on mallinnettu. Tällöin teoksen merkitys muuttuu (Eco 1987, 9). Vastaavasti suljetusta tekstistä voi tulla avoin esimerkiksi sen vanhentuuessa ja sen koodistojen hävitessä - vrt. esimerkiksi Vanhan testamentin tai Kalevalan eri tulkinnat aikojen saatossa kunkin aikakauden vallitsevan koodiston mukaisesti.

kirjallisuudessa myös informaation välittäminen on eräänä tärkeänä funktiona. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat 1960-luvun reportaasiromaanit, joissa asioista tiedottaminen ja lukijan ajatuksiin vaikuttaminen olivat teosten pääasialliset funktiot. Econ käsitteillä kirjallisuuden funktiot voidaan tulkita siten, että kullakin funktiolla on oma koodistonsa ja tapansa mallintua kaunokirjallisiin teksteihin. Oikein tulkittuna funktion koodisto vaikuttaa lukijaan teoksen tekijän haluamalla tavalla.

Teoksen antamien tulkintamallien lisäksi myös lukijat itse antavat kaunokirjallisille teoksille merkityksiä. Lukija kokee ja tulkitsee teoksen aina subjektiivisesti ja omista lähtökohdistaan. Esteettinen kokemus onkin aina pohjimmiltaan kokijan oma subjektiivinen kokemus eikä se näin ollen palaudu tyhjentävästi kokijan ulkopuolelle, esimerkiksi teokseen (vrt. Linko 1998, 15). Näin tulkittuna esteettinen kokemus sisältää aina subjektiivisen sekä aikaan ja paikkaan sidotun elementin. Kaunokirjallisen teoksen kokeminen esteettisenä objektina onkin jotain hyvin subjektiivista ja sinällään ainutlaatuista.

Kaunokirjallisuuden lukutavat voidaan palauttaa kahteen peruselementtiin, jotka ovat tiedollinen (informatiivinen) lukeminen sekä esteettis-emosiivinen lukutapa (vrt. luvussa 4.3.2 esitetty teoksen sisällön jako esteettiseen ja sisällölliseen elementtiin). Tämä on tullut esiin myös lukemistutkimuksissa, joita Suomessa on tehty. Esimerkiksi naisviihteen lukutavoista voidaan erotella edelliset lukutavat (Linko 1998, 48-50). Teoksia voidaan lukea, jotta saataisiin konkreettisia malleja omalle elämälle ja toisaalta teoksia voidaan lukea, jotta niistä saadaan voimaa omaan elämään.

Suomalaiselle lukemiselle näyttääkin olevan ominaista kaippu faktaan myös fiktiossa. Tämän seikan ovat huomanneet useat kirjailijat, kuten esimerkiksi Kaari Utrio (esitelmä Kajaanissa 8.4.1995). Hänen mielestään suomalaiselle viihdekirjallisuuden lukijakunnalle on ominaista, että se vaatii lukemiltaan kirjoilta viihteen lisäksi myös faktatietoa, esimerkiksi historiallisesta aikakaudesta ja ihmisten elämästä. Vastaavan seikan ovat huomanneet myös tutkijat:

”Suomalaisen lukemiskulttuurin luonteenomaisin piirre lienee kuitenkin totuuden kaippu. Kirjan on kerrottava todellisuudesta sellaisena kuin se on. (...) Viihdekirjallisuudeksi luokiteltua kirjallisuutta ei näin ollen käytetä vain ajankuluna ja viihdykkeenä. Suomalaisille lukijoille se on pikemminkin keino vahvistaa omien kokemustensa totuus nostamalla ne taiteen tasolle. Näin monet sellaisetkin ilmiöt, joita arvokirjallisuudessa ei ehkä käsitellä, pääsevät kulttuurin perusmateriaaliksi.” (Jokinen 1989, 55.)

Lukemisen subjektiivisen elementin lisäksi kaunokirjallisten teosten lukeminen ja ymmärtäminen vaatii lukijoilta myös kaunokirjallista kompetenssia eli kykyä tulkita teoksia ja niiden käyttämiä kaunokirjallisia keinoja perustellulla tavalla. Tämä sen vuoksi, että lukija tulkitsee teoksen sisältämiä merkityksiä kirjallisten tyylikeinojen sekä teoksen sisältämien subtekstisten ja intertekstuaalisten viitteiden avulla. Jollei lukijalla ole kykyä tunnistaa ja käyttää näitä elementtejä, hän ei pysty muodostamaan teoksesta perusteltua ja pätevää tulkintaa. (Lyytikäinen 1995, 25-41.) Teoksen voikin lukea pintatasoisena, pelkkänä tekstinä, mutta tällöin teoksen merkitys muodostuu suppeaksi. Hyvänä esimerkkinä tästä on vaikkapa Raamatun tarinoiden käyttö kaunokirjallisuudessa. Lukijan ei tarvitse välttämättä ymmärtää ja tulkita näitä аспектеja teoksesta, mutta tällöin teos jää liittämättä pitkään perinteeseen kulttuurihistoriassamme ja sen paikka ja merkitys kirjallisessa kontekstissa jää lukijalta huomaamatta.

Kaunokirjallisuuden lukemisessa voidaan löytää neljä perussääntöä, jotka ovat 1.) huomaamisen- (rules of notice), 2.) merkityksen- (rules of signification), 3.) muodon (rules of configuration) sekä 4.) yhtenäisyyden säännöt (rules of coherence) (Rabinowitz 1987, 42-46). Huomaamisen säännöillä tarkoitetaan sitä, että kullakin tekstityypillä on omat sääntönsä, joiden mukaisesti lukija toimii valitessaan merkitykselliset seikat teoksen tarjoamasta informaatiosta. Nämä säännöt määrittelevät esimerkiksi lukijalle sen, mitkä teoksen henkilöt ovat kussakin lajityypissä huomionarvoisia eli esimerkiksi ne henkilöt, jotka todennäköisesti ovat merkityksellisiä juonen kuljetuksen kannalta.

Merkityksen säännöt kertovat lukijalle sen, kuinka edellä mainitut huomattavat seikat on tulkittava kussakin lajityypissä. Esimerkiksi salapoliisiromaanissa keskushenkilön, etsivän tai salapoliisin, rooli tulkitaan toisin kuin realistisessa romaanissa sivuhenkilönä olevan etsivän, joka saattaa jäädä kokonaan vaille huomiota. Vastaavasti teoksen muut merkityksiä kantavat komponentit tulisi tulkita lajityypin säännösten mukaisesti.

Muodon tai muodostamisen säännöt kertovat lukijalle sen, mitkä teoksen rakenteelliset elementit muodostavat teoksen kannalta merkittävän kokonaisuuden ja millainen tuo kokonaisuus todennäköisesti on. Ne auttavat siis lukijaa hahmottamaan teoksen tyypin ja teoksen luetavan. Hyvänä esimerkkinä käy jälleen salapoliisiromaanin. Siinä lukija odottaa murhan ja etsivän ilmestymisen jälkeen tapahtuvan murhan selvittämisen ja syyllisen löytämisen.

Yhtenäisyyden säännöt tekevät teoksesta kokonaisuuden eli pakottavat sekä tekijän että lukijan kirjoittamaan/tulkitsemaan teoksen sisältämät elementit kokonaisuutena - tekemään siitä yhtenäisen teoksen. Niinpä radikaaleinkin luku tapa palautuu kuitenkin aina johonkin sellaiseen kokoavaan näkökulmaan, josta teos näyttäytyy lukijalle yhtenäisyytenä. Nämä säännöt ovat myös olennaisia kunkin teoksen identifioitumiselle eli teoksen muodostumiselle omaksi merkitseväksi kokonaisuudeksi.

On myös huomattava, että edellä kuvattuja sääntöjä ei noudateta peräkkäisessä järjestyksessä vaan ne ovat lukemisprosessin olennaisten aspektien ideaalistuksia. Lisäksi teoksen elementtien voi hyvin katsoa edustavan eri säännöstöjä samanaikaisesti, kuten esimerkiksi edellä esitetty esimerkki etsivän eri funktioista salapoliisiromaanissa osoittaa. Olennaista on kuitenkin havaita, että lukemista hahmottavat aina kullekin lajityypille ominaiset säännöstöt, jotka määräävät pitkälti sen, millä tavalla ja mitä asioita kustakin teoksesta luetaan: mitkä teoksen komponentit ovat sen ymmärtämisen kannalta olennaisia.

Huomautettakoon tässä vielä siitä, että lukemisharrastuksella on lisäksi vaikutuksia lukijaan ja hänen persoonansa kehittymiseen. Lukemisharrastus vaikuttaa mm. lukijan sosiaaliseen oppimiskykyyn, hänen minäkuvaansa sekä opettaa lukijaa samaistumaan erityyppisiin ihmisiin. (Saarinen & Korkiakangas 1997, 31-35.) Lukija saa kaunokirjallisuudesta siis kolmenlaisia välineitä elämälleen. Ensinnäkin hän oppii asioita sosiaalisesta toiminnasta eri tyyppisissä yhteisöissä ja ympäristöissä. Samalla hänen kokemuksensa sosiaalisesta elämästä laajenevat kaunokirjallisuuden ansiosta suuremmiksi, kuin hän yksittäisenä ihmisenä koskaan ehtisi elää ja kokea. Sosiaalista oppimista täydentävänä funktiona ovat kirjallisuuden vaikutukset lukijan omaan minäkuvaan ja itsearvostukseen. Samalla kun lukija oppii ihmisestä sosiaalisena olentona, hän voi sijoittaa itsensä tuohon sosiaaliseen kontekstiin yksilönä. Kolmantena aspektina ovat kaunokirjallisuudelle ominaiset eli esteettiseen kokemukseen liittyvät vaikutukset. Lukija oppii eläytymään ja samaistumaan sekä projisoimaan omia tunteitaan fiktiiviseen maailmaan ja voi kokea taiteellisen puhdistumisen, katharsiksen.

Niinpä kaunokirjallisuuden lukemisella on myös merkittävä, lukijaa kehittävä ja kasvattava funktio. Kaunokirjallisuutta lukemalla ihminen voi oppia monia asioita: kommunikointia, sosiaalisia valmiuksia, oman minänsä kehittämistä. Näin ollen lukijalle teos ei ole pelkästään esteettinen objekti vaan myös väline oppia ja kehittää itseään. Etenkin tämä opettava ja kasvattava funktio korostuu lapsuudessa ja nuoruudessa, jolloin ihmisen kehitys sosiaalisena ja itsenäisenä yksilönä on nopeinta.

Lukijan roolissa voidaan erottaa lisäksi kaksi erikoistapausta. Näissä erikoistapauksissa lukijat eroavat normaalilukijoista siinä, että he osallistuvat teoksen tekemiseen eli itse luovaan prosessiin ennen kuin teos julkaistaan virallisesti. Toinen näistä on itse teoksen tekijä, joka toimii aina myös teoksensa ensimmäisenä lukijana. Tässä teoksen muotoutumiseen vaikuttavat ne käsitykset, jotka tekijällä on odotushorisonttinsa mukaisesti siitä kulttuurihistoriallisesta kontekstista, johon hän teoksensa julkaisee ja toisaalta se kuva, joka hänellä on oletetusta lukijakunnastaan. Kuten edellä on todettu, tekijä myös mallintaa tätä kuvaa lukijastaan enemmän tai vähemmän näkyvästi ja tietoisesti teoksessaan sisäislukijan ja sisäisylleisön avulla.

Toisen erikoistapauksen muodostavat ne lukijat, jotka pääsevät lukemaan teoksen käsittekirjoitusta eli osallistuvat teoksen luomisprosessiin kommentoimalla ja kritisoidulla teosta sen kirjoittamisen aikana. Näistä lukijoista tärkeimpiä ovat kustannustoimittajat, jotka auttavat kirjailijaa teoksen työstämisessä julkaisukuntoon. Tämän roolin merkittävyyden huomaa siitäkin, että joskus anonyymi julkaisutoimittaja nostetaan esille toiseksi tekijäksi, kaunokirjallisuudessa tätä nimeämistä tapahtuu kuitenkin harvemmin⁴⁶.

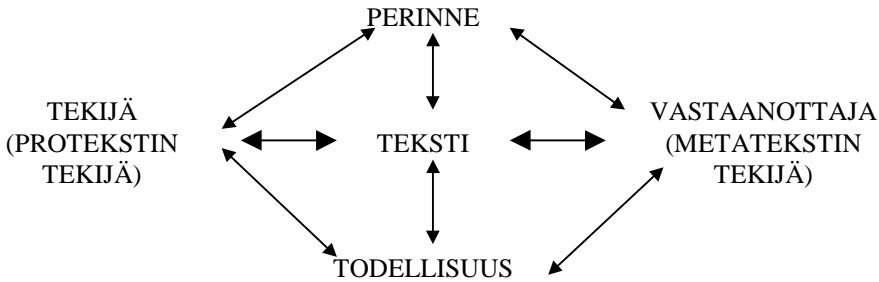
Ääriesimerkinä on kustannustoimittajan rooli viiheellisessä sarjakirjallisuudessa. Siinä toimittajan roolina on tietoisesti pitää yllä kunkin sarjan tuotantosääntöjä eli sitä normistoa, joka määrittää teoksen, jotta se voitaisiin hyväksyä julkaistavaksi sarjassa. Viihdekirjallisuuden puolella tämä normitus on hyvin selvää, säännöstö on usein kirjoitettu auki ohjeeksi sarjan kirjoittajille (Raivio 1990, 57-60). Viihdekirjallisuudessa tämä normitus palvelee tuotteistamista eli sen varmistamista, että teokset ovat sellaisia, ettei niitä ostava lukijakunta pety. Samalla normitus luo sarjalle identiteetin ja sarjan kirjoittajille ne raamit, joiden mukaan teos tulee kirjoittaa. (Emt. 120-122). Vakavamman kaunokirjallisuuden puolella normitus ei ole näin avointa. Kuitenkin kustannustoimittajan rooli on siinäkin hyvin samankaltainen, varmistaa, että potentiaalinen lukijakunta saa sellaista lukemista, jota se odottaa ja toisaalta auttaa kirjailijaa teoksen julkaisukuntoon saattamisessa⁴⁷.

⁴⁶Toinen merkittävä ”esilukija”, mutta funktioltaan erilainen kuin kustannustoimittaja, on teoksen kääntäjä. Kääntäjällä voidaan nähdä olevan ainakin seuraavat tehtävät: kulttuuri-vaikuttaja, välittäjä ja välikäsi (Jänis 1998, 129-130). Kääntäjä ei pelkästään käänne sana sanalta (kaunokirjallista) tekstiä vaan myös sovittaa sen kohdekielen kulttuuriin sekä välittää tekstin sisältämät intertekstuaaliset viittaukset kohdekielille. Teoksen vastaanotto onkin aina kulttuurisidonnaista. Kunkin kulttuurin omat arvot ja tavat aiheuttavat sen, että tulkintojen perusta on kunkin kulttuurin sisällä samanlainen ja tulkinnat samoin värittyneitä (vrt. Eskola 1991, 153-156, jossa hän referoi aiheesta tehtyjä tutkimuksia).

⁴⁷Tätä kustannustoimittajan ja kustantamon osuutta teoksen syntyyn on tutkittu vähän, vaikka se näyttäisi olevan hyvin merkittävä teosten julkaisuprosessissa.

4.3.4. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessi ja kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu

Kaunokirjalliselle tekstile on siis ominaista, että sen merkitykset muuttuvat sen olemisen historian myötä. Sama teos saa uusia merkityksiä synnyttämällä esimerkiksi uusia kirjallisia koulukuntia tai luomalla esimerkiksi kansakunnan identiteettiä ilmestymällä sopivaan aikaan. Lisäksi tekstin tulkintaan vaikuttaa tulkinnan konteksti, historiallinen tilanne sekä tulkitsijan/lukijan taustat ja odotukset. Teos ja sen tulkinta elää jatkuvasti kuvion 4.7. mukaisessa viitekehyksessä. Siinä tekijä ja vastaanottaja peilaavat tekstiä perinteeseen ja todellisuuteen. Samalla on huomattava, että kaunokirjallista tekstiä ei ole olemassa ilman tulkitsijaa ja että kukin tulkitsija tavallaan luo aina oman teoksensa. (Beghtol 1986, 93-94; Segers 1985, 22-28.)

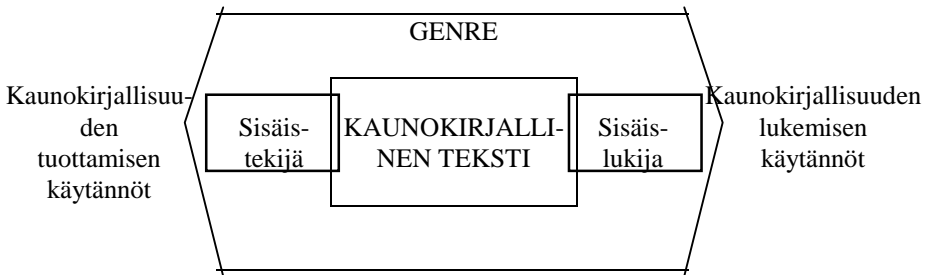

Kuva 4.7. Kaunokirjallisen viestinnän viitekehys (Beghtol 1986, 93).

Indeksoinnin kannalta tästä seuraa kaksi asiaa. Ensimmäkin kaunokirjallisen teoksen kuvailu riippuu aina siitä kontekstista, jossa kuvailu ja sen pohjana oleva teoksen tulkinta tehdään. Toiseksi teoksen kuvailussa on aina erilaisia, toisiaan täydentäviä tasoja, jotka kuvailussa tulee ottaa huomioon. Niinpä teosten kuvailun eri aspektit ja samalla niiden sisällön mahdollisen tulkinnallisuuden aste on määriteltävä tarkasti. Konkreettiset sisällölliset aspektit ovat helpommin kuvailtavissa kuin esteettiseen kokemukseen ja arvottamiseen liittyvät aspektit. Kaunokirjallinen viestintä antaa teoksen lukijalle mahdollisuuden kanssakäymiseen myös oman itsensä kanssa (vrt. Lotman 1989, 153-155). Tällöin teksti aktualisoi tiettyjä piirteitä vastaanottajan persoonallisuudessa, se esimerkiksi herättää tai synnyttää muistoja. Lisäksi eräs kaunokirjallisuuden olennaisista piirteistä on tekstien aukkoisuus, joka sallii teoksen tulkinnan ja teoksen täydentämisen lukijan omilla kokemuksilla (ks. esim. Iser 1990, 280-281). Seurauksena tästä on se, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu on osa tulkintaprosessia, jossa teoksia kuvaavat ihmiset esittävät tietyissä ympäristöissä omat tulkintansa teoksista. Olennaiseksi tällöin nouseekin kuvailujen objektiivisuus ja subjektiivisen elementin objektiivoinen eli palautteen ja kritiikin sekä erilaisten näkemysten mukaanottaminen kuvailuprosessiin. Tähän problematiikkaan palataan tutkimuksen tulosten tarkastelun yhteydessä.

Ongelmaksi kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa nousevat myös ne aspektit, joita teoksista tulisi kuvailla. Toistensa vastakohtina tässä voidaan nähdä kuvaus teoksen tulkinnasta ja kuvaus teoksen rakenteellisista elementeistä (vrt. juonitiivistelmä). Oman ongelmansa muodostaa kaunokirjallisen kontekstin eli tekijän sekä intertekstuaalisuuden mukaanottaminen sisällönkuvailuun. Kaunokirjallisuuden tietojärjestelmästä voikin muodostua helposti hajanainen ja fokuoimaton, jos siihen sisällytetään kaikki mahdollinen kuvailuaineisto tekijöiden-, teosten- ja lukijoiden kokemusten kuvailuineen. Tällöin onkin olennaista käyttäjien tarpeiden huomioonottaminen sekä se, että järjestelmän rakenne on looginen ja perusteltu.

Erään mahdollisuuden sisällönkuvailun loogiseen rakentamiseen tarjoaa genre ja sen tuomat mahdollisuudet teoksen koodiston avaamiseen. Genre määrittelee teoksen paikan kaunokirjallisessa kaanonissa ja samalla se myös määrittelee teoksen sisällön aspekteja sekä teoksen käyttämiä kerronnan keinoja. Esimerkkinä voidaan verrata vaikkapa sairautta motiivina salapoliisiromaanissa sekä elämäkerrallisessa romaanissa. On todennäköisempää, että salapoliisiromaanissa sairaus liittyy pikemminkin romaanin juoneen ja siinä tehtyyn rikokseen kuin elämäkerrallisessa romaanissa, jossa päähenkilön sairauden kuvasta voidaan lukea psykologisenä dokumenttina ja käyttää näin ollen esimerkiksi jopa hoitotieteellisen tutkimuksen lähdemateriaalina.

Kuva 4.8. Genre ja kaunokirjallinen viestintä.

Genre on se yläkäsite ja teoksia määrittävä tekijä, jonka avulla sekä tekijät että kokijat käsittelevät – luovat ja tulkitsevat - yksittäisiä teoksia. Kuvassa 4.8. esitetään Ridellin (1994) television uutisviestintään luodun mallin mukaan sovellettu kaavio siitä, mikä on genren merkitys tekstin luku- ja kirjoittamiskäytäntöjen muovautumisessa.

Genre voidaan määritellä Reunasan (1993, 21) mukaan siksi “tekstikäytännölle ominaiseksi säännöstöksi, joka yhtäältä toimii kontekstina tässä käytännössä tuotettaville ja luettaville teksteille ja toisaalta säätelee muiden kontekstien käyttöä. Käytännöllä tarkoitetaan aktuaalisten toimintojen ja niihin liittyvien konventioiden kokonaisuutta.” Genre palvelee siis ainakin kolmea tarkoitusta viestinnässä. Ensinnäkin se antaa teoksen tekijälle (viestin lähettäjälle) malleja siitä, kuinka teos olisi tehtävä, jotta se vastaisi vastaanottajien odotuksia (tai rikkoisi niitä). Toiseksi se määrittelee itse teoksen paikan sekä kulttuurisessa kontekstissa että kulttuurihistoriallisessa kontekstissa - eli sen sanotaanko esimerkiksi jotakin yksittäistä teosta romaaniksi, multimediaksi vai jatkokertomukseksi - ja tarkemmin, onko kyseinen teos jännitysromaanin vai rakkausromaanin. Kolmanneksi genre antaa

teoksen vastaanottajalle lukemisen viitekehysten eli kertoo kuinka teos on otettava vastaan, jotta voitaisiin puhua kompetentista reseptiosta.

Ridell (1994, 28-29) korostaakin sitä, että genre vaikuttaa sekä tekijään että lukijaan merkityksenmuodostumisprosessissa. Tekijän kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että tekijän tulee käyttää kunkin genren ominaisia välineitä ja konventioita luodessaan kaunokirjallisia teoksia. Lukija puolestaan lukee teoksen genren määrittelemien konventioiden ja niihin liittyvien tulkintatapojen mukaisesti. Genre ja sen määrittelemät välineet tarjoavat siis sekä tekijälle että lukijalle sen kontekstin, jossa teoksen merkitys muodostuu. Tämä puolestaan mahdollistaa fiktiivisen kommunikaation.

Jotta välttyttäisiin lukijan ja tekijän mielivallalta teoksen tulkinnassa, tulee tulkinta perustaa aina teoksen ja siinä käytettyjen geneeristen välineiden analyysille (vrt. Vainikkala 1991, 92). Vastaavasti kaunokirjallisen teoksen sisällönkuvaileminen tulee perustua teoksen analysointiin, sen genren sekä niiden geneerisesti olennaisten aspektien selvittämiseen, jotka lukijalle tulee ja kannattaa välittää. Tämän lisäksi kuvailuympäristöstä riippuen käyttäjille voidaan välittää tietoa teosten tekijöistä ja niiden konkreettisista tulkinnoista.

5. Kaunokirjallisuuden asiasanoitus

Tässä luvussa esitellään niitä aspekteja, joita kaunokirjallisuuden sisällönkuvailus- tutkimuksessa on pidetty kaunokirjallisuudesta olennaisina kuvailtavina asioina. Tämä määrittelytyö liittyy osaltaan informaatiotutkimuksessa käytyyn ns. aboutness-keskusteluun, josta esitetään luvun aluksi lyhyt katsaus. Lisäksi luvussa esitellään kaunokirjallisuuden asiasanastojen kehitystyötä sekä niitä periaatteita, joiden pohjalta näitä sanastoja on laadittu. Lopuksi luodaan katsaus yhdenmukaisuudesta käytyyn keskusteluun. Luvun tarkoituksena on esittää ne aspektit, jotka alan tutkimuksessa katsotaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvaillon perusaspekteiksi ja käyttää näin saatuja kategorioita hyväksi tutkimuksen aineiston analysoinnissa.

5.1. Aboutness-käsite ja sen soveltaminen fiktiiviseen aineiston asiasanoitukseen

Aboutness-käsitteestä käyty keskustelu informaatiotutkimukseen piirissä liittyy siihen problematiikkaan, miten sisällönkuvaillijat päättävät, mikä on dokumentin sisältö eli mistä dokumentti kertoo (what it is ‘about’) ⁴⁸. (Hutchins 1978, 172.) Perinteisesti indeksointi on nähty indeksointitermeinä esitettynä yhteenvedona dokumentin ydinsisällöstä. Hutchins korostaa kuitenkin sitä, että aboutness-käsitteeseen liittyy olennaisesti laajempi, tekstilingvistinen näkemys. Tekstin diskurssiin tuomat uudet elementit ovat indeksoinnin kannalta relevantimpia kuin ne, jotka on jo mainittu keskustelussa aiemmin (emt. 173-175). Vastaavasti indeksoitaessa tulee ottaa huomioon myös kontekstuaaliset ja tekstin viestintätilanteeseen liittyvät tekijät. Tällöin otetaan huomioon se, että tekstin aboutness määryytyy myös siitä tilanteesta ja ympäristöstä jossa tekstiä käytetään. Tässäkin korostuu edellä mainittu dokumentin sisältämä uusi, tietämystä lisäävä aspekti (emt. 177-178).

Perinteisestä, sisällön tiivistävää aboutness-näkemyttä Hutchins kutsuu yhteenvedäväksi lähestymistavaksi (summarization approach). Omaa lähestymistapaansa hän kutsuu ennakoivaksi lähestymistavaksi (presuppositon approach to document ‘aboutness’) (Hut-

⁴⁸Kämäräinen (1995) on suomentanut termin jostaisuudeksi “what book is about” = “josta teos kertoo”.

chins 1978, 179)⁴⁹. Lisäksi Hutchins korostaa sitä, että aboutness-käsitteen laatu riippuu myös toimintaympäristöstä eli siitä, mikä on kirjaston/tietopalvelun ja sen tuottaman informaation käyttötarkoitus. Erikoistuneella, asiantuntijoita palvelevalla kirjastolla yhteen-
vetävä lähestymistapa toimii paremmin, kun taas pedagogisesti suuntautuneella kirjastolla ennakoiva lähestymistapa toimii paremmin (emt. 179-180).

Vaikka Hutchinsin määrittelemä aboutness on tarkoitettu tieteelliseen ympäristöön, niin hänen määrittelyään voi soveltaa myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun problematiikan käsittelyyn. Hutchins määrittelee sisällönanalyysin - luokituksen ja indeksoinnin - kannalta aboutness-käsitteen seuraavasti:

"...this type of documents need an index system that should work with a definition of the 'aboutness' of documents which is formulated in terms of the knowledge presupposed by the authors of the texts." (Hutchins 1978, 178.)

Tämä määrittely sopii - vaikka Hutchins itse epäileekin sitä - hyvin myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun. Hän jatkaa:

"In essence, an index system based on such a concept of 'aboutness' would lead the reader (index user) from what he knows already to what he does not yet know; it satisfies his need for information whose nature he cannot define (because he does not know what it is) by referring him to texts which progress from already familiar territory." (Hutchins 1978, 178 - 179.)

Kaunokirjallisuuden ollessa kyseessä tämä tarkoittaisi sitä, että sisällönkuvailu (luokitus/asiasanoitus) toimisi lukijaa ohjaavana: se paljastaisi esimerkiksi samaan lajiin kuuluvat teokset ja osoittaisi niiden paikan kirjallisuuden kentässä. Esimerkiksi rikosromaaneiden kentässä lukijaa voitaisiin johdatella salapoliisiromaanista kovaksikeitettyyn dekkariin ja sen sisällä eri alatyyppeihin. Kustantajathan toimivat jo näin käyttämällä hyväkseen mainoksissa ilmaisia, joilla he viittaavat esimerkiksi tekijöitten samanlaatuisuuteen ('kirjoittaa kuin Agatha Christie') tai greenen ('uusin saavutus tieteiskirjallisuudessa'). Vastaavasti lukijat/kustantajat käyttävät hyväkseen teosten ulkomuotoa (millainen kansikuva siinä on) sekä erilaisia sarjoja (alan harrastaja tietää jo etukäteen jotain SAPO-sarjaan kuuluvasta teoksesta, vaikka ei olisi kuullut tekijästä/teoksesta yhtään mitään). Kuten edellisessä luvussa huomattiin, genre määrittelee pitkälti ne temaattiset lähtökohdat, joista itse kaunokirjallisessa teoksessa sitten puhutaan tässä määritellyssä kehikossa.

Salem esittää Hutchinsin määrittelyä mielenkiintoisesti täydentävän kahtiajaottelun asiasanoista. Hän jakaa käytetyt asiasanat kahtia käsiteparin coring ja aboutness avulla. Ydintermin löytämisen (coring) hän määrittelee sellaisen yhden asiasanan (term) löytämiseksi, jolla voidaan ilmaista koko teoksen sisältö. Lisäksi hän korostaa sitä, että tässä teoksen koko sisällön kuvaaminen on käsitettävä suhteellisesti, koska todennäköisesti mikään yksi asiasana ei kykene ilmaisemaan koko sisältöä. (Salem 1982, 168.) Ydinter-

⁴⁹Ennakoiva lähestymistapa tulee lähelle hermeneuttisen kehän ja esitietämyksen käsitettä. (Ks. esim. Varto 1991, 40-42; Kusch 1986, 90-93.) Hermeneutiikassa korostetaan sitä, ettei ihmisen ymmärrys toimi koskaan tabula rasan tavoin, vaan mielessämme on aina jokin esitietämyksellinen tila, jolla suhtaudumme uuteen. Tässä prosessissa esitietämyksemme - ymmärryksemme - kehittyi hermeneuttisen kehän mukaisesti eli uusi tietämys rakentuu aina entisen päälle. Kielitieteessä puolestaan Hutchinsin jaottelua vastaa teema (mistä puhutaan)/reema (mitä uutta teemasta sanotaan) jaottelu.

millä voidaankin katsoa tarkoitettavan sellaista asiasanaa, joka parhaiten kuvaa koko teoksen sisältöä.

Tämän ydintermin lisäksi Salemin mukaansa indeksoinnissa käytetään yhtä tai useampaa 'aboutness' asiasanaa. Nämä asiasanat kuvaavat dokumentin sisällön muita Aspekteja. Salem (1982, 168) erottaa näissä aboutness-termeissä kolme eri astetta suhteessa ydintermiin. Nämä asteittaisen aboutnessin (gratuated aboutness) tyypit ovat:

1. *Ensisijaiset aboutness termit (primary aboutness terms = PT) eli ne asiasanat, jotka ovat vahvimmissa suhteessa dokumenttiin ydintermin jälkeen.*
2. *Toisarvoiset aboutness termit (minor aboutness terms = MT) eli ne asiasanat, joilla on heikompi suhde ydintermiin.*
3. *Satunnaiset aboutness termit (scattering aboutness terms = ST) eli asiasanat, joilla ei ole mitään suhdetta ydintermiin - ne viittaavat joihinkin dokumentin ydinsisällön ulkopuolella oleviin dokumentissa esitettyihin näkökohtiin.*

Ydintermi on yleensä laajempi kuin toisarvoiset ja satunnaiset termit, jotka ovat puolestaan suhteellisen kapea-alaisia ja spesifejä. Näiden asiasanatyypien tunnistamisen tarkoituksena on asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen. Lisäksi tulee huomata, että jakoa ydintermiin ja aboutness-termeihin voidaan hyödyntää myös arvioitaessa asiakkaiden tarpeita tai heidän tekemiään kysymyksiä. (Salem 1982, 168.) Salemin jaottelu sopii hyvin myös kaunokirjallisten teosten asiasanoituksen analysointiin, sillä sen avulla voidaan määrittellä käytettyjen asiasanojen sisällönkuvailullinen painoarvo asiasanoituksissa. Tässä tutkimuksessa tämä suhde näkyy hyvin teosten ydinkuvailun termien ja muiden koehenkilöiden esittämien termien välillä (ks. luku 8.2.).

Swift, Winn ja Bramer (1978) kritisoivat puolestaan luonnontieteille ominaista, yksilotteista, pelkän dokumentin ydinsisällön kuvailuun pyrkivää aboutness-käsitettä ja esittävät sosiaalitieteisiin sopivampaa avoimempaa mallia. Tässä mallissa siirrytään tekstilähtöisestä indeksoinnista käyttäjälähtöiseen indeksointiin. Indeksoinnin lähtökohtana on käyttäjien tarpeiden problematisointi ja analysointi. Indeksoinnilla pyritään vastaamaan näihin käyttäjien analysoituihin tarpeisiin. Indeksoija valitsee selvästi rajatun määrän näkökulmia - sosiaalitieteissä esimerkiksi teoreettisen viitekehyksen, tutkimusmetodin - ja synnyttää niiden pohjalta sarjan nimekkeen tapaisia fraaseja (title-like phrases) jokaiselle dokumentille. Jokainen fraasi puolestaan fokusoituu jonkin dokumentin erityisaspektiin viitaten kuitenkin samalla myös dokumenttiin kokonaisuutena. Tällä tavoin saadaan syntymään viiteluokkia, joiden sisältä käyttäjä voi valita itseään kiinnostavat dokumentit. (Swift & Winn & Bramer 1978, 185-186.) Vastaava metodi voisi soveltua myös kaunokirjallisuuteen, jossa teoksen viitekehyksen muodostaa pitkälti genre, joka määrittelee myös teoksen sisältöä kuvaavia termejä. Oman, erityisen ongelmansa kaunokirjallisuuden haussa ja teoksen sisällönkuvailussa muodostaa teoksen esteettiseen arvon määrittely. Millä asiasanoilla kuvailla teos, joka antaa hyvän/huonon esteettisen elämyksen?⁵⁰

⁵⁰Vastaavan kaltainen ongelma löytyy myös tiedekirjallisuudessa, esimerkiksi sosiaali- ja yhteiskuntatieteissä haku ja indeksointi koulukunnan tai tutkimussuunnan mukaan. Tällöin tiedonhakija etsii tietyn koulukunnan tai metodin mukaisesti hyvin tehtyä tutkimusta. Tämä laadullinen (arvottava) hakutapa on erityisen ominaista opiskelijoille, jotka ovat itse aloittamassa tai tekemässä tutkimusta. Olennaista on silloin löytää malli hyvin tehdyille tutkimukselle, sisällölliset aspektit saattavat jäädä silloin toisarvoisiksi.

Soergel erottaa puolestaan teoksen sisältöön- (entity-oriented) ja tiedonhakupyyntöihin eli ongelmiin suuntautuneet (request-oriented or problem-oriented) indeksointitavat seuraavasti. Sisältöön suuntautunut indeksointi jakautuu kahteen toimintoon: indeksoitavan kohteen identifiointiin ja käsitteiden tunnistamiseen sekä näiden käsitteiden kääntämiseen indeksointikielille. Tiedonhakuihin suuntautunut indeksointi lähtee indeksointikielen ja sen käsitteellisen rakenteen ymmärtämisestä. Vasta tämän jälkeen voidaan indeksointi suorittaa seuraavan kaksijakoisen mallin mukaan. Ensiksi indeksoitava kohde on analysoitava erityisesti pitäen silmällä niitä aspekteja, jotka käytetty indeksointikieli kattaa. Toiseksi jokaisen kuvailutermin kohdalla tulee päättää, onko käsillä oleva kohde relevantti haettaessa tällä termillä. (Soergel 1985, 227-233.)

Monet⁵¹ kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun ja indeksoinnin tutkijat asettavatkin etusijalle asiakaslähtöisen indeksoinnin kaunokirjallisuuden ominaisuutensa vuoksi. Pejtersen korostaa sitä, että se, mistä kirja kertoo tulee määritellä empiirisesti, lukijoiden ilmausten ja toiveiden mukaisesti. Hänen mielestään kuvailun tulisi noudattaa lukijoiden tapaa määritellä asiat sekä seurata heidän valintakriteereitään. (Pejtersen 1979, 251.) Pejtersen (1984, 25) erottaakin kaunokirjallisessa viestinnässä kaksi perusfunktiota, joita hän kuvaa seuraavasti:

1. *Mielentilojen herättäminen lukijoiden mielessä eli esim. viihdyttää, aiheuttaa jännitystä tai vain kertoa tarinaa.*
2. *Viestiä kirjailijan tapahtumiin, olosuhteisiin, ilmiöihin jne. liittyviä arvostelmia (value-judgements) ja saada tällä tavoin lukija pohtimaan näitä.*

Kaunokirjallisessa viestinnässä voidaankin nähdä olevan sekä esteettinen funktio että myös konkreettisiin tietosisältöihin liittyvä viestinnällinen funktio (vrt. luku 4.).

Rantankin mukaan kaunokirjallisuuden asiasanoitus riippuu aina myös käyttäjäkunnasta. Yleisen kirjaston asiakkailta on erilaiset intressit ja erilainen lukemistapa kuin esimerkiksi kaunokirjallisuuden kriitikoilla ja/tai tutkijoilla. Rantan mukaan kaunokirjallisten tekstien aboutnessin määrittelyssä tulee käyttää apuna sekä kirjastonhoitotaitoa, indeksoinnin osaamista että kirjallisuuskritiikkiä (librarianship, indexing and literary criticism). Kaunokirjallisuuden (imaginative literature) indeksoinnin tulee olla monitasoista ja sen tulee viitata teosten sekä konkreettisiin että abstrakteihin merkitystasoihin. Eräänä syynä kaunokirjallisuuden indeksoinnin tärkeyteen on hänen mukaansa se, että kaunokirjallinen kaanon⁵² on murtunut ja käyttäjäkunta, kuten myös kaunokirjallisuus on

⁵¹Green korostaa käyttäjien tarpeita kutsumalla request -oriented lähestymistapaa user need-oriented -lähestymistavaksi. Lisäksi hän korostaa, että humanistisessa indeksoinnissa lähestymistavat ovat toisiaan täydentäviä eivätkä toisiaan poissulkevia. Tämä siksi, että humanistinen lukemistapa voi olla sekä sisältöön kohdentuva - esimerkiksi romaanin tiedolliseen sisältöön - että lukijan tarpeisiin kohdentuva - esimerkiksi romaanin esteettinen merkitys lukijalle. (Green 1997, 86.)

⁵²Sosiologiassa vastaavaa ilmiötä on kuvattu ns. suurten kertomusten murtumisella tai loppumisella, jolla tarkoitetaan yhteiskunnan suurten tavoitteiden ja selitysmallien murtumista. Niiden sijalle ovat tulleet yksittäiset projektit ja individuaalisemmat ratkaisut (ks. esim. Eskola 1987, 149-151 + lisäviite).

heterogeenista. Kirjallisuuden arvomaailma on jatkuvassa murroksessa.⁵³ (Ranta 1991, 4-6).

Teos- ja käyttäjälähtöiset indeksoinnin lähestymistavat ja niiden vertailu kaunokirjallisuuden indeksoinnissa on mielenkiintoista sen vuoksi, että kaunokirjallisuuden lukemiseen kuuluu olennaisena osana tulkinta. Kaunokirjallisten teosten indeksoiminen puhtaasti tekstilähtöisesti on mahdotonta, koska lukija ei voi lukea fiktiivistä tekstiä ilman tulkintaa.⁵⁴ Ongelmaksi muodostuu indeksoinnin kannalta tämä tulkinnan hallittavuus eli se, missä määrin indeksoija voi tulkita auki teosta ja missä määrin lukija (tässä tapauksessa indeksoija) lisää teokseen omia, ei-teokseen imaginatiivisena oliona kuuluvia seikkoja.⁵⁵ Tähän liittyy sekin, että kaunokirjallisuudessa indeksointi avainsanojen avulla on ongelmallista. Teksti itsessään ei sisällä vielä sitä tulkintaa joka siihen liittyy asiansanoitettaessa.

Suominen (1997, 104) esittää, että aboutness-problematiikan voi kiteyttää kahteen (tai kuten hän itse tarkentaa: tarkemmin määriteltynä kolmeen) kysymykseen. Ensinnäkin perinteiseen kysymykseen, 'What is the document about?' (tai tämä tarkennettuna: 'How is a document about what it is about?') ja toisaalta sitä tukevaan kysymykseen, 'What should be represented for IR/documentation?'. Sisällön esittämisen kannalta aboutness kattaa vain erään aspektin dokumentaarisesta kommunikaatiosta. Tämä siksi, etteivät Suomisen mukaan kaikki teokset kerro jostakin ("... not all documents are actually about something...") ja siitä huolimatta niiden sisällönkuvailu voi olla tärkeää. Näin Suominen erottaa fiktiivisen aineiston kuvailun perinteisestä aboutness-problematikasta. Erityisesti hän korostaa tämän erottelun tärkeyttä abstraktien taiteiden, kuten esimerkiksi musiikin kohdalla. Niissä teos on usein itsessään sen sisältö ja silloin sen kuvailu perinteisillä keinoilla voi johtaa harhaan.

Kaunokirjallisuudessa aboutness-problematiikan voi jakaa kahtia. Toisaalta perinteiseen aboutness-viittaamiseen ja toisaalta esteettisen objektin kuvailuun (in-itself). Edellinen tapahtuu silloin, kun teos viittaa selvästi esimerkiksi historiallisiin tositapahtumiin tai muihin konkreettisesti verifioitaviin asioihin, kuten paikkoihin tai henkilöihin. Tosin tällöinkin viittaussuhde tapahtuu imaginaarisessa maailmassa, jolloin viittaussuhteen laatu

⁵³Vrt. esim. Bahtinin esitystä romaanin kehityksestä toisarvoisesta lajista merkittävimmäksi kerrontamuodoksi (Bahtin 1979, 464-504). Romaani oli aluksi rahvaan kirjallisuutta ja osoitti huonoa makua lukea näitä teoksia. Meidän vuosisadallamme romaanista taas kehittyi taiteellisen kirjallisuuden tärkein esitysmuoto. Saman murroksen voi huomata suomalaisessa keskustelussa esimerkiksi siitä, minkätyyppistä aineistoa kirjastoon voi ja saa hankkia.

⁵⁴Vastaavasti tieteellisessä tekstissä tulkinnan aste vaihtelee. Perinteisestihän tieteellinen teksti pyrkii olemaan mahdollisimman yksiselitteistä ja erilaiset tulkinnat poissulkevaa. Tosin humanistisissa- ja yhteiskuntatieteissä tästä yksiselitteisyyden vaatimuksesta on joskus ollut eriäviä mielipiteitä. Hyvänä esimerkkinä tulkinnan mukanaolosta tieteellisessä tekstissä on impressionistinen kirjallisuudentutkimus, jossa tutkijan tuotos lähenee kaunokirjallista tekstiä.

⁵⁵Esimerkkinä voi ottaa lukijan, joka lukee romaania, joka kertoo hänen lapsuuden kotikaupungistaan. Harva pystyy olemaan lisäämättä lukukokemuksiin omia tuntemuksia näistä paikoista. Nämä seikat eivät kuulu kuitenkaan yleisen indeksoinnin piiriin vaan lukijan henkilökohtaiseen tulkintaan.

on myös imaginatiivinen eli toisenlainen kuin tietokirjallisuudessa. Tällöin pyritään todellakin vastaamaan kysymykseen, mistä teos kertoo.

Toisaalta teosten olennaisin merkitys muodostuu esteettisessä ja fiktiivisessä maailmassa. Tässä merkitysten muodostamisprosessissa voi käyttää hyväkseen Popperin ontologista jakoa, jossa hän esittää maailman koostuvan kolmesta (osa)maailmasta, jotka ovat fyysinen maailma (physical world), mentaalinen maailma (mental world) sekä intelligibelien eli objektiivisten ideoiden maailma (world of intelligibles, or *of ideas in the objective sense*) (Popper 1989, 154). Popperin mukaan toinen maailma toimii välittäjänä ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä. Kaunokirjalliset teokset kuuluvat Popperin jaossa kolmanteen maailmaan ja konkretisoituvat lukuprosessissa toisessa maailmassa eli lukijan mielessä. Lisäksi niissä saatetaan viitata myös ensimmäisen maailman seikkoihin.⁵⁶

Merkittävää tässä on, että kolmannen maailman objektit muodostavat omia lakejaan ja toimintamuotoja. Kaunokirjallisuus esimerkiksi muodostuu historialliseksi jatkumoksi kuten myös esteettinen maku, ja näin ne alkavat elää omaa elämäänsä ideaalisessa maailmassa eli kuten Popper (1989, 159) asian ilmaisee: "third world is manmade and is superhuman at the same time". Tällöin yksittäisen teoksen itseisarvo muodostuu aina myös suhteesta muihin teoksiin ja toisaalta aikakauden vallitseviin esteettisiin normeihin.

Tästä on seurauksena fiktiivisen aineiston sisällönkuvailun kannalta se, että Suomisen mainitsema teoksen itseisarvon kuvailu vaatii erillisen, omalakisensa kuvailun ja on itseasiassa hankalammin määriteltävää kuin teosten perinteisen aboutnessin sisään kuuluviin, pitkälti denotatiivisten seikkojen kuvailu. Suominen esittää (1997, 105) esimerkkinä Leo Tolstoin Anna Karenina romaanin, jonka merkitykset hän määrittelee seuraavasti: "Anna Karenina is about forbidden love in 19th century Russia, but in itself it is a 19th century Russian novel, written by Leo Tolstoy". Jotta teoksen - imaginatiivisen objektin ja sen suhteiden - kuvaus kaunokirjallisessa maailmassa olisi täydellisempi, tulisi siihen lisätä ainakin jo edellä aikaisemmin mainitut (Haapala 1990, 94) aspektit, joilla teos ja tekijä sidotaan aikakautensa kirjallisiin ja aatteellisiin virtauksiin. Lisäksi tulee ottaa kantaa teoksen esteettiseen arvoon ja taidehistorialliseen merkitykseen, jotka ovat sisällönkuvailun kannalta ongelmallisimpia asioita. Tällöin "in itself" aspektin olennaisin puoli eli (teosten) ymmärtäminen korostuisi. Tämä onkin Popperin mukaan humanististen tieteiden ydin: "... it is *the understanding of objects belonging to the third world* which constitutes the central problem of the humanities." (Popper 1989, 162.)

Edellä esitettyyn jaotteluun sopivan indeksointitermien kahtiajaon on esittänyt Green (1977). Koska etenkin humanististen tekstien indeksoinnissa tulee mukaan myös tarkentavien, ei-topikaalisten seikkojen kuvaus, esittää Green, että indeksointitermit tulisi jakaa kahtia sisältöä kuvaaviin ja attribuutteja kuvaaviin (subject indexing vs. attribute indexing). Edelliset hän haluaa rajata pelkästään topikaalisen indeksoinnin piiriin eli termeiksi, jotka viittaavat dokumentin sisältöön tai käyttäjien tarpeisiin ("that reflects what a document or a user need is about."). Tällöin attribuuttinen indeksointi (attributive indexing) kuvailisi teoksista sen varsinaisen sisällön ulkopuolisia seikkoja, kuten esimerkiksi kieltä, tekijää, ajanmukaisuutta ja tarkoitettua käyttäjäkuntaa. (Green 1997, 86.) Kuvailu-

⁵⁶Aboutness problematiikan voisi kääntää myös pääläelleen toteamalla, että kaikki ihmisten tuottama dokumentaatio kuuluu in-itself kolmanteen maailmaan ja on siten aina ideaalista.

järjestelmien kannalta Greenin esittämä jaottelu olisi myös teknisesti kätevää, koska se mahdollistaisi hakutermin erottelemisen loogisesti jo hakuvaiheessa. Käyttäjien kannalta attribuuttitermit ovat merkittäviä, koska ne tarkentavat sisältöä sen käytettävyydellä - esimerkiksi teoksen luottavuudella, uutuusarvolla. Eli kuten Green (1997, 87) asian määrittelee: "... attribute indexing serves in turn as a filter to screen out documents with characteristics that render them inappropriate to the user's need".

Lukijoiden kielen ja toiveiden liian orjallisesta seuraamisesta saattaa kuitenkin olla seurauksena, että etenkin kaunokirjallisuuden osalta sisällönkuvailu jäähmettyy liiaksi käyttäjien näkemyksiin. Reseptioesteettisesti voitaisiin sanoa, että tuollainen sisällönkuvailu ottaa huomioon vain yhden lukijakunnan tai aikakauden lukutavan. Voi käydä niin, että kuvailuperusteet eivät muodosta mitään yhtenäistä kokonaisuutta ja että luokitus ja indeksointi määräytyy aina vain kysynnän mukaan: jos kysytään viihdekirjallisuutta, niin luokitetaan ja indeksoidaan vain sitä. Tällöin luokitus tai indeksointi eivät enää toimi sellaisina sisällönkuvailun välineinä, joilla hahmotetaan kokonaista kirjallisuuden osaluuetta joidenkin yhteisesti ja perustellusti sovittujen sääntöjen mukaan. Kuitenkin on selvää, ettei käyttäjien tarpeita voi unohtaa sisällönkuvailun menetelmiä kehitettäessä.

Seuraavissa luvuissa käsitellään tarkemmin niitä aspekteja, jotka kaunokirjallisista teoksista on indeksoinnin avulla kuvattavissa ja lopuksi esitetään, kuinka edellä kuvattua teksti/käyttäjälähtöistä aboutness- ja indeksointilähtökohtien jakoa hyödynnetään käsillä olevassa tutkimuksessa.

5.2. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun tutkimuksessa eräänä olennaisena kiinnostuksen kohteena on siis ollut löytää ne seikat (aspektit), jotka kaunokirjallisesta teoksesta tulisi indeksoida ja/tai luokitaa tiedonhakua varten. Perinteisesti kaunokirjallisuuden luokituksessa on korostettu teoksen muotoa ja sen julkaisuajankohtaa ja julkaisumaata, myöhemmin myös joitakin spesifejä sisällöllisiä seikkoja. Nämä ovat edelleenkin suurten yleisluokitusten eräs pääluokitusperusteista (Iivonen 1985, 9-23; Juntunen & Saarti 1992, 74 ja 139). Muoto, aika ja maantieteellinen alue ovat siitä kiitollisia luokitusperusteita, että niiden määrittely on varsin helppoa ja yksiselitteistä. Sen sijaan varsinaisen sisällönkuvailu on jäänyt pitkälti paitsioon kaunokirjallisuuden luokituksessa.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun kannalta voidaan erottaa toisistaan yleisluokituksien ja kaunokirjallisuuden erikoisluokitukset (Juntunen & Saarti 1992, 74.) Yleisluokituksien tärkeimpiä luokitusperusteita ovat siis kirjallinen muoto ja kieli. Lähinnä romaaneja varten luodut erityisluokitukset puolestaan pyrkivät kuvaamaan tarkemmin teosten varsinaista sisältöä. Tosin yleisluokituksetkin ovat alkaneet kehittyä niiden fasetoinnin myötä myös kaunokirjallisten teosten sisältöä kuvaaviksi, niihin on otettu mukaan mm. teoksen lajityyppiä (genreä), sisältöä ja miljöötä kuvaavia elementtejä (Juntunen & Saarti 1992, 74 ja 139).

Kuten jo aikaisemmin esitettiin, voidaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa erottaa kaksi eri aspektikokonaisuutta: denotatiivinen ja konnotatiivinen. Denotatiivisella tasolla esitetään teoksista faktuaaliset asiat kuten esimerkiksi henkilöt, miljöö sekä juonen faktuaaliset seikat. Konnotatiivisella (eli imaginatiivisella) tasolla esitetään puolestaan seikat,

jotka liittyvät teoksen teemaan ja sen tulkintaan, sekä tunneilmaisuun liittyvät seikat. (Ranta 1991, 20-23.) Tässä Ranta hyödyntää Shatfordin valokuvien indeksoinnissa hyödyntämää Panofskyn kuvallisten teosten eri ilmaisutasojen jaottelua. Shatford jakaa merkityksen faktuaaliseen ja ilmaisulliseen (factual and expressional meaning). Merkitysten ero on siinä, että faktuaaliset merkitykset ovat objektiivisia, kun taas ilmaisulliset merkitykset ovat subjektiivisia. Kuvien indeksoinnissa faktuaalinen merkitys tarkoittaa sitä, mitä kuvassa on ja ilmaisullinen merkitys, mistä kuva kertoo. ("The former describes what the picture is *Of*, the latter, what it is *About*.") Faktuaalisten merkitysten indeksointi on paljon helpompaa kuin ilmaisullisten. *Of*-kategorioita Shatford erottaa lisäksi kaksi - spesifisen (specific of) ja geneerisen (generic of). (Shatford 1986, 42-50.)

Kaunokirjallisuuden luokituksille on ollut ominaista teoreettinen lähestymistapa. Niinpä perinteiset denotatiiviset luokitukset - joiden lähtökohtana on ollut romantiikan kauden historiallis-kielitieteellinen ja kasvatuksellis-ideologinen perinne⁵⁷ - eivät juurikaan ota huomioon varsinaisia käyttäjien tarpeita. Tästä johtuen tanskalainen Pejtersen teki tanskalaisissa yleisissä kirjastoissa kyselytutkimuksen, jonka tarkoituksena oli selvittää mitä asioita kirjaston käyttäjät haluaisivat teoksista kuvattavan. Hän havaitsi, että käyttäjien teoksia koskevat kysymykset voitiin jakaa neljään taulukossa 5.1. lueteltuun ryhmään (Pejtersen 1983, 234).

⁵⁷Ks. esim. Eagleton 1991, 26-66. Vastaava kasvatuksellis-ideologinen perinne on liittynyt myös yleisen kirjaston tehtävän määrittelyyn ja heijastunut myös siten kaunokirjallisen aineiston valintaan. Vrt. Saarti 1996a, 22-24.

Taulukko 5.1. Pejtersenin esittämät kaunokirjallisuuden kuvailuaspektit.

KATEGORIA	SELITYS	ALAKATEGORIAT
1. Aihe ⁵⁸ (subject matter)	Teoksen aiheisisältö eli se, mistä tarina kertoo.	-Toiminta (action and course of events). -Psykologinen kehittäminen ja kuvaus (psychological development and description). -Sosiaaliset suhteet (social relations).
2. Miljö (frame)	Tekijän teokselle valitsema ympäristö - aika-kausi ja paikka.	-Tapahtuma-aika (time). -Paikka/ympäristö (place) – maantieteellinen-, sosiaalinen-, ammatillinen paikka.
3. Tekijän intentio (author's intention)	Teoksen teema - teoksen tekijän suhde aiheeseensa. Niiden ajatusten ja tunteiden joukko, jonka tekijä haluaa välittää lukijoilleen.	-Tunnekokemus (emotional experience). -Tietosisältö (cognition and information).
4. Lähestyttävyyden (accessibility)	Kommunikaatiota helpottavat tai estävät tekijät, esim. kielen vaikeusaste, kompositio, typografia, teoksen koko.	-Luettavuus (readability). -Fyysiset ominaisuudet, kirjallinen muoto (physical characteristics, literary form).

Pejtersenin luomassa koeympäristössä teosten kuvailu BookHouse-tietokannassa muodostui vielä monimuotoisemmaksi kuin alkuperäinen AMP-luokitus. Kaiken kaikkiaan teoksen kuvailua ohjaava pohja käsitti seuraavat asiat: aiheet (emner), paikka (sted), aika (tiden), miljö (miljø =social klasse, profession), tiedollinen sisältö (oplysning), elämyksellinen sisältö (oplevelse), kirjallinen muoto (litterær form), luettavuus (læsbarhed), kirjan koko (typografi, bogens fysiske egenskaber), ääneenluettavuus (højtlesningsegnet), vaikeusaste, luettaessa itselle (selvlæsningsegnet), vaikeusaste, luettaessa toiselle (oplæsningsegnet), päähenkilöt (hovedpersoner), kirjan loppu (bogens slutning), kirjan esilläolo (bogens oppstilling), liitteet (bogens forside), kuvituksen laatu (illustrationer), sarjat (serier), tekijä- ja nimeketiedot (bibliografiske data) (Pejtersen 1988, 349).

Pejtersenin kategoriat voidaan jakaa denotatiivisiin (aihe ja miljö) sekä konnotatiivisiin (tekijän intentio). Lisäksi hänellä on mukana sisällönkuvailussa perinteisesti biblio-

⁵⁸On mielenkiintoista, miten aihekategorian alakategoriat vastaavat lähes yksi yhteen tyypillisimpien romaanikategorioiden luetteloa runosopeissa. Esimerkiksi Vainionpää (1974, 102 - 103) jakaa romaanit seuraaviin kategorioihin: 1. toiminta- eli tapahtumaromaanit, juoniromaanit; 2. henkilöromaanit, luonneromaanit sekä 3. elämänpiiri- eli raumromaanit.

grafisen kuvailun puolelle jätettyjä seikkoja ryhmässä lähestyttävyyks (mm. teoksen fyysinen muoto ja sen sijainti kirjastossa). Niinpä lukijoitten tarpeitten mukaan luodusta kaunokirjallisuuden kuvailujärjestelmästä tulee hyvin monipuolinen ja se sisältää sekä helposti kuvattavia seikkoja että vaikeita ja tämän hetken käytännölle vieraita seikkoja (mm. teoksen arvottaminen). Lisäksi Pejtersenin tuloksista huomaa, että kirjaston työntekijöille selvä jako teoksen bibliografiseen kuvailuun ja sisällönkuvailuun on käyttäjille toisarvoisen seikka. Heille on olennaista se, että he löytävät haluamansa teokset etsiessään itselleen lukemista.

Ongelmallisin kohta Pejtersenin kuvailussa on tekijän intentio, joka kuvailijan kannalta on täysin tulkinnallinen seikka, etenkin kun halutaan kuvailla tunnekokemusta, joka ei välttämättä liity teokseen sinänsä, vaan taideteoksen kokijaan eli tässä tapauksessa lukijaan (vrt. myös Häkli & al. 1981, 18).⁵⁹ Problemaattiseksi tämän käsitteen tekee se, että itse teoksesta on vaikeaa, jollei mahdotonta päätellä fyysisen tekijän intentiota. Lisäksi, kuten Wellek ja Warren huomauttavat, tekijä saattaa tulkita oman intentionsa väärin: ”It happens to all of us that we misinterpret or do not fully understand what we have written some time ago (Wellek & Warren 1980, 148).” Tekijän intention selvittäminen vaatisi sen kysymistä tekijältä itseltään, mikä on hyvin vaikeaa ja monessa tapauksessa jo mahdotonta. Eräs mahdollisuus tarkentaa intention käsitteen vaikutusta kaunokirjallisuuden tulkintaan ja siten sen sisällönkuvailuun on Econ (tässä Braxin 1997, 25 esityksen mukaan) jaottelu, jossa hän erittelee kolmentyyppisiä intentioita, jotka ovat *intentio auctoris*, *intentio operis* ja *intentio lectoris*. Tällöin intention käsite muodostuu monimutkaisemmaksi ja kuvaa paremmin tulkitsemisprosessia ja siten kaunokirjallista viestintää ja kaikkia siihen osallistuvia tekijöitä eli tekijää, teosta ja lukijaa (ks. tästä tarkemmin luku 4.).

Pejtersenin luokitusta kehittivät edelleen Andersson ja Holst tutkimuksessaan, jossa he haastattelivat 100 käyttäjää kahdessa ruotsalaisessa kirjastossa. He analysoivat näin saadut romaanien juonen (plot) kuvailut ja vertasivat niitä lisäksi kirjastoissa tehtyihin indeksointeihin. (Andersson & Holst 1996, 88.) He täydensivät ja muokkasivat Pejtersenin esittämästä ryhmittelystä oman mallinsa, joka sisälsi taulukossa 5.2. esitetyt kategoriat.

⁵⁹Tämän on Pejtersen huomannut myös itse ja myöhemmissä versioissa tätä kohtaa on selvennetty vähemmän tulkinnanvaraiseksi.

Taulukko 5.2. Andersson & Holstin esittämät kaunokirjallisuuden kuvailuaspektit.

KATEGORIA	ALAKATEGORiat
1. Tapahtumat (Phenomena).	1A. Toimijat ja heidän luonteenpiirteensä (Agents and their characters). 1B. Tapahtumien kulku (Course of events). 1C. Tunteet (Feelings). 1D. Suhteet (Relationships). 1E. Esineet (Objects). 1F. Abstraktit tapahtumat (Abstract phenomena).
2. Miljö (frame).	2A. Aika (Time). 2B. Maantieteellinen paikka (Geographic space). 2C. Yleinen paikka (General space).
3. Tekijän intentio (author's intention).	3A. Sanoma (Message). 3B. Lukijan kokemus (Reader's experience). 3C. Kirjallinen muoto (Literary form) 3D. Lainattu motiivi (Borrowed motif) 3E. Genre

Andersson ja Holst ovat lisänneet Pejtersenin kategorioihin kaunokirjalliseen viestintään olennaisesti kuuluvia aspekteja. Näitä ovat mm. lainattu motiivi, tarkemmin analysoitu teoksen tapahtumasisältö sekä lukijan kokemus. Ongelmallisen 'tekijän intention' he ovat puolestaan korvanneet 'sanoma'-käsitteellä.

Beghtol (1992, 40-41) erottaa kaunokirjallisuudesta ja sen lukemisesta lähtöisin olevan sisällönkuvailun (fictional warrant) ja spesifin käyttäjän intresseistä lähtevän sisällönkuvailun (hänen tutkimuksessaan kaunokirjallisuuden tieteellisen tutkimuksen intressi eli critical warrant). Kaunokirjallisuuden sisällöstä hän erottaa aikaisempiin tutkimuksiin nojaten neljä peruskategoriaa sisällönkuvailun perusteeksi, jotka ovat: toimijat (characters, including narrator), tapahtumat (events), tilat (spaces) ja ajat (times).

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle on ominaista Beghtolin (1992, 42-46) mukaan se, että kaunokirjallinen teksti ja sen sisältö ovat aina monitulkintaisia ja epäsäännöllisiä (ambiguous, anomalous).⁶⁰ Tämä tulee ottaa huomioon kaunokirjallisuuden luokituksessa myös notaation tasolla. Olennaista on huomata, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu kohdistuu eri tasoihin, joiden faktuaalisuus ja tulkinnasta riippuvuus ovat erilaisia. Nämä tasot palvelevat erilaisia käyttäjiä ja niiden tarpeellisuus vaihtelee sekä käyttöympäristöstä että käyttäjistä riippuen.

Binwal ja Karisiddappa (1987, 139-140) puolestaan pyrkivät kehittämään Ranganathanin luomaa PMEST-luokitusta siten, että se soveltuisi myös taideteosten kuvailuun. Heidän mukaansa kaikkien taiteitten peruskysymyksiä ja siten sisällönkuvailun peruskategorioita ovat seuraavat:

⁶⁰Sama koskee mielestäni myös indeksointia.

-*Aihe eli mistä teos kertoo (subject - what is it about?).*

-*Funktio eli mitä tarkoitusta varten teos on tehty (function - what it is for?).*

-*Aines eli mistä teos on tehty (medium - what is it made of?).*

-*Teoksen elementit ja niiden järjestäminen eli kuinka teos on sommiteltu (organization and the elements of a work of art - how is it put together?).*

-*Tyyli eli mikä on teoksen persoonallisuus ja yksilöllisyys (style - what is the personality, individuality of this work?).*

-*Arvottaminen eli kuinka hyvä taideteos on (judgement - how good is it?)*

Kaunokirjallisuuteen sovellettuna Binwalin ja Karisiddappan luokituskategoriat tarjottaisivat seuraavaa. Pääluokkana he käyttävät taiteenlajia, esimerkiksi kaunokirjallisuus, maalaustaide. Aihe viittaa heidän mukaansa teoksen sisältöön ja siihen, kuinka se esitetään; funktio teoksen käyttötarkoitukseen, kaunokirjallisuuden kohdalla teoksen funktio voi olla esimerkiksi juhlarunona toimiminen. Vaikka tutkijat itse ovat sitä mieltä, että kirjallisuus on vähiten funktionaalista, voisi tätä kategoriaa kaunokirjallisuuden kohdalla käyttää kuvaamaan myös teoksen käyttötarkoitusta mm. viihde/luettavuus/opettavuus -kategorioissa.

Aineksella eli medially Binwal ja Karisiddappa puolestaan tarkoittavat sitä aineista, josta teos muovautuu. Kirjallisuuden kohdalla se on perinteisesti käsitetty ääneksi, mutta modernimmassa käsityksessä kirjallisuuden materiaalina voisi pitää myös tekstiä, joka barthesilaisittain käsitettynä voitaisiin tulkitella myös koko modernin taiteen perusmateriaaliksi (vrt. Barthes 1993, 185). Organisaatiolla kirjoittajat tarkoittavat sitä, kuinka taideteoksen perusrakenteet (elementit) on kussakin teoksessa järjestetty. Kirjallisuuden elementteinä he luettelevat seuraavat: merkitys, kuvat, kielikuvat, kielioppi, äänenväri, riimi ja rytmi (meaning, imagery, figures of speech, grammar, tone colour, rhyme and rhythm). Kirjallisuuden järjestysmuotoja ovat puolestaan kirjallisuuden pää- ja alalajit, esim. runous, draama, proosa.

Tyyli viittaa Binwalin ja Karisiddappan mukaan sekä yksittäisen taiteilijan että kokonaisen koulukunnan tyyliin sekä niiden alla vaikuttaviin aatteisiin, esim. impressionismi tai buddhalainen tyyli. Arviointi (judgement) viittaa puolestaan teoksen arvottamiseen. Ensinnäkin teoksen rakenteelliseen arviointiin, eli siihen kuinka hyvin teos toteuttaa edellä luetellut kategoriat, kuinka hyvin se on esimerkiksi onnistunut rakenteellisesti. Tämän lisäksi he nimeävät kolme eettistä ja esteettistä arviointikategoriaa, jotka ovat: vilpittömyys, merkityksen syvällisyys ja suuruus, jolla tarkoitetaan teoksen kokonaisvaikutusta sen kokijaan (sincerity, depth of meaning sekä magnitude (=impact of the work as a whole)). Varsinaisessa kuvailuudessa Binwal ja Karisiddappa kuvailevat yhden maalauksen, mutta jättävät siitä kuitenkin suorittamatta tämän arvioivan osuuden.

Mielenkiintoista kaikissa edellä käsitellyissä kaunokirjallisuuden sisällönkuvilun kategorialuetteloissa on se, että hyvin harvat niistä ottavat mukaan esteettiseen objektiin olennaisesti liittyvän arvottavan elementin. Eräänä syynä tähän on tietysti se, että arvottaminen on yleensä hyvin subjektiivista ja sopii siten huonosti perinteisen sisällönkuvilun arvomaailmaan, jossa pyritään objektiivisuuteen. Toisaalta arvottaminen kuuluu olennaisena osana esteettiseen kulttuuriin, joten sen huomiotta jättäminen teosten kuvailussa jättää siitä erään olennaisen aspektin pois. Näyttää myös siltä, että lukijat haluavat tätä arvottamista. Tämän voi havaita esimerkiksi kaunokirjallisuuden markkinoinnissa, kritii-

kissä ja jopa erilaisissa palkinnoissa, joissa teoksia konkreettisestikin asetetaan arvojärjestykseen.

Sisällönkuvailujärjestelmissä kuvailtavat asiat pyritään rajoittamaan mahdollisimman denotatiivisiksi. Tosin Pejtersenillä ja hänen pohjaltaan oman systeeminsä kehittäneillä Anderssonilla ja Holstillä on mukana myös muuttuvia, lukijan kokemukseen perustuvia aspekteja. Kategorioista jää tyystin puuttumaan teoksen tulkintojen historia sekä teoksen sijoittuminen kirjallis-historialliseen jatkumoon, joka joidenkin teosten kohdalla olisi mielenkiintoinen ja lisävalaistusta antava aspekti. Myös tekijä ja hänen roolinsa jää näissä sisällönkuvailujärjestelmissä pitkälti toisarvoiseksi. Toisaalta tämä kuvaa sitä, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa tulee tehdä joitakin rajauksia niiden asioiden suhteen, joita teoksista kannattaa kuvailla. Epäilemättä tähän vaikuttaa myös se ympäristö, mihin kuvailu tehdään.⁶¹

Hidderley ja Rafferty (1997) pyrkivät ottamaan huomioon vastaanottajan roolin ja vastaanottajien esittämät eri tulkinnat demokraattiseksi indeksoinniksi kutsumallaan metodilla. He ovat luoneet kuvien indeksointiin tarkoitetun järjestelmän, jossa he jakavat kuvailun kolmeen eri tasoon. Ne ovat: kuvan peruskuvailu (luettelointitiedot) ja sen sisältämien objektien luettelointi, kuvan ja sen sisältämien objektien identifiointi sekä kuvan tulkinta.

Koska kolmas eli tulkinnan taso on subjektiivinen, ovat tutkijat antaneet käyttäjille mahdollisuuden lisätä tälle tasolle omia asiasanoja, jotka muodostavat tietokannassa yksityishenkilöiden näkökantojen (private views) tiedoston. Tästä tiedostosta tietokannan ylläpitäjä muodostaa sitten sanastollisen kontrollin sekä käytettyjen termien lukumäärän analyysin mukaan yleisen näkökannan (public view) tiedoston. Tällä tavalla tietokannan subjektiivisin osuus saadaan suodatettua yleisemmäksi, objektiivisemmäksi näkökulmaksi. Lisäksi tämä järjestelmä mahdollistaa tietokannan elämisen, joka fiktiivisen aineiston kuvailussa on olennaista, koska teosten merkitys muuttuu ajan myötä. (Hidderley & Rafferty 1997, 101-109.)

Hyvän pohjan fiktiivisen aineiston indeksoinnin analysointiin tarjoaa taulukossa 5.3. esitetty Shatfordin (1986, 49) kuvien fasetoitu Ranganathanin PMEST-luokitukseen pohjautuva luokitusjärjestelmä. Hänen laatimaa luokitusjärjestelmää sovellettaessa tulee kuitenkin muistaa, että se on tarkoitettua kuvien sisällönkuvailuun. Niinpä sitä on täydennettävä kaunokirjallisille teoksille ominaisilla piirteillä.

⁶¹Hyvänä esimerkkinä on tekijästä kuvailtavat seikat. Kirjastossa, jossa kaunokirjallisuudesta etsivät tietoa esitelmiä tekevät koululaiset, on käyttäjien kannalta hyvin relevanttia, että teosten tekijöistä löytyy myös tietoa. Se onko tämä tieto teosten indeksoinneissa vai jotenkin muuten saatavissa on tietysti asia, joka vaatii selvittämistä.

Taulukko 5.3. Shatfordin luokituspohja.

PMEST	FASETIT	Spesifinen mitä (Specific of)	Geneerinen mitä (Generic of)	Mistä (About)	
Personality Matter	KUKA -elollinen ja eloton -konkreettiset oliot ja esineet	Yksilöt	Henkilötyypit	Myyttiset olennot (geneeriset ja spesifit) Abstraktiot (symbolisaatiot)	Fasettien ulko- puolinen Mistä
Energy	MITÄ -edelliset tekevät (toiminta, ta- pahtumat, tun- teet)	Yksilöidyt tapahtumat	Toiminta ja olosuhteet	Tunteet Abstrak- tiot (symbolisaa- tiot)	(Non-facet specified about- ness)
Space	MISSÄ	Yksilöidyt paikat	Paikkatyypit	Paikkojen abstrak- tiot ja sym- bolisaatiot	
Time	MILLOIN	Lineaarinen aika	Syklinen aika	Tunteet tai abstraktiot joita aika symbolisoi tai edustaa	

Shatford on yhdistänyt luokituksessaan Personality ja Matter -kategoriat. Kuitenkin fiktiivisessä aineistossa Personality-fasetin luokitusperusteeksi soveltuisi hyvin esimerkiksi lajityypit ja kaunokirjallisuudessa vielä tarkemmin kaunokirjalliset genret, jotka määrittävät pitkälti teoksen ominaisuuteen ja kerronnan rakenteen (ks. tästä luku 4).

Nielsen (1997, 172) jakaa puolestaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvilun kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat:

1. Millainen *fasetti* (*millaista kirjallisuutta, millainen teoksen rakenne on, millainen on sen kerronnan rakenne*) (*the how facet of fiction (what kind of fiction, structure, narration etc.)*).
2. Mikä *fasetti* (*the what facet of fiction*).
3. *Kirjallisuushistoriallinen aspekti* (*the aspect of literary history*).

Nielsenin (1997, 174) mukaan perinteiset indeksointijärjestelmät ovat korostaneet liiankin what-fasettia eli kaunokirjallisuuden faktuaalista aboutnessia eli sitä mistä teos kertoo. Hänen mielestään kuitenkin kaunokirjallisuudessa se, kuinka tarina kerrotaan on vähintäänkin yhtä tärkeää kuin mitä kerrotaan. Eli kuten Nielsen asian ilmaisee: ”This attention implies that in ”subject access” to fiction the ”subject” is not only connected with ”subject matter”. The ”subject” is also connected with what we traditionally associate with the formal aspects of fiction. And so it should be incorporated into indexing systems.” (Nielsen 1997, 174.) Kerronnan rakenteen analyysissä venäläiset formalistit käyttivät Nielsenin mainitsemasta jaosta käsitteitä sujet-fable. Fable on temporaalis-kausallinen tarina, joka on kerronnan pohjana, ideaalisesti aina sama. Sujet on puolestaan tarina kerrottuna eli kerronnan narratiivinen rakenne. (Wellek & Warren 1980, 218.) Kaunokirjallisuudessa tätä käytetään hyväksi myös kerrontatekniikkana esimerkiksi siten, että sama tarina kerrotaan romaanin sisällä eri kertojanäkökulmista.

Niinpä Nielsen haluaa lisätä perinteisiin kaunokirjallisuuden sisältöä kuvaaviin aspekteihin (subject matter content) kerronnan rakenteeseen ja tyyliin vaikuttavat temaattista merkittävyyttä omaavat seikat (thematic significances or theme(s)). Kaunokirjallisen teoksen teeman hän määrittelee laajasti koko kaunokirjallisen teoksen kompleksisen problematiikan kokoavaksi käsitteellistykseksi eli ”as a summarizing designation of the complex of problems structuring the whole of the literary text.” (Nielsen 1997, 179.) Nielsen ehdottaakin seuraavia aspekteja täydentämään kaunokirjallisuuden indeksointi-järjestelmiä (Nielsen 1977, 174-174):

- Laji, alalaji, lajityyppi (genre, subgenre, literary type).*
- Kerronnan rakenne, juoni (narrative structure, plot).*
- Kertoja, kerronnan tapa (narrator(s), way of telling).*
- Näkökulmat (points of view).*
- Tyyli, kerronnan tyyli, diskurssin rakenne (style, mode of telling, discourse-structure).*
- Miljöön funktio (function of the setting).*
- Kuvasto, johtomotivit, symboliikka (patterns of imagery, leading motifs, symbolism).*

Kaikki edellä luetellut aspektit määrittelevät sitä, kuinka teoksen sisältö esitetään kaunokirjallisena teoksena. Esimerkiksi genre määrää rakkaus-teeman käsittelyä siten, että viihteellisessä rakkausromaanissa se on erilainen kuin elämäkertaromaanissa. Osa Nielsenin esittämistä aspekteista ovat tosin sellaisia, että ne ajautuvat helposti teoksen tulkinnan puolelle, joten niiden mukaan ottaminen indeksointiin on hankalampaa. Esimerkiksi, jos kertojarakenteena teoksessa käytetään useita kertoja ja heidän ristikkäisten näkökulmien käyttäminen aiheuttaa tarkoituksellisesti monitulkintaisuutta, niin miten tämän tulisi näkyä indeksoinnissa (Nielsen ei esitä faktuaalisia esimerkkejä tällaisesta indeksoinnista). Vastaavan ongelman aiheuttaa teoksen symboliikan avaaminen (vrt. luvussa 3.4. esitetty Ransleyn 1987b esimerkki kukkien käytöstä Hawthornen romaanissa).

Kolmantena aspektina, jotka vaikuttavat kaunokirjallisen teoksen ymmärtämiseen ja sen asemaan kulttuuris-historiallisissa kontekstissa, Nielsen esittää kirjallisuushistoriallisten seikkojen mukaan ottamista kaunokirjallisten teosten indeksointeihin. Hänen (Nielsen 1977, 180) mukaansa kirjallisuushistoriallisia aspekteja, jotka tulisi ottaa mukaan ovat ainakin seuraavat:

- Kirjallisuushistoria (literary history).*
- Kirjalliset aikakaudet (literary periods).*
- Kirjalliset liikkeet/koulut/ryhmät/sukupolvet (literary movement/school/group/generation).*
- Kirjallinen vaikutus (literary influence).*

Hyvänä esimerkkinä kirjallisuushistoriallisista aspekteista, jotka ovat teoksen kuvailun kannalta merkityksellisiä, ovat juuri kirjalliset vaikutukset. Klassisin esimerkki lienee teoksen kuvaaminen kafeinamaisiksi. Kaikki tietävät tuolloin teoksen ominaislaadun, mutta sen kuvaileminen toisin sanoin on hankalaa, jollei mahdollista.

Nielsenin esittämät uudistukset perinteisiin kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmiin tuovat esille erään kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun olennaisesti liittyvän piirteen: kuvailu ja siten kuvailussa tarvittavat järjestelmät ja välineet riippuvat hyvin

paljon siitä käyttäjäkunnasta, jolle se on tarkoitettu. Esimerkkinä voisi ottaa jo Beghtolin esittämän jaon *critical warrant* ja *literary warrant*, jolla hän korostaa sitä, että kaunokirjallisuuden kuvailu tutkijoille on erilaista kuin tavallisille lukijoille (Beghtol 1994b). Vastaavasti esimerkiksi kirjallisuushistorian liittäminen kaunokirjallisuuden indeksointiin riippuu siitä ympäristöstä, johon järjestelmä on tarkoitettu: lastenkirjastolle tarkoitettu järjestelmä on tarkoitukseltaan ja spesifisyydeltään erilainen kuin esimerkiksi kirjallisuuden tutkijoille tarkoitettu järjestelmä. Lisäksi esille nousee kysymys, mitkä asiat kuuluvat varsinaisen indeksoinnin piiriin ja mitkä tietojärjestelmän muiden osien, esimerkiksi kotekstietietokanton ja niiden linkityksen kautta toteutettaviksi.

5.3. Kaunokirjallisuuden asiasanastojen kehitys⁶²

5.3.1. Ulkomaiset kaunokirjallisuuden asiasanastot

Kaunokirjallisuutta varten tehdyt asiasanastot ovat kehittyneet paljolti yksittäisten kirjastojen tarpeisiin ja/tai yksittäisten ihmisten aloitteesta. Ensimmäiset sanastot ovat olleet sanaluetteloa tai sitten kaunokirjallisuutta varten täydennettyjä yleisiä asiasanastoja. Näiden sanastokokeilujen pohjalta on sitten lähdetty kehittämään sanastoja, joilla mahdollistettaisiin kuvailujen jonkinasteinen yhtenevyys sekä keskitettyjen palvelujen tuottaminen. (Pulli 1992.) Yhteispohjoismaisen, paljolti BookHousen ideoille pohjaavan projektin tarkoituksena on ulottaa palvelut yhteensopiviksi eri Pohjoismaiden välillä (Pejtersen & al. 1996, 75). Lisäksi kaunokirjallisuuden indeksointia on korvattu kirjastoissa erityyppisillä valikoimaluetteloilla ja hakemistoilla.

Yhdysvalloissa Kongressin kirjaston asiasanastoa (Library of Congress Subject Headings) varten laaditussa ohjeistossa kaunokirjallisuudesta indeksoitaviksi aspekteiksi esitetään kaunokirjalliset genret (literary forms or genres), teoksen kieli tai kansallisuus (language or nationality), edellisten yhdistelmät (esim. English poetry) sekä sisällölliset aspektit, joita ovat teosten teemat, henkilöt ja tapahtumat (themes, characters, or features in literary works) (Chan 1986, 254-256). Varsinainen kaunokirjallisuutta varten luotujen sanastojen kehitys alkoi Yhdysvalloissa puolestaan, kun ALA:n Subject Analysis Committee julkaisi ohjeet Kongressin kirjastolle kaunokirjallisuuden asiasanoittamista varten (Guidelines on subject access to individual works of fiction, drama etc, 1990). Ohjeissa komitea suosittelee, että kaunokirjallisuudesta tulisi kuvailla seuraavat seikat: muoto/genre, henkilöt, kerronnan puitteet (setting) sekä aiheet/teemat (topics). Tämän suosituksen ja sen tueksi laaditun 23-sivuisen sanaluettelon pohjalta Yhdysvalloissa käynnistyi vuonna 1991 projekti, jossa kymmenen kirjastoa asiasanoitti kaunokirjallisuutta. (Pulli 1992, 12-13.)

Yhdysvalloissa lisäksi Olderr on laatinut vuonna 1991 laajemman kaunokirjallisuuden asiasanaston täydentämään Kongressin kirjaston tesarusta (Young 1992, 89-94.) Older-

⁶²Katso tästä yleisesitys Saarti 1998 ja 1999.

rin sanasto on tesaarusmuotoinen ja sekin on saanut alkunsa hänen omasta kiinnostuksestaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun. Sanaston ensimmäinen laitos ilmestyi vuonna 1987 ja tesaarusmuotoisena se julkaistiin 1991. Se sisältää kuudentyyppisiä termejä: sisältöä- (topics), genrejä- (genres), miljöötä- (geographical settings), aikaa- (chronological settings), toimijoita- (characters) ja teeman käsittelyä- (treatment) kuvailevia termejä. Teeman käsittelyä kuvailevat termit ovat pitkälti tarkennettuja genren määrittelyitä. (Olander 1991, ix-xx.)

Ruotsissa laajin kaunokirjallisuutta varten laadittu sanasto on Jansonin ja Södervallin toimittama *Tesaarus för indexering av skönlitteratur*, joka ilmestyi vuonna 1987. Sanasto jakautuu systemaattiseen ja aakkoselliseen osaan, jossa termit on järjestetty tesaarusmaisesti. Systemaattisessa osassa termit on koottu kolmen pääfasetin alle, jotka ovat kehys (ram), henkilöt (person) sekä aihe (ämne). Nämä puolestaan jakautuvat alafasetteihin siten, että kehys jakautuu aikaan (tid) sekä tilaan (rum); henkilöt jakautuvat kehitykseen (utveckling), sosiaalisiin suhteisiin (sociala relationer) sekä ammattiin/toimeen (yrke/verksamhet) ja aihe jakautuu ideologiaan (ideologi), toimintaan (aktivitet), luontoon (natur) sekä ihmisruumiiseen (människokrop). Kuten toimittajat sanovat, fasettien väliset rajat ovat liukuvia ja joidenkin termien asettelu vain yhteen fasettiin on joskus väkivaltainen ratkaisu. (Jansson & Södervall 1987, 4-6.) Mainittakoon tässä vielä muista Pohjoismaista Tanskan ja Norjan BookHousen ideoiden perusteella laaditut sanastot, joiden pohjana oleva Pejtersenin kehittämä rakenne on esitelty jo aiemmin luvussa 5.2.

Eräs olennainen ongelma kaunokirjallisuuden asiasanoituksen kehittämässä on ollut se, että olemassa olevat tietojärjestelmät on rakennettu voimassa olevien standardien, yleensä eri maiden MARC-standardien päälle. Tästä johtuen kaunokirjallisuuden asiasanoitus on jouduttu usein toteuttamaan olemassa olevien tietojärjestelmien ehdoilla. Näissä asiasanoja varten tarkoitetut kentät ovat yleensä kehitetty tietoaineiston asiasanoitusta varten⁶³.

Kenttien liian karkeasta käytöstä johtuva ongelma on kaunokirjallisuuden osalla vielä merkittävämpi kuin tietokirjallisuuden. Tämä siksi, että kaunokirjallisuudessa sisällönkuvailu muodostuu välttämättä fasetoiduksi ja sisältää loogisesti ja sisällöllisesti erilaisissa funktioissa olevia aspekteja. Nämä eri tyyppiset aspektit tulisi olla mahdollista erottaa ja spesifioida tiedonhaussa kussakin tietojärjestelmässä. Nykyisistä järjestelmistä haettaessa ongelmana onkin usein jo se, miten tulosjoukosta voidaan erottaa mahdollisimman helposti tieto- ja kaunokirjallisuus hakijan sitä halutessa. Ongelman ratkaisuna on joko MARC-pohjaisten ratkaisujen sisällönkuvailukenttien ja hakujärjestelmien kehittäminen tai sitten kokonaan fiktiivistä aineistoa varten tarkoitettujen tietojärjestelmien luominen. (Hyvänä esimerkkinä jälkimmäisistä on Pejtersenin kehittämä BookHouse -järjestelmä, ks. tästä esim. Pejtersen 1989, 1992, 1996).

⁶³Esimerkiksi FINMARC-formaattiin varattiin Kaunokirjallisuuden asiasanaston asiasanoja varten kenttä 654, jota käytetään osakenttineen kuten Yleisen suomalaisen asiasanaston (YSA) asiasanoja varten varattua kenttää 652.

5.3.2. *Kaunokki - suomalaisen kaunokirjallisuuden tesaurus*

Suomalaisen kaunokirjallisuuden asiasanaston taustalla ovat myös useat yksittäiset kokeilut, joista merkittävimmät ovat Kirjavälityksen - Olli Tuuterin merkittäväällä henkilökohtaisella panoksella - luoma KIRSTI-tietopankki kirja-alan erityistarpeisiin⁶⁴ sekä Erkki Salo luoma ROMA-indeksi, joka oli tarkoitettu yleisten kirjastojen käyttöön ja johon oli kuvailtu Suomessa julkaistua suorasanaista kertomakirjallisuutta. Molemmat niistä käyttivät mahdollisuuksien mukaan YSA:n (Yleisen suomalaisen asiasanaston) sanastoa, jonka molemmat totesivat puutteelliseksi ajatellen kaunokirjallisuuden asiasanoitusta. (Tuuteri 1999, Pulli 1992, 2-4, ks. myös Kaunokki 1996, 7.)

ROMA-indeksissä teoksista kuvailtavat aspektit jaoteltiin tietokannan kenttien mukaisesti. Osin jaottelu oli sisällöllinen, osin tietokannan rakenteen vaatimusten mukainen. Asiasanoja sisältäviä kenttiä siinä oli käytössä viisi. Niistä laajimpaan, asiasana-kenttään, sijoitettiin teoksen tematiikkaan, -henkilöihin ja lajityyppiin liittyviä asiasanoja. Tämän lisäksi ROMA-indeksissä oli käytössä sisällölliset kentät, jotka olivat: paikka (teoksen tapahtumapaikka), aika (-tapahtuma-aika), kieli (-alkuperäiskieli) ja tyyppi (-lajityyppi). Lisäksi käytössä oli huomautus-kenttä. Keskimäärin teokset kuvailtiin siihen 7-12 termillä. (Salo 1989, 3-11.) ROMAn voi nähdä siirtymävaiheen kuvailujärjestelmänä, jossa oli jo pyrkimystä jakaa teoksen sisältöä kuvaavat termit erityyppisten aspektien tai fasettien mukaan. Kuitenkaan tätä jaottelua ei oltu siinä viety loppuun saakka, esimerkiksi lajityyppisiä kuvaavia asiasanoja oli sekä asiasana- että tyyppi-kentässä. Myös Tuuterin järjestelmässä oli mukana alustava jaottelu erityyppisiin aspekteihin (Tuuteri 1999).

Näiden kokeilujen sekä BookHouse-konseptin mukaisten kokeilujen perusteella nousi Suomessa esille keskitettyjen palveluiden tarve myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa. Kaunokirjallisuuden asiasanoitus on työlästä ja aikaavievää. Konkreettisesti tämän koki Erkki Salo, joka lopetti oman toimen ohella toimitetun ROMA-indeksin ylläpidon ajanpuutteen vuoksi. Kaunokirjallisuuden asiasanoituksen leviämisen esteeksi oli havaittu myös se, ettei sille ollut olemassa sellaisia perinteitä ja käytäntöjä kuten tietokirjallisuuden asiasanoitukselle. Kaunokirjallisuuden asiasanoittajilta puuttui myös tärkeä väline, asiasanasto.

Kaunokirjallisuuden asiasanastosta - Kaunokista - päätettiin tehdä vastaava YSA:n "perheeseen" kuuluva sanasto, kuten esimerkiksi Musiikin sanasto on. Sanaston toimitustyö alkoi syksyllä 1993. Vastaavan toimittajan lisäksi työtä tukemaan valittiin työryhmä, joka kävi läpi toimittajan tekemät useat sanastoversiot. Lisäksi sanastoa testattiin käytännössä sellaisissa kirjastoissa, joissa oli jo aiemmin asiasanoitettu kaunokirjallisuutta. Teoksen kokeilupainos julkaistiin vuonna 1996. Työn rahoittajina ja organisoijina toimivat Helsingin yliopiston kirjasto sekä BTJ Kirjastopalvelu.

Ensimmäinen konkreettinen ongelma kaunokirjallisuuden asiasanaston luomisessa oli rakenne, jonka mukaan sanastoa ja sen sisältämää termistöä ruvettaisiin kokoamaan ja järjestämään. Sanastosta päätettiin tehdä tesaurusmuotoinen sekä järjestää tesaurus systemaattisesti niiden fasettien/ryhmien mukaan, joita työryhmä ja aiempi tutkimus oli pitänyt olennaisina kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa. Tämän lisäksi sanastoon päätettiin liittää aakkosellinen osuus, jossa kaikki termit olivat samassa luettelossa.

⁶⁴Kirjavälitys Oy on jatkanut tämän tietopalvelun kehittämistä.

Kaunokin alanmukainen osa on jaettu kuuteen ryhmään. Ne ovat:

- Genrejä kuvaavat asiasanat ja niiden selitykset.*
- Aiheita, motiiveja ja teemoja kuvaavat asiasanat.*
- Toimijoita kuvaavat asiasanat.*
- Miljöötä eli tapahtumapaikkaa kuvaavat asiasanat.*
- Tapahtuma-aikaa kuvaavat asiasanat.*
- Muita, lähinnä typografisia ja teknisiä seikkoja kuvaavat asiasanat.*

Asiasanaryhmistä neljä - aiheet, toimijat, miljööt sekä tapahtuma-ajat - ovat esiintyneet lähes kaikissa aikaisemmissa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimuksissa niinä fasetteina, jotka kertomakirjallisuudesta tulisi kuvailla (vrt. Beghtol 1994a, 157).

Jos Beghtolin esittämässä luettelossa olevia kategorioita vertaa Ranganathanin PMEST-fasetteihin - kuten Shatford (1986, 49) tekee omassa kuvien sisällönkuvailuun luodussa järjestelmässään - nähdään, että ne vastaavat Ranganathanin MEST (Matter, Energy, Space, Time) -fasetteja. Shatford yhdisti järjestelmässään Personality ja Matter -fasetit toimijoiksi ja viittaa Energy-fasetilla siihen, mitä nämä toimijat tekevät. Kaunokissa ratkaisu puolestaan tehtiin siten, että Personality-fasettia vastaa genre, joka määrää kaunokirjallisuudessa faktisestikin teoksen persoonallisuuden eli sen, minkä tyyppinen teos on, teoksen tematiikan ja miljöön sekä paljolti myös kerronnan keinot ja välineet (ks. tästä tarkemmin Tenhunen 1989 ja Saarti 1996a, 26-34). Matter-fasettia vastaa puolestaan Kaunokissa teemat ja Energy-fasettia toimijat. Asiasanoitusta ja asiasanastoja voisi kehittää edelleen ottamalla mukaan Ranganathanin esittämän Basic Subjectin (Ranganathan 1969, 200), jolla voitaisiin erotella lisäksi eri fiktiivisen esittämisen/julkaisemisen muodot toisistaan saman indeksointijärjestelmän sisällä.

Muut ryhmään sijoitettiin Kaunokissa asiasanoja, jotka kuvaavat pääasiassa tekstin sisällön ulkopuolisia seikkoja, mutta jotka kuitenkin käytännön kirjastotyössä ovat osoittautuneet sellaisiksi aspekteiksi, joita teoksista tulee kuvailla. Tähän kuuluvat mm. jo edellä esitetyt Pejtersenin lähestyttävyyks-ryhmän aiheet, jotka koostuvat paljolti teoksen luettavuuteen liittyvistä asioista (Pejtersen 1983, 234). Lisäksi tähän ryhmään otettiin mm. teoksen julkaisuhistoriaa kuvailevia termejä.

Jo Kaunokkia kootessa huomattiin, että kaunokirjallisuuden sanastoissa käyttökonteksti ratkaisee hyvin paljon, minkä tyyppistä ja tasoista sanastoa sanastoon tulisi valita. Konkreettisena ongelmana oli lasten- ja nuortenkirjallisuus, joka päätettiin sisällyttää Kaunokkiin, vaikka sitä varten olisi voitu tehdä oma sanasto. Toinen ongelma, joka työryhmässä tuli esiin, oli käyttöympäristö. Kaunokki päätettiin hyvin varhaisessa vaiheessa tehdä yleisten kirjastojen käyttöön. Tällöin esimerkiksi ne aspektit, joita kirjallisuudentutkimus pitää teoksissa olennaisina, päätettiin jättää sanaston ulkopuolelle, ellei niitä ollut jostakin erityisyydestä perusteltua ottaa mukaan⁶⁵. Kolmas ongelma oli sanaston termien luonne. Tässä päädyttiin siihen, että termien tulee olla yleiskielisiä ja mahdollisimman yksiselitteisiä. Lisäksi genreistä annettiin selitykset, koska niiden kohdalla terminologia on kirjavaa ja vakiintumatonta. Tässä sisällönkuvailun tarkkuus voitti ilmaisuvoiman vaateen, jota fiktiivisen aineiston kuvailulta myös kaivataan.

⁶⁵Tämä ongelma ratkeaa työryhmän kirjallisuudentutkijajäsen Lasse Koskelan aloittaman ja Eeva Liisa Haanpään jatkaman kirjallisuudentutkimuksen asiasanaston valmistumisen myötä - sanaston teko oli vielä vuonna 1999 kesken.

Osa niistä aspekteista, jotka sisältyvät kirjallisuudentutkimuksen sanastoon voisivat olla relevantteja myös osalle yleisen kirjaston käyttäjäkuntaa. Tämä tulee esille jo aiemminkin esitetystä Nielsenin kaunokirjallisuuden indeksointia kohtaan esittämästä kritiikistä. Hänen mukaansa perinteistä, faktoihin sitoutunutta kaunokirjallisuuden indeksointia tulisi laajentaa myös temaattisiin seikkoihin paneutuvalla kuvailulla sekä kerronnan rakenteita ja tekniikkoja paljastavalla kuvailulla. Tämä sen vuoksi, että modernistisessa ja postmodernissa kerronnassa olennaista ei usein ole se, mitä kerrotaan vaan se, miten kerrotaan. Kolmas asia, joka Nielsenin mukaan voitaisiin ottaa mukaan kaunokirjallisuuden indeksointiin, ovat teoksen ja tekijän saamat kulttuurihistorialliset vaikutteet, joihin liittyviä asiasanoja Kaunokkiin otettiin jonkin verran mukaan. (Nielsen 1997, 171-180.)

Kaunokin kokeiluversio on ollut vuodesta 1996 lähtien käytössä. Käytön myötä on jo saatu palautetta sanastosta sekä sen kehittämistarpeista. Lisäksi sanastosta on tuotettu ruotsinkielinen versio Bella (1997), joka antaa mahdollisuuden kuvailujen ja sanastojen vertailuun kahden eri kielen ja kulttuurin välillä. BTJ Kirjastopalvelu on lisäksi aloittanut kaunokirjallisuuden keskitetyn kuvailun. Sen avulla saadaan kokemuseräistä tietoa kaunokirjallisuuden keskitetystä kuvailusta, sen ongelmista ja eduista.

5.4. Indeksoinnin yhdenmukaisuus

Indeksoinnin yhdenmukaisuus on eräs olennaisista tekijöistä tutkittaessa sisällönkuvailua. Tiedontalennuksessa ja -haussa sekä asiasanoitusten että indeksointitermien yhdenmukaisuus korostuu, koska se on eräs niistä kriittisistä tekijöistä, jotka mahdollistavat systemaattisen tiedonhaun. Kuvailujen sekä termistöjen yhdenmukaisuus korostuu etenkin nykyaikana, jolloin tiedonhakijan käytettävissä on useita erikielisiä ja erityyppisissä organisaatioissa tehtyjä tietokantoja (ks. esim. Aitchison 1981, 75). Ongelmaksi näyttävätkin muodostuvan ns. pehmeiden tieteiden termistöt. Niiden käsitteiden määrittely on monesti epätarkkaa tai ajassa elävää. Joskus itse käsitteiden määrittely on näiden tieteiden funktiona - vrt. esimerkiksi filosofia - jolloin käsitteen ala muuttuu tieteenalan kehityksen ja historian myötä. Bonzin (1984, 261) tutkimus tukeekin jonkin verran sitä hypoteesia, että terminologinen yhdenmukaisuus on suurempaa konkreeteilla oppialoilla (esim. tekniset ja luonnontieteet) kuin abstrakteilla oppialoilla (esim. yhteiskuntatieteet). Kuitenkin hänen mukaansa todennäköisesti suurempi merkitys terminologiseen yhdenmukaisuuteen on sillä, kuinka hyvin oppiala on pystynyt määrittelemään oman alan terminologiansa ja kuinka hyvin sen piirissä olevat tutkijat käyttävät tätä terminologiaa yhdenmukaisesti (rigour of methodology).

Eräänä syynä pehmeiden tieteiden ja etenkin fiktiivisten aineistojen termistöjen määrittelyjen hankaluuteen onkin näiden alojen kohteiden tulkinnallisuus. Osa näiden alojen materiaaleista on avointa ja antaa lukijalle mahdollisuuden määritellä ja tulkita tekstiä omalla tavallaan. Äärimmillen vietyä tämä tulkinta näkyy Barthesin teos/teksti - jaottelussa, jossa teksti edustaa tulkinnallista avaruutta. Barthes (1993, 185) kuvaa tätä itse seuraavasti: ”Tekstin teoria pyrkii tuhoamaan lajien ja taiteitten välisen erottelun, ja se johtuu siitä, ettei se enää pidä teoksia pelkästään ”viesteinä” tai edes ”lausumina” (ts. valmiina tuotteina, joiden kohtalo olisi sinetöity heti niiden tultua välitetyiksi), vaan jatkuvina tuotteina, *ilmaisuakteina*, joiden kautta subjekti jatkaa sisäistä kamppailuaan. Tämä subjekti on epäilemättä tekijä, mutta myös *lukija*. (Barthes 1993, 185.)”

Seuraavassa käsitellään joitakin informaatiotutkimuksen piirissä esiinnousseita tuloksia ja käsitteellistyskäsitteitä termien yhdenmukaisuuksista sekä niiden sovelluksia indeksointiprosessin tutkimuksessa sekä sovelletaan ja kehitetään niitä tämän tutkimuksen kannalta olennaisin osin. Yhdenmukaisuuden ja vastaavuuden tutkimus on informaatiotutkimuksen piirissä noussut ensinnäkin sanastojen - etenkin erikielisten - sekä tietokantojen vastaavuuksien ja samankaltaisuuksien tutkimisesta. Toisena keskeisenä alueena on ollut itse indeksointiprosessin yhdenmukaisuus indeksoijilla.

Meriläisen mukaan ekvivalenssia koskevan aiemman tutkimuksen voi informaatiotutkimuksessa jakaa kahteen pääryhmään: 1.) teoreettiset ja yhteensopivuudesta ohjeita antavat tutkimukset sekä 2.) kuvaukset empiirisistä tesaurusten kokoamisprojekteista (Meriläinen 1997, 109).

Termiekvivalenssissa voidaankin määritellä kaksi eri lajia, jotka ovat sanakirjaekvivalenssi sekä indeksointiekvivalenssi. Edellisellä Meriläinen tarkoittaa sellaista termien välistä vastaavuussuhdetta, joka mahdollistaa niiden käytön toistensa vastineena käännettäessä luonnolliselta kieleltä toiselle. Indeksointiekvivalenssi on voimassa asiasanojen välillä silloin, kun eri asiasanat nimeävät saman tai lähes saman käsitteen. Silloin niitä voidaan käyttää toistensa sijasta käännettäessä indeksointikieleltä toiselle. (Meriläinen 1996, 86.) Indeksointiekvivalenssi voi olla potentiaalinen tai konkreettinen. Potentiaalisenä se on olemassa silloin, kun ekvivalenssin suhde pohjautuu esimerkiksi pelkästään sanastoihin. Konkreettiseksi suhde muuttuu silloin, kun termejä on käytetty vastaamaan samassa dokumentissa olevaa samaa asiaa.

Vastaavuudessa voidaan erotella seuraavat ISO:n standardin (Documentation 1985, 9) luettelemat termien väliset ekvivalenssit:

- Eksakti vastaavuus (kieltenvälinen synonymia).*
- Ineksakti vastaavuus (kieltenvälinen kvasisynonymia, ero näkökulmissa).*
- Partiaalinen vastaavuus (kieltenvälinen kvasisynonymia, ero spesifitydessä).*
- Yksi-moneen -vastaavuus (liian monta tai ei tarpeeksi vastaavia termejä).*
- Vastaamattomuus.*

Hudon analysoi artikkelissaan (1997) - kuten Meriläinenkin - niitä vastaavuuksia, joita tulee esille konstruoidessa monikielisiä tesauruksia. Hänen mukaansa koettaessa sovitetaan yhteen eri kielten välisiä merkityksiä esille nousee ongelmia, jotka eivät kaikki palaudu pelkkään sanastolliseen vastaavuuteen vaan joissa mukana ovat ne kulttuuriset ja poliittiset aspektit, joita joudutaan ratkaisemaan sanastotyössä (Hudon 1997, 84-85). Lisäksi hän kiinnittää huomiota epävakaa terminologian aiheuttamiin ongelmiin. Näitä syntyy esimerkiksi humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden sanastotyössä, koska näillä aloilla ei ole vakiintunutta termistöä eikä hakuteoksia, jotka määrittelisivät termien alan tarkasti. (Hudon 1997, 87.)

Terminologisella yhdenmukaisuudella (consistency) tarkoitetaan puolestaan sitä stabiilitteettia, joka vallitsee käsitteen ja sitä kuvaavan termin (asiasanan) välillä. Bhattacharyyan (1974, 237) mukaan terminologisen yhtenäisyyden voi määritellä operationaalisesti seuraavilla kriteereillä:

1. *Kuinka hyvin tieteellinen yhteisö pystyy kontrolloimaan alansa terminologiaa, sen käyttöä ja uusien termien hyväksymistä.*
2. *Kuinka hyvin yksittäisten tutkijoiden käyttämät termit ovat yhdenmukaisia alalla vallitsevan termien käytön koodiston kanssa.*

Bhattacharyyan määrittelee siis terminologisen yhdenmukaisuuden tieteellisen yhteisön oman terminologisen kontrollin avulla. Kunkin tieteenalan sanasto saa merkityksensä tiedeyhteisön käyttäessä sitä ja terminologinen yhdenmukaisuus muotoutuu tieteenalan oman kontrollin ja yksityisen tieteenharjoittajan tieteellisen sanaston käyttötapojen mukaan. Terminologinen yhdenmukaisuus on optimaalista niissä tieteissä, joissa sekä tiedeentekijöiden että tiedeyhteisön sanastokontrolli on tehokkainta eli joissa terminologinen määrittely onnistutaan tekemään mahdollisimman tyhjentävästi ja toisaalta joissa tuota määriteltyä sanastoa käytetään johdonmukaisesti. Tästä seuraa se Schmitz-Esserin (1996, 12-13) tekemä havainto, että pienissä spesifissä tietojärjestelmissä käsitteiden määrittely ja yhdenmukaisuus on yleensä parempaa, koska ne perustuvat yleensä yhden alan käsitte-määrittelyille.

Kaunokirjallisuudessaakin voidaan Bhattacharyyan määritelmän mukaisesti tulkita sanastollista yhdenmukaisuutta vertailemalla yhteisön ja sen jäsenten käyttämän kielen sanojen käytön yhdenmukaisuutta. Kaunokirjallisuudessa tämä yhteisön kontrolli ja yhteisön määrittelemä sanasto muodostuu pitkälti julkisuudessa, kritiikin sekä kustantajien käyttämästä kielestä. Käytännössä tämä termistö elää - tai ainakin sen voi olettaa elävän - siinä kommunikaatiossa, jossa lukijat välittävät lukukokemuksiaan toisilleen. Toisaalta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun tulkinallisuus ja subjektiivisuus asettavat oman lisäongelmansa kuvailun ja termistön yhdenmukaisuuden problematiikalle: miten pitkälle terminologinen ja kuvailujen yhdenmukaisuus on arvo sinänsä kaunokirjallisuuden eli esteettisen kokemuksen välittämisessä? Eli kuten Schmitz-Esser (1996, 13-14) korostaa - käsitteiden yhdenmukaisuus on helposti määriteltävissä ”saman termin käytöksi”, mutta tällöin unohdetaan ihmisaiivossa tapahtuva informaatioprosessi. Hänen mukaansa pelkkä mekaaninen yhdenmukaisuuden määrittely ei riitä, vaan termistölle on annettava semanttinen tulkinta; ja tämä tulkinta tulee suhteuttaa termejä käyttävien henkilöiden kieleen, kulttuuriin ja historiaan. Tätä väitettä tukee myös Iivosen tekemä havainto siitä, että indeksoijien välinen käsitejohdonmukaisuus eli yhdenmukaisuus on huomattavasti korkeampi kuin indeksoijien välinen termijohdonmukaisuus. (Iivonen 1989, 68-77). Pelkkään termijohdonmukaisuuteen pitäytyminen tuottaakin erilaisen tuloksen indeksointien yhdenmukaisuuksista kuin sen tarkastelun laajentaminen käsitejohdonmukaisuuteen.

Iivonen määrittelee käyttämänsä käsitteen johdonmukaisuus (=yhdenmukaisuus) seuraavasti:

”Johdonmukaisuudella tarkoitetaan sitä, missä määrin samalla tavalla samaa tehtävää eri tilanteissa suoritettaessa toimitaan. Johdonmukaisuutta voidaan tarkastella joko niin, että verrataan keskenään usean eri toimijan saman tehtävän suorittamista (toimijoiden välinen johdonmukaisuus) tai niin, että tarkastellaan yhden ja saman toimijan saman tehtävän suorittamista eri aikoina (toimijan sisäisen johdonmukaisuus).” (Iivonen 1993, 63)

Aiempiin tutkimuksiin perustuen Iivonen (1993, 64) esittää yhteenvedon indeksoinnin yhdenmukaisuuteen (johdonmukaisuuteen) vaikuttavista tekijöistä. Niitä ovat:

1. *Indeksoinnissa käytettyjen termien määrä.*
2. *Kontrolloidun sanaston käyttö indeksoinnissa.*
3. *Käytetyn kontrolloidun sanaston yksinkertaisuus.*
4. *Indeksoitavan alueen perifeerisyys indeksointiin käytetyssä sanastossa.*
5. *Indeksoitavan dokumentin lyhyys.*

6. *Indeksoitava aihealue ja sen sanasto.*
7. *Dokumentin keskeisten aiheiden indeksointi.*
8. *Indeksioijien indeksointikokemus.*

Sanastojen vastaavuutta selvitettyäessä informaatiotutkimuksessa on käytössä myös termi yhteensopivuus (compatibility). Riesthuisin mukaan yhteensopivuuden perinteellinen määritelmä on seuraava:

”Compatibility means that for each term A of an information language P there is a term A’ in information language Q with the same meaning, so that we can convert A into A’ without changes in meaning.” (Riesthuis 1996, 24.)

Riesthuisin mukaan perinteellinen yhteensopivuuden määrittely on liian laaja ja epäspesifi sekä liittyy yleisluokituksen ajatusmalliin. Niinpä se vaatiikin tarkennukseen jonkin aihealueen (domain), jonka sisällä kulloinen käsitteistö saa semanttisen ja prakti- sen merkityksen (vrt. Schmitz-Esser edellä). Lisäksi Riesthuis korostaa sisällönkuvailun fasettiluonnetta. Yksittäisten termien kääntäminen kuvailukielestä toiseen ei käännä termin viittausmerkitystä vaan pelkkiä sanoja ja saattaa tällöin tuottaa jopa väärän käännök- sen⁶⁶. Hänen uusi yhteensopivuuden määritelmänsä kuuluuikin seuraavasti:

”An information language P is fully compatible with the information language Q when an sentence that denotes correctly - using the vocabulary and syntax of P - the subject A of document M can be translated, without re-indexing, to an sentence that denotes correctly - using the vocabulary and syntax of Q - as if subject A was indexed with language Q directly.” (Riesthuis 1996, 25.)

Kaunokirjallisuuden kohdalla hyvänä esimerkkinä aihealueen (domain) ja syntaksin avulla tapahtuvasta määrittelystä käy genre sisällöllisten termien rajaajana ja niiden merkitysten määrittäjänä. Esimerkiksi sisällöllinen aspekti syöpä muuttaa merkitystään kun sen yhteyteen lisätään erityyppisiä genrejä kuvaavia asiasanoja: ’historialliset romaanit : syöpä’ ; ’vitsit : syöpä’ ; ’elämäkerralliset romaanit : syöpä’ jne. Pelkällä sanatasolla yhdenmukaisuuden tarkastelu ei aina riitä, vaan mukaan tulee ottaa kuvailun kokonaisuus, joka tosin on hankalasti verrattavissa.

Dahlbergin (1981, 87) mukaan yhdenmukaisille tietojärjestelmille ovat ominaisia seuraavat seikat:

1. *Millä tahansa termillä on mahdollista hakea mitä tahansa ongelmaa erilaisista tiedostoista (variety of different files).*
2. *Samalla käsitteellä kuvattu informaatio on löydettävissä mistä tahansa tietopankista (store), joka on indeksoitu mihin tahansa mukana olevaan järjestelmään.*
3. *Välittää tieto tietyn indeksointikielen (IL) käyttäjälle muusta häntä mahdollisesti kiinnostavasta informaatiosta, joka on kuvattu millä tahansa muulla indeksointikielellä.*
4. *Mahdollistaa eri luonnollisten kielten käyttö tiedonhaussa eli toteuttaa indeksointikielien siten, että niiden pohjalta voidaan laatia monikielinen tesaurus.*

⁶⁶Sama ongelma on myös konkreettisessa kääntämisessä - lauseyhteys määrittelee sanan merkityksen, jolloin pelkkä sanojen kääntäminen ei riitä. Vrt. esim. homonymian ongelma.

Tämä yhdenmukaisten kuvailujärjestelmien sekä terminologisen yhdenmukaisuuden luominen ja siten myös sisällönkuvailujen yhdenmukaisuuden analysoiminen on erityisen vaikeaa fiktiivisen aineiston kohdalla. Tämä sen vuoksi, koska fiktiivisessä aineistossa osa merkityksistä on sellaisia, ettei edes niiden kielellisestä kuvaamisesta ole yksimielisyyttä saati, että niille voitaisiin saada aikaiseksi sanastollinen tuki. Toisaalta, jotta sisällönkuvailu toimisi tiedonhaun apuvälineenä tulee siinä ja sen käyttämässä terminologiassa sekä niissä tavoissa, joilla dokumentteja kuvaillaan olla vallalla jonkinlainen yhdenmukaisuus. Tämä koskee tietysti myös fiktiivistä aineistoa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan empiirissä osassa tehtyjen kuvailujen yhdenmukaisuutta, termistöllinen yhdenmukaisuus jää tässä tarkastelussa huomiotta.

6. Tarkennetut tutkimusongelmat ja tutkimuksen rajaukset

Luvussa 1.3. tutkimuksen tavoitteeksi asetettiin sekä lisätä ymmärrystä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun teoreettisista perusteista että luoda edellä mainituista teoreettisista lähtökohdista välineet kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun analysointiin sekä esittää tästä analyysistä lähtien malli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmän kehittämiseksi. Kaunokirjallisuuden viestintäprosessin (luku 4.) ja kaunokirjallisuuden asiasanoituksen (luku 5.) tarkastelun jälkeen on mahdollista siirtyä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun empiiriseen tarkasteluun ja esittää sitä koskevat tarkennetut tutkimuskysymykset. Ne ovat:

Miten yleisen kirjaston asiakkaat ja kirjastoammattilaiset kuvailevat romaaneja tiivistelmien ja asiasanoitusten avulla?

Miten kirjaston asiakkaiden ja kirjastoammattilaisten tekemien kuvailujen terministö, kuvattavat asiat ja kuvailujen rakenne eroavat toisistaan ja mitä yhtäläisyyksiä niissä on?

Millaiset ovat em. havaintojen pohjalta nousevat suositukset kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle⁶⁷?

Tutkimuksen vertailuryhminä ovat siis yleisen kirjaston asiakkaat sekä kirjastoammattilaiset, joista jälkimmäiset jaotellaan analyysissä tarkemmin aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittaneisiin ja aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittamattomiin henkilöihin. Vertailuryhmien eroja ja yhtäläisyyksiä tarkastellaan vertaamalla heidän tuottamia asiasanoituksia ja tiivistelmiä. Tiivistelmien analysoinnissa tärkeimpänä selvittävänä

⁶⁷Tässä työssä ei puututa siihen ongelmaan, jonka kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle luo Beghtolin (1992, 1995) esittämä jako fictional warrant ja critical warrant, jolla tarkoitetaan kaunokirjallisuuteen kohdistuvien sisällönkuvailutarpeiden määrittämistä kunakin käyttäjäkunnan tarpeiden mukaan, tässä tapauksessa tavallisten lukijoiden ja tutkijalukijoiden tarpeiden mukaan. Tämä tuli esille keskusteluisani Lasse Koskelan kanssa tomiessamme Kaunokki-työryhmässä: tutkijan intressien mukaisissa kaunokirjallisten teoksien sisällönkuvailuissa nousevat esille ne aspektit, jota kaunokirjallisuuden kriittinen tutkimus pitää kulloinkin olennaisena (vrt. Koskelan tekemä käsikirjoitus kirjallisuuden tutkimuksen asiasanastoksi 1994). Tämän eron selvittäminen ja eri ympäristöissä tapahtuvan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun perusteiden tutkimus onkin eräs tärkeimmistä ja mielenkiintoisimmista jatkotutkimuksen kohteista.

asiana ovat ne kaunokirjalliset aspektit, joita edellä mainitut ryhmät tuovat niissä kuvailuista teoksista esille. Tarkoituksena on samalla tutkia, kuinka hyvin ne aspektit, joita aiemmassa kirjallisuudessa on tuotu esille tarkasteltaessa sekä kaunokirjallista viestintää että kaunokirjallisuuden asiasanoitusta vastaavat niitä, joita kirjaston asiakkaat ja kirjastoammattilaiset käyttävät.

Asiasanoitusten vertailussa tarkastellaan sitä, kuinka kirjaston asiakkaiden ja kirjastoammattilaisten tuottamat asiasanoitukset vastaavat toisiaan sekä laadullisesti, eli mitä aspekteja eri ryhmät tuovat kaunokirjallisista teoksista esille asiasanoituksella, että määrällisesti. Määrällisessä tarkastelussa huomio kohdistuu sekä käytettyjen asiasanojen määrään, että numeerisesti kuvattavaan yhdenmukaisuuteen.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun kohdistuvan empiirisen tarkastelun pohjalta luodaan hypoteettinen malli kaunokirjallisuuden informaatiojärjestelmästä sekä pyritään esittämään ratkaisu niihin ongelmiin, joita fiktiivisen ja samalla tulkintaan perustuvan aineiston sisällönkuvailussa on löydettävissä.

Tutkimuksen suurimpana rajoituksena ja samalla rajauksena on sen aineistona käytetyt romaanit, jotka edustavat vain osaa kaunokirjallisuudesta. Tämän vuoksi tutkimuksen johtopäätösten suoraan siirtämiseen muuhun fiktiiviseen aineistoon tulee suhtautua kriittisesti. Menetelmällisistä, tutkimuksen otantaan ja tutkimusaineiston analyysiin kuuluvista rajoituksista puhutaan tarkemmin luvussa 7.

7. Tutkimusmenetelmä

Hiukan yleistäen voisi sanoa, että haastateltavien vastaukset ovat samankaltaisia sen takia, että ne ovat haastateltuvastauksia; ei sen takia, että haastateltavat ajattelisivat tutkittavasta asiasta samalla tavalla.

(Eskola & Suoranta 1996, 105.)

7.1. Tutkimusote- ja tyyppi

Tutkimuksen kohde määrittää paljolti tämän tutkimuksen peruslähestymistavan, joka on siis pääosin laadullinen eli kvalitatiivinen, joskin täydennettynä määrällisellä tarkastelulla. Tutkimusaineistona olevat romaanien sisällönkuvailut, ja niistä etenkin laaditut tiivistelmät, ovat pitkälti ennalta strukturoimatonta ja ennen tutkimatonta aineistoa. Lisäksi niihin liittyy kaunokirjallisen viestinnän luonteen vuoksi subjektiivisia ja tulkinnallisia elementtejä, jotka ovat luonteeltaan yksilöllisiä ja ainutkertaisia. Niinpä niiden analyysi määrällisillä eli kvantitatiivisilla menetelmillä antaisi todennäköisesti puutteellisen kuvan tutkimuskohteesta. Toisaalta tämän tutkimuksen tavoitteena on löytää rakenteita ja jopa sääntöjä käytännön työssä tapahtuvalle kaunokirjallisuuden sisällönkuvailutyölle, joten myöskään pelkkä kuvaileva sisällönanalyysi ei riitä. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa käytetään hyväksi menetelmätriangulaation periaatetta, jossa tutkimuskohdetta tutkitaan useilla eri aineistonhankinta- ja tutkimusmenetelmillä (Eskola & Suoranta 1998, 70 ; Strauss & Corbin 1990, 18-19).

Tutkimuksen luonne määrää siis paljolti siinä käytettyjen metodien ja lähestymistavan valintaa. Laadullisten menetelmien käyttöä tutkimuksessa puoltavat seuraavat seikat (Marshall & Rossmann 1991, 46):

- Tutkimusta ei voi tehdä kokeellisesti käytännöllisistä tai eettisistä syistä.*
- Tutkittaessa monimutkaisia tai prosessinluonteisia seikkoja.*
- Tutkimuksen kohteelle ei ole vielä määritetty relevantteja muuttujia.*

-Tutkimuksen etsiytyessä alueille, joilla toimintaperiaatteet, kansanviisaus tai käytännöt (policy, folk wisdom, and practice) eivät toimi.

-Tutkittaessa tuntemattomia yhteisöjä tai innovatiivisia järjestelmiä.

-Tutkittaessa informaaleja ja strukturoimattomia yhteyksiä ja prosesseja yhteisöissä.

-Tutkittaessa käytäntöä, kun sen vastakohtana ovat asetetut organisaationaaliset tavoitteet.

Hyvälle, kvalitatiivisesti aineistoaan ja tutkimuskohdettaan lähestyvälle tutkijalle onkin ominaisia tutkimuskohteen tuntemus, vahva kiinnostus käsitteellistämiseen, monitieteellinen tutkimusote sekä hyvät tutkimukselliset taidot (Miles & Huberman 1994, 38). Tämä sen vuoksi, että ihmistieteellisessä tutkimuksessa monitieteellinen tutkimusote tuottaa yleensä myös monipuolisemman kuvan tutkittavasta kohteesta. Lisäksi laadullinen tai sen kaltainen tutkimusote liittyy useimmiten kunkin tieteenalan kehityksessä sellaisiin vaiheisiin, jossa jokin uusi ilmiö yritetään ottaa haltuun teoreettisin välinein.

Marshallin ja Rossmannin edellä esitetyn luettelon eri kriteereistä käsillä olevan tutkimuksen kohde kattaa useimmat. Aiheena on uusi alue, jolle säännöt ja käytänteet ovat vasta muovautumassa. Lisäksi tutkimus käsittelee hyvin monimutkaista prosessia, kaunokirjallisuuden välittämistä kirjastoympäristössä ja/tai tietokannoissa. Tutkimuksen kohteelle on tosin määritelty aiemmin jonkin verran muuttujia, mutta ne on asetettu osin kyseenalaiseksi. Lisäksi kohteena on innovatiivinen järjestelmä, joka testaa ja laajentaa perinteistä mallia välittää informaatiota. Myös luettelon viimeinen kohta toteutuu tässä tutkimuksessa jossakin mielessä, sillä kirjasto-organisaation asettamat tavoitteet kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua kohtaan ovat olleet ongelmalliset ja vieläkin niissä on havaittavissa epävarmuutta (ks. esim. Saarti 1996a, 22-24).

Perustutkimusotteena käsillä olevassa tutkimuksessa on nk. grounded theory (=GT), jossa tarkoituksena on aineistolähtöisesti luoda uutta teoreettista käsitteistöä etenkin ihmistieteissä. Suomennokseksi GT:lle on ehdotettu termiä aineistolähtöinen teoria. Tämä kuvaa hyvin myös GT:n peruslähtökohtaa, joka on rakentaa teoriaa pohjautuen empiiriseen aineistoon. (Soininen 1995, 17.) GT sopiikin hyvin inhimillisen vuorovaikutuksellisen toiminnan tutkimiseen. Sille on myös ominaista, että se antaa mahdollisuuden käyttää sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä. GT:n perustajat Glaser ja Strauss (1967, 17-18) katsovatkin, että riidat kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten menetelmien välillä ovat olleet ensi sijassa riitoja siitä, kummalla menetelmällä kerätty aineisto on ensisijainen teorian verifiointissa ja luomisessa. Niinpä he huomattavat:

"We believe that each form of data is useful for both verification and generation of theory, whatever the primacy of emphasis. Primacy depends only on the circumstances of research, on the interests and training of the researcher, and on the kinds of material he needs for his theory. ... In many instances, both forms of data are necessary - not quantitative used to test qualitative, but both used as supplements, as mutual verification and, most important for us, as different forms of data on the same subject, which, when compared, will each generate theory." (Glaser & Strauss 1967, 17-18)

Myös tässä tutkimuksessa otetaan se kanta, että olemusmaailmasta voidaan ja kannattaa - etenkin ihmistieteellisessä tutkimuksessa - kerätä dataa sekä kvalitatiivisin että kvantitatiivisin menetelmin. Tämä sen vuoksi, että ihmisten käyttäytymisessä on sekä tilastolli-

sesti toistuvia piirteitä, jotka ovat hyödyllisiä teorianmuodostuksessa sekä yksilöllisiä ja ainutkertaisia piirteitä, joiden huomioonottamattomuus vääristää tai antaa yksipuolisen kuvan tutkimuskohteesta ja sen pohjalta luodusta abstraktista teoreettisesta näkemyksestä tutkimuskohteesta. Jaottelu kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten menetelmien välillä muodostuu pikemminkin sen mukaan, millaisessa vaiheessa tutkittavan ilmiön selittäminen on (Töttö 1997, 128-129). Laadullisten kysymysten pohjalta - niin ihmis- kuin luonnontieteissä - voidaan edetä tarkemmin määritelyihin ja rajattuihin kvantitatiivisiin kysymyksenasetteluihin. Niinpä GT:llä voidaankin katsoa olevan yhtäläisyyksiä jopa tilastollisen tutkimuksen kanssa, koska esim. Glaser ja Strauss katsovat GT:n avulla voitavan ennustaa ja selittää ilmiöitä (Honkonen & Karila 1995, 136).

Tässä tutkimuksessa pyritäänkin sekä tilastolliseen että laadulliseen analyysiin koehenkilöiden – kirjastoammattilaisten ja kirjaston asiakkaiden - tuottamista teksteistä eli romanien tiivistelmistä sekä asiansanoituksista. Tällä tarkoitetaan sitä, että alkuhypoteesina näiden tekstien sisällönanalyyseissä käytetään niitä eri tutkijoiden aiemmin esittämiä kategorioita kaunokirjallisuuden aspekteista, joita teosten sisällönkuvaailussa tulisi käyttää. Näitä kategorioita puolestaan verrataan varsinaisten käyttäjien eli tässä tutkimuksessa koehenkilöiden käyttämiin kategorioihin. Lopputuloksena on siten sekä tilastolliskvantitatiivinen sisällönanalyysi esitettyjen kategorioiden käytöstä ja sen frekvensseistä että sitä täydentävä laadullinen analyysi erityyppisistä koehenkilöiden käyttämistä kategorioista. Lisäksi tarkastellaan sitä, vastaavatko tutkijoiden luomat kategoriat käyttäjien faktuaalisesti käyttämiä kategorioita. Tätä tutkimuksen koasetelmaa esitellään tarkemmin luvussa 7.2.

GT perustuu jatkuvalla aineiston ja lähestymistapojen vertailulle (comparative analysis) (Glaser & Strauss 1967, 21-22). Kuten Honkonen ja Karila (1995, 138) korostavat, on vertaileva analyysi samaan tapaan yleinen metodi kuten kokeellinen tai tilastollinen metodi. Vertailevaa analyysiä voidaankin käyttää erikokoisten sosiaalisten yksikköjen tutkimiseen. Aina yksittäisten ihmisten ja heidän rooliensa tutkimisesta kokonaisten valtioiden ja maanosien tutkimiseen. Vertailua suoritetaan GT:n mukaisesti tehdyssä tutkimuksessa koko sen keston ajan, sekä eri vaiheissa kerättyjen aineistojen välillä, että aiemmassa teoreettisessa tutkimuksessa esitettyjen näkemysten sekä aineistosta nousevien teoreettisten huomioiden välillä. Täten GT muodostuu tavallaan itse itseään korjaavan metodin erääksi tyypiksi, jossa otetaan huomioon ihmistieteille ominainen, niiden tutkimuskohteen muuttuva luonne. Jo se, että teoreettista tietoa luodaan kohteesta, muuttaa tätä kohdetta.

Grounded theory syntyi pitkälti sosiologisen kenttätutkimuksen teoreettisista tarpeista Yhdysvalloissa 1960-luvuilla. Sen teoreettiset lähtökohdat ovat symbolisen interaktionismin koulukunnassa. Samalla nousi esille tutkijan osallistumisen ongelma. Tutkijan ulkopuolinen objektiivisuus etenkin sosiaalitutkimuksen kenttätöössä asetettiin kyseenalaiseksi ja kritiikin kohteeksi. Eli kuten Layder asian ilmaisee:

“...the Chicago school emphasised more ‘involved’ role of the social researcher. In this ‘humanistic’ vision of social science, a verstehen approach was required whereby the researcher should seek an empathetic understanding of the behaviour of those people being studied.” (Layder 1993, 39.)

Ongelmana olikin alun alkujaan pitkälti se, kuinka ylittää mekanistis-empiristinen näkemys inhimillisestä toiminnasta ja luoda teoreettinen perusta tutkimukselle, joka ymmärtäisi inhimillistä toimintaa pelkän ulkoisen selittämisen tai kuvailun sijasta.

Koska GT nousi esille yksittäisen tieteenalan, pitkälti sosiaaliantropologian, tarpeista oli sille olennaista aluksi yksittäisen tieteenalan teorian kehittäminen. Tässä käytettiin teoreettisen tutkimuksen jaottelua kahtia, substantiiviseen ja formaaliin teoriaan. Substantiivinen teoria nousee esille aina jonkin alan erityiskysymyksistä ja perustuu aina empiiriseen aineistoon. Vasta hyvin luodun substantiivisen teorian pohjalta on mahdollista luoda formaali teoria, jonka tavoitteena on laaja yleistettävyyys. GT näkeekin teoreettisen työn ja teorian prosessina (theory as process) - eli teoriakin on jotakin, jota muutetaan vaatimusten myötä ja jotakin, joka elää kerättävän aineiston ja tieteen kehityksen mukana (Layder 1993, 42-45).

Grounded theoryn kolme peruskäsitettä ovat käsitteistö (concepts), kategoriat (categories) sekä propositiot (propositions). (Pandit 1996, 1-2.) Käsitteistöllä tarkoitetaan niitä nimiä (conceptual labels), joita annetaan tutkimusaineistosta tutkimuksen kannalta olennaisille esiin nousseille tapahtumille. Kategorioilla puolestaan tarkoitetaan niitä laajempia sekä korkeamman abstraktiotason analyysivälineitä, joilla käsitteistöä ryhmitellään. Teorian muodostuksessa kategoriat ovat olennaisia käsitevälineitä, koska niiden avulla voidaan teoria integroida kokonaisuudeksi. (Strauss & Corbin 1990, 7.) Propositiot puolestaan osoittavat niitä yleisiä suhteita, joita on kunkin kategorian ja siihen kuuluvien käsitteiden sekä erillisten kategorioiden välillä (Pandit 1996, 2).

Rakenteellisesti grounded theoryn mukainen tutkimus etenee viidessä vaiheessa, jotka eivät kuitenkaan välttämättä seuraa toisiaan peräkkäin vaan tapahtuvat useimmin limittäin. Vaiheet ovat tutkimuksen suunnittelu (research design), aineiston keruu (data collection), aineiston järjestäminen (data ordering), aineiston analysointi (data analysis) ja vertailu aiempaan kirjallisuuteen (literature comparison). (Pandit 1996, 3.) Nämä vastaavat yleisimminkin kvalitatiivisen empiirisen tutkimuksen kulkua. Marshall ja Rossman (1991, 114) esittävätkin, että laadullisessa tutkimuksessa on seuraavat viisi analyttistä toimintoa:

- Aineiston järjestäminen (organizing the data).*
- Kategorioiden, teemojen ja mallien luominen (generating categories, themes, and patterns).*
- Esille nousevien hypoteesien testaaminen kerätyllä aineistolla (testing the emergent hypotheses against the data).*
- Erilaisten aineiston selitysmallien hakeminen (searching for the alternative explanations for the data).*
- Tutkimusraportin kirjoittaminen (writing the report).*

Tutkimusongelman elävyyden vuoksi onkin laadullisessa tutkimusotteessa olennaista tutkimuksen suunnitteluvaihe ja sitä seuraava aineiston keruuvaihe. Hypoteesien ja teorianmuodostuksen eläminen ei saa johtaa siihen, että aineisto kerätään sattumanvaraisesti ja pahimmassa tapauksessa hypoteeseja ja selitysmallia tukien vaan päinvastoin: aineiston keruuvaiheen suunnittelun tulee olla niin kattavaa, että kerätty aineisto muuttaa ja tarkentaa alustavia hypoteeseja ja siten mahdollistaa relevantin teorianmuodostuksen.

Taulukossa 7.1. on esitetty GT:n mallin mukaisen tutkimuksen kulku Panditin (1996, 3-4) esityksen pohjalta:

Taulukko 7.1. Aineistolähtöisen teorian rakentamisprosessi Panditin (1996, 3-4) mukaan.

Vaihe	Tutkimuksen suunnittelu	Aineiston keruu	Aineiston järjestäminen	Aineiston analysointi	Kirjallisuusvertailu
Toiminnot	-tutkimuskysymysten muotoilu -alustavien rakenteiden muotoilu otannan teko	-kerättävän aineiston määrittely -aineiston keruun menetelmien valinta	-tapahtumien järjestäminen ajallisesti	-aineiston koodaus -teoreettinen mallinnus -teoreettisen mallin luominen	-vertailla löydettyä teoriaa olemassa oleviin teorioihin
Tavoitteet	-tutkimuksen rajaaminen -tutkimuksen ongelmien fokusointi -tutkimusta tukevan otannan tekeminen	-uskottavan ja luotettavan tutkimusaineiston kerääminen -varmistaa toisiaan tukevilla keruumenetelmillä monipuolinen ja todistusvoimainen aineisto	-aineiston helpon analyysin mahdollistaminen	-löytää ne aineiston kategoriat, käsitteet, ominaisuudet -joiden pohjalta voidaan päästä teoreettiseen malliin (teoreettisen saturaation saavuttaminen)	-todentaa löydetyn teorian validiteettiä sekä samankaltaisuuden, että mahdollisesti myös erilaisen aineiston parissa

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tapahtuu tutkimuskysymysten sekä alustavien analyysirakenteiden rakentaminen aiemman kirjallisuuden pohjalta. Lisäksi samalla määritellään otanta siten, että se tukee tutkimuksen teoriaa ja muodostuu laadullisesti relevantista informanteista satunnaisten informanttien sijasta. Aineiston keruvaiheessa pyritään käyttämään useita erilaisia menetelmiä, joilla varmennetaan aineiston todistusvoimaisuus.

Teoreettisen työn kannalta aineiston analyysivaihe on olennaisin. Siinä pyritään löytämään sekä ne käsitteet että käsitteiden väliset suhteet, joiden pohjalta uusi teoria voidaan hahmotella. Samalla pyritään löytämään teoreettinen saturaatiopiste eli se kohta, jolloin teoria voidaan esitellä riittävän aineiston tukemana. Tästä seuraa lopullinen vaihe eli teorian vertailu aiempiin kirjallisuudessa esitettyihin teorioihin samasta aiheesta sekä mahdollinen teorian testaus ulkopuolisilla ja erityyppisillä aineistoilla ja alueilla.

Aineiston analyysi voidaan Starussin ja Corbinin (1990) mukaan jakaa GT:ssä kolmeen perusvaiheeseen, jotka ovat:

1. *Avoin koodaus (open coding)*.
2. *Akselikoodaus (axial coding)*.
3. *Selektiivinen koodaus (selective coding)*.

Ensimmäisessä vaiheessa tarkastellaan alustavien tutkimusideoiden perusteella hankittua aineistoa luokittelemalla jokainen tapahtuma niin moneen kategoriaan kuin aineisto antaa mahdollisuuden. **Avoimessa koodauksessa** (open coding) vertaillaan muodostuneita kategorioita aineiston sisällä muihin samaan kategoriaan koodattuihin tapahtumaryhmiin. Siinä data puretaan osiin, tarkastellaan ja vertaillaan sitä sekä aloitetaan sen käsitteellistäminen ja kategorioiminen (Strauss & Corbin 1990, 61-74).

Toisen vaiheen eli **akselikoodauksen** (axial coding) tuloksena kunkin kategorian teoreettiset ominaisuudet alkavat pian hahmottua. Tutkija alkaa jäsentää ilmiötä kiinnittä-

mällä huomiota kategorian eri ominaisuuksiin, dimensioihin, olosuhteisiin, seuraamuksiin sekä sen suhteisiin muihin kategorioihin. Akselikoodaus on sarja toimintoja, jossa Straussin ja Corbinin (1990, 96) mukaan : ”... data are put back together in new ways after open coding, by making connections between categories. This is done by utilizing a coding paradigm involving conditions, context, action/interactional strategies and consequences.”

Akselikoodauksessa siirrytään siis tutkimuksessa teorian ensimmäiselle abstraktiotalle, jossa pyritään löytämään datassa olevia merkityksiä ja suhteita: sananmukaisesti niitä linjoja, jotka eivät paljastu välittömästi ilmiömaailmaa tarkastelemalla. Peruserona avoimen- ja akselikoodauksen välillä onkin se, että avoimessa koodauksessa data hajotetaan osiinsa ja samalla voidaan löytää jo joitakin aineiston ryhmittelyssä käytettäviä kategorioita sekä niiden välisiä suhteita. Akselikoodauksessa tuo osiinsa purettu data yhdistetään jälleen uudeksi kokonaisuudeksi, jossa analyysin tuloksena tietoisesti pyritään luomaan ja löytämään uusia yhteyksiä analyysissä käytettyjen kategorioiden ja niiden alakategorioiden välille (*by making connections between a category and its subcategories*) (Strauss & Corbin 1990, 97).

Kolmannessa eli **selektiivisen koodauksen** (selective coding) vaiheessa keskeisen aineiston keräämisen ja analysoimisen jälkeen kategoriat integroidaan muodostamaan aineistolähtöinen teoria (grounded theory). Integraatio muistuttaa akselikoodausta, mutta se tehdään korkeammalla abstraktiotalle. Siinä tutkija valitsee aineistosta esiin nousevan ydinkategorian (core category), joka on se keskeinen ilmiö, johon muut kategoriat ovat yhteydessä ja tarkastelee systemaattisesti sen suhteita muihin kategorioihin, validoi nuo suhteet ja täydentää sekä selventää muiden kategorioiden suhteet tähän ydinkategoriaan. Tästä ydinkategoriaa koskevasta analyttisestä kertomuksesta muodostuu lopulta tutkijan esittämä aineistolähtöinen teoria (Strauss & Corbin 1990, 116 ja 137-138, vrt. myös Järvinen & Järvinen 1994, 38).

Käsillä olevaan tutkimukseen GT:n mukainen peruslähtökohta sopii hyvin, koska hypoteesina on, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu poikkeaa perinteisestä sisällönkuvailusta ja sisältää todennäköisesti aspekteja, jotka on ennestään suljettu sisällönkuvailun ulkopuolelle. Tällöin ainoa keino ottaa selville nämä aspektit on kerätä empiiristä aineistoa ja analysoida sitä. Tosin tässäkin tutkimuksessa käytetään hyväksi jo aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä siitä, mitä nuo aspektit voisivat olla, mutta käyttäjien (tässä: sekä kirjastoammattilaisten että asiakkaiden) käyttämien aspektien löytämisen pohjana on kuitenkin empiirisen aineiston analyysi.

Toinen seikka, joka puoltaa aineistolähtöisen lähestymistavan käyttämistä tässä tutkimuksessa on se, että kaunokirjallinen viestintä on inhimillistä ja jatkuvasti elävää vuorovaikutusta. Niinpä jo nyt on nähtävissä aiemmasta kirjallisuudesta, että kaunokirjallisuutta koskevat tulkinta- ja siten myös indeksointiperusteet ovat muuttuneet jo muutaman viime vuosikymmenen aikana radikaalisti. Tämän johdosta on todennäköistä, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu jatkossakin elää ja muuttuu, koska sen kohde - kaunokirjallisuus - elää ja muuttuu. Lisäksi jos kohde laajennetaan fiktiiviseksi materiaaliksi kokonaisuudessaan, niin on todennäköistä, että (tieto)tekninen kehitys luo uusia fiktiivisiä viestinnän muotoja, joiden sisällönkuvailu ja välittäminen saattaa olla jotakin, jota emme voi tällä hetkellä edes kuvitella (ks. esim. Tallmo 1995).

Tosin on huomattava, että tässä tutkimuksessa GT otetaan käyttöön modernisoituna versiona ja että sitä sovelletaan koetilanteeseen. Layder korostaakin, että puhdas GT ei riitä, vaan sitä tulee vahventaa teoreettisilla välineillä - tosin pyrkien välttämään teoret-

tis-menetelmällistä eklektismiä eli sitä, että tutkija käyttää menetelmällistä sillisalaattia GT-nimen alla ilman selvää tietoa, miksi ja miten näitä erityyppisiä tutkimusvälineitä tulee käyttää. Tällä tavoin on mahdollista välttää naiivi sidonnaisuus aineistoon. Layder käyttää esimerkkinä valokuvaa, joka on aina vain kuvaajan näkemys osasta kokonaisuutta katsottuna jonkin linssin läpi. Lisäksi hän korostaa, että empiirisen havainnoinnin lisäksi on tärkeää analysoida empiiriseen tilanteeseen taustalla vaikuttavia rakenteita - mm. valtarakenteita - jotka eivät välttämättä näy suoraan empiriasta, vaan joiden analyysissä yleisteoriolla (general theory) on merkittävä osa. (Layder 1993, 51-69.)

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvaailussa tämä tarkoittaa sitä, että otetaan paremmin huomioon kaunokirjallisen viestintäprosessin ominaislaatu ja tutkimustulokset, joita viime vuosikymmeninä on saavutettu kirjallisuustieteessä ja estetiikassa. Tällä nousee yli naivin empirian, joka johtaa hyvin helposti redusoituun näkemykseen kaunokirjallisuudesta ja sen viestinnästä tai sitten painottuu jonkin käyttäjäkunnan tarpeiden ja toiveiden mukaiseksi.

Layderin (1993, 69-70) mukaan uusi, täydennetty GT sisältää seuraavat aspektit:

- GT tulee käsittää joustavasti - lähestymistapana, joka on avoin muiden tutkimustapojen ja teorioiden vaikutteille.
- Kenttätutkijoiden (so. empiiristä aineistoa tutkimuspaikalla keräävien tutkijoiden) tulee etsiä myös makrorakenteiden vaikutuksia, jotka ovat heidän tekemiensä havaintojen taustalla.
- Tutkijoiden tulee huomioida erilaisten taustavoimien vaikutus (power 'behind the scenes') varsinaisiin tapahtumiin.
- GT:n määritelmän tulee sisältää teorioita, joita empiria ohjaa eikä vain rajoita.
- Kenttätutkijoiden tulee muistaa, että yleis- ja metateoriat eivät ole vain spekulatiivisia ja vailla yhteyttä empiriaan.
- Kenttätutkijoiden tulee muistaa, että GT:n 'sopivuus' ja 'relevanssi' tarkoittavat eri asioita analysoitaessa instituutioita kuin analysoitaessa vuorovaikutusta.
- Tutkijoiden tulee ottaa huomioon historiallisen ulottuvuuden relevanssi ja potentiaali analyysin syventämisessä.
- Kenttätutkijoilla tulee olla tiettyjä erityisominaisuuksia, jotka liittyvät 1) empiiriseen havainnointiin, 2) empirian syvempään analysointiin sekä 3) empirian pinnan alla olevien teoreettisten vaikutusten analysointiin.

Kaiken kaikkiaan Layderin esittämä uusi, täydennetty GT:n malli pyrkii eroon naivista suhtautumisesta empiriaan korostamalla metateorian ja ajan vaikutusta empiriassa näkyviin ilmiöihin. Toisaalta mukana säilyy GT:n ydinajatus siitä, että uusi teoria voi nousta vain ja ainoastaan empiriasta. Tämä ensinnäkin sen vuoksi, että olemassa olevaa teoreettista välineistöä on jatkuvasti kehitettävä ja pidettävä yllä sekä toisaalta sen vuoksi, että muuttuva empiirinen ympäristömme vaatii koko ajan uusia teoreettisia analysoinnin välineitä. Tämä pätee erityisesti ihmistieteiden puolella, mutta on osin sovellettavissa myös luonnontieteisiin, koska niissäkin näkyy ajan vaikutus teoreettisiin välineisiin (vrt. esimerkiksi tähtitieteen kehitys; ks. myös Töttö 1997).

Kuitenkin, kuten Annikki ja Pertti Järvinen (1994, 144) korostavat, grounded theoryn peruslähtökohdan eli aineistolähtöisyyden vahvuus on siinä, että tutkija pyrkii tällöin ensisijaisesti suhteeseen tutkimuskohteensa kanssa ilman teoreettisia etukäteisolettamuksia. Periaatteessa tällöin lähtökohta on hyvin samankaltainen kuin hermeneuttisesti tai

fenomenologisesti orientoituneessa tutkimuksessa. Fenomenologista lähestymistapaa lähellä oleva on myös vaatimus löytää tutkimuskohteesta sen omat lainmukaisuudet ja johtaa teoria tältä pohjalta. Korostettakoon, että tällöin teoriolla käsitetään fenomenologistyyppistä syvärakenteellista eikä jokapäiväiseen naivin empiriseen havainnointiin palautuvaa teoriaa (vrt. Husserl 1995, 36-39 sekä Strauss & Corben 1990, 116-119).

Humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, jossa tutkimuskohde muuttuu koko ajan tämä on hyvä lähtökohta, koska silloin vältetään vanhentuneen teorian luoma ansa esimerkiksi empirian keräämisessä. Tällöin ei empiria palvele pelkkää ole-massaolevan teorian todentamista vaan sen avulla luodaan uutta, paremmin todellisuutta kuvaavaa teoriaa.

GT:hen pohjautuvalle tutkimuksen luotettavuudelle sekä sen GT-mäisyydelle voidaan esittää seuraavat kolme peruskriteeriä (Strauss & Corbin 1990, 252):

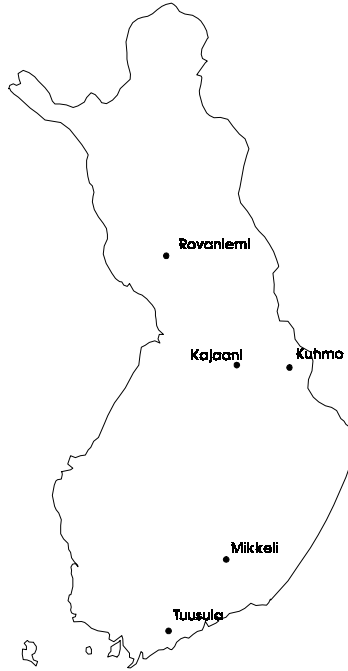
1. *Tutkimuksen aineiston (data) validiteettia, realibiliteettia ja uskottavuutta koskevat kriteerit.*
2. *Tutkimusprosessin tarkoituksenmukaisuutta (adequacy) kohteen lainmukaisuuksien löytämisessä koskevat kriteerit.*
3. *Tutkimusten löydösten empiriaan pohjautuvuutta (empirical grounding) koskevat kriteerit.*

Koska GT lähtee (tutkimus)aineistosta, on käytetyn aineiston oltava sekä pätevää, luotettavaa että uskottavaa. Sen tulee omata siis kaikki ne ominaisuudet, jotka hyvältä tutkimusaineistolta perinteisestikin vaaditaan. Lisäksi aineiston tulee olla sen tyyppistä, että sen pohjalta on mahdollista kehittää teoreettista viitekehystä tutkimuksen kohteena ollelle aiheelle. Toiseksi itse teoriaa muovaavan tutkimusprosessin tulee olla asiallista ja johdonmukaista. Ja kolmanneksi, tutkimuksen löydösten ja tulosten tulee perustua empiriseen aineistoon, eikä pelkkään tutkijan hypoteettiseen arvioon siitä, kuinka asiat voisivat tai kuinka niiden tulisi olla. Kaiken kaikkiaan perinteisessä GT:ssä näkyy vahvana pohjavireenä perinteinen empirisen tutkimusperinteen mukainen ajattelu siitä, miten tutkimustulosten ja niin ollen tietämyksen tulee perustua empiriseen havainnointiin (vrt. esim. Hume).

7.2. Koehenkilöt ja kirjastot, joissa aineisto kerättiin

Tutkimuksen empirinen aineisto kerättiin koetilanteiden avulla. Koetilanteet toteutettiin viidessä suomalaisessa yleisessä kirjastossa, jotka olivat:

- Kajaanin kaupunginkirjasto - Kainuun maakuntakirjasto.
- Kuhmon kaupunginkirjasto.
- Mikkelin kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto.
- Rovaniemen kaupunginkirjasto - Lapin maakuntakirjasto.
- Tuusulan kunnankirjasto.

Kuva 7.1. Kirjastojen sijainti Suomessa.

Kirjastojen valintaperusteena oli se, että kaikissa niissä oli asiasanoitettu jo aiemmin kaunokirjallisuutta tai/ja ne olivat osallistuneet Kaunokin koeindeksointiin vuosina 1993-1994. Tällä haluttiin varmistaa se, että kaunokirjallisuuden indeksointi, siinä käytettävät välineet ja sen spesifit ongelmat olivat jo jotenkin tunnettuja kokeilukirjastoille. Näin kokeilussa päästiin suoraan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun eikä sitä tarvinnut opettaa aluksi kirjastojen henkilökuntaan kuuluville koehenkilöille. Näin kirjastojen valinta tuki sitä tutkimuksellista asetelmaa, jolla haluttiin saada selville, mitä kirjastoamattilaisten tekemiin romaanien sisällönkuvailuihin vaikuttaa se, että he ovat tehneet niitä työssään jo aiemmin. Valitut kirjastot edustivat sekä maantieteellisesti, toiminnallisesti että kooltaan erityyppisiä kirjastoja. Kirjastojen sijainti näkyy kuvasta 7.1. ja niiden toimintaa kuvaavat perustunnusluvut on esitetty taulukossa 7.2..

Taulukko 7.2. Kokeilukirjastojen perustunnusluvut vuonna 1997.⁶⁸

Kirjasto:	Kajaani	Kuhmo	Mikkeli	Rovaniemi	Tuusula
Asukasluku/kpl	36541	11913	32847	35719	29957
Lainajia/kpl:	20200	9334	20893	23336	11292
Lainoja vuodessa/kpl:	973442	355955	826094	971575	426212
Lainaus/asukas/ vuosi/kpl:	26,4	29,2	25,3	26,1	14,5

Aineiston keruuta varten kukin kirjasto nimesi vastuuhenkilön, jonka tehtävänä oli yhteydenpito muiden koehenkilöiden ja tutkijan kanssa. Varsinaiseen koetilanteeseen valittiin yhteensä kolmekymmentä koehenkilöä. Koehenkilöistä 15 oli kirjastossa työssä olevia henkilöitä ja 15 kirjastoa käyttäviä asiakkaita. Kustakin kirjastosta valittiin asiakkaita ja työntekijöitä yhtä suuri määrä eli molempia kolme henkilöä. Näin jokaisessa kirjastossa koetilanteisiin osallistuvia henkilöitä oli yhteensä kuusi kappaletta.

Kirjaston työntekijöiden valinnassa pyrittiin siihen, että heidän joukossaan olisi viisi sellaista, jotka työskentelivät yleisen kirjaston aikuisten neuvonnassa; viisi sellaista, jotka olivat asiansoittaneet aiemmin kaunokirjallisuutta, mutta eivät olleet toimineet asiakaspalvelussa sekä viisi sellaista, jotka olivat sekä toimineet asiakaspalvelussa että asiansoittaneet kaunokirjallisuutta aiemmin. Kukin kirjasto nimesi koehenkilönsä kokonsa ja indeksointitilanteensa mukaisesti.

Otanta muodostettiin laadullisen tutkimuksen mallin mukaisesti siten, että sen tieteellisyden kriteerinä on pikemminkin laadullinen edustavuus kuin tilastollinen kattavuus. Tällaista otantaa kutsutaan harkinnanvaraiseksi otannaksi tai harkinnanvaraiseksi näytteeksi. (Eskola & Suoranta 1996, 13.) Tässäkin tutkimuksessa jatkossa tutkimuksen korpuksella tarkoitetaan harkinnanvaraista näytettä riippumatta siitä kumpaa termiä - näyte ja otanta - siitä itse tekstissä käytetään. Glaser ja Strauss (1967, 62-65) käyttävät tutkimuksen otannasta puhuessaan termejä teoreettinen ja tilastollinen otanta (theoretical and statistical sampling). Teoreettinen otos perustuu esitietämykseen, joka tutkijalla on tutkimuksen tekemisestä ja tutkimuksen kohteesta. Tällöin, kun saturaatio on saavutettu, voidaan aineiston kerääminen lopettaa. Tilastollisessa otoksessa puolestaan otos on kerättävä loppuun saakka, vaikka näyttäisikin esitietämyksen perusteella siltä, ettei otoksen keräämisen jatkaminen ole enää järkevää tutkimuksen tavoitteiden kannalta.

⁶⁸Lähteet: Suomen tilastollinen vuosikirja 1998 (1998), Kirjasto 1997(1998) sekä Kirjastokalenteri 1999 (1998).

Tällaiselle teoreettiseen esitetämykseen perustuvalla eli harkinnanvaraisella näytteenotolle on olennaista pyrkiä löytämään optimaalinen saturaatio- eli kylläntymispiste. Tällä tarkoitetaan otannan kokoa, jonka jälkeen otantajoukon kasvattaminen ei enää lisää tutkimuksen kannalta olennaisia havaintoja. Tämä luku vaihtelee tietystikin tutkimuskohteesta ja tutkimuskysymyksistä riippuen. Laadullisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä toisaalta myös tietoinen otantajoukon minimoiminen saturaatiopisteeseen ajan ja vaivan säästämiseksi. Näytteen optimikoko vaihtelee eri tutkimuksissa 10-70 yksikön välillä. Eskola ja Suoranta esittävät, että eläytymismenettelmätarinoissa riittää noin 15 vastausta yhtä kehyskertomusta⁶⁹ - joita on yleensä kahdesta neljään - kohden. (Eskola & Suoranta 1996, 34-35; Eskola 1998, 45-46.) Miles ja Huberman (1994, 30) pitävät myös 15 tapausta optimaalisena lukuna kvalitatiivisessa tutkimuksessa. He korostavat sitä, että kvalitatiivinen aineisto on luonteeltaan kompleksista, mistä seuraa, että aineiston analysointi tapausten lukumäärän kasvaessa tulee liian monimutkaiseksi. Laaja aineisto sisältää paljon poikkeamia ja erityistapauksia, muttei tuota varsinaisia ydinhavaintoja juurikaan lisää. Lisäksi itse aineisto kasvaa hallitsemattomaksi ja liian massiiviseksi.

Itse kvalitatiivisen aineiston otannan laadun mittaamisessa voidaan käyttää seuraavaa Milesin ja Hubermanin (1994, 34) esittämää tarkistuslistaa:

- Onko otos relevantti suhteessa tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen ja tutkimuskysymyksiin nähden?*
- Esiintykö otoksessa niitä ilmiöitä, joista tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita ja voiko niitä siinä periaatteessa ylipäätään esiintyä?*
- Tukeeko aineistonkeruu suunnitelma tulosten yleistettävyyttä, joko käsitteellisesti tai otannan edustavuudella?*
- Voiko aineiston perusteella tehdä uskottavia kuvauksia ja selityksiä, jotka ovat käyttökelpoisia myös todellisessa elämässä?*
- Onko aineiston keruusuunnitelma toteutettavissa suhteessa aikaan, rahaan, ihmisten tavoitettavuuteen ja tutkijan omaan työskentelytyyliin nähden?*
- Onko keruusuunnitelma eettisesti hyväksyttävä esimerkiksi tutkimuksen avoimuuteen, sen mahdollisiin hyötyihin ja haittoihin sekä koehenkilöihin nähden?*

Tässä tutkimuksessa tekstiaineiston suhdeluku on 30 vastausta yhtä romaania kohden (joita on yhteensä viisi eri teosta). Jos koehenkilöt jaetaan vielä kahtia ammattikuvan mukaan, saadaan suhdeluvuksi 15 kirjastoammattilaisen vastausta ja 15 asiakkaan vastausta yhtä romaania kohden, mikä on esitettyjen optimimäärien suuruinen.

Koetilanteeseen osallistuneiden asiakkaiden valintaan annettiin ohje, että tärkeintä oli koehenkilöiden koetilanteeseen sitoutuminen. Kuitenkin koehenkilöiden valinnassa tuli pyrkiä siihen, että he edustaisivat eri ikäpolvia ja eri sukupuolia. Koehenkilöiden tuli lisäksi olla aktiivisia kirjastonkäyttäjiä ja lukijoita. Tällä haluttiin varmistaa se, ettei teosten lukemisesta tullut kynnystä koetilanteeseen osallistumiselle ja että osallistujat olivat kaunokirjallisuuden kompetentteja lukijoita. Näin taattiin näytteen teoreettinen edustavuus. Laadullisessa tutkimuksessa sen mittana pidetään tietyn aineiston, esimerkiksi ih-

⁶⁹ Kehyskertomuksella tarkoitetaan tutkijan koehenkilön kirjoittaman tarinan pohjaksi tekemää kehystarinaa. Ks. esim. Juntunen & Saarti 1999, jossa he tutkivat kehyskertomusten avulla opiskelijoiden kirjastonkäyttöä.

misten ja/tai organisaation teoreettista kiinnostavuutta valitun tutkimusongelman ratkaisussa.

Teoreettisen edustavuuden perusideana onkin nähdä tutkittu tapaus esimerkkinä yleisestä. Tällöin on tärkeää, että aineiston keruuta ohjaa jäsentynyt teoreettinen viitekehys. (Eskola & Suoranta 1996, 37.) Tätä tekniikkaa kutsutaan nimellä ulotteinen otanta (dimensional sampling). Siinä tutkija päättää ne ulottuvuudet, joiden perusteella informantit valitaan. Tällöin tarkoituksena on löytää tutkimusaiheen kannalta mahdollisimman hyviä informantteja. Heillä tulee olla tavallista paremmat tiedot tai kokemukset tutkimuksen aiheesta ja toisaalta heidän tulee olla uskottavia ja hyviä raportoimaan tutkimuksen kohteena olevista kysymyksistä ja niiden mahdollisista rakenteista. (Miles & Huberman 1994, 29.)

Vertailuryhmät määriteltiin ja valittiin tässä tutkimuksessa ensinnäkin tutkimusasetelman vuoksi: haluttiin verrata kirjastoammattilaisia ja asiakkaita keskenään. Toisaalta useita vertailuryhmiä käytettiin siksi, että laadullisessa tutkimuksessa voidaan tutkimuksen luotettavuutta lisätä tällä 'usean tapauksen otanta' -menetelmällä (multiple-case sampling). Tällöin vertailemalla useita samankaltaisia tapauksia saadaan tutkimuksen tuloksille laajempaa uskottavuutta ja toisaalta voidaan tehdä jonkinasteisia tulkintoja vastausten ja niissä esiintyneiden rakenteiden toistuvuudesta. Tätä strategiaa kutsutaan myös toiston (replication) strategiaksi. Grounded theoryn piirissä tätä tekniikkaa toteuttavat vertailuryhmät (multiple comparison groups). Näiden vertailuryhmien tarkoituksena on ensinnäkin taata tulosten yleistettävyyttä käsitteellisellä ja otannallisella tasolla (conceptual and population level). Lisäksi vertailuryhmät aiheuttavat sen, että voidaan kontrolloida (maksimoida ja minimoida) kerätyssä aineistossa olevien erojen ja samankaltaisuuksien vaikutukset. Kontrolloimalla näitä aineiston samankaltaisuuksia ja eroavuuksia voidaan tarkentaa ja todentaa ne kategoriat, jotka ovat sitten teorian rakentamisen perustana (Glaser & Strauss 1967, 55).

Eri ryhmien valintaperusteena käytettiin perusjakoa kirjastoammattilaiset/asiakkaat, koska tämä on tutkimuksen kannalta kriittinen tekijä ja samalla oletettu suurin eroja muodostava tekijä. Muut otantaan vaikuttavat seikat, kuten esimerkiksi koehenkilöiden ikä ja sukupuoli, jätettiin ohjeellisiksi, koska niillä ei näin pienessä otannassa ole merkitystä muuten kuin siinä mielessä, että aineistoon tulisi jonkinasteista hajontaa sekä iän että etenkin sukupuolen suhteen. (Miles & Huberman 1994, 29-30, vrt., myös Eskola & Suoranta 1996, 38.) Viime mainittu oli tärkeää sen vuoksi, että miesten osuus kirjastoammattilaisista on selvästi pienempi kuin naisten ja niinpä oletuksena oli, että naiset olisivat olleet selvänä enemmistönä - jollei edustettuna pelkästään - kirjastoammattilaisten joukossa.

Koehenkilöt tai esimerkiksi tutkimuksessa haastatellut henkilöt tulisikin valita yleis-tettävyyttä silmällä pitäen siten, että heillä olisi suhteellisen samanlainen senhetkinen kokemusmaailma ja että he omaisivat tutkimusongelmasta tekijän tietoa. Lisäksi on tärkeää, että he ovat kiinnostuneita itse tutkimuksesta ja sen kohteesta. (Sulkunen 1990, 272-273). Tässä tutkimuksessa viime mainittu kriteeri nousi kriittisimmäksi, koska koehenkilöksi ei voitu ottaa sellaista henkilöä, joka ei olisi ollut kiinnostunut tutkimusaiheesta ja näin ollen sitoutunut lukemaan valittuja romaaneja.

Tämäntyyppisen tutkimuksen korpuksesta on aina hyvä pitää mielessä se, mitä Eskola ja Suoranta (1996, 178) ovat todenneet: "Oli käytettävissä oleva aineisto sitten kerätty

kuinka tahansa, se ei itsessään kerro mitään, vaan laadullisen tutkimuksen tunnusmerkki on, että kaikissa vaiheissaan analyysi on uusien merkitysten rakentamista.”

Koehenkilöiden sukupuolijakauma on esitetty taulukossa 7.3. Tutkimuksen otos muodostui naisvaltaiseksi. Ensinnäkin siksi, että sekä kirjaston asiakaskunta että erityisesti sen henkilökunta on naisvaltaista. Toiseksi siksi, että kaunokirjallisuuden harrastus on naisten joukossa suositumpaa kuin miesten (Eskola 1990b, 155-158). Tosin asiakkaiden otos muodostui suhteellisen tasapainoiseksi, mikä tutkimuksen kannalta oli hyvä asia, koska tällöin tutkimuksen tulokset antavat monipuolisemman ja laajemman kuvan eri tyyppisten asiakkaiden tavoista kuvailla kaunokirjallisia tekstejä kuin jos vastaajina olisi ollut vain toisen sukupuolen edustajia.

Taulukko 7.3. Koehenkilöiden sukupuolijakauma.

N=30		Miehet	Naiset	Yhteensä
Sukupuoli %	työntekijät	3,3	46,7	50,0
	asiakkaat	20,0	30,0	50,0
	Yhteensä	23,3	76,7	100

Koehenkilöiden ikäjakauma on esitetty taulukossa 7.4. Ikäjakaumaltaan koehenkilöt olivat pääasiassa keski-ikäisiä. Muutaman nuoren osallistujan lisäksi lähes kaikki muut olivat yli kolmekymmentäviisivuotiaita. Tämä oli myös otosta tehtäessä oletuksena. Tutkimukseen kirjastoista henkilökunnan edustajina osallistuneet olivat työelämässä pitkään olleita ja asiakkaatkin valikoituivat pitkälti tunnettujen vakioasiakkaiden joukosta. Itse kokeen kannalta tämä oli myönteinen asia, koska näin koehenkilöillä oli pitkä lukukokemus ja näin ollen heidän kompetenssinsa kuvailla kaunokirjallisuutta oli hyvä. Toisaalta muutaman nuoren mukaanottaminen teki otoksen monipuolisemmaksi ja osoitti, että ikä vaikuttaa selvästi kuvailujen luonteeseen.

Taulukko 7.4. Koehenkilöiden ikäjakauma.

N=30		Ikä	Miehet	Naiset	Yhteensä
Ikä %	työntekijät	15-25 v.	0,0	3,3	3,3
		26-35 v.	0,0	0,0	0,0
		36-55 v.	0,0	30,0	30,0
		56- v.	3,3	13,4	16,7
	asiakkaat	15-25 v.	6,7	3,3	10,0
		26-35 v.	0,0	3,3	3,3
		36-55 v.	10,0	13,4	23,4
		56- v.	3,3	10,0	13,3
Yhteensä			23,3	76,7	100

Koehenkilöiden ammattijakauma on esitetty taulukossa 7.5. Kirjaston työntekijät olivat pääasiassa kirjastonhoitajia. Tämä pitkälti sen vuoksi, että neuvontatyöstä ja sisällönku-

vailusta vastaa etenkin isoissa kirjastoissa koulutetuin henkilökunta eli juuri kirjastonhoitajat. Pienemmissä kirjastossa, joissa työtehtävät eivät ole niin eriytyneet, myös kirjastovirkailijat osallistuvat edellä mainittujen tehtävien hoitamiseen. Asiakkaiden kohdalla suurimman ryhmän muodostivat toimihenkilöt, joista ylemmät toimihenkilöt olivat suurin ryhmä. Sen lisäksi asiakkaiden edustajina oli eläkeläisiä, opiskelijoita sekä työttömiä. Tämä otos vastaa myös hyvin kirjaston käyttäjäkuntaa.

Taulukko 7.5. Koehenkilöiden ammattijakauma.

N=30		Ammatti	Miehet	Naiset	Yhteensä
%	työntekijät	kirjastovirkailijat	0,0	10,0	10,0
		kirjastonhoitajat	3,3	36,7	40,0
	asiakkaat	ylempi toimihenkilö	6,7	10,0	16,6
		alempi toimihenkilö	0,0	6,7	6,6
		jakelu- tai palvelutyöntekijä	0,0	6,7	6,7
		eläkkeellä	3,3	3,3	6,7
		työtön	6,7	0,0	6,7
		opiskelija tai koululainen	3,3	3,3	6,7
		Yhteensä	23,3	76,7	100

Koehenkilöiden koulutus (taulukko 7.6.) jakautuu kirjastohenkilöstön kohdalla kahtia, suurin osa heistä on korkeakoulututkinnon suorittaneita kirjastonhoitajia ja loput opistoasteisen kirjastovirkailijan tutkinnon suorittaneita. Asiakkaat puolestaan jakautuvat tasaisemmin neljään ryhmään. Tosin pelkän keskiasteen tai ammattitutkinnon suorittaneita ei ollut mukana. Tämäkin kuvastaa kirjaston asiakaskuntaa: kirjastoja käyttävistä heikoin koulutus on vanhenevalla väestöllä. Sen sijaan keski-ikäisillä kirjaston asiakkailla on varsin hyvä koulutustausta. Lisäksi nuoret asiakkaat ovat yleensä opiskelijoita, joten heidän lopullinen koulutusasteensa on todennäköisesti korkeampi kuin koetilanteen aikana.

Taulukko 7.6. Koehenkilöiden koulutusaste.

N=30	Koulutus	Miehet	Naiset	Yhteensä	
Koulutus työntekijät %	peruskoulu/kansakoulu	0,0	0,0	0,0	
	keskiaste/ammattikoulu	0,0	0,0	0,0	
	lukio	0,0	0,0	0,0	
	opistoaste	0,0	13,3	13,3	
	korkeakoulu/yliopisto	3,3	33,4	36,7	
	asiakkaat	peruskoulu/kansakoulu	10,0	6,7	16,7
		keskiaste/ammattikoulu	0,0	0,0	0,0
		lukio	3,3	6,7	10,0
		opistoaste	3,3	6,7	10,0
		korkeakoulu/yliopisto	3,3	10,0	13,3
Yhteensä		23,2	76,8	100	

Koehenkilöiden kirjastonkäyttötiheys oli korkea (ks. taulukko 7.7.). Yli 70 % vastaajista kävi kirjastossa vähintään kerran viikossa. Yksi vastaajista kertoi käyttävänsä kirjastoa harvemmin, mutta hänen aktiivisuutensa kulttuurielämässä oli suuri hänen ammatinsa vuoksi. Otanta vastasi siten myös sitä, mitä kokeiluhenkilöiltä haluttiin, että he ovat aktiivisia kirjastonkäyttäjiä.

Taulukko 7.7. Koehenkilöiden kirjastossakäyntitiheys/asiakkaat.

N=15	Käyntitiheys	Miehet	Naiset	Yhteensä
Käynti- tiheys %	Asiakkaat useita kertoja /viikko	13,3	6,7	20,0
	kerran viikossa	20	33,3	53,3
	kerran kuukaudessa	6,7	13,3	20,0
	6-11 kertaa vuodessa	0	0	0
	harvemmin	0	6,7	6,7
	Yhteensä	40,0	60,0	100

Koehenkilöt kertoivat lukevansa kuukaudessa keskimäärin kuusi kirjaa (5,8) mediaanin ollessa viisi teosta. Vaihteluväli oli tässä hyvin suuri aina kahdestakymmenestä teoksesta yhteen teokseen kuukaudessa. On huomattava - seikka, jota vastaajat itsekin korostivat koetilanteessa - että tämä on arvio. Lukemismäärä vaihtelee kullakin vastaajalla vuodenaikojen mukaan. Lukemistaan teoksista vastaajat kertoivat romaaneja olevan keskimäärin 4 kappaletta (3,7) mediaanin ollessa kolme teosta. Myös tässä vaihteluväli oli suuri kuu-

destatoista romaanista ei yhteenkään (yksi vastaaja). Suurlukijoita, jotka lukivat kymmenen teosta tai enemmän kuukaudessa oli kuusi henkilöä. Kaiken kaikkiaan vastaajat olivat varsin ahkeria lukijoita. Esimerkiksi käytettäessä vertailuna Eskolan (1990b, 155) lue- mistutkimuksia, voidaan sanoa, että tämän tutkimuksen vastaajat ovat kirjallisuuden suur- kuluttajia.

Vastaajien ns. kirjallinen maku oli joko kaikkiruokainen tai sitten se painottui suorasa- naiseen kaunokirjallisuuteen. Tämä vastaa Eskolan tuloksia aikuisväestön mielikirjalli- suudesta (ks. esim. Eskola 1986, 73-74). Lisäksi Eskolan mukaan 1980-luvulta alkoi tendenssi, jonka mukaan keskiluokka lukee sekä tieto- että kaunokirjallisuutta (ks. Eskola 1990b, 32). Kuten paljon lukeville on ominaista, ei kaunokirjallisuuden harrastus ollut kenelläkään painottunut yhteen lajityyppiin vaan mielilajeja oli useita. Sen sijaan nimetyt mielikirjat/mielikirjailijat edustivat lähes kaikilla korkeakirjallisuutta ensinnäkin joko vakiintuneita klassikoita (eniten mainintoja saivat Mika Waltarin teokset, 5 mainintaa ja F. M. Dostojevskin teokset, neljä mainintaa). Toiseksi suosituimpia olivat Agatha Christi- en, Väinö Linnan sekä Marguerite Yourcenarin teokset, kullakin kaksi mainintaa. Loppu- osa suosikkiteoksista koostui joko genreklassikoista (esim. tieteis/fantasiakirjallisuus ja salapoliiisromaanit) tai modernien kirjailijoiden uusista teoksista. Kaiken kaikkiaan mie- likirjailijat antoivat vastaajista kuvan, että he harrastavat kirjallisuutta laajasti ja pitävät laadukkaista teoksista (vrt. Eskola 1986, 88).⁷⁰

Kirjastohenkilöstöltä kysyttiin lisäksi taustatietoja heidän työhistoriastaan. Vastaajista kymmenen työskenteli joko osa-aikaisesti tai kokopäiväisesti neuvontatyössä (yksi mu- siikkiosastolla ja yksi lasten- ja nuortenosastolla). Muista kaksi toimi luetteloijana, yksi vastasi maakuntakirjastotyöstä, yksi hallinnosta ja tiedotuksesta ja yksi kirjaston erikois- kokoelmasta. Yhtä lukuun ottamatta heillä kaikilla oli hyvin pitkä kirjastoura takanaan, keskiarvo oli 17 vuotta (mediaani 15) ja vain kaksi henkilöä oli ollut alle kymmenen vuotta alalla. Myös neuvontatyökokemus oli vastaajilla pitkä, keskimäärin 15 vuotta, joka oli sama kuin mediaani. Lisäksi vain kolmella vastaajalla oli alle kymmenen vuoden neu- vontatyökokemus.

Sen sijaan kaunokirjallisuutta aiemmin asiansoittaneita oli tutkimuksessa mukana ol- leiden kirjastojen henkilöstössä vähän. Kahdessa kirjastossa - Kajaanissa ja Mikkelissä - ei ollut mukana yhtään kaunokirjallisuutta asiansoittanutta. Kajaanissa tämä johtui hen- kilöstön vaihtumisesta ja Mikkelissä siitä, että Kaunokki-kokeilun jälkeen kirjastossa ei oltu aloitettu tehdä itse asiansoittamista vaan oli odotettu keskitettyjä palveluita. Aktiivisesti kaunokirjallisia teoksia asiansoitti neljä henkilöä. Kuhmossa aktiivisia asiansoittajia oli yksi (lisäksi Kuhmon kaksi muuta vastaajaa oli asiansoittanut kaunokirjallisuutta aiem- min), Rovaniemellä yksi (hänellä oli pisin kaunokirjallisuuden asiansoittuskokemus) ja Tuusulassa kaksi. Kaunokirjallisuutta asiansoittaneet henkilöt olivat tehneet sitä keski- määrin seitsemän vuotta (7,3 vuotta, mediaanin ollessa 5 vuotta). Pisin aika oli viisitoista

⁷⁰Mielikirjailijoista puhuttaessa kannattaa kuitenkin jättää ns. koetilannevaraus: mielikir- jailijoina esitetään yleensä julkisuudessa teoksia, joilla halutaan osoittaa sosiaalinen ja esteettinen kompetenssi. Vastauksista sai kuitenkin sen kuvan, ette vastaajat vastasivat varsin rehellisesti. Tätä korosti sekin, että usea vastaaja korosti mielikirjojensa muuttuvan ajan myötä tai että muutamaa mielikirjaa tai -kirjailijaa oli heidän mukaansa mahdotonta nimetä.

vuotta ja lyhin neljä. Täten heidän kokemuksensa kaunokirjallisuuden asiasanoittamisesta oli varsin pitkä.

Otos kuvasi hyvin sitä aktiivisuutta, jota kirjastot olivat osoittaneet kaunokirjallisuuden asiasanoituksessa. Tosin Kajaanin henkilöstövaihdokset antoivat väärän kuvan tämän kirjaston tekemästä kaunokirjallisuuden asiasanoitustyöstä. Otosta voidaan kritisoida siitä, että siinä oli liian vähän kaunokirjallisuutta asiasanoittaneita henkilöitä. Mutta toisaalta otosta ei olisi voitu parantaa, koska haluttiin säilyttää kirjastojen sisäinen vertailu asiakkaiden ja henkilöstön välillä. Ainoa mahdollisuus olisi ollut etsiä muista kirjastoista kaunokirjallisuutta asiasanoittavia ihmisiä. Tosin tämäkään ei todennäköisesti olisi tuottanut viittätoista aktiivisesti kaunokirjallisuutta asiasanoittavaa henkilöä Suomesta, koska kaunokirjallisuuden asiasanoitus on kuitenkin vielä suhteellisen uusi asia ja harvojen kirjastojen jokapäiväistä käytäntöä. Toisaalta koehenkilöinä olleet kirjastojen työntekijät tunsivat kaikki kaunokirjallisuuden asiasanoituksen. Lisäksi heillä oli pitkä ammatillinen kokemus alalta, joten he muodostivat hyvän vertailukohdan kirjaston asiakkaisiin nähden.

7.3. Kuvailut teokset

7.3.1. Teosten valintakriteerit

Suomalaisten lukemisesta voi löytää kolme linjaa. Suomalaiset lukijat etsivät kirjallisuudesta realistista kuvausta tavallisesta elämänmenosta, viihdettä sekä uskonnollisten tarpeiden tyydyttämistä. Lisäksi lukeminen kohdistuu teoksiin, joissa lukijat voivat kohdata tuttuja asioita. Yllätyksellisyys ei ole siis tärkein arvo, jota suomalaiset kaunokirjallisuudesta hakevat. (Eskola 1979, 177-178.) Tämä korostuu myös siinä, että suomalaisten lukemiselle on ominaista totuuden kaipuu. Viihdekirjallisuudeksi luokiteltua kirjallisuuttakaan ei käytetä vain ajankuluna ja viihdykkeenä vaan suomalaiselle lukijalle viihteellisetkin teokset ovat keino vahvistaa omien kokemustensa totuus nostamalla ne taiteen tasolle. (Jokinen 1989, 55.) Tämä totuuden kaipuu näkyy myös suomalaisen suosikkikirjoissa, joista suosituimmat ovat eräänlaisia suomalaisuuden monumentteja. Näille teoksille on ominaista se, että niissä joukko kansallisesti ja/tai sosiaalisesti edustavia tyypejä saa kaunokirjallisen hahmon. (Niemi 1983, 44.) Suomalaisten suosikkikirjoille onkin ollut tyypillistä niiden kollektiivieppinen luonne ja kerronnan rakenteen vanhakantaisuus. Suomalaiselle kirjallisuudelle puolestaan on ollut tyypillistä se, että siinä pyrkimyksenä on mahdollisimman ”oikean” ja aidon kuvan luominen todellisuudesta. (Niemi 1997, 202.)

Teokset valittiin seuraavien kriteerien perusteella, joilla varmistettiin se, että ne jatkautuivat tämän tutkimuksen kannalta olennaisten oppositioiden mukaan ja edustavat siten samalla tyypillisesti Suomessa luettua kaunokirjallisuutta. Tärkeimmät valintaperusteet olivat seuraavat:

- Korkeakirjallisuus-viihdekirjallisuus.*
- Kotimaisuus-ulkomaisuus.*

-Suosituimmat lajityypit (tässä erityiskriteerinä myös eri sukupuolten suosimat kirjailijat/kirjallisuuden lajit).

Ensimmäisenä valintaperusteena käytettiin siis oppositiota korkeakirjallisuus-viihdekirjallisuus. Eskola jakeakin kirjallisuuden kentän kahtia: kirjallisuuteen, josta kirjoitetaan päivä- ja kulttuurilehdissä arvosteluja sekä muuhun kirjallisuuteen. Tähän jälkimmäiseen kenttään eli muuhun kirjallisuuteen kuuluu Eskolan (1986, 19) mukaan ”ns. viihdekirjallisuus sekä monet omakustanteet”⁷¹.

Koetilanteita varten valittiin kaksi korkeakirjallista teosta siten, että toinen niistä edusti kotimaista, modernia naiskirjallisuutta ja toinen 1800-luvun venäläistä klassikkoa. Näin saatiin teoksissa edustetuiksi ulottuvuudet kotimaisuus-ulkomaisuus sekä moderni-klassikko. Viihdekirjallisuuden puolella valittiin kaksi kotimaista ja yksi ulkomainen teos. Ne valittiin suosituimmista lajityypeistä. Lisäksi valitut kirjailijat edustivat tunnettuja, omaa genreään hyvin edustavia tekijöitä. Niemen (1983, 74) mukaan ”suosituin ajanvietekirjallisuus koostuu rakkauskertomuksista ja jännityskirjallisuudesta.” Tämä havainto on todennettu useissa empiirisissä tutkimuksissa (vrt. esim. Eskola 1990b, 157 ; Saarti 1996a, 134). Eskolan vuonna 1979 ilmestyneessä tutkimuksessa suomalaisten suosituimmat lajityypit olivat vuonna 1973 suuruusjärjestyksessä rakkaus, jännitys, sota ja salapoliisi (Eskola 1979, 168). Vuonna 1991 järjestys oli edelleen sama (Eskola 1993, 31).

Lisäksi viihdekirjallisuuden lajityypit valittiin siten, että ne edustavat sekä miesten että naisten suosimia lajeja. Ne olivat: jännitys, tässä tapauksessa erityisesti rikoskirjallisuus (erityisesti miesten suosima lajityyppi), rakkaus (erityisesti naisten suosima lajityyppi) sekä huumori (molempien sukupuolten suosima genre). (Lajityyppien suosiosta ks. esim. Eskola 1990b, 157.) Edellä luetellut lajityypit ovat suosionsa perusteella lisäksi sellaisia, että niitä luetaan myös molemmissa sukupuolten piirissä, joten niiden luettavuus ei muodostunut kriittiseksi tekijäksi tutkimukselle.

Kotimaisuus-ulkomaisuus akseli otettiin mukaan sen vuoksi, että käänöskirjallisuuden asema Suomessa on ollut aina merkittävä. Viime vuosikymmenillä ulkomaista alkuperää olevia teoksia on julkaistu enemmän kuin kotimaisia. Vuonna 1991 tehdyssä tutkimuksessa lukijat sanoivat lukevansa suunnilleen yhtä paljon koti- ja ulkomaisten kirjailijoiden teoksia. Sen sijaan sosiaaliryhmittäin lukeminen painottuu siten, että ulkomaista alkuperää olevan kaunokirjallisuuden käyttö on suositumpaa nuorten, koulutettujen ja kaupunkilaisten piirissä. (Eskola 1993, 32-34.)

Teosten teknisluonteisena valintakriteerinä oli lisäksi, että niiden luettavuudesta ei tulisi koehenkilöille osallistumiskynnystä⁷². Sen vuoksi valinnassa kiinnitettiin huomiota teoksen laajuuteen (so. sivumäärään) sekä siihen, ettei mikään teos edustanut äärimmäisen kokeellista lajityyppiä. Tällä haluttiin varmistaa se, ettei koehenkilöiden odotushorisonttia rikottu liian radikaalisti, jolloin teosten kuvailu olisi vaikeutunut tai tullut mahdottomaksi.

⁷¹Korostettakoon kuitenkin tässä sitä, että osa viihdekirjallisuudesta on noussut Eskolan tutkimuksen jälkeisinä vuosina lehtikritiikin kohteeksi ja osittain siten ykköskentän kirjallisuudeksi. Hyvänä esimerkkinä on tässäkin tutkimuksessa eräänä kohteena oleva Arto Paasilinna ja hänen tuotantonsa. Muutenkin tämä perinteinen jaottelu on murtumassa.

⁷²Tämän kriteerin tärkeyden huomasi heti koejärjestelyn alussa. Lähes kaikki kirjastojen vastuuhenkilöt esittivät aluksi kysymyksiä tästä ja korostivat, etteivät teokset saa olla liian vaikeita luettavia.

Tällöin koetilanteessa selvityksen ydinasiaksi olisi kohonnut esteettisen maun testaaminen sekä sen muuttamisen prosessi. Se ei kuitenkaan ollut tämän tutkimuksen tavoitteena.

Lukijoiden odotushorisontin rikkomiseen liittyvät ongelmat tulivat esille Kirstinän johtamassa lukemistutkimuksessa, jossa vertailtiin suomalaisia ja unkarilaisia lukijoina. Kirstinänkin mukaan on tärkeää, etteivät luettavat teokset riko liian radikaalisti lukijoiden odotushorisonttia, jolloin tutkimuksen lopputuloksena saattaa olla jopa koelukijoiden nolaaminen tai se, etteivät lukijat tunnista teosta minkään relevantin kirjallisuuden konvention luoman odotushorisontin läpi (Kirstinä 1988, 5-6). Jos odotushorisontti rikotaan, on seurauksena, ettei tutkimusaineistosta saada irti sitä, mitä tutkimuksella alunperin on haluttu selvittää tai pahimmassa tapauksessa tutkimusaineistolla voidaan todentaa vain se, etteivät lukijat olleet ymmärtäneet teoksia.

Koetilannetta varten valittiin viisi kaunokirjallista teosta, jotka on esitetty taulukossa 7.8.

Taulukko 7.8. Kuvailut teokset.

Lajityyppi/ määre	Tekijä, teos, alkuperäisteoksen ilmestymisvuosi	Suomennosvuosi, kääntäjä sekä julkai- sutiedot
klassikko	Dostojevski, F. M.: Kirjoituksia kellarista. (Zapiski iz podpolja, 1864.)	Suom. 1973, Esa Adrian. Gummerus, Jyväskylä. 168 s.
moderni	Kauranen, Anja: Kultasuu (1985).	WSOY, Porvoo. 111 s.
rakkaus	Mustonen, Enni (= Manninen, Kirsti): Nostovara (1992).	Otava, Helsinki. 253 s.
huumori	Paasilinna, Arto: Jäniksen vuosi (1975).	Weilin + Göös, Espoo. 182 s.
salapoliisi	Simenon, Georges: Maigret murhaajana. (La danseuse du Gai-Moulin, 1931.)	Suom. 1961, Irmeli Nykänen. Otava, Helsinki. 183 s.

Teoksista jaettiin kullekin osallistujakirjastolle kappaleet, joista oli poistettu takakansi- ja lievetekstit. Tällä pyrittiin ensinnäkin varmistamaan, että kukin kirjasto saa kustakin teoksesta oman kappaleensa ja toiseksi se, ettei teosten kansissa olevat kuvailut vaikuttaisi koehenkilöiden lukemisprosessiin. Takakansi- ja lievetekstien vaikutuksen täydellinen poissulkeminen oli tässä tapauksessa mahdotonta, koska teokset olivat jo ennestään tunnettuja. Se olisi onnistunut vain, jos kaikki teokset olisivat olleet uusia ja ennen julkaisemattomia.

7.3.2. Kuvailujen teosten tekijät ja teosten juonitiivistelmät

Seuraavassa esitellään lyhyesti kokeiluteosten tekijät sekä kunkin teoksen juonitiivistelmät.

Dostojevski: Kirjoituksia kellarista

Venäläinen Fjodor Dostojevski (1821-1881) oli eräs 1800-luvun kriittisen realismin huomattavimpia edustajia ja lisäksi eräs suurista maailmankirjallisuuden vaikuttajista. Hänen teoksilleen on ominaista ihmisen psyyken kuvaaminen mahdollisimman moniulotteisesti. Teosta Kirjoituksia kellarista (1864) pidetään nykyaikaisen syvyyspsykologian edelläkävijänä. (Otavan 1990, 177-178.) Dostojevskin vaikutus suomalaiseen kulttuuriin ja kirjallisuuteen on ollut merkittävä. Etenkin hän on ollut suosittu kulttuurieliitin piirissä (Eskola 1986, 95). Karhu osoittaa tutkimuksessaan (1977), että Dostojevskin vaikutus suomalaiseen kirjallisuuteen on ollut jatkuvaa aina 1880-luvulta alkaen. Vaikutuksen alku sijoittuu 1800-luvun lopulle sen vuoksi, että Dostojevskia alettiin suomentaa tuolloin. Toinen merkittävä syy vaikutuksen alkamiseen oli suomalaisen realismin synty 1800-luvun lopulla. Se piti esikuvinaan venäläisiä realisteja. Dostojevskin monipuolisuutta kirjailijana kuvaa se, että hän on ollut esikuvana sekä merkittävimmille realistisille kirjailijoillemme että moderneille, yksilöä ja ihmisen persoonaa kuvaaville kirjailijoillemme. Dostojevskin asemaa elävänä klassikkona kuvaa sekin, että hän oli toiseksi suosituin ulkomainen prosaisti Nuoren Voiman Liiton piirissä vuonna 1984 tehdyssä kyselyssä (Eskola 1990b, 131).

Kirjoituksia kellarista jakautuu kahteen osaan, jotka Dostojevskin omin sanoin rakentuvat seuraavasti: ”Tässä Kellari-nimisessä katkelmassa henkilö esittäytyy, esittelee näkemyksiään ja ikään kuin haluaa selostaa syyt, miksi tällainen ihmistyyppi ilmaantui yhteiskuntaamme - miksi sen täytyi ilmaantua. Jälkimmäisessä katkelmassa seuraa sitten tämän henkilön varsinaisia ”kirjoituksia” hänen elämänsä joistakin tapauksista.” (Dostojevski 1996, 11.) Ajallisesti ensimmäinen osa tapahtuu jälkimmäisen jälkeen.

Kirjoituksia kellarista on psykologinen ja ideologinen kuvaus sivullisuudesta. Päähenkilö on antisankari, joka ajautuu normaalin yhteiskunnan ulkopuolelle ja pyrkii teokseen perustelemaan valintaansa. Alun monologi on ikään kuin sivullisuuden filosofinen perustelu. Toinen osa puolestaan kuvaa päähenkilön yritystä elää normaalia virkamiehen elämää. Osa huipentuu epäonnistuneisiin työtoverin läksiäisjuhliin, josta päähenkilö häväistynä ajautuu ilotaloon. Täällä hän tutustuu prostituoituun, johon rakastuu, mutta ei pysty sitoutumaan rakkauteensa ja loukkaamalla naista pääsee hänestä eroon. Teoksen antama ihmiskuva on ristiriitainen ja siten psykologisesti hyvin todenmukainen. Tätä pyritään teoksessa korostamaan sillä, että kertoja vertaa koko ajan toimintaansa tuon ajan kaunokirjallisuudesta saatuihin malleihin, jotka eivät kuitenkaan toimi todellisuudessa.

Kauranen: Kultasuu

Anja Kauranen (1954-, nyk. Snellman) toimi aktiivisesti 1970-luvun loppupuolella erilaisissa nuorten kirjailijoiden muodostamissa kirjallisissa ryhmissä, jotka hakivat muutosta vallinneeseen kirjallisen realismin valtavirtaukseen. Hän julkaisi esikoisteoksensa Sonja O. kävi täällä vuonna 1982 ja siitä muodostui kirjailijan läpimurtoteos. Hänen kolmas teoksensa Kultasuu ilmestyi vuonna 1985. Kaurasen teoksille on ollut ominaista voimakas naisnäkökulma sekä minäkeskeinen tunnustuksellisuus. (Tarkka 1989, 77-78.) Kaurasen alkukaudelle olikin ominaista se, että hän oli nuorison ja etenkin nuorten naisten suosik-

kikirjailija (Eskola 1990b, 131). Kauranen on vakiintunut 1990-luvulla erääksi tärkeimmistä aikamme naiskirjailijoista.

Kultasuu on neljän helsinkiläisen elämästä ja kasvusta kertova kehitysromaani, jonka yksi heistä - Kultasuu - kertoo minämuodossa. Kirjan päähenkilöt ovat syntyneet vuonna 1955 ja teoksen kerronnan nykyhetki on vuodessa 1985. Kirjan näkökulma on voimakkaasti väritynyt teoksen kertojan Kultasuun mukaan, jonka muistelmista teos koostuu. Kultasuu on rikkonaisen, alemman sosiaaliluokan perheen toinen tytär, joka ystäväystyy ylemmästä keskiluokasta lähtöisin olevien tyttöjen kanssa. Teos kuvaa heidän kasvamista ja itsenäistymistä sekä etenkin tyttöjen seksuaalista käyttäytymistä ja seksuaalikuluttuurin vapautumista kuusi- ja seitsemänkymmenluvuilla. Naisten tiet eroavat 70-80-lukujen vaihteessa, toiset heistä alkavat integroitua yhteiskuntaan ja perustavat perheen, sen sijaan Kultasuu hakeutuu Yhdysvaltoihin ja jatkaa siellä kiertolaiselämäänsä, johon liittyy voimakas perinteisistä normeista irtautumisen ja vapauden ideologia.

Teoksen kerronnalle on ominaista moderni näkökulmatekniikka. Tätä korostaa lisäksi kerrontateknisenä keinona käytetyt kielen eri rekisterit. Monologinomainen kerronta tapahtuu pääasiassa tyyllitellyssä slangissa, jota sävyttävät tyylikeinona käytetyt erilaiset osakulttuuriset diskurssit. Kirjalle on ominaista myös modernit intertekstuaaliset viittaukset muihin teoksiin: sen nimi viittaa Herman Hessen teokseen *Narkissos* ja Kultasuu, jonka päähenkilöön Kultasuun päähenkilöllä on temaattinen yhteys - molemmat haluavat ”kävellä kengät risaisiksi maailman kaduilla” (Saaristo 1987, 44-45).

Mustonen: Nostovara

Enni Mustonen on kirjallisuudentutkija Kirsti Mannisen (1952-) pseudonyymi. Tällä nimellä hän on kirjoittanut useita vauhdikkaan romanttisia maaseutuaiheisia viihderomaaneja, joiden päähenkilönä on toimielias selviytyjätyyppi. Teosten keskeisenä teemana onkin naisen asema. (Otavan 1990, 474.) Motiivina naisviihteen kirjoittamiselle hänellä on tietoinen tarkoitus kohentaa tämän lajin statusta ja kirjallista tasoa. Hän on hyvin tuottelias kirjailija, joka on kirjoittanut naisviihteen ohella salapoliisiromaaneja, lasten- ja nuortenkirjallisuutta sekä käsikirjoituksia televisiolle. (Loivamaa 1997, 81-83.)

Nostovara (1992) kertoo maaseutukylässä asuvasta eronneesta, keski-ikäisestä pankkitoimihenkilöstä Anja Korpelaisesta. Teoksen eräänä keskeisenä teemana on pankkikriisin myötä tapahtuva pankkifuusio ja sen seurauksena pienten konttoreiden lakkauttaminen. Näin käy Anja Korpelaisen yhden ihmisen toimipisteelle ja hän joutuu töihin pankin keskuskonttoriin. Toinen keskeinen teema on eronneen naisen keski-ikäisen kriisi, joka johtaa teoksessa siihen, että Anja Korpelainen löytää itselleen uuden miehen ja sanoo itsensä irti pankin palveluksesta. Kolmantena teemana on talouselämän laajempi kriisi. Tähän sekoittuu Anja Korpelaisen entinen aviomies, joka tappaa itsensä konkurssiuhan alaisena yritettyään sitä ennen korjata taloudellista asemaansa pankkiryöstöillä. Neljäs olennainen teema teoksessa on perhe-elämä ja kuuluminen sukuun.

Teoksen minäkertojana on Anja Korpelainen ja näkökulma teoksessa on hänen. Teoksen kerrontatapa on suoraviivaisen sujuvaa ja painottuu viihdekirjallisuudelle ominaisesti pitkälti juonen kuljettamiseen kohti onnellista loppua.

Paasilinna: Jäniksen vuosi

Arto Paasilinna (1942-) on tämänhetken suomalaisista humoristeista ehkä luetuin (Eskola 1986, 94; Saarti 1996a, 97). Hänen romaaninsa ovat usein tyypillisiä veijariromaaneja, joissa päähenkilönä oleva mies pyrkii vapautumaan yhteiskunnallisista tai henkilökohtaisista kahleista konkreettisestikin lähtemällä matkalle tai johonkin uuteen ympäristöön. Paasilinnalle on ollut lisäksi tyypillistä arkipäivän psykologisten ongelmien työstäminen myyttisellä tasolla. (Otavan 1990, 560.) Paasilinna voidaankin nähdä tyypillisenä edustajana suomalaisien humoristien koulukunnasta, jolle huumorin ytimenä on yhteisöstä irrottautuminen (Papinniemi 1997, 99).

Arto Paasilinna on ollut suomalaiselle kirjallisuusmaailmalle hankala rajatapaus ja samalla kuvaava esimerkki tiukkojen esteettisten raja-aitojen lientymisestä 1980- ja 1990-luvuilla. Aluksi hänet luettiin pelkäksi viihdekirjailijaksi, mutta viime aikoina - ehkä myös käänöskirjojen keskieuropalaisten uustulkintojen vuoksi - hänen statuksensa on noussut. Koskela (1990, 277) sijoittaa Arto Paasilinnan Eskolan kahteen kirjallisuuskenttään seuraavasti: ”Hiukan ernomaisesti kärjistäen voisi sanoa, että ykkös- ja kakkoskentän raja kulkee Paasilinnan veljesten välistä. Erno on yrmeä ykköskentäläinen, Arto kakkoskentän rento hauskuttaja, joka tosin sinnittelee ainakin arvostelujen määrän mukaan mitaten kenttien rajamailla.

Vuonna 1975 ilmestynyt Jäniksen vuosi on – samoin kuin seuraavana vuonna ilmestynyt Onnellinen mies – myyttinen kertomus konsensus- ja valvontayhteiskunnasta vapaaksi ponnistelevasta miehestä (Otavan 1990, 560). Jäniksen vuosi kertoo hieman yli kolmekymmentävuotiaasta toimittaja Kaarlo Vatasesta, joka joutuu varhaiskeski-ään kriisiin. Tyypiltään teos on humoristinen vaellus- ja veijariromaani, jotka lajityypit ovat Paasilinnalla muutenkin tavallisia.

Teoksen perusjuonena on Vatasen vaeltelu ympäri Suomea auto-onnettomuudessa tapaamansa jäniksen kanssa. Löyhä perusjuoni sitoo Vatasen seikkailut ja hänen tapaamansa ihmiset toisiinsa. Teoksen teemana on puolestaan modernin, sidotun kaupunkilaiselämän ja vapaan luonnonelämän välinen ristiriita. Vatanen haluaa päästä vapaaksi pääkaupunkielämän kahleista ja antautuu seikkailevaan kulkurielämään. Hän joutuu seikkailujensa päätteeksi vankilaan, josta karkaa myyttisesti kävelemällä ulos vankilan seinän läpi. Paasilinnan tuotannolle ominaista myyttistä ainesta esiintyy teoksessa muutenkin. Vatanen tapaa mm. luonnonuskonnoista kiinnostuneen entisen kansakoulunopettajan ja teos kulminoituu Jäämerelle ulottuvaan karhujahtiin. Teokselle on ominaista myös, että se tapahtuu täysin miehisessä maailmassa ja naisia esiintyy teoksessa hyvin vähän ja hekin sivurooleissa. Lisäksi teoksessa esiintyy satiirisia elementtejä ajan poliittisista ilmiöistä, mm. presidentti-instituutiosta.

Simenon: Maigret murhaajana

Georges Simenon (1903-1989) on 1900-luvun tunnetuimpia jännityskirjailijoita ja syntynyt Belgian Liegessä. Hän oli hyvin tuottelias kirjailija ja kirjoitti myös muita kuin jännityskirjoja. Hän loi sankarinsa, pariisilaisen komisario Maigret'n vuonna 1929 ja julkaisi hänestä kertovia rikoskirjoja kaikkiaan 84 kappaletta. Maigret teosten merkitys rikoskirjallisuudelle on se, että niillä Simenon oli osaltaan luomassa nykyaikaisen psykologisen jännityskirjallisuuden genreä. (Otavan 1990, 709.) Simenon keskittyikin teoksissaan

enemmän ihmiskohtaloiden ja miljöiden kuvaukseen kuin varsinaiseen juonenkuljetukseen (Symons 1986, 191-192).

Simenonin teos Maigret murhaajana (*La danseuse du Gai-Molin*) ilmestyi ranskaksi vuonna 1931 ja suomennettiin ensimmäisen kerran vuonna 1961. Teos on juonirakenteeltaan tyypillinen who-done-it -salapoliisiromaani, jossa salapoliisi – tässä tapauksessa siis komisario Maigret - paljastaa päättelyaidolla syyllisen ja rikosketjun teoksen viimeisessä luvussa. Teos sijoittuu 20-30-luvun Belgian Liegéen. Teoksen perusmiljöinä ovat liegéläisen alamaailman suosima ravintola ja toisaalta paikallinen poliisitalo ja -vankila. Teos kuuluu ensimmäisten - Kukkolan (1985, 85) mukaan parhaaseen - yhdeksäntoista Maigret-kirjan sarjaan, jotka julkaistiin vuosina 1931-1934.

Simenonin Maigret teokset ovatkin pitkälti perinteisen salapoliisiromaanin perillisiä. Klassisen salapoliisikirjallisuuden kulta-aika sijoittui 1920- ja 1930-luvuille. Laji kukoisti silloin anglosaksisessa maailmassa, erityisesti Englannissa. (Symons 1986, 128-170.) Kulta-ajan kirjoille oli ominaista kerronnan rakenteen kehittelyn korostaminen ja juonen palapelimaisuus - teos oli rakenteeltaan arvoitus, jonka salapoliisi ratkaisi tarinan loppuhuipennukseksi (Otavan 1990, 672). Simenonin teos koostuikin kahdesta juonesta, jotka punoutuvat toisiinsa. Juonet toimivat myös salapoliisiromaanissa tyypillisessä funktiossa - ne sekoittavat lukijan odotuksia siitä, kuka oli syyllinen. Toinen juoni kertoo kahden pojan seikkailuista alamaailman liepeillä. Toinen juoni puolestaan kytkeytyy komisario Maigret'n tutkimukseen, jossa hän suojelee kreikkalaista rikasta seikkailijaa Graphopoulosta. Lopussa nämä juonet yhdistyvät ja yllättävät lukijan, kuten tyypilliselle salapoliisiromaanille kuuluukin.

7.4. Koetilanteiden toteuttaminen

Koetilanteiden toteuttamisen ensimmäisessä vaiheessa kunkin osallistujakirjaston vastuuhenkilölle lähetettiin sellaiset kopiot tutkimuksen aineistoon valituista teoksista, joista oli poistettu lieve- ja takakansitekstit. Kunkin kirjaston yhteyshenkilö koordinoi teosten jakelun eteenpäin. Omien ja kirjaston teosten käyttöä ei kielletty ehdottomasti, mutta suositeltiin, että koetilanteessa käytettäisiin vain kopioituja teoksia. Omien teosten käytön kontrollointi olisi ollut käytännössä mahdotonta tällaisessa avoimessa koetilanteessa. Toisaalta kaikki teokset olivat sellaisia, että niiden takakansitekstit olivat hyvin vähän informatiivisia.⁷³

Teosten lukemiseen varattiin aikaa noin kaksi kuukautta, tämä koehenkilöiden pyynnöstä. Aika pyrittiin pitämään mahdollisimman lyhyenä - aluksi ehdotettiin kuukautta - koska teosten kuvailun haluttiin tapahtuvan mahdollisimman nopeasti niiden lukemisen jälkeen. Lukemisohjeeksi jaettiin jokaiselle kokeeseen osallistujalle kirje (ks. Liite 1.), jossa lueteltiin teokset, annettiin yleiskuvaus tehtävästä ja järjestettävästä koetilanteesta. Lisäksi ohjeeksi annettiin, että kukin kokeeseen osallistuja lukisi romaanit koetilannetta varten kuten hän normaalistikin lukisi vastaavia teoksia. Tämä sen vuoksi, etteivät koe-

⁷³Tämän voi tulkita johtuvan siitä, että kaikki kirjailijat olivat jo tunnettuja teosten julkaisemisen ajankohtana ja kaikki teokset tekijöidensä tyypillisiä teoksia, joten takakannen funktio oli toimia tekijän julkaisuhistorian tuossa vaiheessa lähinnä enää odotushorisonttien oletusarvojen vahvistajana.

henkilöt pyrki keksimään koulutyyppejä mallivastauksia vaan että kunkin koehenkilön vastaukset olisivat mahdollisimman tyypillisiä hänelle itselleen sekä hänen tavalleen kokea ja kuvailla teosten sisältöä.

Kokeen tarkoituksena oli järjestää tilaisuus, jossa koehenkilöt kuvailisivat lukemansa teokset sekä tiivistelmin että asiansanoin tutkijan läsnäollessa kirjastoympäristössä. Teosten lukemisvaiheessa koehenkilöille kerrottiin siis vain, että he joutuvat kuvailemaan lukemansa teokset määrätynä päivänä järjestetyssä koetilaisuudessa, noin kahden kuu-kauden kuluttua siitä, kun he olivat saaneet itselleen luettavat teokset. Annettua aikaa kohtaan osoitettiin koetilanteissa jonkin verran kritiikkiä - muutamalle vastaajalle olisi riittänyt lyhyempi aika, muutama olisi halunnut hieman pidemmän. Kokeen kannalta kuitenkin oli valittava jokin kompromissi ja toisaalta lukuaikaa varattiin hieman enemmän kuin vastaajat olisivat faktuaalisesti tarvinneet. Näin meneteltiin siksi, ettei lukeminen olisi ollut hätäistä ja toisaalta siksi että lukutapahtumaan saatiin näin jonkin verran etäisyyttä ja teosten kokonaismerkitys sai muovautua koehenkilöiden mielessä.

Teokset pyydettiin siis lukemaan etukäteen ja sisällönkuvailu pyydettiin suorittamaan teoksen varsinaisen tekstin pohjalta - ei siinä olevien takakansi- tai muiden teosta kuvailevien tekstien avulla. Tällä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan eliminoimaan kustantajien tuottamien kuvailujen vaikutus koehenkilöiden kuvailuihin. Teokset olisi voitu antaa kuvailijoille myös koetilanteessa pelkkää kuvailua varten, mutta vaarana tässä olisi ollut se, että kuvailut olisi tehty vain silmäilyn perusteella, nyt koehenkilöt saivat lukea rauhassa kaikki teokset. Romaanitaiteessa teoksen juoni ja teemat paljastuvat usein vasta kun koko teos on luettu. Tosin tanskalaisten ohjeen ja kokemusten mukaisesti teosten kuvailu voidaan suorittaa myös teosten selailun perusteella (Pejtersen & al. 1996, 30-31).⁷⁴

Tiivistelmät pyydettiin kirjoittamaan määrätyn mittaisina (50-80 kpl sanoja). Tällä varmistettiin kuvailujen minimi- ja maksimipituus. Tiivistelmien pituutta rajoitettiin aineiston analyysin takia. Teoksen kuvailun ideanahan on löytää siitä ydinasiat. Asiansanoitus pyydettiin suorittamaan Kaunokkia, kaunokirjallisuuden asiansanastoa käyttäen. Tällä karsittiin pois omien avainsanojen käyttö. Lisäksi kuvailujen analyysi tuli helpommiksi, koska kontrolloitu sanasto karsii synonyymejä ja antaa valmiita kuvailutermejä. Koetilanteessa tutkija antoi ohjeet koehenkilöille. Koetilanne onkin usein tiedonkeruussa parempi kuin valmiiden lomakkeiden lähettäminen postitse (Eskola & Suoranta 1996, 86-87). Koetilanne mahdollistaa vastaajien kontrolloinnin sekä heidän auttamisen tarvittaessa. Tällöin vastaamattomuus ei jää ainakaan sen varaan, että vastaajat eivät olisi ymmärtäneet esitettyjä kysymyksiä. Heroninkin (1990, 22) mukaan järkevä tutkija vähintäänkin konsultoi koehenkilöidensä kanssa siitä, ovatko koehenkilöiden ja tutkijan käsitteellistykset ja tulkinnat koehenkilöiden toimista yhtään yhteismitallisia. Lisäksi koetilaisuuteen

⁷⁴Henkilökohtainen kokemukseni selailun perusteella tehtävästä asiansanoituksesta on kahtalainen. Se tuntuu toimivan hyvin stereotyyppisessä kirjallisuudessa, mutta ns. korkeakirjallisuuden puolella, jossa yksi lause teoksessa saattaa muovata koko teoksen kokonaismerkityksen se ei toimi yhtä hyvin tai saattaa jopa tuottaa harhaanjohtavan lopputuloksen. Toisaalta selailun perusteella tehtävä asiansanoitus auttaa keskittymään teoksen ydinkohtiin, joka on indeksoinnin eräs perusidea. Lisäksi selailun perusteella asiansanoittaminen vaatii vahvan ammattitaidon ja laajan kirjallisen sivistyksen tai sitten rajoittumisen oman harrastuksensa piiriin kuuluviin teoksiin.

tullaan yleensä sitoutuneena tekemään annetut tehtävät, jolloin postikyselyissä niin yleinen kyselyyn vastaamattomuus jää olemattomaksi.

Koetilaisuuden aluksi vastaajat täyttivät taustatietolomakkeen. Sen täyttämässä ongelmia muodostivat mielikirjailijoiden/-teosten nimeäminen sekä vastaaminen siihen, kuinka monta teosta kukin vastaaja lukee keskimäärin kuukaudessa. Tämä oli jo etukäteen oletettua, joten vastaajia pyydettiin antamaan arvio lukemisfrekvenssistään ja nimeämään senhetkiset mielisuosikkinsa, jos heillä ei ollut kestopuosikkeja. Kultakin vastaajalta pyydettiin myös nimi ja osoite ja annettiin mahdollisuus tästä kieltäytymiseen - kaikki kuitenkin antoivat nimensä. Nimi pyydettiin mahdollisten tarkistusten takia, koska vastaukset kirjoitettiin käsin. Tosin vastaajille korostettiin sitä, että vastaukset säilyvät luottamuksellisia ja ettei heidän nimensä tule vastausten yhteydessä esille julkisuudessa.

Varsinaiset sisällönkuvailutehtävät suoritettiin siinä järjestyksessä, että ensin koehenkilöt tekivät tiivistelmät ja vasta sen jälkeen asiasanoitukset. Tällä pyrittiin siihen, että tehtävistä helpompi suoritettiin ensin. Suoranaisten tiivistelmien tekeminen on etenkin kirjastonkäyttäjille helpompaa kuin teosten asiasanoittaminen. Lisäksi helpomman kokeen suorittaminen ensin laukaisi vastaajien koetilanteessa esiintyvää jännitystä ja palautti teosten sisällöt muistiin asiasanoitusta varten.

Koepaikoilla oli käytettävissä sekä kuvailtavat romaanit että tarpeellinen määrä asiasanastoja, joita koehenkilöt saivat käyttää vapaasti. Tutkija oli myös henkilökohtaisesti paikalla kaikissa tilaisuuksissa ja antoi tarvittaessa ohjeita ja neuvoja. Aineisto kerättiin koetilanteessa edeltäkäsin valmiiksi laadituille lomakkeille (ks. Liitteet 4.-6.). Lomakkeiden täyttämisestä annettiin suulliset ohjeet. Koehenkilöille korostettiin, että koetilanteen tarkoituksena ei ole löytää oikeita vastauksia vaan hankkia kunkin koehenkilön tekemiä henkilökohtaisia kuvailuja heidän lukemistaan romaaneista. Tämän seikan korostaminen oli tärkeää, koska koetilaisuudet saatetaan mieltää koulukokemusten perusteella tilanteiksi, jossa oikeasta vastauksesta saa täydet pisteet. Sen huomasi siitäkin, että useat koehenkilöt pyrkivät koetilanteessa saamaan vihjeitä siitä, kuinka heidän tulisi vastata. Näihin kysymyksiin toistettiin vastaukseksi edellä annettu huomautus ja rohkaistiin vastaajia vastaamaan omalla tavallaan. Lisäksi korostettiin sitä, että oikeinkirjoitus- ym. seikat ovat vastauksissa toisarvoisia. Tekstien analyysia varten onkin vastaajien vastaus-ten selvät kirjoitusvirheet korjattu normaaliasuun.

Koetilanne kesti jokaisella paikkakunnalla noin kolme tuntia, nopeimmat vastaajat vastasivat kahdessa tunnissa. Kolmea tuntia pitempää aikaa ei sallittu. Tällä haluttiin varmistaa se, että vastaajat tiivistäisivät vastauksiaan. Toisaalta ajasta ei tullut kriittistä tekijää, sillä jokaisessa koetilanteessa tuo annettu kolme tuntia riitti. Eskola ja Suoranta (1996, 86) suosittelevat vastausajaksi 15-25 minuuttia. Jos tämän suhteuttaa tämän tutkimuksen teosten määrään, niin kunkin teoksen asiasanoitus- ja tiivistelmälomakkeen täyttämiseen jäi juuri tuo 15 minuuttia, joka näyttikin riittävän. Lisäksi kolmea tuntia pitempi aika olisi vaikuttanut keskittymiseen ja siten vastausten tasoon.

Itse koetilanteet sujuivat jokaisella paikkakunnalla kutakuinkin samalla tavalla. Suurin osa koehenkilöistä teki kuvailut ilman muistiinpanoja ja juurikaan katsomatta teoksiin. Etenkin tiivistelmät tehtiin useimmiten muistin varassa. Näyttäisikin siltä, että luettujen kirjojen kuvailu toimii toisen logiikan mukaan kuin selaillemalla tehty kuvailu - tosin tämän seikan selvittäminen vaatii jatkotutkimusta.

Tiivistelmistä annettiin vastaajille perusohjeena kuvailla teoksen sisältö omin sanoin. Tiivistelmistä aiheutti eniten kysymyksiä niiden luonne. Vastaajat halusivat tietää, kuinka

neutraali tiivistelmän tuli olla vai saiko se sisältää arvioita teoksesta tai omasta lukukokemuksesta. Tähän tutkija pyrki antamaan mahdollisimman neutraalin vastauksen tai kieltäytyi vastaamasta kokonaan - tosin antamalla tällöin vastaukseksi positiivisen kannustuksen. Tämä sen vuoksi, jottei vastaajille olisi annettu mallia, jonka mukaan he olisivat muovanneet vastauksensa. Yleisesti ottaen tiivistelmien kirjoittaminen oli vastaajille suhteellisen helppoa. Tämä johtui toisaalta siitä, että kaikki vastaajat harrastavat paljon lukemista ja toisaalta heidän korkeasta koulutustasostaan.

Teosten asiansanoitus puolestaan oli, kuten oletettuakin, koetilanteen hankalin osa. Asiansanoitusosan aluksi kokeen toteuttaja esitteli asiansanoituksen peruseräpäätteen - kuvailla teosten ydinsisältö asiansanoitin - sekä Kaunokin rakenteen ja sen sisältämät asiansanoitryhmät. Lisäksi hän kehotti vastaajia tekemään tarvittaessa lisäkysymyksiä sekä tutustumaan Kaunokin esipuheeseen, jossa annetaan lisäohjeita kaunokirjallisten teosten asiansanoituksesta. Lisäksi vastaajille esiteltiin asiansanoitukseen kuulumattomien sanojen käytön idea.

Vastaajista huomasi selvästi, että asiansanoittaminen oli suurimmalle osalle heistä vierasta, jopa kaunokirjallisuuden asiansanoittaminen osalle kirjastoammattilaisiakin. Tästä oli seurauksena se, että asiansanoitus tapahtui pääasiassa siten, että asiakkaat selailivat asiansanoitusta läpi ja valitsivat sieltä sopivia termejä kuvaamaan luettuja teoksia. Asiantuntijat puolestaan käyttivät asiansanoitusta pääasiassa hakemistona, josta tarkistivat käyttämänsä asiansanat. Vastauksista huomasi myös sen, että tesauruksen idea oli vastaajille vieras. Niinpä vastauksissa toistuivat mm. korvatut termit ja korvaavat termit kuvailemassa samaa teosta. Lisäksi vastaajat kysyivät teknisistä seikoista, mm. ketjutuksen käytöstä.

Jotta vastaaminen olisi ollut mahdollisimman helppoa, annettiin vastaajille ohje kirjoittaa valitsemansa termit allekkain tai peräkkäin lomakkeelle merkitsemättä niiden loogisia tai sisällöllisiä suhteita. Näin saatettiin menetellä, koska koetilanteen tarkoituksena oli etsiä niitä elementtejä, joita käyttäjien asiansanoituksista löytyy. Muodollisesti oikeita vastauksia ei etsitty.

Koetilanteissa tapahtuivat seuraavat poikkeamat oletetusta (toivotusta) tilanteesta:

-Kajaanin kaupunginkirjastossa yksi vastaajista (asiakas) sairastui eikä pystynyt osallistumaan koetilaisuuteen. Hän vastasi postitse. Vastaus tosin osoitti sen, kuinka tärkeää henkilökohtainen kontakti koetilanteessa on: ensimmäiseksi postitetut ohjeet olivat tulkinnanvaraiset ja hänelle jouduttiin lähettämään tarkennetut ohjeet.

-Kuhmon kaupunginkirjastossa yksi vastaajista (asiakas) muutti paikkakunnalta toiselle. Hänkin vastasi postitse.

-Mikkelin kaupunginkirjastossa koetilaisuus sattui keskelle kirjastolaisten lomaa, joten kaikki kolme vastaajaa lähettivät vastauksensa postitse. Asiakkaille järjestettiin normaali koetilanne. Tämä ei tuottanut ongelmia, koska kirjastolaisille indeksoinnin ja sisällönkuvaailun perusteet olivat jo ennestään tuttuja.

-Tuusulan kunnankirjastossa koehenkilöt saivat muita kirjastoja kuukautta pitemmän lukuajan tutkijan ja kirjaston vastuuhenkilön kesken sattuneen väärinkäsityksen vuoksi.

Edellä mainitut tapahtumat eivät vaikuttaneet juurikaan itse vastauksina saatuihin kuvaailuihin. Katoa ei tapahtunut, koska poissaolleet vastaajat pystyivät ja olivat halukkaita vastaamaan postitse. Verrattaessa heidän vastauksiaan koetilanteessa saatuihin vastauk-

siin, ei niiden välillä ollut juurikaan eroja. Suurin ero oli se, että postitse vastanneet saivat pidemmän vastausajan ja näin heidän vastauksensa olivat ehkä tarkemmin harkittuja. Toisaalta koetilanteessa paikalla olleille koehenkilöille tutkija pystyi antamaan paremmin tukea, koska oli henkilökohtaisesti mukana koetilanteessa.

7.5. Aineiston käsittely- ja analyysimenetelmät

Tälle tutkimukselle tärkein metodi oli koehenkilöiden tuottamien tekstien sisällön ja rakenteen analysointi. Silvermanin (1994, 8-9) mukaan määrällisessä tutkimuksessa tekstuaalisen analyysin (textual analysis) tärkein metodinen väline on sisällön analyysi, jolla tarkoitetaan termien tilastollista analysointia tukijan määrittelemillä kategorioilla ("counting in terms of researchers' categories"). Laadullisessa tutkimuksessa tekstuaalisen analyysin tärkein tavoite on tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden omien kategorioiden ymmärtäminen.

Toisaalta tiivistelmien ja asiasanoituksen vertailulla pyritään tässä tutkimuksessa asiantuntijoidenkin (kirjastoammattilaiset) kohdalla tutkimaan tätä oletusarvon toteutumista eli vastaavako asiantuntijoiden erityyppiset sisällönkuvailut toisiaan. Eli miten asiantuntijan rooli odotusten mukainen käyttäytyminen näkyy heidän tuottamissaan teosten sisällönkuvailuissa ja etenkin romaanien asiasanoituksissa, joka on kaunokirjallisuuden kohdalla professionaalisesti jo hyväksyttyä toimintaa ja siten oletetun professionaalisen käyttäytymisen säännöstön alaista. Eli kuten Riessman (1993, 5) toteaa, kertomusten analysointi paljastaa aina myös jotakin kertojan omasta sosiaalisesta ympäristöstä ja siitä kulttuurista, jossa hän elää. Koska tiivistelmät ovat luonteeltaan kertomuksia, paljastavat ne oletettavasti tässä tutkimuksessa sekä ne roolit, joita kullakin kuvailijalla on hänen kuvaillessaan tekstejä, että sen, mitä kulttuurimme pitää olennaisena kuvailla kaunokirjallisista teoksista.

Eskola ja Suoranta (1996) erottavat tekstianalyysissä määrälliseen ja sisällönanalyysiin tutkimusotteen. Pelkistetyimmillään heidän mukaansa määrällinen tekstianalyysi on palstamillimetrien tai sanojen esiintymistiheyksien laskemista. Sen sijaan perinteisin laadullinen sisällönanalyysimenetelmä on sanastoanalyysi. Sanastoanalyysillä on mahdollista profiloita tutkimusaineistoa: "...nostamalla esiin spektrejä, jotka kuvaavat yhtäältä jonkin ilmauksen/toiminnan esiintymisiä aineistossa ja toisaalta tuovat esiin vain ne ydinsanat, joilla jotakin ilmiötä kuvataan." (Eskola & Suoranta 1996, 132.) Toinen perinteinen vaihtoehto on heidän mukaansa aineiston tyypittely ja ryhmittäminen kategorioiksi, joissa mallintaminen tapahtuu etsimällä samankaltaisuuksia. Eräänä mahdollisuutena on esimerkiksi etsiä kertomusten keskeisiä teemoja ja luoda kertomusten tyypikategoriat tältä pohjalta. (Emt. 141).

Tässä tutkimuksessa käytettiin aineistojen analyysissä sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia analyysivälineitä. Tämä sen vuoksi, että kootusta aineistosta asiasanoitukset perustuivat tesaurukseen, jonka sanaston kokoamisessa oli jo käytetty tietynlaista tyypittelyä. Tilastolliset välineet antavat tämän tyyppisessä aineistossa mahdollisuuden vertailla eri koehenkilöryhmien välisiä tunnuslukuja ja tehdä tältä pohjalta havaintoja, jotka mahdollisesti tukevat laadullisin menetelmien tehtyjä havaintoja.

Tiivistelmät olivat niin heterogeenisiä, että niiden kohdalla määrällinen analyysi ei olisi tuottanut analyttisesti merkittäviä tuloksia aineiston hajanaisuuden vuoksi. Tämä osa aineistosta analysoitiinkin pääasiassa sisällönanalyttisin välinein, jolloin saatiin mahdollisuus vertailla niitä kategorioita, joita sekä aiempi tutkimus että käytetty sanasto oli käyttänyt kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektien analyysissä niihin allekategoriaihin, joita kuvailujen tekijät käyttivät tekemissään tiivistelmissä. Seuraavassa esitetään tarkempi kuvaus kummankin aineistotyypin analyysistä.

7.5.1. Tiivistelmien käsittely ja analysointi

Koehenkilöiden tuottamat tiivistelmät siirrettiin ensin käsinkirjoitetusta muodosta digitaaliseen muotoon tiedostoksi. Nämä analysoitiin aluksi tilastollisesti, jolla saatiin esille tiivistelmien pituudet ja tässä esiintyneet hajonnat. Tiivistelmät sisältäneet tekstitiedot tulostettiin sitten paperille, joilla tiivistelmien varsinainen sisällönanalyysi tapahtui manuaalisesti. Manuaalisessa analyysissä löydetty sisällölliset elementit palautettiin taas tiedostomuotoon.

Sisällöllinen analyysi tapahtui siten, että koehenkilöiden tekemät romaanien tiivistelmät purettiin havaintomatriiseiksi (havaintomatriiseista ks. yleisesitys esim. Miles & Huberman 1994, 207-224). Havaintomatriisina käytettiin mallia, jossa aineisto järjestetään valittujen kategorioiden mukaisesti ja näin laadituilla havaintomatriiseilla pyritään selittämään tehtyjä havaintoja muuttujilla, jotka on valittu mahdollisiksi selittäviksi tekijöiksi (antecedent variables). Tässä tutkimuksessa selitettävänä havaintoina olivat ne erityyppiset (kaunokirjallisuuden) sisällönkuvailun aspektit, joita koehenkilöt käyttivät tiivistelmissään ja asiasanoituksissaan. Analyysin pohjana olevat aspektit saatiin kaunokirjallisuuden viestintämallista, jota on analysoitu aiemmin luvussa 4.3. Selittävänä muuttujana oli koehenkilöiden status kirjastoammattilaisena tai kirjaston asiakkaana. Lisäksi selittävänä muuttujana oli kirjastoammattilaisten kohdalla heidän työkokemuksensa sekä kaikkien koehenkilöiden kohdalla heidän kompetenssinsa lukijana. Viime mainittu tosin vain siltä osin, kun sen saattoi heidän vastauksistaan päätellä.

Analyysin perusrakenne kulki nk. abstrahointitikkaiden avulla, jossa analyysiprosessi aloitetaan itse tekstistä, joka pyritään purkamaan kategorioiksi. Sitten aineistosta identifoidaan ydinteemat ja trendit koko ajan testaten niitä ideoita ja löytöjä, joita tutkija tekee analysoidessaan aineistoaan. Lopullisena tavoitteena on löytää aineistossa piilevä syvä rakenne ja yhdistää aineisto sitä selittävään viitekehukseen. (Miles & Huberman 1994, 91.) Tässä tutkimuksessa purettavina teksteinä olivat koehenkilöiden tekemät tiivistelmät. Tekstit analysoitiin kaunokirjallisuuden viestinnän ja kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektien mukaisten analyysikategorioiden avulla. Tarkoituksena oli löytää ne kategoriat ja/tai aspektit, joihin tiivistelmät voitaisiin purkaa ja siten testata teorian tuottamien kategorioiden paikkansapitävyyttä empiirisessä aineistossa.

Koehenkilöiden tekemien tiivistelmien sisältämät elementit purettiin analyysia varten seuraaviin kategorioihin:

-Teoksen sisällöllisten elementtien (temaattiset elementit, juonielementit, henkilöt, miljö, aika ym.) kuvailu.

- Teoksen rakenteen kuvailu.
- Lukukokemus.
- Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon.
- Viittaukset tekijään.
- Teoksen arvottaminen.

Jos edellä esitetyt aspektit jaetaan kaunokirjallisen viestinnän tärkeimpien toimijoiden mukaisesti, voidaan ne esittää kuvan 7.2. kaltaisena nelikenttänä.

<p><u>Teoksen elementtien kuvailu:</u> -teoksen sisällön kuvailu, -teoksen rakenteen kuvailu, -teoksen fyysiseen ulkoasuun liittyvien seikkojen kuvailu.</p>	<p><u>Tekijän kuvailu:</u> -henkilöhistoria, -julkaisuhistoria.</p>
<p><u>Lukukokemuksen kuvailu:</u> -tulkinta, -teoksen arvottaminen.</p>	<p><u>Kulttuurihistoriallisen jatkumon kuvailu:</u> -teokseen vaikuttaneiden kulttuurihistoriallisten elementtien kuvailu, -intertekstuaalisten viittausten kuvailu, -teoksen sijoittaminen kulttuurihistorialliseen jatkumoon.</p>

Kuva 7.2. Sisällönkuvailujen analyysissä käytetyt aspektit.

Kategoriat muovautuivat jo käsillä olevassa tekstissä aiemmin esitettyjen teorioiden - kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun sekä kaunokirjallisen viestinnän - perusteella (ks. luvut 4. ja 5.). Lisäksi kategorioiden valintaan vaikutti tiivistelmien esitelmä, joka tarkoitti ne alakategoriat, jotka sisällytettiin kuhunkin osakategoriaan. Tiivistelmissä oli muutamia suoria lainauksia teoksiin. Näille ei kuitenkaan valittu omaa kategoriaa, koska lainausten sisällöllinen funktio riippui aina käyttöyhteydestä ja niiden sijoittamisen/sijoittamatta jättäminen em. kategorioiden sijaan tehtiin tämän kontekstin mukaisesti. Eskolan ja Suorannan (1996, 120) mukaan koodikategorioiden muodostamisessa on kaksi mahdollisuutta: a) aineistolähtöinen analyysi, jossa käytetyt koodikategoriat nousevat esille tutustuttaessa aineistoon tai b) teoriasta operationalisoimalla. Tässä tutkimuksessa käytettiin siis jälkimmäistä vaihtoehtoa, joka on - kuten Eskola ja Suoranta muistuttavat - aina lopulta yksittäisen tutkijan konstruktio ja siten osin henkilökohtaisen valinnan ja painotuksen tulos.

Kategorioiden alat olivat tarkennettuna seuraavat. Teoksen sisällöllisiin elementteihin sijoitettiin teoksen sisältöön suoraan viittaavat huomautukset. Näiksi ymmärrettiin aiemmassa tutkimuksessa erotettuja aspekteja: paikka, aika, henkilöt, tapahtumat sekä teoksen teemaan liittyvät seikat. Sisällöllisesti nämä voi käsittää juonta suoraan referoiviksi viittauksiksi ilman tulkinnallista aspektia.

Teoksen rakenteen kuvailuun sijoitettiin suorat viittaukset teoksen kerronnalliseen rakenteeseen. Lukukokemus-kategoriaan sijoitettiin puolestaan ne huomautukset, jotka koskivat kunkin lukijan *henkilökohtaista* kokemusta teoksesta. Tulkinnallisesti nämä kaksi olivat ongelmallisimpia. Edellinen siksi, että jo juonen referointi pelkkinä sisällöllisinä asioina on aina myös teoksen rakenteen kuvausta. Tämä ongelma ratkaistiin siten, että huomioon otettiin vain selvät sanalliset viittaukset teoksen rakenteeseen eikä tekstin syvärakenteessa olevaa kuvausta teoksesta, koska jälkimmäisestä olisi tullut tulkinnallinen ongelma⁷⁵.

Lukukokemus oli analyysin kannalta hankala, koska se meni osin ristiin teoksen arvottamisen kanssa. Tässä puolestaan tehtiin se ratkaisu, että teoksen arvottamis -kategoriaan sijoitettiin ne arvottamista koskevat huomautukset, jotka pyrkivät olemaan yleispäteviä ja/tai liittyivät kirjallisuuden kanonisointiin. Tiivistelmissä tämä tuli esille esimerkiksi siten, että teosta verrattiin muihin teoksiin, etenkin ns. klassikkoihin. Lukukokemukseen sijoitettiin ne huomautukset, jotka vastaaja antoi ymmärtää kuuluvan hänelle itselleen eli olevan teoksen tulkitsemista ja arvottamista hänen omaa elämää ja omaa makua vasten.

Viittaukset tekijään sekä teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon olivat hyvin helposti erotettavissa. Tämä sen vuoksi, koska tekstissä nämä huomautukset tehtiin aina nimeämällä joko teoksen tekijä ja hänen julkaisuhistoriansa tai sitten nimeämällä se koulu- tai kirjallisuuden jatkumo tai ne muiden kirjailijoiden teokset, joihin käsillä ollut teos haluttiin liittää. Seuraavassa taulukossa 7.9. esitetään tekstiesimerkkejä edellä lueteltuihin kategorioihin sijoitetuista tiivistelmien osista. Esimerkkeinä on käytetty kunkin kategorian tyypillisimpiä elementtejä sisältäviä tekstikatkelmia.

⁷⁵Varsinaisessa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa tämä kuitenkin voidaan ottaa huomioon esimerkiksi loogis-sisällöllisinä asiasanaketuina tai Pejtersenin ehdottamina rakenteellisina ketjuina.

Taulukko 7.9. Tiivistelmien analysoinnissa käytetyt kategoriat, niiden määrittelyt ja esimerkit.

Kategoria	Määrittely	Esimerkki
Teoksen sisällöllisten elementtien kuvailu	Teoksen sisällöllisiin elementteihin, mm. tematiikkaan, juoneen, henkilöihin, miljööseen, aikaan ym. viittaavat aspektit.	” Anja Korpela työskentelee pienessä pankin sivukonttorissa, asuen pankin yhteydessä olevassa asunnossa kahden lapsen kanssa.” (Teos kuvaa) ”... miehen yksinäisyyttä ja ahdistuneisuutta.”
Teoksen rakenteen kuvaus	Teoksen kerronnalliseen rakenteeseen viittaavat aspektit.	” Kirjan alkuosa...” ” Pikkutarkka kerronta ja tilanteenkuvauus...”
Lukukokemus	Lukijan omaan henkilökohtaiseen kokeemukseen viittaavat aspektit.	” ...tylsää luettavaa minulle.” ” ... mukaansa tempaavia, tosin mitään erityisiä elämyksiä en kokenut.”
Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon	Viittaukset teoksen asemaan kirjallisessa historiassa.	” (Tulee mieleen) Hercule Poirot’n ja Neiti Marplen ‘seikkailut’.” ”...vastine Kerouacin Matkalla-teokselle...”
Viittaukset tekijään	Viittaukset teoksen tekijään ja hänen julkaisuhistoriaansa.	”... tyyppillinen 80-luvun Anja Kauraselle.” ” Mielessä sekottuu kirja ja elokuva ja ehkä muut Paasilinnan kirjat.”
Teoksen arvottaminen	Teoksen yleispätevä arvottaminen ja sen suhteuttaminen kirjalliseen kaanoniin.	” Ihan täyttä viittä tähteä se ei saa, mutta oli paras näistä viidestä luetusta kirjasta.” ” Kirja on tyyppillinen esimerkki klassikosta, joka kestää läpi vuosien.”

Tiivistelmien tekstit purettiin analyysiyksiköiksi siten, että pääperiaatteena oli, että kukin sana saattoi esiintyä vain yhdessä edellä mainitussa kategoriassa. Jos toistumassa oli eri kategorioihin kuuluvia elementtejä, niin nämä tulkittiin eri toistumiksi vain, jos ne voitiin selvästi purkaa molempia elementtejä edustaviksi esiintymiksi. Esimerkkinä voi ottaa vaikka sisällönkuvailun ja ironisen arvottamisen yhdistämisen, jossa retorisen keinon arvotetaan teoksen sisältö esim. viihdekirjanomaiseksi ja samalla luetellaan teoksen sisällön elementtejä. Tässä esiintyminä ovat retorinen ilmaus (= arvottava elementti) ja sisältöä kuvaavat elementit. Analyysistä annetaan tarkempia esimerkkejä myöhempanä tekstissä tuloksia esitettäessä sekä liitteessä 8.

Kunkin kategorian esiintymän yksikköinä käytettiin sellaisia tekstikokonaisuuksia, jotka esittivät kategorialle ominaisen merkityksen. Nämä valittiin niiksi kieliopillis-merkitykselliseksi yksiköiksi, joitten jakaminen pienemmiksi kussakin kategoriassa olisi joko hävittänyt merkityksen tai muuttanut sen toiseksi. Tämän vuoksi eri kategorioissa merkitystä esittävät yksiköt ovat eri mittaisia. Sisällöllisiä elementtejä esittävät ilmaisut olivat yleensä sanan tai kahden mittaisia ja arvottavia elementtejä esittävät jopa usean virkkeen pituisia. (Vrt. taulukko 7.8. ja Liite 8.). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tilastolliseen esiintymien analyysiin tulee suhtautua varauksin, muissa kuin sisältöä esittävissä elementeissä, joissa niiden jakaminen voitiin tehdä lähes aina yksittäisten sanojen tasolle. Muissa kategorioissa yleisin merkitystä esittävä yksikkö oli virke- tai lause ja arvottamiskategoriassa se saattoi olla jopa tyylillinen seikka, joka kattoi koko tiivistelmän (esim. edellä esitetty ironia tai vaikkapa teokseen kohdistunut ihastus, joka näkyi läpi koko tiivistelmässä). (Ks. merkitysyksikköjen valinnasta tekstien analyysissä esim. Silverman 1994, 113-143 ja Miles & Huberman 1994, 90-244.)

Tutkijan subjektiiviset tulkinnat pyrittiin välttämään edellä tehdyillä määritelmillä sekä sillä, että analyysit kirjattiin paperille. Osasta analyyseja keskusteltiin toisten tutkijoiden/asiantuntijoiden kanssa, jotta voitaisiin varmistaa niiden yleistettävyyden. Teoksen liitteessä (Liite 8.) on esimerkkejä teosten tiivistelmien analyysistä.

Käytännössä tiivistelmien analysointi tehtiin siis siten, että litteroidut tiivistelmät koodattiin paperilla edellä mainittujen kategorioiden mukaisilla koodeilla. Näistä havainnot siirrettiin sitten havaintomatriiseiksi (ks. mallista esim. Miles & Huberman 1994, 50-269).⁷⁶

Laadullisen aineiston koodauksen ongelmana - varsinkin kun kategorioissa on mukana arvottavia seikkoja - on tutkijan oman tulkinnan laatu ja objektiivisuus sekä valinta, joka tehdään teksteissä analyysin kannalta olevien olennaisten ja epäolennaisten seikkojen välillä. Optimitilanne olisikin ollut, että aineiston olisi käynyt läpi useampi analysoija, jolloin arviointi olisi ollut objektiivisempää, koska mukaan olisi saatu näin ollen useampi näkökulma. Toisaalta laadullisen aineiston analyysi on aina tulkintaa ja siten väistämättä osin subjektiivista, mutta tämä tulkinta tulee perustaa aina olemassa olevalle empiiriselle aineistolle kuten tässäkin tutkimuksessa tehtiin (vrt. Silverman 1994, 144-170). Tässä tutkimuksessa käytännöksi otettiin se, että ongelmalliset kohdat otetaan esille tekstissä ja annetaan lukijoille mahdollisuus tehdä siitä omat tulkintansa. Tosin aineiston laatu tässä tutkimuksessa oli strukturoidumpaa kuin esimerkiksi täysin avoimissa kenttätilanteissa tuotettujen muistiinpanojen, joten aineiston analysointi ja sen sisältämien rakenteiden löytäminen oli sen vuoksi helpompaa kuin täysin avoimissa aineistoissa. Strukturoidun luonteensa takia aineisto sisälsi lisäksi myös varsin vähän aineista, joka jäi tutkimuskohteen ulkopuolelle ja tämä helpotti suuresti analysointia.

⁷⁶Paperille tehdyn peruskoodauksen etuna on - ainakin vielä toistaiseksi - sen joustavuus. Laadullisen aineiston analyysiin on kehitetty jo joitakin atk-sovelluksia, mutta ne eivät näytä vielä tuovan sitä lisäarvoa, joka niiltä odotetaan. Toiveena onkin kehitystyön kohteena oleva tietokoneen käyttöliittymä, jossa yhdistyivät paperinomainen moniulotteisuus tietokoneen laskenta- ja analysointiominaisuuksiin. Tämä mahdollistaisi aineiston käsittelyn yhdellä alustalla ja niin ollen paperille tulostamisen vaiva jäisi niin haluttaessa pois. (Ks. atk-pohjaisista sovelluksista ja niiden käyttökelpoisuudesta esim. Eskola 1998, 361-380 sekä Miles & Huberman 1994, 311-317.)

7.5.2. *Asiasanoitusten käsittely ja analysointi*

Koehenkilöiden tuottamat asiasanoitukset purettiin ensiksi yksittäisiksi asiasanoiksi, jotka litteroitiin tiedostoksi. Suurin osa koehenkilöistä tuotti yksittäisiä asiasanoja, lähinnä jotkut kirjastoammattilaiset ketjuttivat asiasanansa asiasanaston antaman mahdollisuuden mukaan. Myös yksi asiakas ketjutti asiasanansa asiasanaston ohjeiden mukaisesti. Asiasanaketjujen purkaminen yksittäisiksi asiasanoiksi tehtiin, jotta valittuja asiasanoja olisi voitu verrata toisiinsa. Huomautettakoon kuitenkin siitä, että asiasanaketjujen käytöllä indeksoinnissa - etenkin kaunokirjallisuuden osalla - on myös merkitystä välittävä funktio, joten ketjuttaminen ja ketjujen käyttö olisi voitu ottaa analysoinnin kohteeksi. Asiasanojen ketjutus ei ole kuitenkaan edes kaikille ammattilaisille tuttua, vaan joskus jopa hämäävää. Lisäksi tässä tutkimuksessa rajoituttiin tulkinnallisista syistä tilastollisissa analyyseissä vain samojen asiasanojen vertailemiseen eri kuvailijoiden välillä.

Näin saatu asiasanojen luettelo aakkostettiin ja siinä olleet selvät samat asiasanat (taivutusmuodot, virheelliset kirjoitusasut) palautettiin asiasanan normaaliasuun. Saman asiasanan yksittäisen henkilön kohdalla esiintyneistä toistumista poistettiin edellä esitettyjen ketjutustoistumien lisäksi sanaston käyttövirheiden vuoksi tehdyt saman asiasanan toistumat (molempien lukumäärät jätettiin lisätietona perusaineistoon). Sanaston sääntöjen vastaisen käytön vuoksi kuvailuissa esiintyneet asiasanat otettiin sen sijaan mukaan. Ne olisi voitu poistaa tesauruksen ohjeiden mukaisesti eli ottaa käyttöön korvaavat termit korvattujen sijasta - näitä etenkin asiakaskoehenkilöt käyttivät kuvailuissaan. Tätä ei kuitenkaan tehty. Suurimpana syynä tähän oli se, että tämä olisi muuttanut aineiston luonnetta ja käyttöfrekvenssejä, koska purkajan olisi ollut vaikeaa tietää, johtuiko termien valinta tietoisesta kannanotosta vai tesauruksen käytön osaamattomuudesta. Pahimmassa tapauksessa purkaminen olisi johtanut siihen, että asiakkaiden kuvailuilleen käyttämillään sanoilla antamat merkitykset olisivat muuttuneet. Huomautettakoon kuitenkin, että edellinen ongelma oli marginaalinen, suurin osa asiasanoituksista tapahtui sääntöjen mukaisesti. Frekvensseihin oli vaikutusta lähinnä sillä, että jotkut asiakaskuvaajat käyttivät termejä runsaasti, ikään kuin varmuuden vuoksi, koska sanasto antoi siihen mahdollisuuksia.

Siten lopullisessa tilastollisessa analyysissä kunkin koehenkilön tuottamasta asiasanoituksessa mukaan otettiin kunkin teoksen kohdalla vain yksi esiintymä kustakin koehenkilön käyttämästä asiasanasta. Tämä ratkaisu tehtiin sen vuoksi, että koska koehenkilöitä ei kielletty tekemästä asiasanaketjuja niin niiden koehenkilöiden vastaukset, jotka käyttivät asiasanaketjuja, olisivat vääristyneet etenkin aikaa ja paikkaa määrittelevien termien kohdalla. Esimerkkinä voidaan esittää erään koehenkilön laatimat Dostojevskin teosta kuvaavat asiasanaketjut: *psykologiset romaanit : Venäjä : 1800-luku ; virkamiehet : Venäjä : 1800-luku ; prostituoidut : Venäjä : 1800-luku*. Eli tästä esimerkissä laskettiin mukaan Venäjä-termistä vain yksi esiintymä. Selvintä olisi ollut kieltää koehenkilöitä käyttämästä kuin yksi esiintymä kustakin termistä kunkin teoksen kohdalla. Samaa päästiin kuitenkin tällä edellä kuvatulla purkamisella ja samalla saatiin säilytettyä kunkin henkilön oma tapa kuvailla teoksia.

Näin saadut asiasanaluetelot ristiintaulukoitiin koehenkilön tietojen kanssa. Lisäksi ne analysoitiin myös sen Kaunokin kategorian mukaan, johon ne kuuluivat (genret ; aiheet, motiivit ja teemat ; toimijat ; miljööt ; tapahtuma-ajat ; muut, lähinnä typografisia ja teknisiä seikkoja kuvaavat asiasanat ; Kaunokkiin kuulumattomat asiasanat). Taulukoiden sisältämä aineisto analysoitiin tilastollisesti ja niille laskettiin perustunnusluvut.

Eri henkilöiden laatimien asiasanoitusten välille laskettiin yhdenmukaisuusluvut. Yhdenmukaisuuslukuja laskettaessa käytettiin yhdenmukaisuuden laskemisen asymmetristä kaavaa (ks. esim. Saracevic 1984, Iivonen 1993, Iivonen 1995 ; yhdenmukaisuuden laskemisen eri vaihtoehdoista ks. tarkemmin Iivonen 1993). Käytetyssä laskutavassa eri henkilöiden asiasanoituksia verrataan pareittain ja kuvailijoiden samasta teoksesta käyttämien yhteisten asiasanojen lukumäärä suhteutetaan kunkin kuvailijan valitsemissä asiasanojen lukumäärään. Jos K1 ja K2 ovat kuvailijoiden K1 ja K2 samasta teoksesta tekemien indeksointitermien joukot, niin kuvailijan K1 yhdenmukaisuus (CT) kuvailijan K2 suhteen on (Iivonen 1995, 72-74):

$$CT_{1,2} = \frac{|K1 \cap K2|}{|K1|} = \frac{\text{kuvailijoiden K1 ja K2 yhteisten kuvailuterminien (asiasanojen) lukumäärä}}{\text{kuvailijan K1 käyttämien kuvailuterminien (asiasanojen) lukumäärä}}$$

Vastaavasti kuvailijan K2 yhdenmukaisuus kuvailijan K1 suhteen on:

$$CT_{2,1} = \frac{|K1 \cap K2|}{|K2|} = \frac{\text{kuvailijoiden H1 ja H2 yhteisten kuvailuterminien (asiasanojen) lukumäärä}}{\text{kuvailijan H2 käyttämien kuvailuterminien (asiasanojen) lukumäärä}}$$

Haluttaessa vertailla useamman kuvailijan välistä yhdenmukaisuutta, lasketaan ensin yhdenmukaisuusluvut pareittain edellä kuvatulla tavalla kaikille mahdollisille kuvailijajapa-reille. Tämän jälkeen lasketaan jokaiselle kuvailijalle hänen saamiensa yhdenmukaisuuslukujen keskiarvot, jota käytetään sitten vertailulukuna. Huomautettakoon jo tässä, että näin saadut vertailuluvut ovat suhteellisia eivät absoluuttisia arvoja. Silti ne ovat käyttökelpoisia ja antavat mahdollisuuden verrata eri kuvailijaryhmien asiasanoituksia.

8. Tulokset ja niiden tulkinta

8.1. Teosten tiivistelmät romaanien kuvaajina

Tiivistelmien analysoinnissa tärkeimpänä selvitettävänä asiana olivat ne kaunokirjalliset aspektit, joita koehenkilöryhmät toivat niissä kuvailluista teoksista esille. Tarkoituksena oli samalla tutkia, kuinka hyvin ne aspektit, joita aiemmassa kirjallisuudessa on tuotu esille tarkasteltaessa sekä kaunokirjallista viestintää että kaunokirjallisuuden asiasanoitusta vastaavat niitä, joita koehenkilöt käyttivät.

Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tiivistelmien tekstit analysoitiin sisällöllisesti ja tässä tärkeimpänä tavoitteena oli löytää ne kaunokirjalliset aspektit, joihin koehenkilöt viittasivat tiivistelmissään. Näitä аспекteja etsittiin suhteessa tämän työn teoreettiseen viitekehukseen, ennen kaikkea kaunokirjallisuuden viestintämalliin. Lisäksi tiivistelmille laskettiin tilastolliset perustunnusluvut, joilla voitiin verrata tunnuslukujen eroja ja yhtäläisyyksiä eri koehenkilöryhmien välillä. Kaikenkaikkiaan tiivistelmiä laadittiin 150 kappaletta.

Koehenkilöitä pyydettiin kuvailemaan kukin heidän lukemansa teos n. 50-80 sanalla. Koehenkilöt toimivat varsin hyvin tämän ohjeen mukaan. Kuten taulukossa 8.1. esitetään, oli tehtyjen tiivistelmien keskipituus 68 sanaa, kirjastoammattilaisilla 69 ja asiakkaila 67 sanaa. Niinpä tiivistelmien keskimääräisissä pituuksissa ei ollut merkittävää eroa verrattaessa kirjastoammattilaisia ja asiakkaita. Yksittäisillä koehenkilöillä sen sijaan oli huomattavia eroja tiivistelmien pituuksissa. Erot olivat sekä sisäisiä – eli sama koehenkilö tuotti eripituisia tiivistelmiä - että henkilöiden välisiä – koehenkilöt tuottivat keskenään hyvin eripituisia tiivistelmiä. Pisin tiivistelmä kirjastoammattilaisilla oli 146 sanaa pitkä ja asiakkaila 186 sanaa, vastaavasti lyhimmät olivat 28 ja 23 sanaa pitkiä. Lyhimmät tiivistelmät olivat siten sanoissa mitattuna selvästi lyhempiä kuin pisimmät asiasanoitukset. Yhden koehenkilön kohdalla suurin sisäinen hajonta tiivistelmien pituuksissa oli asiakkaalla, jonka pisin tiivistelmä oli 186 sanaa pitkä ja lyhin 38 sanaa. Keskimääräinen hajonta tiivistelmissä oli 27 sanaa, kirjastoammattilaisilla 25 ja asiakkaila 29 sanaa.

Taulukko 8.1. Tiivistelmien pituutta kuvaavat perustunnusluvut.

Teokset:					
Lyhennelmissä teosta kohti käytettyjen sanojen luku- määrä	Kirjastoammattilaiset		Asiakkaat		Kaikki
	Maksimi	146		186	
Minimi	28		23		28
Keskiarvo	69		67		68
Keskihajonta	25		29		27

Tiivistelmät purettiin havaintomatriiseiksi luvussa 7.5. esitettyllä tavalla. Kategorioina käytettiin luvuissa 4. ja 5. esitettyjä teoksen sisällönkuvailun ja teoksen viestintään liittyviä kategorioita, jotka olivat seuraavat:

- Teoksen sisällöllisten elementtien kuvailu.
- Teoksen rakenteen kuvaus.
- Lukukokemus.
- Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon.
- Viittaukset tekijään.
- Teoksen arvottaminen.

Tiivistelmien purku onnistui kutakuinkin tyhjentävästi em. kategorioiden avulla eli niiden ulkopuolelle ei jäänyt mitään tiivistelmien tulkintaan vaikuttavaa elementtiä. (Paitsi muutaman koehenkilön kommentti teosten lukuprosessista, jossa he kertoivat siitä, kuinka teoksen lukeminen oli sujunut.) Näyttääkin siltä, että edellä esitetyt kategoriat ovat riittäviä kaunokirjallisuuden tiivistelmien analysoinnissa.

Taulukossa 8.2. on esitetty kuhunkin analyysikategoriaan kuuluneiden analyysiyksiköiden määrä. Taulukkoon on syytä suhtautua varauksellisesti, koska analyysiyksiköt eivät olleet yhteismitallisia. Toiset niistä olivat sanan mittaisia ja toiset lauseen tai kappaleen. Taulukko antaa kuitenkin hyvän kuvan niistä määrällisistä eroista, joita eri kategorioiden välillä oli tässä aineistossa.

Taulukko 8. 2. Sisällönkuvailukategorioiden prosentuaalinen jakauma.

% N=3206	Sisällöllisten elementtien kuvailu	Rakenteen kuvaus	Lukuko- kemus	Historialli- nen jatkumo	Viittaukset tekijään	Teoksen arvostelu	Yhteensä
Kirjastoam- mattilaiset	39,2	6,2	2,2	0,4	0,9	1,9	50,8
Asiakkaat	35,7	5,7	3,3	0,5	0,7	3,3	49,2
Kaikki	74,9	11,9	5,5	0,9	1,6	5,2	100

Luettujen teosten sisällönkuvailussa tiivistelmien avulla sisällöllisten elementtien käyttö oli selvästi suosituinta. Kirjastoammattilaiset käyttivät niitä lisäksi jonkin verran enemmän kuin asiakkaat. Teoksia arvostelevia sekä lukukokemusta kuvaavia elementtejä käyttivät puolestaan asiakkaat enemmän kuin kirjastoammattilaiset. Viittaukset tekijään ja historialliseen jatkumoon olivat tässä aineistossa hyvin vähäisiä. (Ks. kunkin kategorian osalta tarkempia analyysi seuraavista alaluvuista.)

Taulukossa 8.3. esitetään kategorioiden käyttöfrekvenssi kummallakin vertailuryhmälä. Eli siinä näkyy se, mitä analyysikategoriaa kukin koehenkilötyyppi käytti tai ei käyttänyt tiivistelmissään, kun mukaan luettiin kaikki tehdyt tiivistelmät.

Taulukko 8. 3. Sisällönkuvailun kohdentuminen eri kategorioihin henkilöittäin.

%	Sisällölliset elementit	Rakenteen kuvaus	Lukukokemus	Historiallinen jatkumo	Viittaukset tekijään	Teoksen arvostelu
Kirjastoam- mattilaiset (N=15)	100	100	80,0	26,6	46,6	86,6
Asiakkaat (N=15)	100	100	93,4	53,4	60,0	93,4
Kaikki (N=30)	100	100	86,7	40,0	53,3	90,0

Sisällöllisiin elementteihin ja rakenteen kuvailuun liittyviä elementtejä käyttivät siis kaikki koehenkilöt ainakin yhdessä tuottamassaan tiivistelmässä. Lähes yhtä käytettyjä kategorioita olivat lukukokemus sekä teoksen arvostelu, joita asiakkaat käyttivät lisäksi muutaman prosenttiyksikön verran enemmän kuin kirjastoammattilaiset. Selvästi vähemmän käytettyjä kategorioita olivat teoksen historiallinen jatkumo sekä teoksen tekijä. Samansuuntainen jakauma voidaan nähdä myös taulukossa 8.2., jossa se tosin näkyy vielä selvemmin. Siinä eniten käytetyt kategoriat painoutuivat lukumääräisesti vielä enemmän, koska samassa tiivistelmässä oli yleensä useita saman kategorian analyysiyksikön toistumia. Esimerkiksi sisällönkuvailullisia elementtejä saattoi olla jopa kymmeniä yhdessä tiivistelmässä. (Tästä annetaan esimerkkejä myöhemmin, ks. myös Liite 8.)

Seuraavissa alaluvuissa käsitellään kukin edellä mainittu kategoria tarkemmin esimerkkien kera sekä analysoidaan niiden käyttöä vertailuryhmien välillä.

8.1.1. Teoksen sisällöllisten elementtien kuvailu tiivistelmissä

Kuten luvuissa 3.4. ja 5. esitettiin, ovat denotatiiviset elementit eniten käytettyjä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa myös tehtyjen tutkimusten mukaan. Niinpä näiden pääasiallisesti denotatiivisia elementtejä sisältävien teosten sisällöllisten aspektien kuvaus oli käytetyin elementti tuotetuissa teosten tiivistelmissä. Tätä korosti vielä sekin, että kappalemääräisesti sisällöllisten elementtien määrä nousi suureksi, koska niihin – teemaan, aiheeseen, toimijoihin, paikkaan, aikaan - viitattiin yleensä yksittäisillä sanoilla. Kun koetilanteissa tuotettiin teoksia kuvaavia tiivistelmiä yhteensä 150 kappaletta, niin vain kaksi niistä oli sellaisia, joissa ei teoksen sisällöllisiin elementteihin viitattu ollenkaan. Molemmat niistä kuvailivat Dostojevskin teosta ja samalla molemmat olivat koehenkilöiden oman lukukokemuksen kuvailuja. Lisäksi kaikki koehenkilöt käyttivät sisällöllisiä elementtejä ainakin jossakin tuottamassaan tiivistelmässä. Niiden yleisyys oli oletettuakin, koska kaunokirjallisen teoksen tiivistelmä mielletään olemassa olevien mallien mukaisesti pitkälti juonitiivistelmänä (vrt. esim. kustantajien mainokset, takakansitekstit sekä juonireferaatit eli synopsis-käsitte). Toisaalta tiivistelmää teoksesta on hyvin hankalaa tehdä viittaamatta jotenkin teoksen sisällöllisiin elementteihin.

Erona kirjastoammattilasten ja asiakkaiden välisissä tiivistelmissä olikin se, että kukaan kirjastoammattilainen ei tehnyt tiivistelmää, jossa ei olisi ollut viittauksia teoksen sisällöllisiin elementteihin. Sen sijaan asiakkaista kaksi teki tiivistelmiä, jotka olivat pitkälti oman lukemisprosessin kuvausta. Tästä voi vetää sen johtopäätöksen, että kirjastoammattilaisen rooli tuo mukanaan sisällöllisten elementtien mukaanottamisen tiivistelmiin. Tätä korostaa se, että kaunokirjallisuutta aiemmin asiasanoittaneet kirjastoammattilaiset tuottivat tiivistelmiä, jotka olivat hyvin pitkälti teoksen sisällöllisten elementtien kuvailua. Kaikille asiakkaille kaunokirjallisen teoksen näiden elementtien kuvailu ei ole puolestaan tiivistelmän olennaisin aspekti kuvaailtaessa kaunokirjallisuutta.

Koehenkilöryhmien, kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden, välillä teosten sisällöllisten elementtien osuutta tiivistelmässä määritteli myös ammattiroolin vaikutus. Teosten tiivistelmät olivat lähes kokonaan teoksen sisällöllisiä elementtejä referoivia niillä koehenkilöillä, jotka olivat aiemmin asiasanoittaneet kaunokirjallisuutta. Tässä voi nähdä näiden henkilöiden pyrkimyksen objektiiviseen eli samalla rooliodotusten mukaiseen kuvailutyylisiin. Teosten tiivistelmä ilman lukijan omaa tulkintaa voidaan käsittää objektiivisemmaksi kuin sellainen tiivistelmä, jossa lukija tuo voimakkaasti esille oman minänsä ja sen vaikutuksen tulkintaan. Oma minä näkyi selvemmin tehdyissä tiivistelmissä asiakkailta, ääripäänä ne lukijat, jotka tiivistelmänä esittivät pelkän kuvailun omasta lukukokemuksestaan.

Tehtyjen tiivistelmien tavassa kuvailla romaanien sisällölliset elementit voi erottaa karkealla tasolla kaksi päätapaa: toisaalta teema/juonitiivistelmän esittämisen ja toisaalta sellaisen yksityiskohtien luettelemisen, jotka vastaavat myös teosten luonnetta. Psykologisia romaaneja kuvaavissa tiivistelmissä teema/juonitiivistelmä oli tyypillisempi. Tapaturmarikkaiden viihteellisten teosten sisällöllisten elementtien kuvailu oli puolestaan tiivistelmissä pitkälti sisällön yksityiskohtien luettelemista. Tässä voi nähdä aiemmin esitetyn eron avoimen ja suljetun tekstin välillä (ks. luku 4.3.3.). Suljettu teksti koostuu pitkälti valmiista mallista (juoni ja sen elementit), jonka kuvaileminen on helppoa. Avoinna teksteissä puolestaan temaattiset aspektit painottuvat yksittäisten juonielementtien kuvailun sijasta.

Seuraavassa esitetään esimerkkinä sisällöllisten elementtien käytöstä Dostojevskin ja Paasilinnan teosten tiivistelmät. Niistä ensimmäinen on pitkälti teoksen tematiikan referoimista ja tulkintaa, kun taas Paasilinnan teoksen tiivistelmä koostuu pitkälti luettelosta teoksen tapahtumista.

Kirjastonhoitaja, nainen, 40 v.

Dostojevskin teos on pohdiskeleva analyysi ihmisenä olemisesta. Jopa äärimmäisen individualistinen. Teos jakaantuu kahteen osaan. 1. osassa paneudutaan ”kellarimaiseen” pohdiskeluun yksilön yksinäisyydestä, järjen ja todellisuuden suhteesta ja moraalista. Jälkimmäisessä osassa päähenkilön elämästä kerrotaan vähän enemmän. Siitä miten äärimmäisiin tilanteisiin päähenkilö joutuu/ajautuu, eristäytyen ja halveksien muita. Takana kuitenkin eräänlaista kaipuuta olla osallisena tovereiden seurassa, halu tulla hyväksytyksi. Tämän kaiken hän pukee eristäytymisen alle. Ja kun hän kohtaa tovereita, hän ajautuu äärimmäisen halveksivasti loukkaamaan toisia. Itse hän on ratkaisunsa tehnyt, tietoisesti ajautunut yksinäisyyteen. Ei kaikki järjellä ajateltava ole hyväksi. Vaikka ihmiselle on järki annettu ei kaikkia toimia siitä huolimatta hyväksyä.

Asiakas, nainen, 59 v.

Toimittaja Vatanen lähtee metsään loukkaantuneen jäniksen perään ja jää sinne, ei palaa kotiin, ei työhön. Seikkailee sitten jäniksen kanssa pitkin Suomea. Tapaa kaikenlaisia ihmisiä (Kekkonen kaksoisolennon etsijän), joutuu metsäpaloön ja sukeltamaan vanhaa sotaromua joesta, Lapissa kämpppäukoksi (joku hihhuli yrittää uhrata jäniksen) ja lopulta huikean karhunmetsästyksen lopuksi Neuvostoliittoon. Siellä häntä ihaillaan ja hänet vangitaan ja toimitetaan Helsinkiin. Niin suuri oli kuitenkin Vatasen vapauden kaipuu, että hän jäniksen kanssa lopulta vain käveli vankilan seinien ja muurien läpi ulos ja oli poissa.

Toisaalta näiden kahden välinen ero on hankala tehdä, sillä pelkkä juoniromaanin - tässä aineistossa esimerkiksi Paasilinnan ja Mustosen teokset - yksityiskohtien luettelemisen kronologisessa järjestyksessä voidaan myös tulkita teoksen juonen referoimiseksi. Siinä juuri tuo teoksen tapahtumien mukainen yksityiskohtien kronologinen järjestys luo kuvailulle yhtenäisyyden. Yksittäisistä avain- tai asiasanoista koostuvassa indeksoinnissa tämä ulottuvuus menetetään etenkin jos tietojärjestelmä esittää sanat aakkosjärjestyksessä. Asiasanojen ketjutuksella voidaan tätä juonellista ja kronologista aspektia kuitenkin kuvailla jossakin määrin.

Kaunokirjallisuuden kuvailussa kielenkäyttö antaakin aina mahdollisuuden samalla sekä tulkintaa että tyyllisten keinojen käyttöön kuvailussa. Esimerkiksi tässä aineistossa koehenkilöt käyttivät tulkinnallisessa ja tyyllisessä funktiossa termien valintaa sekä lainausmerkkien ja muiden vastaavien typografisten seikkojen käyttämistä. Tällöin puhdas juonitiivistelmäkin saa sivumerkityksiä. Hyvänä esimerkkinä ovat erään kirjastonhoitajan tiivistelmät, jotka hän satoi yhteen ’luuseri’-termillä. Hän käytti tätä termiä kuvaamaan kaikkien teosten sellaisia pää- tai sivuhenkilöitä, jotka olivat jollakin tavoin epäonnistuneet elämässään. Hän käytti termiä ’luuseri’ lisäksi ironisessa sävyssä. Näin hänen suorittaman teoksen sisällönkuvailu on samalla ironinen tulkinta teoksista ja toisaalta kertoo myös jotain koehenkilön omasta minästä ja suhtautumisesta teosten maailmankuvaan.

*Kirjastonhoitaja, nainen, 39 vuotta**Luuserin tarina 1800-luvun Venäjältä. ... (Dostojevski)**Luuserin tarina 1970-luvun Suomesta. ... (Kauranen)**Luuserin tarina 80-luvun Suomesta. ... (Mustonen)**Luuserin tarina 70-luvun Suomesta. ... (Paasilinna)**Luusereita 30-luvun Belgiassa. ... (Simenon)*

Toisena esimerkkinä teoksen kielen ja maailman vaikutuksesta kuvailujen kieleen ovat Kaurasen teoksen tiivistelmät, joiden kielessä oli paljon slangi-ilmauksia tai slangillista tyyllittelyä - teoksessa käytetty kieli vaikutti näin myös kuvailujen kieleen. Näyttäisikin siltä, että etenkin kaunokirjallisuuden tyyllillisten aspektien kuvailussa käytetty kieli ja sen laatu on merkittävä informaatiota välittävä tekijä. Samalla tavalla kuin teosten kieli vaikuttaa laajasti ottaen koko yhteisön kielelliseen käyttäytymiseen, näkyy teosten kieli yksittäisten kuvailijoiden kielenkäytössä siten, että koehenkilöt pyrkivät käyttämään samankaltaista kieltä kuin teoksessakin on käytetty.

Asiakas, nainen, 42 vuotta

... Yhdessä porukka käy läpi naiseksi kasvamisen, kundit, alkoholin ja huumejutut. Yhdessä mennään lujaa, tehdään mitä omituisempia juttuja, nauretaan ja itketään. Yhdessä porukka kestää myös monet elämän sivallukset, kipeät jutut. ...

Sisällönkuvailussa eräs merkittävä ongelma on löytää raja yhdistelmäkäsitteiden (compounds) ja yksittäisten käsitteiden välillä. Kaunokirjallisuudessa tämä ongelma on erityisen tärkeä sen vuoksi, että yhdistelmäkäsitteiden käyttäminen sisällönkuvailussa on myös tyyllillinen ja/tai tulkinnallinen keino. Hyvänä esimerkkinä tässä aineistossa oli Simenonin teoksen komisario Maigret'n kuvailu. Hänestä käytettiin erilaisia epiteettejä riippuen hänen senhetkisestä roolistaan teoksessa: ”komisario Maigret”, ”leveäharteinen mies”, ”tuntematon mies”, ”tuntematon ulkomaalainen”, ”tuntematon vierailija”. Samalla kun koehenkilö kuvasi teoksen erästä päähenkilöä, niin hän viittasi tai tulkitsi päähenkilön funktiota ja roolia teoksen juonen kussakin vaiheessa. Karkean tason indeksoinnissa nämä aspektit saattavat jäädä huomioimatta, sillä henkilöön viitataan yleensä vain tämän yleis- tai erisnimellä. Edellisen esimerkin epiteetit ja samalla myös juonta kuvaavat aspektit jäisivät silloin pois, koska Maigret'hen viitattaisiin vain asiasanalla 'Maigret, komisario'.

Yhdistelmäkäsitteiden hallinta liittyy myös teoksen tematiikan kuvailuun. Sen esittäminen yksittäisinä sanoina on usein hyvin hankalaa - miltei mahdotonta. Teoksen kuvailu tiivistelmillä ja siten myös kokonaisilla lauseilla mahdollistaa tematiikan kuvailun. Koehenkilöiden laatimissa tiivistelmissä teoksen teema saattoi olla kiteytettynä yhdeksi lauseeksi. Joskus tematiikan kuvailu on kirjoitettuna tiivistelmän rivien väliin tai tuotu esille termivalinnoilla (vrt. edellä esitetty esimerkki 'luuseri'-termin käytöstä). Lisäksi koko tiivistelmä saattoi olla teoksen tematiikan kuvausta. Teeman kiteytys oli kuitenkin eräs olennaisimmista aspekteista tehdyissä tiivistelmissä.

Tematiikan kuvailun tehdyissä tiivistelmissä voi jakaa kahtia:

1. *Minälle (eli kuvailun tekijälle) tärkeiden teeman osa-alueiden kuvailu.*
2. *Teoksen tematiikan kuvailu yleisellä tasolla.*

Ensiksi mainitussa tavassa koehenkilön oman minän vaikutus esiin nostettuihin aspekteihin on merkittävä. Tähän liittyy usein myös tematiikan tulkinta koehenkilön oman elä-

mäntilanteen kannalta. Esimerkkinä⁷⁷ tästä voidaan esittää Kaurasen teoksen tiivistelmä, jossa kuvaaja peilaa teosta omaan nuoruuteensa:

Kirjastonhoitaja, nainen, 45 vuotta

Tämä kertoo 1960-1970-luvun nuoresta fiksesta naisesta joka elää omaa tutkivaa ja tarkkailevaa elämäänsä Helsingissä ja Yhdysvalloissa. Stadin slangi tuotti vähän lukuvaikeuksia, mutta siihen totuttua Kultasuu oli täynnä ”ahaa” elämyksiä ja muistoja opiskelua ajoilta, vaikkei oma elämä niin lennokasta ollutkaan. Hyvää huumoria ja näennäisestä moraalittomuudestaan huolimatta aika moraalinen teos.

Teoksen tematiikan kuvailu yleisellä tasolla pyrkii tulkitsemaan itse teosta eikä niinkään peilaamaan lukijan omaa minää teosta vasten (vrt. myöhempi alaluku 8.1.3., jossa käsitellään lukukokemusta tarkemmin). Esimerkkinä voidaan esittää Dostojevskin teoksen tiivistelmä, jossa koehenkilö esittää teoksen tematiikan vaikutusta edellistä esimerkkiä yleisemmällä tasolla, siis lukijalle yleensä.

Kirjastonhoitaja, nainen, 40 vuotta

Kirjoituksia kellarista kuva ihmisen yksinäisyyttä, eristäytyneisyyttä muista ihmisistä. Kirjassa päähenkilö on vahvasti vieraantunut muista ihmisistä ja yhteisöstä (esim. työyhteisö). Hänellä ei ole ystäviä, ei perhettä eikä rakastettua, joiden kanssa jakaa kokemukset, tunteet yms. Päähenkilö on välillä alemmuuden- ja välillä ylimielinen suhteissaan vanhoihin koulukavereihin sekä työkavereihin. Kirjasta välittyy myös voimakas ahdistuksen tunne päähenkilön keskittyessä miettimään vain omia tuntojaan ja tuntemuksiaan. Kirja herättää myös lukijassa ahdistavia tunteita: olenko liiaksi omaan napaani tuijottaja ja unohtanut muut ihmiset ja heidän tunteensa. Päähenkilö kokee, että muut ihmiset eivät ota hänen tunteitaan todesta; hän valitsee tietoisesti eristäytymisen yhteiskunnasta ja yksinäisyyden.

Yksityiskohtien tasolla yksittäisten teosten sisällöllisten elementtien kuvailut olivat hyvin epäyhtenäisiä. Yleensä niissä esiintyi muutama teoksen ydinasia, joka toistui usealla koehenkilöllä (tosin kullakin omilla sanoillaan), mutta muita kuin ydintematiikkaan kuuluvia samoja yksittäisiä elementtejä otti kuvailuissaan esille vain yhdestä kolmeen koehenkilöä. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu näyttäisikin toimivan Wittgensteinin (1981, 64-65) esittämän perheyhtäläisyyden mukaisesti. Teoksen sisällön temaattiset ydinalueet tai muuten tärkeät aspektit voidaan kuvailla useilla termeillä tai käsitteillä, jotka eivät vastaa toisiaan vaan jotka linkittyvät toisiinsa perheyhtäläisyyden avulla. Hyvä esimerkkinä tästä olivat Mustosen teoksesta tehdyt tiivistelmät. Niissä teoksen erästä keskeistä teemaa, pankkimaailmaa ja sen muutosta, kuvattiin 19 erilaisella pankkialkuisella sanalla tai sanaliitolla. Tämän lisäksi tiivistelmissä käytettiin muita pankkiin, työelämään ja sen muutoksiin liittyviä käsitteitä. Näyttäisikin siltä, etteivät kaunokirjallisen teoksen sisällölliset elementit, etenkin juonellisesti monipolvisissa teoksissa, palaudu selkeään ydinkäsitteeseen vaan pikemminkin temaattisiin ydinalueisiin tai -luokkiin, jotka kattavat laajan alan tiivistelmissä käytettyä termistöä.

⁷⁷Esimerkkeinä olevissa lyhennelmäkatkelmissa olevat alleviivaukset ovat kirjoittajan tekemiä.

Kussakin teoksessa oli ydintematiikkansa, joka oli samalla tiivistelmissä esiintullut keskeisin kuvailun kohde. Dostojevskilla se oli teoksen päähenkilön yksinäisyys/eristäytyneisyys; Kaurasella päähenkilön Kultasuun ja yleisemminkin naisen kasvuun ja kehittymiseen liittyvä tematiikka; Mustosella pankkimaaailma sekä yksinhuoltajanaisen arkinen elämä; Paasilinnalla päähenkilöt, jänis ja Vatanen sekä Simenonilla päähenkilö Maigret ja rikos.

Taulukossa 8.4. on esitetty kunkin teoksen kohdalta tiivistelmistä yksittäisiksi sanoiksi tai sanayhdelmiksi purettujen erilaisten sanojen/sanayhdelmien lukumäärä sekä niiden sanojen/sanayhdelmien suhteellinen lukumäärä, joita käytti kaksi tai useampi koehenkilö tekemissään tiivistelmissään. Samaksi sanaksi/sanayhdistelmäksi on laskettu vain kirjoitusasultaan samanlaiset sanat sekä sen monikkomuodot ja erilaiset taivutusmuodot.

Taulukko 8. 4. Tiivistelmissä käytettyjen erilaisten sanojen tai sanayhdelmien summat teoksittain kaikilla koehenkilöillä.

		Kuvaillut teokset:				
		Dosto- jevski	Kauranen	Mustonen	Paasilinna	Simenon
Kaikkien koehenkilöiden erilaisten sanojen/sanayhdelmien summa		213	208	253	291	278
Sellaisten sanojen tai sanayhdelmien osuus, joita käytti useampi kuin yksi koehenkilö		18,8 %	22,1 %	23,3 %	21,3 %	23,0 %

Kaiken kaikkiaan koehenkilöiden laatimat tiivistelmät olivat siis hyvin yksilöllisiä ja uniikkeja. Tämän voi huomata siitä, että niiden sanojen tai sanayhdelmien määrä, joita käytti kaksi tai useampi koehenkilö oli noin viidennes kaikista käytetyistä. Sellaisia sanoja tai sanayhdistelmiä, joita käytti vähintään kymmenen koehenkilöä oli hyvin vähän. Dostojevskin ja Kaurasen teoksen kuvailuissa tällaisia sanoja tai sanayhdelmiä ei ollut yhtään, Mustosen ja Paasilinnan teosten kuvailuissa neljä sekä Simenonin teoksen kuvailussa kaksi.

Teosten kuvailujen yhdenmukaisuus oli tiivistelmissä tässä tutkimuksessa suorassa suhteessa teosten viihteellisuuteen. Käytetyimmät sanat olivat kaikkien kolmen viihteellisen teoksen kohdalla päähenkilöihin liittyviä (Mustosella lapset, Paasilinnalla jänis ja Vatanen sekä Simenonilla Maigret). Jos sanoja tai sanayhdelmiä olisi yhdistetty, niiden samankaltaisuuden asteen mukaan, kuvailujen yhtenäisyys olisi ollut suurempi. Silloinkin viihteelliset teokset olisivat olleet yhdenmukaisempia niiden temaattisen selvyuden takia. (Mustosella pankkimaaailma ja yksinhuoltajuuden arki sekä Simenonilla murha ja siihen liittyvä käsitteistö.) Taulukosta 8.4. voi huomata lisäksi sen, että monipolviseen juoneen

perustuvista teoksista käytetään hieman enemmän erilaisia sanoja tai sanayhdelmiä kuin psykologisista, korkeakulttuurisista romaaneista, joita edustivat tutkimusaineistossa Dostojevskin ja Kaurasen teokset.

Koehenkilöt nostivat kuvailuissaan esille kustakin teoksesta sellaisia romaanin juonen ja tematiikan kannalta toisarvoisia asioita, jotka ovat kuitenkin paikallisesti merkittäviä. Hyvänä esimerkkinä tästä on Paasilinnan romaani, jossa seikkailtiin halki Suomen. Kuhmossa, Mikkelissä ja Rovaniemellä koehenkilöt ottivat esille kuhunkin paikkakuntaan liittyneet sattumukset romaanissa:

Asiakas, nainen, 30 vuotta

... Mikkelissä hän saa virallisen luvan pitää jänistä elättinään. ...

Kirjastovirkailija, nainen, 41 vuotta

... Hän häpäisee esim. Kuhmossa vainajan. ...

Tämä kuvaa yleisemmälläkin tasolla merkityksen muodostumista kaunokirjallisen teoksen vastaanotossa. Olennaisia ovat teoksessa kullekin lukijalle ne asiat, jotka puhuttelevat häntä, eivätkä vain ne asiat, joita teoksesta yleensä pidetään tärkeinä. Kaunokirjallisen teoksen reseptiossa lukija lukeekin teoksia aina oman kulttuurisen odotushorisontin läpi, ja tällöin omaan henkilöhistoriaan liittyvä paikallisuus on yksi merkittävistä teoksen tulkintaan vaikuttavista tekijöistä.

8.1.2. Teoksen rakenteen kuvaus tiivistelmissä

Teoksen rakenne on yksi olennaisista elementeistä teoksen merkityksen muodostumisessa (ks. luku 4.3.2.). Tiivistelmien analyysissä teoksen rakenteen kuvailuun sijoitettiin tiivistelmissä olleet suorat viittaukset romaanien kerronnalliseen rakenteeseen. Myös juonitiivistelmä-tyyppiset tiivistelmät voitaisiin tulkita teoksen rakenteen kuvailuksi, koska ne kuvaavat yleensä samalla myös teoksen kronologisen juonen etenemistä. Näitä ei kuitenkaan otettu mukaan tekstianalyysissä rakenteen kuvailuksiksi, jollei niissä ollut suoria viittauksia teoksen rakenteeseen. Rakenteen kuvailu oli toiseksi käytetyin elementti tehdyissä tiivistelmissä. Lukumääräisesti kuitenkin selvästi pienempi kuin sisällöllisten elementtien kuvailu, mutta kaikki vastaajat käyttivät teoksen rakennetta kuvailevia elementtejä ainakin jossakin tekemässään tiivistelmässä.

Teoksen rakenteen kuvaus olikin tehdyissä tiivistelmissä pitkälti upotettuna. Se rakenteellisesti teoksen sisällöllisten elementtien kuvailun antamalla niille kerronnallisen muodon. Rakenteellisuus näkyi lyhennelmissä ensinnäkin siten, että niissä käytettiin teoksen omaa kronologista rakennetta luettelemalla tapahtuma-ajan mukaisesti teoksen juonen sisällöllisiä komponentteja ja toiseksi siten, että lyhennelmissä viitattiin suoraan teoksen rakenteeseen. Teoksen rakenteen analysointia sen itsensä vuoksi tekivät vain muutamat koehenkilöt. Heitä olivat sellaiset, joiden saattoi päätellä heidän vastauksistaan ja taustatiedoistaan harrastavan analytyttistä lukemista.

Hyvä esimerkki teoksen rakenteen toimimisesta raamina teoksen sisällöllisten elementtien kuvailulle on Dostojevskin teoksen kuvailu. Dostojevskin teos jakautuu selvästi kahteen osaan. Molemmilla osilla on oma ominaislaatunsa ja funktionsa teoksen kokonaismerkityksessä. Lähes puolet koehenkilöistä (13) mainitsi tämän rakenteellisen jaon.

Lyhennelmissä se antoi kehikon referoida teoksen sisältöä mm. seuraavan esimerkin osoittamalla tavalla:

Kirjastonhoitaja, nainen, 56

Kirja kertoo 1840-luvun venäläisestä pikkuvirkamiehestä, jonka ylpeyttä on loukattu ja joka sen vuoksi on vetäytynyt elämään kellariloukossa ja kehittelee siellä ajatuksiaan. Teoksen alkupuolella päähenkilö esittelee omaa ideologiaansa, jonka taustalla on hänen loukattu turhamaisuutensa, ilkeytensä ja itsekkyytensä. Teoksen loppuosassa kerrotaan tapaukset, jotka ovat aiheuttaneet päähenkilön vetäytymisen kellariloukkoon sekä hänen yrityksensä pelastaa nuori tyttö häntä odottavasta prostituoidun kohtalosta.

Yhdellä koehenkilöllä tiivistelmät olivat hyvin analyttisiä, lähes ammattimaisen kriittinomaisia teoksen rakenteen analyysijä. Tätä selittää hänen taustansa: hän on harrastanut pitkään kirjoittamista ja tekstien tulkintaa. Teoksen rakenteellisten ja tyyllisten keinojen osuus saattaa muodostua jopa sisällöllisiä elementtejä tärkeämmäksi paljon lukemista ja kirjallisuutta harrastaville henkilöille (vrt. Nielsen 1997). Tällöin kaunokirjallisuutta ei lueta niinkään sen sisällöllisten elementtien, kuten teeman ja aiheen, vuoksi vaan pikemmin kaunokirjallisuutena sen itsensä vuoksi. Arvoksi muodostuvat tällöin teoksen kantamat esteettiset arvot ja se, kuinka hyvin teos pystyy täyttämään lukijan odotukset hyvästä kaunokirjallisesta teoksesta. Tätä kuvaa hyvin seuraava esimerkki:

Asiakas, nainen, 53 vuotta

Selkeä, tiivis romaani, dekkari, jossa niukasti kuvaillaan henkilöiden ulkoista olemusta. Sensijaan psykologinen jännite heijastuu ja saa lukijan pysymään mukana kirjan juonessa. Loppu yllättää joka tapauksessa, vaikka kirjan nimi enteileekin Maigretin osuudesta jutussa. Replikointi elävää, aivan äänenpainot voi kuulla korvissaan. Taattua jännityskirjallisuutta, elävän sykähtelevää, jonka juonen kulku on yllätyksiä täynnä.

Teoksen rakenteellisista aspekteista koehenkilöllä käytetyin oli päähenkilö ja hänen nimeämisenä. Toinen useasti mainittu rakenteellinen tekijä oli teoksen lajityyppi ja teoksessa käytettyjen lajityypin mukaisten kerrontateknisten keinojen luetteleminen. Kaurasen teoksen kuvailuissa näitä kerrontateknisiä keinoja, joihin koehenkilöt viittasivat olivat mm. minäkertojan käyttö sekä teoksessa käytetty kieli. Kaurasen teoksen tiivistelmissä viitattiinkin usein teoksessa käytettyihin rakenteellisiin tyylikeinoihin, slangiin ja monimutkaisiin lause- ja kappalerakenteisiin:

Kirjastovirkailija, nainen, 59 vuotta

Kirja läpikäy ”4 siskokullan” nuoruuden kohelluksia ja muisteloita elämän eri vaiheista. Erityisesti minäkertojan eli Kultasuun suhdetta äitiinsä ja sisariin käsitellään kirjassa perusteellisesti. Kirjassa käytetty runsaasti slangisanastoa jota ei kaikistellen ymmärrä. Kappalejako ei ole nimeksikään ja lauseet ovat jopa sivun pituisia. Kieli on kuitenkin rikasta ja kirjan lukee alkuun päästyään mielenkiinnolla.

Viihteellisten teosten rakenteen kuvailussa tärkeimpänä elementtinä oli teoksen lajityypin määrittely sekä viihteellisten kerrontateknisten keinojen määrittely. Etenkin juonirakenteen osuuden korostaminen sekä kielen helppous ja luettavuus mainittiin usein. Seuraavassa esitetään esimerkkeinä Paasilinnan ja Simenonin teoksista laaditut tiivistelmät, joissa genre ja sen hyödyntämät tyylikeinot määritellään:

Kirjastonhoitaja, mies, 58

Suomalaisen huumorin klassikko - Jarvan elokuvanakin tunnettu ja vihreää liikettä ennakoiva kuvaus keskivertokaupunkilaisen miehen yllättävästä ja arkikuviosta täysin poikkeavasta irtiotosta totunnaisista ympyröistään - työstään, ammatistaan, vaimostaan. Nykyaikaista kulkuriromantiikkaa, maaseudun ihannointia, kehyskertomus laadittu seikkailun muotoon, tarkoituksena kyseenalaistaa teollistunut kaupunkilaisyhteisö ja kapitalisoitunut maailma pehmeän huumorin keinoin. Tyyliekinona realismin ja fantasian sekoittaminen, punaisena lankana suomalaisen luonnonrakkauden ja kaupunkilaisvihamielisyyden täyttämä populismi. Kyllä kansa tietää!

Asiakas, mies, 19 vuotta

Tyypillinen salapoliisiromaani. Tulee mieleen Hercule Poirot'n ja Neiti Marplen 'seikkailut'. Lukijalle pohjustetaan vain pikku palasia, jotka täytyy koota yhteen. Maigret saapuu hyvin yllättäen, aika koomisesti , ja ottaa heti kaikki langat käsiinsä. Pikku hiljaa alkavat henkilöiden väliset suhteet selvetä, ja syyllinen paljastua. En olisi heti arvannut syylliseksi Delfossea. Ja teon motiivikin oli yllättävä. Taitavasti koottu juoni, täytyy myöntää, vaikka en yleensä koskekaan ko. kirjallisuuden edustajiin.

Viihteellisessä genrekirjallisuudessa tyypillisuus onkin eräs teoksen arvon mitta. Tällöin se, kuinka hyvin teos pystyy täyttämään lukijan genrenmukaiset odotukset ja samalla yllättämään häntä näissä määritellyissä rajoissa muodostuu erääksi tärkeimmistä hyvän teoksen kriteereistä. Tämä tulee erityisen hyvin esille edellä olevasta Simenonin kirjan tiivistelmästä, jossa teoksen sisältö on lukijalle toisarvoinen asia. Sen sijaan se, kuinka hyvin teos toimii salapoliisiromaanina, on lukijalle mielihyvää tuottava elementti.

Teoksen rakenteen kuvaus oli tiivistelmissä toissijainen elementti sikäli, että hyvin harva koehenkilö teki sitä tietoisesti tai viittasi suoraan tiivistelmänsä tekstissä rakenteellisiin elementteihin. Sen sijaan tiivistelmien rakenteelle se oli merkittävä elementti, koska teoksen rakenne - juoni tai kronologia - antoi koehenkilöille rungon referoida teoksen sisältö. Genre, joka tässä tutkimuksessa otettiin mukaan rakenteen kuvailun elementiksi, oli tärkeä elementti määriteltessä etenkin viihteellisten teosten lajityyppiä ja samalla niiden arvoa genrekirjallisuutena.

8.1.3. Lukukokemus tiivistelmissä

Lukukokemus on, kuten luvussa 4. huomattiin, eräs tärkeimmistä fiktiivisen teoksen viestintään ja teosten tulkintaan vaikuttavia tekijöitä. Lukukokemus-kategoriaan sijoitetaan ne huomautukset, joissa koehenkilö nimenomaan korosti omaa lukukokemustaan ja tulkintaansa teoksesta. Analyysikategorioista lukukokemus ja teoksen arvottaminen olivatkin hankalimmin toisistaan erotettavissa, koska subjekti eli tässä tapauksessa lukija tekee myös arvottamisen ja yleensä lukukokemus on teoksen arvon määrittelyä lukijalle (ks. luku 4.3.3., jossa keskustellaan lukijan osuudesta kaunokirjallisessa viestinnässä). Selvänä erona, jota tässäkin analyysissä siis käytettiin, oli teoksen arvon määrittely lukijalle eli subjektille itselleen ja teoksen arvon määrittely esteettisenä objektina lukijoille eli

sen arvottaminen yleistä kaunokirjallista odotushorisonttia vasten. Molemmat otetaan esille vielä myös luvussa 8.1.6. jossa analysoidaan tarkemmin teoksen arvottamista tehdyissä tiivistelmissä.

Esimerkkinä lukukokemusta kuvaavista tiivistelmistä seuraavat Kaurasen teoksen tiivistelmät:

Asiakas, nainen, 57 vuotta

Kirjailijan käyttämä kieli irrallisina sanoina vaikeasti ymmärrettävää, kokonaisuutena kylläkin. Herkullisia sanontoja. Mietin, kenelleköhän tämä on kirjoitettu vai liekö omaelämäkerrallinen. Ellen olisi luvannut lukea tätä kirjaa, en ehkä olisi lukenut sitä loppuun. Kirja saattaa olla kuvaus rohkean ja lahjakkaan tytön erikoisista valinnoista tai yliampuva fiktio. En kuitenkaan tiedä miksi ja keille se on kirjoitettu. En edes tiedä, mitä siitä jäi mieleen, jos mitään.

Asiakas, mies, 16 vuotta

Tähän kirjaan pätee aika sama kuin ”Kellariinkin”. Siinä ei ole juonta eikä se ole kuvaustyyppinen. Tekstiä oli kamalan vaikea lukea, tai ainakin minun on helpompi lukea kirjakieltä kuin puhekieltä. ”Kultasuu” oli kokonaan yhden ihmisen höpötystä menneisyydestään. En pitänyt tästäkään kirjasta. Plussana oli rikas kieli ja ilmaiset.

Kuten edellä olevista tiivistelmistä huomaa, lukukokemukseen painottuvat tiivistelmät johtuivat osin myös koeasetelmasta. Koehenkilöt joutuivat lukemaan sen tyyppisiä teoksia, joita he eivät olleet aiemmin lukeneet. Tästä oli seurauksena joissakin tapauksissa se, että osalla lukijoista ei ollut välineitä tarttua teoksen sisältöön, vaan se jäi lajityypin käyttämien kerronnallisten välineiden, kuten esimerkiksi Kaurasen tapauksessa slangin, taakse.

Vähäisimmillään lukijan oma kokemus tuli esille silloin kun koehenkilö korosti yhdellä sanalla tekemäänsä tulkintaa ja näin ollen tavallaan pehmensi sisällönkuvailun laatua kertomalla tiivistelmän lukijalle tämän kohdan olevan hänen oma tulkintansa.

Kirjastovirkailija, nainen, 59

Teos kuvaa 1800 luvun loppupuolta. Hyvä ajankuvaus venäläisestä ”yläluokan” elämästä josta tämä päähenkilö on tipahtanut pois tai hänet on sysätty syrjään. Hän on lapsuudesta saakka ollut syrjässä omissa yksinäisyydessään Hän pitää kuitenkin itseään jollain tapaa parempana tai fiksumpana, mutta haluaisi kyllä huomiota osakseen. Hänen ylitseen kävellään ja se on raivostuttavaa. Prostituoidun seurassa päähenkilö jotenkin tuntee olevansa yläpuolella tyttöä. Hänen saarnansa tytölle on kirjan huippu mielestäni ja myös kun tyttö tulee hänen kotiinsa, miten alentavasti hän kohtelee tyttöä. Päähenkilö oli masentava ja mielestäni jotenkin luonnevikaanainen.

Lisäämällä huomautuksen omasta tulkinnastaan kaksi kirjastoammattilaista toi muuten teoksen sisältöä kuvaaviin tiivistelmiinsä oman mielipiteensä yksittäisenä lukijana. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa tämä on olennainen kuvailuun vaikuttava elementti. Siten voidaan kertoa kuvailun lukijalle, että jotkut asiat teoksessa ovat tulkinnanvaraisia ja eri tavoin käsitettävissä kulloisestakin lukijasta riippuen. Lisäksi tällä tavoin korostetaan sitä, että kyseinen tulkinta on kuvailijan tekemä.

Lukukokemuksen ja yksittäisen lukijan oman tulkinnan esittämisessä voi erottaa tehdyissä tiivistelmissä myös laadullisesti erilaisia lähestymistapoja. Eräs niistä on teoksen

sisällön tulkinta omaa elämäänsä vasten. Tämä ei ole varsinaista teoksen sisällön kuvausta vaan tuon sisällön peilaamista lukijan omaa elämänhistoriaa vasten. Tällöin lukija ottaa teoksesta esille vain ne elementit, jotka ovat hänelle tärkeitä. Esimerkki on Kaurasen teoksen tiivistelmästä, jossa lukija löytää teoksesta itsensä, vaikkakin toisesta ympäristöstä ja ajanjaksosta, kuin missä hän itse on elänyt:

Asiakas, nainen, 65 vuotta

Kirja yllätti ensinnäkin siksi kun ensin luulin etten ymmärrä tätä slangia ollenkaan, mutta kun kirjan kulkurileidi kuvasi, kertoi niistä ihmisistä jotka siellä N.Y:ssä asuivat ja elivät karneissakin olosuhteissa ja jaksoivat silti pohtia elämän filosofisiakin puolia ym. Ne kulkuri-leidin 'etiäispäätteet' eli mielikuvituksen tuottamat mietteet, olivat upeita. Sitten löytyi itselleni yhtäläisyyksiä työläiskortteleista ja köyhästä henkisestä elämästä jotka oli tosi satuttavasti kirjoitettu.

Toinen, mutta laadullisesti erilainen tapa tuoda esille oma lukukokemuksensa oli oman lukukokemuksen kommentointi ja siihen usein liittyvä teoksen arvottaminen, mistä esimerkkeinä käyvät tämän alaluvun alussa esitetyt ensimmäiset tiivistelmät. Tämä tapa tuli esille etenkin silloin, kun teos oli lukijan mielikirjallisuutta tai kirjallisuutta, jota hän ei arvostanut tai ollut luenut aiemmin. Lukukokemuksen kuvailussa tuli esille myös teoksen moraalisen sisällön pohdintaa. Siinä lukija pohti teoksen moraalisia ongelmia ja teki niistä omia tulkintojaan omaa elämäntilannettaan vasten. Esimerkkinä voidaan esittää Paasilinnan teoksesta laadittu tiivistelmä:

Asiakas, nainen, 38 vuotta

Kertomus toimittaja Vatasen keski-ään kriisistä. Tilanteesta, joka lähtee miehen alitajuisesta, vaistomaisesta tarpeesta muutokseen arjen kestävämmien rutiinien ja onnetoman avioliiton puristuksessa. Jänis tulee kuin tilauksesta, sattuman kauppaa miehen eteen ja antaa hänelle mahdollisuuden paeta sietämätöntä ja lähestyä sitä mitä on jo kauan kaivannut. Luontoa, maaseutua josta on kotoisin, taitoja joita ei ole saanut käyttää. Omia tunteita, hoivaamisen tarvetta. Aika osuva, hyvä ajankuvaus joka toimii hyvin tämänkin päivän oravanpyörän ja siitä pois hyppäämisen kuvauksena. Yllättävän filosofinen, lakonisia lyhyitä lauseita. Kertomus elämän virtaan hyppäämisestä. Aikuisten satu jonka toivoisin olevan totta.

Lukukokemuksen esille tuominen oli jonkin verran tyyppisempää asiakkaille kuin kirjastoammattilaisille. Kaunokirjallisuuden reseption kannalta tämä voidaan tulkita siten, että teos muodostuu kaunokirjalliseksi - esteettiseksi - kokemukseksi vasta kun se puhuttelee lukijaansa eli silloin kun se koetaan kaunokirjallisuutena. Tässä näkyy myös koehenkilöryhmien välinen rooliero. Kirjastoammattilainen kuvailee teosta ammattiroolissaan potentiaaliselle lukijalle ja lukija (asiakas) puolestaan todellisena lukijana itse lukemaansa teosta. Sisällönkuvailullisesti kyse on puolestaan siirtymästä teoksen sisällönkuvailusta teoksen sisällön lukijassa aiheuttamaan kokemukseen. Edellinen on yksiselitteisempi ja perustuu teoksen sisällöllisiin elementteihin, jälkimmäinen taas riippuu paljolti aina kulloisestakin lukijasta ja hänen subjektiivisista kokemuksistaan.

8.1.4. Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon tiivistelmissä

Kuten luvussa 4.3.1. esitettiin, on teoksen oikea sijoittaminen sen historialliseen jatkumoon tärkeää teoksen perustellun tulkinnan kannalta. Viittaukset teoksen historialliseen jatkumoon olivat tiivistelmissä helposti erotettavissa. Tämä sen vuoksi, että teksteissä nämä huomautukset tehtiin aina nimeämällä se koulukunta, historiallinen jatkumo tai ne muiden kirjailijoiden teokset, joihin käsillä ollut teos haluttiin liittää. Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon oli vähiten käytetty tutkimuksen analyysikategorioista. Tähän kategoriaan sijoittuvia mainintoja oli koehenkilöiden tekemissä tiivistelmissä vain 32 kappaletta, kun toisten suuruusluokka oli useita kymmeniä tai satoja analyysiyksiköitä (ks. taulukko 8.2.). Asiakkaat tekivät näitä huomautuksia 16 ja kirjastoammattilaiset 15 kappaletta.

Teoksen sijoittaminen sen historialliseen jatkumoon osoittaa lukijan kykyä tulkita kaunokirjallisuutta ja siinä ilmeneviä suhteita. Niinpä tämän aspektin hallitseminen vaatii lukijalta kaunokirjallista kompetenssia, kuten luvussa 4.3.3. on esitetty. Näyttäisi myös siltä, että kirjastoammattilaiset pyrkivät tässäkin roolinmukaiseen käyttäytymiseen eli kuvaamaan enemmän itse teosta kuin sen suhdetta muihin teoksiin.

Teoksen sijoittamiset kulttuurihistorialliseen kontekstiin voidaan jakaa tässä aineistossa kolmeen eri tyyppiseen ilmentymään, jotka ovat seuraavat:

1. *Teoksen vertaaminen muihin tässä tutkimuksessa luettuihin teoksiin.*
2. *Viittaaminen teoksen ei-kirjallisiin versioihin.*
3. *Teoksen vertaaminen muihin samantyyppisiin teoksiin tai/ja teoksen sijoittaminen sen kulttuurihistorialliseen syntykontekstiin.*

Ensiksi mainittu teoksen historiallisen jatkumon ilmentymäjoukko kuvaa hyvin kaunokirjallisuuden lukuprosessia (ks. tarkemmin luku 4.3.3.). Teos suhteutetaan aina muuhun luettuun kaunokirjalliseen aineistoon ja tässä tapauksessa korostetusti niihin muihin teoksiin, jotka olivat koehenkilöillä luettavana. Tämä antaa lukijalle mahdollisuuden vertailla lukemiaan teoksia ja niiden sisältöä sekä samalla arvottaa ja suhteuttaa niitä toisiinsa. Esimerkkinä tästä ovat seuraavat otteet tiivistelmistä:

Kirjastonhoitaja, nainen, 58 vuotta

... Tämä päähenkilö, Kultasuu, on tavallaan, mutta kuitenkin päinvastaisella yhtiä eristäytynyt "normaali" yhteiskunnasta kuin Dostojevskin kellarikirjoittaja.

Asiakas, nainen, 46 vuotta

Kirja on tyypillinen 80-luvun Anja Kauraselle. Siihen aikaan se hätkähdytti, mutta oli myös Sonja O:n tapainen, jopa sitä toistava. Kirjassa naiset tekevät sitä mitä miehet ovat tehneet läpi elokuvan ja kirjallisuuden historian; ryyppäävät ja räl-läävät. Kirjan aihepiiri on todellakin juuri siihen aikaan sidottu, eikä varmaan-kaan kiinnosta ketään 150 vuoden kuluttua, kuten esim. Dostojevski. Kaurasen kieli on läikädyttävää, mutta sujuvaa ja ilmeikästä. Sopii kirjaan, jossa naiset seikkailevat kuten cowboyt läänkkäreissä.

Toinen teoksen historiallisen jatkumon ilmentymäjoukko olivat viittaukset kaunokirjallisuuden käyttöön kirjallisuuden ulkopuolella. Tällä tarkoitettiin teoksen julkaisemista tai käyttöä erityyppisissä formaateissa, kuten seuraavassa esimerkissä mainitussa elokuvateollisuudessa:

Asiakas, nainen, 57 vuotta

Kuvaus vapaudenkaipuusta ja sen osittaisesta toteuttamisesta. Koskettava juuri siksi, että siinä varmaan löysi omiakin tunteitaan ja haaveitaan. Mielessä sekottuu kirja ja elokuva ja ehkä muut Paasilinnan kirjat. Kai ihmisellä on joku perustarve päästä lähemmäksi luontoa ja kapinoida olevaa byrokratiaa vastaan. Yksin tai jäniksen kanssa ei elämä ehkä kuitenkaan olisi pelkkää onnea, paitsi hetkellisesti.

Nämä kaksi ensiksi mainittua tapaa viitata kirjallisuuden kulttuurihistorialliseen jatkumoon ovat varsin mekaanisia, mutta kuvaavat hyvin kirjallisuuden lukemisprosessia. Lukuprosessi on aina teoksen suhteuttamista toisiin teoksiin ja siinä oleviin intertekstuaalisiin viitteisiin sekä teoksen omaan julkaisuhistoriaan (ks. luku 4.3.3.). Teosta ei lueta koskaan ilman suhdetta muihin teoksiin.

Sen sijaan kolmas tapa, eli viittaaminen teoksen kulttuurihistorialliseen syntykontekstiin tai samankaltaisiin muiden kirjailijojen teoksiin, osoittaa kaunokirjallista kompetenssia. Näitä huomioita esiintyykin vähiten, kaiken kaikkiaan vain yhdeksän kappaletta. Suurin osa niistä oli lisäksi kahden koehenkilön tekemissä tiivistelmissä. Esimerkkinä teoksen vertaamisesta muihin samankaltaisiin teoksiin ovat sekä Dostojevskin teoksen suhteuttaminen sivullisuuden perinteeseen kaunokirjallisuudessa, että Dostojevskin teoksen suhteuttaminen aatehistoriallisiin virtauksiin:

Asiakas, nainen, 65 vuotta

Ensimmäisenä tuli mieleen A. Camusin Sivullinen ja Süskindin: Kyyhkynen. Luultavasti tai ilman muuta eristäytyneisyyden takia. ...

Kirjastonhoitaja, nainen, 43 vuotta

... Venäjän kirjallisuuden tyyppi toisaalta (1800-l:n oblomilaiset⁷⁸), toisaalta puhdas länsimaalainen rationalisti. ...

Edellä olevista esimerkeistä voi huomata, että vertaaminen muihin samankaltaisiin teoksiin on ominaisempaa korkeakulttuuriselle kuin viihdekirjallisuudelle. Korkeakulttuurisessa kirjallisuudessa pitkäaikaiset koulukunnat ja aatehistorian vaikutus teoksiin ovat selvästi havaittavissa. Tosin myös populaarikirjallisuuden puolella perinteet vaikuttavat tulkintaan. Simenonin teos sidottiin yhdessä tiivistelmässä lajityypin historiaan seuraavalla kommentilla:

Asiakas, mies, 19 vuotta

Tyypillinen salapoliisiromaani. Tulee mieleen Hercule Poirot'n ja Neiti Marplen 'seikkailut'. ...

Mustosen teos puolestaan liitettiin kotimaiseen viihdekirjallisuuden perinteeseen seuraavasti:

Asiakas, mies, 65 vuotta

Kevyt Nyyrikkimäinen kertomus.

Teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon oli vähän käytetty elementti tehdyissä tiivistelmissä. Tämä voi johtua toisaalta siitä, että se vaatii lukijalta kompetenssia ja toisaalta siitä, että lukijat keskittyivät koetilanteessa lukemiensa teosten sisällönkuvailuun. Toisaalta aineisto toi hyvin esille sen, että kaunokirjallisuuden - kuten tietysti muunkin kirjallisuuden - lukeminen on aina tekstien suhteuttamista toisiin teksteihin. Tämä mah-

⁷⁸Viittaa oblomovilaisuuteen.

dollistaa tietysti myös tekstien arvottamisen. Tässä aineistossa suhteuttaminen toisiin teksteihin oli myös kuvaillun teoksen suhteuttamista kokeilua varten luettuihin muihin teoksiin. Tekstit alkoivat tässäkin siis keskustella toistensa kanssa lukijoiden mielissä.

8.1.5. Viittaukset tekijään tiivistelmissä

Tekijä ja hänen nimeämisenä ovat eräs tärkeistä elementeistä kaunokirjallisessa viestinnässä (vrt. luku 4.3.1.). Tekijää käytetään hyväksi mm. identifioimaan teosta ja sen laji-tyyppiä. Kuitenkin tämän tutkimuksen tiivistelmissä viittaukset tekijään olivat toiseksi vähiten käytetty kategoria. Lyhennelmissä niitä esitettiin kaikenkaikkiaan 46 kappaletta. Näitä huomautuksia oli lähes yhtä paljon kuin edellä käsiteltyyn kategoriaan 'historiallinen jatkumo' –kuuluneita eli nämä olivat kaksi vähiten käytettyä kategoriaa.

Tekijäviittauksista yksinkertaisin ja samalla käytetyin tapa oli tekijän nimeäminen tiivistelmän tekstissä. Kirjailijan nimeä käytettiin tuolloin yleensä retorisenä keinona: sillä aloitettiin tiivistelmä ja samalla määriteltiin tiivistelmän kohde. Toinen, edellistä kehittyneempi tapa viitata tekijään oli tekijän nimen käyttäminen teosten laadun määrittämisessä. Tällöin teos luokiteltiin kirjailijan ominaislaadun mukaan jonkintyyppiseksi. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat seuraavat kuvailut:

Asiakas, mies, 65 vuotta

Paasilinnamaista mielikuvituksen lentoa. ...

Kirjastonhoitaja, nainen, 44 vuotta

Jäniksen vuosi edustaa ilmeisesti aika hyvin Paasilinnan kirjoitus- ja tarinankerontatyyliä. ...

Asiakas, nainen, 46 vuotta

Kirja on tyyppillinen 80-luvun Anja Kauraselle. Siihen aikaan se hätkähdytti, mutta oli myös Sonja O:n tapainen, jopa sitä toistava. ...

Edellisissä esimerkeissä tiivistelmän tekijä määrittelee teoksen kirjailijan tyyppillisenä tuotteena. Varsinkin Paasilinnan kohdalla tämä on jopa indeksoimisen tai luokittelamisen kaltaista määrittelyä. Eli kirjailijan nimi on muodostunut tällöin tietyyntyyppisen kirjallisuuden symboliksi kuten jo Burgess (1936, 179) esitti. Tällöin ei kirjailijan nimellä viitata itse asiassa teoksen tekijään vaan tietyyntyyppiseen kirjallisuuteen. Tätä tyyppittelyä voidaan käyttää hyväksi myös haettaessa lukemista (vrt. ”Haluaisin lukea paasilinnamaisia teoksia”). Kompetentille lukijalle teoksen tyyppittelemisen tekijänimellä tai, edellisessä luvussa esitettyllä samankaltaisten teosten tekijöillä, kertoo teoksen kaunokirjallisesta ominaislaadusta, eikä niinkään fyysis-biologisesta tekijästä.

Sama ero tulee esille myös tutkimuksen aineistosta löydetystä kolmannesta tavasta viitata tekijään. Näissä viittauksissa teosta tulkitaan kirjailijan oman elämän kautta. Tällöin teokseen ja sen tekijään viitataan sen fyysis-biologisella tekijällä, joka on joskus elänyt henkilö. Esimerkkinä tästä ovat seuraavat Dostojevskin ja Kaurasen teoksen tiivistelmät:

Kirjastovirkailija, nainen, 59 vuotta

Kirjailijan omakohtaisia kokemuksia Siperian vietettyjen pakkotyövuosien jälkeen. Sairasti epilepsiaa jonka seurauksena kohtausten yhteydessä korostetusti toi esille erilaisia sieluntiloja. Toimi aluksi upseerina mutta tuomittiin vallankumoustaiste-lijana josta lievennetyinä seurasi pakkotyövuodet. Suhtautuminen kanssaihmiisiin muuttui. Ilkeämielisyyys, pilkkaaminen ”Hyvä herrasväki” parempiosaisia koh- taan, samoin koston ja kivun uhkailu tulee tekstissä varsinkin toisessa osassa. Kuolemalla pelotteleminen nuorta naisystävänsä hätkähdyttää. Vaikealukuinen kirja. Teksti on rikasta. Sisältö on sekavaa.

Asiakas, nainen, 57 vuotta

... Mietin, kenelleköhän tämä on kirjoitettu vai liekö omaelämäkerrallinen. ...

Sisällönkuvailun kannalta on olennaista, että nämä kaksi tapaa erotellaan toisistaan. Viittaaminen tekijännimeen tyyppinä tarkoittaa viittaamista tietyyttyppisten teosten luok- kaan. Viittaaminen teoksen biologiseen tekijään puolestaan tarkoittaa viittaamista kirjai- lijän henkilöhistoriaan ja sen mahdolliseen vaikutukseen teoksen sisältöön. Viittausten funktio on tällöin erilainen ja tietokannassa liitettyä esimerkiksi pelkkään tekijännimeen saattaa aiheuttaa sekaannusta⁷⁹.

8.1.6. Teoksen arvottaminen tiivistelmissä

Teoksen arvottaminen on ollut ongelmallinen aspekti kaunokirjallisuuden sisällönkuvai- lussa sen subjektiivisen luonteen vuoksi (vrt. luku 5.2.). Samaten arvottamisen erottami- nen tekstistä ja sen tulkinta oli usein vaikeaa, arvottamistahan saattoi olla esimerkiksi ironinen asenne tekstissä (vrt. lukukokemus luku 8.1.3.). Teoksen arvottaminen näkyikin tiivistelmissä usein myös tyylillisinä seikkoina, joita ei kaikkia otettu mukaan niiden risti- riitaisen tulkintamahdollisuuden vuoksi. Hyvänä esimerkkinä jo aikaisemmin esitetty ’luuseri’-termin ironinen käyttö. Tätä ”rivien välistä luettavaa” arvoista ei otettu tiivis- telmien tulkinnassa huomioon niiden analyysivaiheessa. Tämä on kuitenkin olennainen aspekti, sillä aivan kuten teoksen rakenne tulee kuvattua juonitiivistelmän kronologiassa, niin myös teoksen arvottaminen näkyy aina tiivistelmien tekstissä metalingvistisinä ele- mentteinä. Analyysissä kuitenkin otettiin huomioon vain selvät esiintymät, joissa käytet- tiin arvottavaa termistöä.

Tiivistelmissä voidaan arvottaminen jakaa kolmeen erityyppiseen ilmentymään, jotka ovat:

1. *Teoksen arvottaminen sen omien kirjallisten ansioiden avulla.*
2. *Teoksen arvottaminen lukijan omaan henkilökohtaiseen lukuhistoriaan ja mieltymyksiin nähden.*
3. *Teoksen arvottaminen klassikkouteen ja kirjalliseen arvoon suhteutettuna.*

⁷⁹Vrt. Kafkan tekemä teos, kafkamainen teos, teos Kafkasta, romaani Kafkan elämästä, Kafkan elämän vaikutus hänen teoksiinsa - näiden erottelemine sisällönkuvailussa ja haussa.

Ensimmäinen arvottamisen tapa oli tiivistelmissä yleisin. Siinä arvottamista ei perusteltu minkään teoksen ulkopuolisen seikan avulla, vaan teosta itseään arvoitettiin lähinnä sen tyyllisten ja kirjallisten keinojen käytön mukaan. Toinen arvottamistapa on puolestaan subjektiivinen, eikä sitä teksteissä perusteltu muilla kuin omilla mieltymyksillä (ks. tästä myös luku 8.1.3). Kolmannessa arvottamistavassa pyritään objektiivisempaan arvottamiseen eli teoksen arvottamiseen kirjallista kaanonin vasten.

Esimerkkeinä teoksen arvottamisesta sen kirjallisten ansioiden mukaan ovat seuraavat: Mustosen teoksen tiivistelmä ja ote Kaurasen teoksen tiivistelmästä:

Asiakas, nainen, 38 vuotta

Viihdekirja. Alusta loppuun laskelmoiden kirjoitettu tarina ”tavallisesta”, ”hyvästä” naisesta, jonka urheus ja uljaus saa palkkansa, kun hän löytää prinssin ja samalla myös työpaikan koettuaan ammatillisia kolhuja pankin fuusioitumisen myötä. Juonenkäänneet voi etukäteen arvata ja nainen on oikeassa aina, muut väärässä. Naisen persoonallisuus jää kirjan loputtuakin arvoitukseksi, samoin entinen aviomies epäuskottavaksi. Kiireellä kirjoitettu, täynnä kielikuvia ja tyyllirikoja, jotka huvittavat ja ärsyttävät. Maailmankuva ja ratkaisumallit uskottomia. Aivan kuin tilin saldo pelastaisi loppuelämän. Ja he elivät onnellisina elämänsä loppuun asti. Aikuisten satu, joka ei onneksi voisi olla totta.

Asiakas, mies, 16 vuotta

...En pitänyt tästäkään kirjasta. Plussana oli rikas kieli ja ilmaisut.

Ensimmäinen tiivistelmä on hyvä esimerkki koko tiivistelmästä teoksen arvosteluna. Siinä teoksen arvoa peilataan sen viihdekirjanomaisuuteen⁸⁰. Jälkimmäinen lainaus on puolestaan hyvä esimerkki siitä, kuinka erityyppistä arvottamista esiintyy samassa tiivistelmässä. Henkilökohtaisesti vastaaja ei pidä kirjasta, mutta näkee kylläkin teoksen kielelliset arvot.

Kolmas tapa arvottaa teosta, eli suhteuttaa se kirjalliseen kaanoniin, on edellisiä vaativampi. Tämä sen vuoksi, että myös se vaatii lukijalta kaunokirjallista kompetenssia. Tämäntyyppistä arvottamista esiintyi tiivistelmissä vähiten. Dostojevskin teoksesta tämän tyyppinen arvottaminen oli helppoa tehdä, koska hänellä on jo klassikon status kirjallisen kaanonissa. Mutta myös muista teoksista tehdyissä tiivistelmissä esiintyi suhteuttamista kirjalliseen kaanoniin. Seuraavassa ovat esimerkkeinä katkelma Dostojevskin teoksesta laaditusta tiivistelmästä sekä Simenonin teoksesta laadittu tiivistelmä kokonaisuudessaan:

Asiakas, nainen, 46 vuotta

Kirja on tyyppillinen esimerkki klassikosta, joka kestää läpi vuosien. ...

Kirjastonhoitaja, mies, 58 vuotta

Perinteisen salapoliisikirjallisuuden edustaja Who dun it = kuka on murhaaja? poliisiromaaniin tunnetulta peruseurooppalaiselta (belgialaiselta) tekijältä. Miljöönä pikkukaupunki (päähenkilön kannalta), osuvaa ihmiskuvausta, psykologista jännitystä. Juoni keho ja epäuskottava vakoojineen kaikkineen, mutta henkilöt uskottavia (tyypillisiä ammattinsa edustajia). Poikkeaa muista Simenonin Maigret-kirjoista sekä perusasetelmaltaan (Maigret yksin seikkailemassa) että Maigre-

⁸⁰ Lyhennelmä on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka lyhennelmän tekijän oma arvomaailma vaikuttaa teoksen arvosteluun. Viihdekirjallisuuden maailma ei vastaa hänen näkemystään reaalityönsästä ja samalla epiteetti viihdekirja muuttuu negatiiviseksi.

tin oman toiminnan osalta (vähän kuulusteluja, vähän perinteistä poliisitutkintaa). Sarjakirjallisuuden klassikkoja.

Jälkimmäisessä esimerkissä tulee ensinnäkin esille teoksen arvottaminen sen sisäisten kirjallisten keinojen käytön kannalta (juoni, ihmiskuvaus). Toiseksi siinä tulee esille teoksen arvottaminen Simenonin muihin Maigret-kirjoihin verrattuna sekä vielä kolmanneksi käsillä olevan teoksen tai Maigret-kirjojen arvottaminen salapoliisi- ja sarjakirjallisuuden kaanoniin nähden.

Tutkimusaineistossa näkyi selvästi, kuinka oleellisesti kaunokirjallisten teosten sisällyskuvailuun liittyy osaltaan teosten arvottaminen. Arvottamisessa saattoi havaita myös erilaisia tasoja niiden subjektiivisuuden asteen mukaan. Osa lukijoista esitti yhtä aikaa oman subjektiivisen mielipiteensä teoksesta sekä objektiivisemmän arvion teoksen arvosta ja paikasta kaunokirjallisuudessa yleisemmin.

8.1.7. Tiivistelmät romaanien kuvaajina

Tutkimuksessa tunnistetut kaunokirjallisia teoksia kuvaavien tiivistelmien eri aspektit voidaan jakaa kuvassa 8.1. esitetyn nelikentän mukaisesti. Siinä lyhennelmien elementit on jaettu kahteen ulottuvuuteen, ensinnäkin aspektin yksittäisyyden tai yleisyyden mukaan ja toiseksi teoksen kuvailun objektiivisuuden tai subjektiivisuuden asteen mukaan.

	Yksittäisestä yleiseen.	
Teoksen objektiivinen analyysi.	Teoksen sisällön ja rakenteen kuvaus.	Teoksen liittäminen kulttuurihistorialliseen jatkumoon ja viittaukset teoksen tekijään.
Teoksen subjektiivinen analyysi.	Lukukokemuksen kuvaus ja subjektiivinen arvottaminen.	Teoksen objektiivinen arvottaminen.

Kuva 8.1. Kaunokirjallista teosta kuvaavien tiivistelmien tyypittely.

Nelikentän horisontaalisella jatkumolla 'yksittäisestä yleiseen' tapahtuu ensinnäkin muutos teoksen objektiivisen analyysin tasolla. Tässä yksittäisen kaunokirjallisen teoksen sisällönanalyysistä ja sisällyskuvailusta siirrytään laajemmalla tasolla tapahtuvaan kaunokirjallisen teoksen analysointiin ja kuvailuun, joka näkyy teoksen ja sen kuvailun liittämisenä laajempaan kulttuurihistorialliseen kontekstiin. Teoksen subjektiivisen analyysin tasolla muutos tapahtuu puolestaan henkilökohtaisen lukukokemuksen kuvailemisesta ja teoksen subjektiivisesta arvottamisesta teoksen objektiivisempaan arvottamiseksi joitakin yleisiä arvoperusteita käyttäen.

Romaaneista laaditut tiivistelmät voidaan myös tyypitellä edellisten nelikentän lohkojen mukaisesti. Tässä tutkimuksessa tavallisinta oli, että samassa tiivistelmässä oli useita

eri aspekteja. Tiivistelmistä saattoi kuitenkin löytää myös lähes täysin kutakin nelikentän lokeroa edustavat tyypit. Ne ovat:

1. *Teoksen rakennetta ja sisällöllisiä elementtejä kuvaava eli juoni- tai temaattinen tiivistelmä.*
2. *Teoksen asemaa tekijän tuotannossa tai kirjallisessa kentässä kuvaava eli kulttuurihistoriallinen tiivistelmä.*
3. *Lukukokemusta kuvaava eli subjektiivinen tiivistelmä.*
4. *Teosta objektiivisesti arvottava eli kriittinen tiivistelmä.*

Seuraavassa esitetään esimerkit näistä edellisistä arkkityypisistä tiivistelmiä lähinnä olevista edustajista samassa järjestyksessä - ensimmäinen Mustosen teoksesta, kaksi seuraavaa Dostojevskin teoksesta ja viimeinen Simenonin teoksesta:

Kirjastovirkailija, nainen, 41 – juoni- eli temaattinen tiivistelmä

Kirja kertoo arkielämästä pienessä maaseudun kylässä. Kirjan päähenkilö on yksinhuoltaja ja työskentelee pankissa. Hänen avioerostaan ei ole kulunut vielä kauan ja hän elää lastensa kanssa pankin yhteydessä olevassa rakennuksessa. Jännitystä kirjaan tulee, kun maaseudun pankki ryöstetään. Laman vaikutus rupeaa näkymään ja pankki fuusioituu, niinpä päähenkilön on mentävä töihin suuremman pankkiin. Entiseen pankkirakennukseen muuttaa tietokonefirma. Sen omistaja on usein sieltä pois, mikä tuo vähän salaperäisyyttä. Päähenkilölle on tärkeää lapset, perhe ja työ. Ex-aviomies yrittää vielä roikkua kiinni, mutta ei onnistu. Rakkauttakin kirjasta löytyy, sillä kirjan lopussa pankkivirkailija ja tietokonefirman omistaja rakastuvat toisiinsa.

Kirjastonhoitaja, mies, 58 vuotta – kulttuurihistoriallinen tiivistelmä

Sisäistä realismia edustava ja esimerkillisesti Freudin psykoanalyttista suuntausta ja eksistentialismin ongelmia ennakoiva psykologisen kirjallisuuden venäläinen klassikko, jossa omaan sisäiseen ahdistuneisuuteensa käpristynyt pikkuvirkamies joutuu kohtaamaan arkimaailman pikkumaisuudet. Teoksessa näkyy kirjailijan kääntyminen yhteiskunnallisesti radikaalista porvarillisesta yksilöstä kristilliseen mystiikkaan, sillä pohdiskelu tekojen ja aikomusten moraalista ja oikeutuksesta - idealismi - nousee tärkeämmäksi kuin yhteiskunnan murroksen kokeminen. Piinallisen tarkkaa sielunliikkeiden kuvausta, modernia angstia, yhteiskunnallisesti arkoja aiheita (mm. prostituutio). Päähenkilö-virkamies poikkeaa Gogolin satiirisesti kuvatuista pikkuvirkamiehistä kuin yö päivästä!

Asiakas, nainen, 57 vuotta – subjektiivinen tiivistelmä

Vähän pelottavaa, kuin olisi itsestään raapinut kerroksia. Tuttuja asioita löytyi eikä aina niin mairittelevia. Olisikohan synkkyyttä vähemmän, jos tarina olisi kirjoitettu romanttisessa tornissa: ympärillä sininen taivas ja vapaana lentävät linnut, eikä lukittuja ovia. Paljonko ympäröivä yhteiskunta muokkaa ihmistä. Varmaan paljon. Paljonko pitää tietää, että uskaltaa alkaa penkoa ihmissielun syövereitä ja analysoida niitä.

Asiakas, nainen, 53 vuotta – kriittinen tiivistelmä

Selkeä, tiivis romaani, dekkari, jossa niukasti kuvaillaan henkilöiden ulkoista olemusta. Sensijaan psykologinen jännite heijastuu ja saa lukijan pysymään mukana kirjan juonessa. Loppu yllättää joka tapauksessa, vaikka kirjan nimi entei-

leikin Maigretin osuudesta jutussa. Replikointi elävää, aivan äänenpainot voi kuulla korvissaan. Taattua jännityskirjallisuutta, elävän sykähtelevää, jonka juonen kulku on yllätyksiä täynnä.

Tämän aineiston tiivistelmistä voi tehdä myös sen varovaisen johtopäätöksen, että kirjastoammattilaisen rooli vaikuttaa siten, että kirjastoammattilaisilla tiivistelmät olivat eniten juoni- eli temaattisen tiivistelmän kaltaisia. Vastaavasti asiakkailla esiintyi eniten subjektiivisia tiivistelmiä. Lisäksi koehenkilön (eli lukijan) kirjallinen kompetenssi näyttäisi vaikuttavan siihen, kuinka paljon kulttuurihistoriallisia ja kriittisiä elementtejä tuotetuissa kaunokirjallisten teosten tiivistelmissä on. Kahden viimemainitun tyyppin elementit olivat lisäksi vähiten käytettyjä.

Ammattilaiset toivat siis varovammin esille omaa minäänsä ja omaa lukukokemustaan kuvaillaan kaunokirjallisia teoksia tiivistelmillä kuin asiakkaat. Ammattilaiset pyrkivät kuvaamaan tekemissään tiivistelmissä enemmän teokseen itseensä, sen rakenteeseen ja sisältöön kuuluvia seikkoja. Asiakkaat puolestaan toivat esille laajemmin koko kaunokirjalliseen viestintään liittyviä аспекteja. Asiakkaiden tekemissä tiivistelmissä eräänlaisia ääritapauksia edustivat ne muutamien koehenkilöiden tekemät tiivistelmät, jotka kuvasivat pelkästään heidän omaa lukukokemustaan. Nämä tiivistelmät kertoivatkin enemmän lukijoista kuin teoksista, joita he olivat lukeneet. (Vrt. luvussa 4.3.2. esitetty ero informatiivisen ja esteettisen lukutavan välillä.)

Tehdyt tiivistelmät osoittavat sen, että kaunokirjallisuuden kuvailu tiivistelmillä ei ole standardisoitua vaan siinä on radikaalisti toisistaan poikkeavia elementtejä, jotka lukijat kokevat olennaisiksi kuvatessaan kaunokirjallisuutta ja sen aikaansaamaa esteettistä kokemusta. Lisäksi tiivistelmistä löytyivät kaikki ne elementit, jotka kaunokirjallisuudessa on tutkimuksessakin katsottu merkitseviksi - teos, tekijä, lukija ja kirjallis-kulttuurinen konteksti. Kuten luvussa 4. esitettiin, määräytyy kaunokirjallinen teos ja sen merkitys vasta läpikäymällä koko kaunokirjallisuuden viestintäprosessin ja sen olennaiset tekijät, joten oli oletettuakin, että kaikki viestinnässä mukana olevat elementit tulivat esille myös romaaneista tehdyissä tiivistelmissä.

8.2. Asiasanoitukset romaanien kuvaajina

Toisena tehtävänä koehenkilöillä oli siis kuvailla valitut romaanit Kaunokin sisältämällä asiasanoilla. Heidän tuottamiensa asiasanoitusten vertailussa tarkastellaan sitä, kuinka koehenkilöiden tekemät asiasanoitukset vastaavat toisiaan sekä laadullisesti, eli mitä аспекteja eri ryhmät tuovat kaunokirjallisista teoksista esille asiasanoituksella, että määrällisesti. Määrällisessä tarkastelussa huomio kohdistuu sekä käytettyjen asiasanojen määrään, että numeerisesti kuvattavaan yhdenmukaisuuteen.

Tämän tavoitteen saavuttamiseksi analysoitiin tehdyt asiasanoitukset tilastollisilla menetelmillä, jolloin niille saatiin perustunnusluvut, joita vertailtiin eri koehenkilöryhmien kesken. Lisäksi asiasanoituksille laskettiin Kaunokissa esitettyjen aspektien mukaiset jakaumat, jotta pystyttäisiin vertailemaan minkä tyyppisiä аспекteja eri koehenkilöryhmät käyttivät asiasanoituksissaan ja kuinka hyvin ne vastaavat niitä аспекteja, joita luvuissa 3.4. ja 5. esitettiin tutkimuskirjallisuuden pohjalta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun olennaisimpina aspekteinä. Asiasanoituksista tuotettiin myös tyyppikuvailut, joissa esite-

tään tilastollisilla menetelmillä tuotetut ”keskiarvokuvailut” kullekin romaanilla (vrt. luvussa 5.1. esitetty Salemin coring-käsite ja aboutnessin eri asteet). Lopuksi asiasanoituksille laskettiin yhdenmukaisuusluvut, joilla vertailtiin eri koehenkilöryhmien kuvailujen numeerista yhdenmukaisuutta.

8.2.1. Teosten kuvailuun käytettyjen asiasanojen lukumäärä

Myös asiasanoituksia tarkastelemalla huomattiin se, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailut vaihtelevat sekä määrällisesti että laadullisesti. Koehenkilöt kuvailivat samoja teoksia usein eri sanoin, lisäksi heidän kuvailujensa sisältämien sanojen lukumäärä vaihteli suuresti. Taulukossa 8.5. esitetään kustakin teoksesta käytettyjen yksittäisten eri asiasanojen lukumäärä teoksittain.

Taulukko 8. 5. Käytettyjen yksittäisten eri asiasanojen lukumäärät teoksittain koko aineistossa.

	Teokset					
	Dostojevski	Kauranen	Mustonen	Paasilinna	Simenon	Yhteensä
Käytettyjä eri asiasanoja kpl	196	190	183	159	122	632
Sellaisten sanojen osuus, jotka eivät esiinny Kaunokissa	4,1 %	2,6 %	3,3 %	1,9 %	0,8 %	3,3 %

Tutkimuksen 30 koehenkilöä käytti viittä eri teosta asiasanoittaessaan 632 eri asiasanaa. Eri asiasanojen kokonaislukumäärä on siis hyvin suuri, mikä oli oletettuakin fiktivistä aineistoa kuvaailtaessa. Koehenkilöt toimivat hyvin annettujen ohjeiden mukaisesti ja valitsivat asiasanansa pääasiassa heillä käytössä olleesta kontrolloidusta sanastosta. Yhteensä koehenkilöt käyttivät vain 21 asiasanaa, joita ei ollut Kaunokissa tai siihen auktorisoiduissa sanaryhmissä. Näiden sanojen osuus oli kaikkien teosten asiasanoituksessa selvästi alle viisi prosenttia kaikista käytetyistä asiasanoista.

Teosta kohti käytettyjen asiasanojen määrä väheni selvästi siirryttäessä vakavasta kaunokirjallisuudesta viihteelliseen kirjallisuuteen. Sisällöllisesti ja rakenteellisesti komplisoiduimmat teokset - Dostojevskin ja Kaurasen - saivat eniten eri kuvailutermejä, edellinen 196 ja jälkimmäinen 190 kappaletta. Dostojevskin saamien asiasanojen lukumäärä tuntui yllättävän suurelta, kun ottaa huomioon, että teos ei ole juuri lainkaan juoniromaani vaan pikemminkin psykologinen kuvaus psykoottisesta persoonallisuudesta. Näyttäisikin

siltä, että teoksen psykologisen tai muun sisällön monimutkaisuus lisää käytettyjen eri asiasanojen määrää eikä niinkään kuvattavien asioiden helppous tai yksitulkintaisuus.

Mustosen teos muodostaa eräänlaisen välittäjän siirryttäessä vakavasta kaunokirjallisuudesta viihteellisempään kirjallisuuteen. Sitä kuvattiin yhteensä 183 eri asiasanalla. Ero Dostojevskin ja Kaurasen teosten kuvailussa käytettyjen asiasanojen lukumäärään ei ollut kovin suuri. Tätä selittää se, että Mustosen teoksen juoni on monipolvinen ja sisälsi realistiselle kerrontatavalle ominaisesti paljon objektiivisia yksityiskohtia. Tämä näyttikin helpottavan termien valintaa. Vaikutuksensa on myös sillä, että Mustosen teos oli sivumääräisesti laajin - 253 sivua.

Käytettyjen eri asiasanojen määrä pienenee edelleen viihteellisimpien teosten kohdalla. Paasilinnan teoksesta käytettiin 159 eri asiasanaa ja Simenonin teoksesta 122 eri asiasanaa. Simenonin teoksen kuvailussa käytettyjen eri asiasanojen lukumäärä oli vain kaksi kolmasosaa (62,2 %) Dostojevskin teoksen kuvailussa käytettyjen asiasanojen lukumäärästä. Eron voinee selittää teosten kaavamaisuuden ja viihteellisyyden eroilla. Simenonin teos on perinteinen salapoliisiroomaani, jossa kuvailtavaa sisältöä on itse asiassa hyvin vähän. Paasilinnan teos on humoristinen vaelluskertomus, jossa on monipolvisempi juoni kuin Simenonilla ja jonka faktat liittyvät teoksen suomalaisuuden vuoksi paremmin lukijoiden arkipäivään. Niinpä näiden seikkojen esille ottaminen kuvailussa on helpompaa.

Taulukko 8. 6. Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden käyttämien eri asiasanojen prosenttiosuus kaikista käytetyistä eri asiasanoista.⁸¹

%	Teokset					
	Dostojevski	Kauranen	Mustonen	Paasilinna	Simenon	Yhteensä
Vastaajat	N=196	N=190	N=183	N=159	N=122	N=632
Kirjastoammattilaiset	64,8	53,2	39,3	50,3	46,7	56,3
Asiakkaat	64,8	71,6	84,7	72,3	78,7	77,1

Kirjastoammattilaisten ja kirjaston asiakkaiden välillä oli selviä eroja siinä, kuinka paljon eri termejä he käyttivät teosten asiasanoituksessa (ks. taulukko 8.6.). Kirjastoammattilaiset käyttivät selvästi vähemmän eri asiasanoja kuvaillaessaan teoksia - kaiken kaikkiaan runsaan neljänneksen (27,0 %) vähemmän kuin asiakkaat. Eräänä selityksenä tähän on, että kirjastoammattilaiset osaavat indeksoida ja pyrkivät kuvailemaan vain teoksen ydinsisällön. Lisäksi asiasanaston käyttö on heille tuttua, joten he osaavat välttää turhia, esimerkiksi liian yleisiä asiasanoja. Vastaavan huomion esittävät Iivonen ja Kivimäki (1998, 100). Heidän mielestään indeksointi vaatii erityistä osaamista tämän ydinsisällön löytämiseksi. Asiakkailta teosten sisällönkuvaailun kokemus puuttuu ja niinpä he saattavat valita joko liian spesifejä tai yleisiä asiasanoja asiasanoittaessaan teoksia. Lisäksi asiak-

⁸¹ Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden yhteenlaskettu prosenttiarvo on suurempi kuin sata. Tämä siksi, että molemmat käyttivät myös samoja sanoja kuvailuissaan.

kaiden kuvailuista saattoi huomata jonkin verran kuvailua ”varmuuden vuoksi”. Hyvänä esimerkkinä tästä oli joidenkin asiakkaiden käyttämät vuorokaudenajat teoksen aikaa kuvaavina termeinä.

Toisaalta tutkimuksen aineisto puhuu myös sen puolesta, että kyseessä on myös arvovalinta. Korkeakulttuurisen Dostojevskin teoksessa käytettyjen eri asiasanojen suhteellinen osuus on sama molemmilla vertailuryhmillä. Sen sijaan poikkeuksen muodostaa jälleen Mustosen teos. Sen kuvailussa asiakkaat käyttivät lähes kaksi kertaa enemmän eri asiasanoja kuin kirjastoammattilaiset. Kirjastoammattilaiset käyttivät lisäksi Mustosen teoksen kohdalla kaikkein vähiten eri termejä. Kun tähän lisää vielä jo edellä esitetyn havainnon Mustosen teoksen sisällön elementtien runsaudesta, voi vetää johtopäätöksen, että teoksen viihteellisyys ja Mustosen arvottaminen viihdekirjailijaksi vaikuttavat teoksen kuvailuun kirjastoammattilaisten kohdalla. Tämä havainto sai vahvistusta tiivistelmistä, niissä kirjastoammattilaiset arvottivat selvästi Mustosen teoksia viihteellisiksi.

Mielenkiintoista on se, että Dostojevskin teoksen kohdalla käytettyjen eri asiasanojen suhteellinen osuus on melkein sama vertailuryhmillä. Sen sijaan muiden kirjailijoiden teosten asiasanoituksissa hajonta on suurempi. Eräänä selityksenä tähän saattaa olla Dostojevskin asema klassikkona sekä hänen teostensa vakiintuneet tulkintatavat. Sen sijaan Kaurasen teosten tulkinta ei ole vielä vakiintunut, eikä hänellä ole vielä klassikon asemaa suomalaisessa kirjallisuudessa. Asiasanoitusten hajontaa viihteellisten kirjojen kohdalla selittää juuri teosten arvottaminen. Kirjastoammattilaisten kohdalla tendenssinä on, että teoksen viihteellisyys näyttää vaikuttavan teoksen sisällönkuvailun monimuotoisuuteen: mitä yksinkertaisemmaksi ja viihteellisemmäksi mielletty teos tai kirjailija, sitä vähemmän siitä käytetään eri asiasanoja. Sen sijaan asiakkaat käyttävät suhteellisesti kutakuinkin yhtä paljon eri asiasanoja eri teoksia kuvaillessaan.

Taulukossa 8.7. esitetään teosta kohti käytettyjen asiasanojen lukumäärä sekä niiden tilastolliset perusjakaumat. Taulukkoon on otettu mukaan tilastollisista jakaumista myös keskihajonta ja mediaani. Niitä käytetään myöhemmin laskennallisina arvoina teosten tyyppikuvausten määrittelyssä. Koska hajonta tässä aineistossa oli niin suurta, on mediaani lisäksi kuvaavampi teosten keskimääräisen asiasanoituksen pituuden lukumääränä kuin keskiarvo.

Taulukko 8. 7. Teosta kohti käytettyjen asiasanojen lukumäärä ja tilastolliset jakaumat kaikilla vastaajilla.

Teosta kohti käytettyjen asiasanojen	Teokset						Koko aineisto
	Dostojevski	Kauranen	Mustonen	Paasilinna	Simenon	Koko	
Maksimiarvo	41	37	52	38	35	52	
Minimiarvo	4	5	3	4	3	3	
Keskiarvo	13,2	12,4	13,2	11,4	9,7	12,0	
Keskihajonta	8,7	6,4	10,1	7,2	7,1	8,0	
Mediaani	10,5	11	10,5	9	7	10	

Kuten taulukosta 8.7. voidaan huomata, oli asiasanoitusten hajonta hyvin suurta. Ensinnäkin asiasanoja käytettiin hyvin laajan vaihteluvälin sisällä. Yksittäisen teoksen kuvailussa käytettyjen asiasanojen maksimiarvo oli 52 ja minimiarvo kolme. Minimiarvo vaihteli eri teosten välillä vain kolmesta viiteen, kun taas maksimiarvo vaihteli selvästi enemmän, 35:stä 52:een. Koko aineiston keskiarvona oli 12 asiasanaa ja mediaanina 10 asiasanaa. Koehenkilöt käyttivät keskimäärin kymmentä asiasanaa kuvaillessaan yhtä teosta. Asiasanojen maksimiarvoa kohotti suuresti muutaman vastaajan runsas asiasanoitus.

Taulukosta 8.7. käy ilmi myös se, että käytettyjen asiasanojen lukumäärä pienenee edettäessä kohti viihteellisempiä teoksia, Paasilinnan ja Simenonin teoksia. Mustosen teos muodostaa taas vedenjakajan - sen saamien asiasanojen vaihteluväli oli runsain. Tätä voitaneen selittää jo edellä esitetyllä teoksen luonteenpiirteellä eli sillä, että teos on kerrotonaltaan hyvin realistista ja sisältää paljon helposti kuvattavia yksityiskohtia.

Taulukko 8. 8. Asiasanajakaumat teoksittain kirjastoammattilaisilla ja asiakkailla.

Teosta kohti käytettyjen asiasanojen	Teokset											
	Dostojevski		Kauranen		Mustonen		Paasilinna		Simenon		Yhteensä	
	K.	A.	K.	A.	K.	A.	K.	A.	K.	A.	K.	A.
Maksimiarvo	41	20	37	24	28	52	26	38	29	35	41	52
Minimiarvo	4	5	5	5	3	5	4	6	3	4	3	4
Keskiarvo	14,3	12,0	11,9	12,9	11,5	14,8	9,9	13,0	8,1	11,3	11,2	12,8
Keskihajonta	11,2	5,3	7,4	5,4	6,1	13,0	5,4	8,6	6,3	7,8	7,7	8,3
Mediaani	10	11	11	13	10	12	9	9	7	11	9	11

K. = kirjastoammattilaiset, A. = asiakkaat

Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden välillä oli selviä eroja siinä, kuinka monella asiasanalla he kuvailevat teoksia. Tämä ero tuli esiin myös yksittäisten teosten kohdalla (ks. Taulukko 8.8.). Kuten jo aiemmin on mainittu, niin asiakkaat näyttävät käyttävän hieman useampia asiasanoja kutakin teosta kohden kuin kirjastoammattilaiset. Syinä tähän voi esittää samat jo edellä mainitut tekijät, asiasanoituksen ja sanaston käytön osaaminen. Mielenkiintoista on kuitenkin se havainto, että asiakkaat näyttäisivät tämän aineiston pohjalta asiasanoittavan useilla asiasanoilla kaikentyyppisiä teoksia. Sen sijaan kirjastoammattilaiset asiasanoittivat viihdekirjallisuutta pienemmällä asiasanamäärällä kuin korkeakulttuurista kirjallisuutta. Heidän kuvailuissaan näyttää siis teoksen kaunokirjallinen arvo määräävän sen sisältämän aineksen arvon. Viihdekirjallisuuden sisältämiä faktoja ei mielletä yhtä arvokkaiksi ja päteviksi kuin korkeakirjallisten teosten. Tällä on suora vaikutus heidän tekemiensä sisällönkuvailujen tyhjentävyyteen eli siihen, ettei viihteellisestä kirjallisuudesta tuoda yhtä monia asioita esille kuin korkeakulttuurisesta kirjallisuudesta.

Teosten asiasanoitusten kirjavuuden sekä eri ryhmien väliset selvät erot voi havaita myös yksittäisen asiasanan esiintymisestä kunkin teoksen kohdalla (ks. Taulukko 8.9.).

Taulukko 8. 9. Yksittäisen asiasanan käyttöfrekvenssit teoksittain.

Asiasanaa käyttäneiden koehenkilöiden lukumäärä	Teokset									
	Dostojevski		Kauranen		Mustonen		Paasilinna		Simenon	
Maksimiarvo	17		14		22		16		19	
Minimiarvo	1		1		1		1		1	
Keskiarvo	2,0		2,0		2,2		2,2		2,4	
Keskihajonta	2,3		2,2		2,7		2,4		3,0	
Mediaani	1		1		1		1		1	
	K.	A.	K.	A.	K.	A.	K.	A.	K.	A.
Maksimiarvo	12	6	10	6	13	9	10	7	10	10
Minimiarvo	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Keskiarvo	1,7	1,4	1,8	1,5	2,4	1,4	1,9	1,7	2,1	1,8
Keskihajonta	1,7	1,0	1,8	0,8	2,6	1,0	1,8	1,2	2,0	1,5
Mediaani	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

K. = kirjastoammatillaiset, A. = asiakkaat

Asiasanojen käytölle oli ominaista se, että vain muutamaa asiasanaa käytti useampi koehenkilö kunkin teoksen kohdalla. Sen sijaan suurinta osaa käytetyistä asiasanoista käytti vain yksi koehenkilö kunkin teoksen kohdalla (=mediaani, jonka arvo oli 1). Mediaanin arvo oli sama sekä kirjastoammatillaisien että asiakkaiden kohdalla. Aritmeettisen keskiarvon mukaan keskimäärin kaksi koehenkilöä käytti samaa asiasanaa kuvaillessaan teoksia. Kun vielä hajontakin oli suhteellisen pientä, niin tästä voidaan päätellä, että kaulokirjallisuuden asiasanoituksessa käytettyjen asiasanojen määrä ja siten sisällönkuvailujen kompleksisuus kasvaa suureksi. Tästä on seurauksena se, että sisällönkuvailujen yhdenmukaisuus on varsin matala (ks. myös yhdenmukaisuusluku 8.2.4.).

Kirjastonhoitajien ammatillinen kompetenssi näkyy ylläolevassa taulukossa lisäksi siten, että kirjastoammatillaiset käyttivät kaikissa muissa paitsi Simenonin teoksen kuvailussa useammin jotakin samaa asiasanaa kuin asiakkaat. Tämä kertoo myös Simenonin teoksen luonteesta. Se oli teoksista rakenteellisesti ja sisällöllisesti yksinkertaisin ja samalla yksinkertaisin asiasanoitettava. Yhteenvetona asiasanoitusten jakaumista voidaan sanoa, että teoksia kuvailtaessa käytettiin runsaasti erilaisia asiasanoja ja eri koehenkilöt käyttivät termejä hyvin yksilöllisesti. Kirjastoammatillaisien yhdenmukaistava ammatillinen osaaminen tuli esiin jo tilastollisten perustunnuslukuun tarkastelussa.

8.2.2. Teosten kuvailuun käytettyjen asiasanojen jakautuminen Kaunokissa käytettyjen fasettien mukaan

Koehenkilöiden tekemistä asiasanoituksista laskettiin myös niissä käytettyjen asiasanojen jakautumat Kaunokissa käytettyjen fasettien mukaan (ks. Taulukko 8.10.).

Taulukko 8. 10. Käytettyjen asiasanojen sijoittuminen Kaunokin eri fasetteihin.

Kaikki taajat	vas-	Teokset					
Kaunokin fasetti %:a		Dostojevski N=196	Kauranen N=190	Mustonen N=183	Paasilinna N=159	Simenon N=122	Yhteensä N=632
Genret		9,2	13,7	10,9	15,7	8,2	10,1
Teemat		62,2	59,5	46,4	55,3	45,9	54,7
Toimijat		15,8	16,8	23,0	11,3	23,8	20,6
Paikat		6,1	4,7	10,9	9,4	11,5	8,5
Ajat		4,6	4,2	7,7	7,5	8,2	4,4
Muut		2,0	1,1	1,1	0,6	2,5	1,6
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
Kirjastoammatillaiset Kaunokin fasetti %:a		Teokset					
		Dostojevski N=127	Kauranen N=101	Mustonen N=72	Paasilinna N=80	Simenon N=57	Kaikki teokset N=356
Genret		8,7	8,9	11,1	13,8	17,5	9,8
Teemat		66,9	61,4	55,6	60,0	33,3	58,4
Toimijat		15,7	14,9	18,1	17,5	29,8	20,2
Paikat		4,7	6,9	9,7	5,0	14,0	7,0
Ajat		2,4	6,9	5,6	3,8	3,5	3,7
Muut		1,6	1,0	0,0	0,0	1,8	0,8
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
Asiakkaat Kaunokin fasetti %:a		Teokset					
		Dostojevski N=127	Kauranen N=136	Mustonen N=155	Paasilinna N=115	Simenon N=96	Kaikki teokset N=484
Genret		10,2	16,2	11,6	17,4	6,3	11,0
Teemat		58,3	58,1	41,9	51,3	49,0	52,1
Toimijat		15,0	17,6	24,5	7,8	21,9	20,5
Paikat		8,7	4,4	12,3	13,0	12,5	10,1
Ajat		5,5	2,2	8,4	9,6	8,3	4,5
Muut		2,4	1,5	1,3	0,9	2,1	1,9
Yhteensä		100	100	100	100	100	100

Tämän avulla pystyttiin analysoimaan niitä eri aspekteja, joita eri koehenkilöryhmät käyttivät asiasanoituksissaan. Fasetteina eli erityyppisiä kaunokirjallisuuden sisällönku-
vailun aspekteja kuvaavien asiasanojen ryhminä Kaunokissa ovat: genret, teemat, toimijat, paikat, ajat sekä muut asiasanat (ks. tarkemmin luku 5.3.1.).

Koehenkilöiden käyttämien asiasanojen sijoittuminen Kaunokin eri fasetteihin vaihteli huomattavasti eri teosten kohdalla. Lisäksi selviä eroja oli huomattavissa siinä, kuinka kirjastoammattilaiset ja kirjaston asiakkaat käyttivät eri fasetteihin sijoitettuja asiasanoja kuvailuissaan. Tematiikka oli asiasanoittajien kannalta olennaisin asia teoksissa⁸². Keskimäärin puolet käytetyistä eri asiasanoista oli tematiikkaan liittyvää sanastoa. Teoksen tematiikkaa kuvaavilla asiasanoilla oli Dostojevskin ja Kaurasen teosten kuvailuissa vielä suurempi osuus kuin muiden teosten kuvailuissa. Tämä selittyy teosten luonteella, ne ovat enemmän ihmisen psykologista kuvausta. Tällöin toiminnan kuvaus asiasanoin ja siihen liittyvät aspektit - paikat, toimijat, ajat - jää niissä toissijaiseksi. Tätä tukee se havainto, että toimijoita, paikkoja ja aikoja kuvaavien termien osuus oli puolestaan viitteellisten (toiminnallisten) teosten kuvailuissa suurempi kuin korkeakulttuuristen teosten kohdalla. Poikkeuksen tekee Paasilinnan teoksen kuvailu, jossa toimijoita kuvaavien asiasanojen osuus oli selvästi pienin. Tätä selittää se, että Paasilinnan teoksessa toiminta painottui minä-kertojan ja hänen kumppaninsa jäniksen seikkailujen kuvaamiseen.

Fasettiin ”muut” kuuluvia asiasanoja käytettiin teosten kuvailuissa hyvin vähän. Tämä oli toisaalta oletettua, koska teokset olivat luonteeltaan sellaisia, ettei niissä ollut juuri-
kaan muita kuvattavia asioita (niitä ei ollut toimitettu, lyhennelty ym.) ja toisaalta tämän fasetin asiasanat kuvaavat pääasiassa ulkokirjallisia seikkoja (esim. suuraakkoskirjat, nimimerkit), joten niiden käyttö saattaa olla tavalliselle lukijalle vierasta.

Kirjastoammattilaiset ja asiakkaat valitsivat suhteellisesti suunnilleen yhtä paljon ku-
hunkin eri fasettiin kuuluvia asiasanoja. Molemmilla ryhmillä oli teemoja kuvaavia ter-
mejä yli puolet. Toiseksi eniten, noin viidennes, oli toimijoita kuvaavia termejä. Paikkoja ja genrejä kuvaavia sanoja kutakin noin kymmenesosa annetuista erilaisista asiasanoista. Aikoja kuvaavia asiasanoja oli noin kahdeskymmenesosa ja muut-ryhmään kuuluvia noin sadasosa.

Sen sijaan teoskohtaisissa jakaumissa voidaan havaita joitakin selviä eroja ryhmien välillä. Seuraaviin johtopäätöksiin on syytä suhtautua varauksella tutkimuksen aineiston pienuudesta ja harkinnanvaraisuudesta johtuen. Näyttäisi kuitenkin siltä, että genrejä kuvaavissa termeissä kirjastoammattilaiset käyttäytyisivät roolinsa mukaisesti. Kirjastoammattilaiset näyttäisivätkin tekevän selvemmän eron viihdekirjallisuuden ja korkeakirjallisuuden välillä - Simenonin teos sai heillä eniten genreä kuvaavia termejä ja Dostojevskin sekä Kaurasen teokset vähiten. Sen sijaan asiakkailla Kaurasen ja Paasilinnan teokset saivat eniten genreä kuvaavia termejä, kun taas Simenonin teos vähiten. Teoksis-
tahan juuri Simenonin teos voidaan selvimmin hahmottaa yhteen genretyyppiin eli sala-
poliisikirjallisuuteen. Tämä teoksen genreluonteen vaikutus kuvailuun eri koehenkilöryh-
millä näkyy myös Simenonin teoksen muissa termiryhmissä. Ammattilaiset kuvailivat teoksen toimijoita kun taas asiakkaat teemoja sekä tapahtuma-aikoja.

⁸²Huomautettakoon tässä siitä, että tulos kuvaa myös Kaunokin asiasanajakaumaa eli tulos olisi todennäköisesti ollut toisenlainen, jos sanastoa ei olisi käytetty tai jos käytössä olisi ollut jokin toinen asiasanasto.

8.2.3. *Suosituimmat asiasanat teoksittain ja teosten tyyppikuvailut*

Vaikka teosten asiasanoitukset olivat hyvin vaihtelevia ja ensitarkastelussa ne näyttivät lähes yhtenemättömiltä, niin voidaan kuitenkin olettaa, että kuvailuista löytyy yhteinen ydin, joista suurin osa kuvailijoista olivat yhtä mieltä. Iivonen (1989, 78-87) havaitsi tietokirjallisuuden indeksoinnissa, että eri kuvailijoiden indeksoinnista voi löytää ns. ydintermin, jota useimmat kuvailijat käyttivät kuvailuissaan. Mikäli kaunokirjallisten teosten indeksoinneista voidaan löytää vastaavankaltainen ydin, palvelisi se kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun kehittämistä, koska tämä ydin paljastaisi sen, mitä suurin osa kuvailijoista katsoo olennaiseksi kuvailla kustakin kaunokirjallisesta teoksesta. Näin tavoitettaisiin kaunokirjallisen teoksen aboutness eli se, mistä kaunokirjallisessa teoksessa on kyse - ”what the book is about”.

Kaunokirjallisten teosten sisällönkuvailun ydinalueiden tunnistamiseksi tarkasteltiin kunkin teoksen kuvailussa käytettyjä suosituimpia asiasanoja. Suosituimmiksi asiasanoiksi ymmärrettiin kaikkien koehenkilöiden ja kirjastoammattilaisten kohdalla ne asiasanat, joita käytti enemmän kuin neljä henkilöä ja asiakkaiden kohdalla ne asiasanat, joita käytti enemmän kuin kolme koehenkilöä. Arvot saatiin laskemalla yhteen kunkin teoksen asiasanojen käyttöfrekvenssin keskiarvot sekä niiden keskihajonnat ja jakamalla saatu luku kaikkien teosten lukumäärällä. Näin löydettyä arvoa voisi kutsua yhteisesti käytetyimmyyden keskisaturaatiopisteeksi. Kaikkien koehenkilöiden sekä kirjastoammattilaisten ryhmässä tämä arvo oli viisi ja asiakkaiden ryhmässä neljä.

Liitetaulukossa 7. olevissa taulukoissa esitetään jokaisesta teoksesta suosituimmat käytetyt asiasanat asiakkailta, kirjastoammattilaisilla ja kaikilla koehenkilöillä yhteensä. Tässä luvussa esitetään kustakin teoksesta laaditut teosten tyyppikuvailut. Tyyppikuvailut on saatu siten, että tyypilliseen asiasanoitukseen on otettu mukaan noin kymmenen eniten käytettyä asiasanaa kussakin koehenkilöryhmässä. Lukumäärä kymmenen on koko aineiston teosta kohti valittujen asiasanojen mediaani - kirjastoammattilaisilla vastaava luku oli yhdeksän ja asiakkailta 11. Se, ettei tyyppikuvailussa olevien asiasanojen lukumäärä ole tarkasti kymmenen johtuu siitä, että mukaan otettiin aina kaikki asiasanat, jotka olivat siinä joukossa, joka oli käytetyimmyyden keskisaturaatiopisteen tunnusluvun osoittamalla viimeisellä suosituimmuusjalla kussakin tarkastelujoukossa. (Esimerkiksi Dostojevskilla kaikkien kuvailijoiden käyttämistä sanoista otettiin mukaan vielä kaikki ne asiasanat, joita oli käyttänyt ainakin viisi koehenkilöä, jolloin tyyppikuvailujen asiasanojen lukumääräksi tuli 11. Ks. liitetaulukko 7.)

Tämän tyyppikuvailun sekä niiden vertailujen lisäksi esitetään esimerkkejä koehenkilöiden asiasanoituksista, jotta voitaisiin nähdä ero tyyppikuvailun ja faktuaalisten kuvausten välillä sekä samalla se hajonta, joka oli koehenkilöiden tekemissä asiasanoituksissa. Huomautettakoon jo tässä, että tyyppikuvailua lähinnä olevia kuvailuja tuottivat ne kirjastoammattilaiset, jotka olivat kuvailleet aiemmin kaunokirjallisia teoksia. Myös yksi asiakas, joka toimi kuvailuissaan hyvin analyttisesti ja noudatti tarkasti Kaunokin ohjeita, tuotti tyyppikuvailua lähellä olevat kuvailut. Muitten koehenkilöiden asiasanoitukset olivat keskenään hyvin erilaisia.

Dostojevskin teoksen tyypikkuvailut sekä esimerkit sen asiasanoituksista

Dostojevskin teoksen tyypikkuvailut olivat eri ryhmillä seuraavat⁸³ (ks. myös Liite 7.):

kaikki koehenkilöt: yksinäisyys : psykologiset romaanit : Venäjä : 1800-luku : klassikot : ahdistus : alemmuudentunne : eristäytyminen : itsetilitys : sivullisuus : virkamiehet

kirjastoammatillaiset: psykologiset romaanit : yksinäisyys : Venäjä : 1800-luku : itsetilitys : ahdistus : alemmuudentunne : ihmissuhteet : prostituoidut : virkamiehet

asiakkaat: Venäjä : yksinäisyys : klassikot : eristäytyminen : köyhyys : psykologiset romaanit : sivullisuus : Dostojevski : elämänfilosofia : filosofia : filosofiset romaanit : kaupungit : poikkeava käyttäytyminen

Dostojevskin teoksen tyypikkuvailuista voi huomata sen, että teoksen ydintematiikkaa kuvailtiin toisiaan lähellä olevilla asiasanoilla. Tosiasiassa tämä lisää sisällönkuvailujen yhdenmukaisuutta, vaikka se ei laskennallisesti näy yksittäisten termien vertailun tasolla. Toisaalta tämä kuvaa myös kaunokirjallisuuden kuvailujen ominaispiirrettä: samasta ideatason asiasta voidaan käyttää useita eri termejä, koska myös lukijoiden tulkinnat ja näkökulmat ovat erilaisia.

Dostojevskin teoksen tyypikkuvailuille oli myös ominaista, että (teoksen luonteen mukaisesti) kuvailtiin teoksen tematiikkaan liittyviä asioita eli ihmisen sisäistä maailmaa. Suurimpana koehenkilöryhmien välisenä erona tyypikkuvailuissa oli, että kirjastoammatillaiset käyttivät paikka- ja aikamääreitä yleisemmin kuin asiakkaat - tämä toistui myös muiden teosten kohdalla. Asiakkaat nostivat esille Dostojevskin teoksesta enemmän sen klassikkoutta ja filosofista luonnetta kuin kirjastoammatillaiset. Ydintematiikan kuvaus oli molemmilla ryhmillä kuitenkin hyvin samankaltaista.

Yksittäisten koehenkilöiden tuottamien asiasanoitusten erilaisuutta voidaan kuvittaa parhaiten esittämällä esimerkkejä heidän tekemistään asiasanoituksista. Vertailtaessa niitä tyypikkuvailuun, voidaan huomata, kuinka suuri merkitys asiasanojen lukumäärällä on kuvailun selkeydelle. Liian vähäinen asiasanojen määrä hämärtää merkityksen ja toisaalta liian suuri termien määrä hämärtää kuvaa teoksen ydinsisällöstä. Peruseriaate tiedontalennuksen tyhjentävyyden vaikutuksesta tiedonhaun saantiin toimii kaunokirjallisuudenkin puolella. Epätyhjentävä kuvailu aiheuttaa sen, että teosta ei löydy ja liian tyhjentävä sen, että teos ei identifioitu tarpeeksi tarkasti hakijan toivomalla tavalla. Lisäksi yksittäisten koehenkilöiden kuvailuissa näkyy aina myös persoonan vaikutus kuvailuihin - kukin henkilö kuvaa niitä asioita, joita hän pitää olennaisina kaunokirjallisessa teoksessa.

Seuraavassa esitetään esimerkkejä koehenkilöiden tekemistä Dostojevskin teoksen asiasanoituksista⁸⁴:

⁸³Ensimmäisinä suosituimmat asiasanat.

⁸⁴Esimerkkeinä käytetyt asiasanoitukset on luettavuuden vuoksi aakkostettu, muuten ne on jätetty sellaisiksi kuin koehenkilöt ne tekivät.

Kirjastoammattilainen (kirjastovirkailija, nainen, 59 vuotta):

ironia ; konfliktromaani ; psykologiset romaanit ; satiiri

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 25 vuotta):

aikamiespojat ; poikamiehet ; alistaminen ; ammatit ; virkamiehet ; arvot ; mieliteet ; asenteet ; elämänfilosofia ; virkamiehet ; eriarvoisuus ; eristäytyisyys ; eristäytyminen ; erakot ; yksinäisyys ; ihmissuhteet ; yksinäisyys ; sosiaaliset suhteet ; irrallisuus ; yksinäisyys ; luonteenpiirteet ; kyynisyys ; sopeutumattomuus ; mielenterveyshäiriöt ; hysteria ; mielenterveyshäiriöt ; hysteria ; vainoharhaisuus ; minäkuva ; itsearvostus ; alemmuudentunne ; poikkeavuus ; syrjintä ; psykologiset romaanit ; sairaut ; luulosairaut ; sosialistiset maat ; tunteet ; katkeruus ; alemmuudentunne ; työ : toimistotyö ; yhteiskuntaluokat : köyhälistö

Asiakas (mies, 38 vuotta):

filosofia ; identiteetti ; ihmiskäsitys ; ihmisviha ; psykologia ; sotilaat ; yhteiskunnalliset romaanit ; yksinäisyys

Asiakas (nainen, 53 vuotta):

alistaminen ; autonomian aika ; bordellit ; erakot ; eristäytyminen ; hyväksikäyttö ; kaupunki ; kidutus ; kirjoittaminen ; klassikot ; prostituutio ; psykologinen jännityskirjallisuus ; seksuaalinen hyväksikäyttö ; seksuaalinen käyttäytyminen ; slummit ; sosiaaliset ongelmat ; Venäjä ; yksinäisyys

Ensimmäinen esimerkki kirjastoammattilaisen tekemästä kuvailusta on luonteeltaan teoksen tyylin ja esittämistavan, tässä tapauksessa, genren kuvaus. Varsinaista teoksen sisältöä ei siinä kuvaillaa lainkaan. Toinen esimerkki kirjastoammattilaisen kuvailusta taas edustaa tehtyjen asiansanoitusten toista ääripäätä. Siinä teoksesta on kuvattu mahdollisimman monia aspekteja ja seurauksena on hyvin pitkä kuvaus. Pitkän kuvailun ongelmana on, että siinä teoksen ydinsisältö ja sen sisältämät toisarvoiset seikat eivät tule erotelluiksi.

Esimerkkinä olevista asiakkaiden tekemistä kuvailuista voi puolestaan nähdä sukupuolen vaikutus teoksen tulkintaan ja siten myös niistä tehtyihin kuvailuihin. Naisen tekemä kuvaus korostaa Dostojevskin teoksen sivuteemaa - naisprostituoidun hyväksikäyttöä. Koehenkilöiden oman kokemus- ja arvomaailman näkyminen kuvailuissa tuli erityisesti esille tiivistelmissä (ks. luku 8.1.).

Kaurasen teoksen tyyppikuvailut sekä esimerkit sen asiansanoituksista

Kaurasen teoksen tyyppikuvailut olivat eri ryhmillä seuraavat (ks. myös Liite 7.):

kaikki koehenkilöt: Helsinki : slangit : nuoret : nuoruus : ystävyys : aikuistuminen : naiset : huumeet : kehitysromaanit : 1970-luku

kirjastoammattilaiset: nuoret : Helsinki : nuoruus : slangit : ystävyys : aikuistuminen : naiset : psykologiset romaanit : seksuaalisuus : Suomi : tytöt : 1970-luku

asiakkaat: slangit : Helsinki : huumori : nuoruus : aikuistuminen : arvot : feminismi : huumeet : kehitysromaanit : naiset : nuoret : seksuaalinen käyttäytyminen : ystävyys

Kaurasen teoksen tyyppikuvailut olivat hyvin samankaltaisia kaikissa ryhmissä eli ne kertovat sen, että teos on slangilla kirjoitettu romaani nuorten naisten aikuistumisesta

1970-luvun Helsingissä. Lisäksi teoksessa on eräänä ydinteemana murros seksuaalisessa käyttäytymisessä. Kaurasen teoksen kohdalla näkyy jo edellä esitetty huomio siitä, että teoksen samaa tai samankaltaista aspektia kuvaillaan erilaisilla termeillä, vrt. esim. seksuaalisuus/seksuaalinen käyttäytyminen, tytöt/naiset, psykologiset romaanit/kehitysromaanit. Kaurasen teoksen kohdalla näkyi myös mielenkiintoisesti teoksen oman terminologian vaikutus tehtyihin kuvailuihin. Etenkin tiivistelmissä, mutta myös asiasanoituksissa näkyi Kaurasen kohdalla kuvailijoiden halu käyttää slangi-ilmauksia, vaikka se asiasanastossa oli sanastoteknisesti poissuljettu. Kaunokirjallisuudessa tämä asiasanastojen kielen ”paperinmakuisuus” voi hyvinkin olla kuvailuja rajoittava tekijä ja asia, jota kannattaa selvittää kaunokirjallisuuden asiasanastotyössä.⁸⁵

Seuraavassa esitetään esimerkkejä koehenkilöiden tekemistä Kaurasen teoksen asiasanoituksista:

Kirjastoammattilainen (kirjastovirkailija, nainen, 41 vuotta):

menneisyys ; naiset ; naiseus ; nuoret ; nuoruus ; psykologiset romaanit ; seksuaalisuus ; ystävyys

Kirjastoammattilainen (kirjastovirkailija, nainen, 38 vuotta):

aikuistuminen ; itsenäistyminen ; nuoret : jengit ; nuoret : naiset ; nuoret : tytöt ; nuoruus ; psykologiset romaanit : Helsinki : 1960-1970-luku ; seksuaalisuus ; vapautuminen ; ystävyys

Asiakas (mies, 41 vuotta):

aikakausi- ja taparomaani ; alkoholinkäyttö ; arvot ; asenteet ; Blondi ; elämäntyyli/-tapa ; Kultasuu ; Lepakko ; Saldo ; seksi ; 1970-luvun Helsinki

Asiakas (nainen, 42 vuotta):

aikuistuminen ; Helsinki ; huvittelu ; ihanteet ; kehitysromaanit ; naiset ; naiskirjallisuus ; nuoret ; ystävyys ; 70-luku

Edellä olevista kirjastoammattilaisten tekemistä asiasanoituksista voi huomata sen, läpi aineiston näkyneen seikan, että kaunokirjallisuuden asiasanoitus ei ole kirjastoammattilaisillakaan säännönmukaista ja samanlaista. Ensimmäisen ammattilaisen käyttämät asiasanat kuvaavat lähinnä teoksen sisällöllisiä аспекteja. Toisen ammattilaisen asiasanoituksesta voidaan huomata, kuinka paikan ja ajan määrittäminen määrittelee paljon myös teoksen sisältöä ja sitoo sen sisällön merkitykset aikaan ja täten tarkentaa asiasanojen merkityksiä.

Asiakkaiden tekemistä asiasanoituksista ensimmäisestä voi puolestaan huomata sen, kuinka yksittäinen lukija voi pitää jotakin teoksen aspektia hyvin olennaisena kuvailusaan, tässä tapauksessa päähenkilöiden nimiä. Asiakkaiden kuvailuissa näkyy hyvin myös käytettyjen asiasanojen abstraktiotason vaikutus kuvailuihin sekä niitä tarkentavien termien tarpeellisuus kuvailuissa. Korkean abstraktiotason asiasanat - ihanteet, arvot, asenteet - määrittyvät esimerkeissä paikkaa ja aikaa kuvaavien asiasanojen avulla. Huomattakoon myös edellisistä esimerkeistä se, ettei yhdessäkään niistä mainita asiasanaa slangi, joka oli kuitenkin yksi tyyppikuvailuissa esiintyvistä asiasanoista.

⁸⁵Kaunokin toimitustyössä tämä käyttäjien kielen huomioonottaminen nousi esille etenkin nuorisokirjallisuutta kuvailevan sanaston kohdalla.

Mustosen teoksen tyyppikuvailut sekä esimerkit sen asiasanoituksista

Mustosen teoksen tyyppikuvailut olivat eri ryhmillä seuraavat (ks. myös Liite 7.):

kaikki koehenkilöt: pankkiala : yksinhuoltajat : maaseutu : viihdekirjallisuus : ihmissuhteet : arkielämä : pankkiryöstöt : Suomi : avioero : 1990-luku

kirjastoammattilaiset: pankkiala : yksinhuoltajat : maaseutu : viihdekirjallisuus : Suomi : arkielämä : ihmissuhteet : lama : 1990-luku : pankkiryöstöt

asiakkaat: pankkiala : yksinhuoltajat : avioero : ihmissuhteet : lapset : pankkiryöstöt : ryöstö : kirkonkylät : Korpela, Anja : maaseutu : naapuruus : viihdekirjallisuus

Mustosen teos oli teoksen sisällönkuvailun kannalta helppo ja vähän tulkintaa vaativa koska se rakentuu juonellisesti selkeänä helposti erottuvista temaattisista osa-alueista. Tämä näkyi myös tehdyissä asiasanoituksissa. Koehenkilöt - erityisesti kirjastoammattilaiset - korostivat asiasanoituksissa teoksen viihteellistä luonnetta. Teoksen perusteemat: pankkilaitoksen kriisi sekä päähenkilön yksityiselämän aviokriisi ja yksinhuoltajuus olivat eniten asiasanoitettuja asioita molemmilla ryhmillä. Teemat yhteensitonut päähenkilön aviomiehen tekemä pankkiryöstö näkyi myös kuvailuissa. Kolmas perusteema teoksessa ja kuvailuissa oli tavallisen arkielämän ja siihen liittyvien ihmissuhteiden kuvaus.

Seuraavassa on esimerkkejä koehenkilöiden tekemistä Mustosen teoksen asiasanoituksista:

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 56 vuotta):

lama ; maaseutu ; pankkiala ; pankkiryöstöt ; rakkausromaanit ; Suomi : 1990-luku ; yksinhuoltajat ; 1990-luku

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 50 vuotta):

arkielämä ; avioero ; kansankuvaukset ; pankkiala ; pankkivirkailijat ; Suomi ; yksinhuoltajat ; 1990-luku

Asiakas (mies, 55 vuotta):

avioliitto ; (irtautuminen) ; mies, lapsi, nainen ; pankkiala ; poliisi ; rahat ; ryöstö ; väärä henkilöllisyys ; (yksilönvapaus) ; yksinäisyys, (vapaus)

Asiakas (nainen, 30 vuotta):

ahneus ; arvot ; elämänmuutokset ; ihmissuhteet ; kotiympäristö ; liikemiehet ; liikenaiset ; luopuminen ; markkinatalous ; naiskirjallisuus ; pankkiala ; pankkiryöstöt ; sukulaiset ; taloudelliset kriisit ; työelämän suhteet ; yksinhuoltajat

Edellä olevista asiasanoituksista voi nähdä esimerkkejä käytetyistä typografisista keinoista, joilla muutamat koehenkilöt korostivat joitakin kuvailujensa aspekteja. Varsinaisessa analyysissä nämä typografiset keinot jätettiin huomioonottamatta (ks. tästä tarkemmin aineiston käsittelyä ja analyysia käsittelevä luku 7.5.). Kirjastoammattilaisilla niistä tärkein oli asiasanaketjujen käyttö. Näiden avulla voidaan määrittellä asiasanoituksen päätermin rajaa, kuten ensimmäisessä kuvailussa on tehty määriteltäessä teoksen tapahtumapaikaksi 1990-luvun Suomi. Koehenkilö on lisäksi käyttänyt ajankohtaa omana terminään. Edellä esitellyt kirjastoammattilaisten tekemät asiasanaketjutukset oli tehty tesauksuksen sääntöjen mukaisesti.

Kolmannelta esimerkistä huomattava seikka ovat asiakkaan käyttämät sulkumerkit joissakin hänen käyttämässään asiasanoissa. Sulkumerkkien funktio oli hänellä joko ter-

miä tarkentava, kuten esimerkin yksinäisyys, (vapaus) tai tulkintaa tai epävarmuutta osoittava. Tilastollisessa analyysissä myös sulkumerkkien sisällä mainitut asiasanat tulkittiin käytetyiksi asiasanoiksi. Esimerkissä käytetty ensimmäinen tapa käyttää sulkuja on funktioltaan sama kuin ketjutuksen. Jälkimmäinen tapa käyttää sulkumerkkejä puolestaan kuvaa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun tiettyjen aspektien tulkinnanvaraisuutta. Tätä esiintyi myös muutamalla muulla koehenkilöllä.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun kuuluva tulkinta näkyy edellä olevissa esimerkeissä - ja toistui muissa kuvailuissa - siinä, että koehenkilö saattoi ottaa jonkin asiasanan, jolla on esimerkiksi teoreettisesti määritelty ala ja käyttää sitä omassa kuvailussaan perustellusti ja luovasti tulkiten. Esimerkki tällaisesta on toisen kirjastoammattilaisen käytämä termi 'kansankuvaukset', jolla perinteisesti tarkoitetaan vuosisadan alun kansanelämää kuvanneita proosateoksia. Mustosen teos voidaan hyvin nähdä tämän perinteen jatkajana vaikkakin modernina sovelluksena. Asiasanaston luova käyttö voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia. Esimerkiksi tiedonhakijan tulisi tällöin tietää kuvailun olevan tulkinnallinen ja lisäksi, kuka tulkinnan on tehnyt ja mistä lähtökohdista. Lisäksi asiasanojen alojen laajentaminen muuhun käyttötarkoitukseen kuin mihin ne sanastoa määriteltäessä on ajateltu, saattaa johtaa ristiriitaisuuksiin tiedonhakutilanteessa.

Asiakkaiden tekemissä kuvailuissa asiasanaston soveltava käyttö oli runsaampaa kuin kirjastoammattilaisten. Osaltaan tämä johtui siitä, että koehenkilöt valitsivat mekaanisesti annetusta sanastosta sopivantuntuisia asiasanoja kuvailemaan teoksia. Osaltaan taas siksi, että asiakas tulkitsi sanaston termit siten, että se sopi hänen kuvailuunsa. Edellä esitetty toisen asiakaskoehenkilön käyttämä asiasana 'naiskirjallisuus' on hyvä esimerkki tästä. Feministisesti tulkittu naiskirjallisuuden käsite emansipatorisena kirjallisuutena tuskin luokiteltaisiin Mustosen teosta naiskirjallisuudeksi, mutta faktisesti käsitettynä Mustosen teokset ovat nykypäivän naiskirjallisuutta, koska niiden suurin lukijakunta ovat naiset. Toisena esimerkkinä käyvät erään asiakkaan mekaanisesti käyttämät päivä-, ilta- ja yö - asiasanat kuvailemaan lähes kaikkien teosten kuvaamaa aikaa. Osassa asiakkaiden tuottamia asiasanoituksia näkyikin, että he eivät osanneet tiivistää teoksen ydinsisältöä - kertoa siitä, mikä on teoksen aboutness eli mistä siinä on kysymys.

Paasilinnan teoksen tyypikuvailut sekä esimerkit sen asiasanoituksista

Paasilinnan teoksen tyypikuvailut olivat eri ryhmillä seuraavat (ks. myös Liite 7.):

kaikki koehenkilöt: huumori : veijariromaanit : luonto : eläimet : jänis : Suomi : vapaus : toimittajat : elämänmuutokset : vaellusromaanit

kirjastoammattilaiset: veijariromaanit : huumori : elämänmuutokset : jänis : Suomi : luonto : vaellusromaanit : toimittajat : vaihtoehtoinen elämäntapa : vapaus : yksilönvapaus : 1970-luku

asiakkaat: eläimet : huumori : luonto : vapaus : jänis : pakeneminen : pako : seikkailu : Suomi : toimittajat : veijariromaanit : ystävyyys

Paasilinnan teoksen asiasanoituksille oli ominaista ensinnäkin, että koehenkilöt pyrkivät määrittelemään teoksen genren ja siinä kaksi olennaista aspektia, humoristisuuden ja juonen rakenteen (seikkailu, vaellusromaanit). Veijariromaanit-termi yhdistää nämä molemmat aspektit. Tämä vastaa myös teoksen luonnetta: siinä käytetään paljon humoristisen veijari- ja vaellusromaanien mukaisia geneerisiä välineitä. Paasilinna teoksen genre-

määrittelyssä esiintyi myös edellisen teoksen kohdalla mainittu sulkujen käyttö. Tässä kuvailija käyttää sulkumerkkien sisällä olevaa huomautusta osoittamaan oman tulkintansa varauksellisuutta: ”*veijariromaanit (-tästä en olisi ihan varma)*”, *kirjastoammattilainen (nainen, 58 v)*.

Ylipäätänsäkin se, oliko teos kirjoitettu selvästi johonkin genreen kuuluvaksi näkyi koehenkilöiden tekemissä kuvailuissa. Selvimmät genreteokset, Paasilinna ja Simenon, määriteltiin myös kuvailuissa selvimmin genrensä kautta. Seuraavaksi selvimmin määriteltiin genren kautta Dostojevskin teos. Kaurasen ja Mustosen teosten genren määrittely jäi vähimmälle. Näyttäisi siis siltä, kuten voi olettaakin, että genre on sitä tärkeämpi indeksoitava aspekti, mitä selvemmin se määrittää teoksen luonnetta.

Paasilinnan teoksen ydintematiikka kiteytyi kaikilla kuvailijoilla kahteen pääasiaan: ihmisen luontosuhteeseen ja sitä symboloineeseen jänikseen sekä päähenkilönä olleen toimittajan elämänmuutokseen ja vapaudenkaipuuseen. Paasilinnan teos on kerronnallisten seikkojen sisällönkuvailun kannalta mielenkiintoinen juuri symbolina käytetyn jäniksen kautta. Kuvailuissa tämä näkyi sekä tulkittuna (luontosuhde) että tulkittamatta (jänis).

Seuraavassa annetaan esimerkkejä koehenkilöiden tekemistä Paasilinnan teoksen asiasanoituksista:

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 58 vuotta):

harhailu ; irrallisuus ; kapinalliset ; Suomi : 1960-luku ; vaihtoehtoinen elämäntapa ; veijariromaanit (-tästä en olisi ihan varma)⁸⁶

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 44 vuotta):

erakat ; eristäytyminen ; vaellusromaanit ; veijariromaanit ; vieraantumisen ; yksilönvapaus

Asiakas (mies, 19 vuotta):

luonto ; Arto Paasilinna ; Suomi ; syrjäseudut ; veijariromaanit ; yhteiskuntakritiikki ; 1970-luku

Asiakas (nainen, 38 vuotta):

arkielämä ; arvot ; avioero ; eläimet ; elämän tarkoitus ; elämäntaito ; fantasia-kirjallisuus ; filosofiset romaanit ; kiintymys ; kriisit, muutos ; luonnonkuvaukset, ympäristö ; pako ; satu ; yhteiskuntakritiikki

Paasilinnan teoksen ensimmäisestä esimerkikuvailusta huomaa, miten selvästi genre määrittelee teoksen sisältöä. Jos sisällönkuvailua lukisi tietämättä kuvailtua teosta ja sen tekijää ja jos kuvailusta otettaisiin pois koehenkilön epävarmana pitämä termi ‘veijariromaanit’, niin teoksen voisi yleisellä tasolla ajatella olevan mikä tahansa kuusikymmenluvulla kirjoitettu taiteilijaromaani. Mutta jos kuvailuun lisätään, kuten asiakaskoehenkilö on tehnyt, genren nimi, niin teos määrittyy heti tarkemmin.

Kolmannelta esimerkistä näkyy puolestaan se, että teoksen tekijä on kaunokirjallisuuden kohdalla eräs tärkeimmistä teoksen sisältöä kuvaavista ja määrittävistä aspekteista (vrt. esim. Burgess 1936, 179; Saarti 1996a, 97). Kirjastoammattilaisilla tekijän nimeämistä asiasanoituksissa ei kuitenkaan esiintynyt. Tämä sen vuoksi, että kirjastoammattilaiset tekevät eron sisällönkuvailun ja teoksen luetteloinnin välillä. Tekijän nimeäminen

⁸⁶Tilastolliseen analyysiin termi otettiin mukaan vaikka koehenkilö itse epäili sen oikeellisuutta tekemällään suluissa olevalla huomautuksella.

kuuluu kirjastoammattillisessa diskurssissa luetteloinnin puolelle. Asiakkaat eivät puolestaan tee tätä eroa vaan nimeävät teoksen sisällönkuvailussa kaikki heidän kannaltaan olennaiset elementit teoksesta. (Tämän tuo esille myös esim. Pejtersen 1983.)

Simenonin teoksen tyypikuvailut sekä esimerkit sen asiansanoituksista

Simenonin teoksen tyypikuvailut olivat eri ryhmillä seuraavat (ks. myös Liite 7.):

kaikki koehenkilöt: murha : salapoliisikirjallisuus : rikoskirjallisuus : Maigret : poliisit : rikokset : Belgia : jännityskirjallisuus : ravintolat : vakoilu

kirjastoammattilaiset: rikoskirjallisuus : murha : salapoliisikirjallisuus : Belgia : Maigret : poliisit : rikokset : Liège : pikkukaupungit : ravintolat

asiakkaat: murha : salapoliisikirjallisuus : Maigret : poliisit : rikokset : Belgia : dekkarit : jännityskirjallisuus : murhaajat : rikolliset : rikoskirjallisuus : vakoilu

Simenonin teoksen asiansanoituksissa nousi merkittävämmäksi genren määrittely sekä sarjakirjallisuudelle ominaisen toistuvan elementin nimeäminen, joka tässä tapauksessa oli komisario Maigret. Juoneen pohjautuvan rikoskirjallisuuden sisällönkuvailun ongelmana on sellaisten teokselle ominaisten aspektien löytäminen, jotka erottavat sen muista samanlaisista teoksista. Salapoliisikirjallisuudessa eräs tärkeimmistä erottavista tekijöistä on juuri etsivä. Toinen tärkeä elementti on miljöö, jossa rikos ja sen ratkaiseminen tapahtuu (tässä Belgia, Liège, ravintolat, pikkukaupungit) ja kolmas ydinteema (tässä vakoilu sekä yksittäisissä kuvailuissa esiintynyt nuorisorikollisuus). Ongelmaksi tällaisessa genrekirjallisuudessa tulevat yleiset, toistuvat asiat, jotka kuvaavat genreä verrattaessa sitä muuhun kirjallisuuteen (murha), mutta jotka genren sisällä eivät juurikaan auta teoksen identifioinnissa (murha tavallaan sisältyy jo salapoliisiromaaniin käsitteeseen).

Seuraavassa esitetään esimerkkejä koehenkilöiden tekemistä Simenonin teoksen asiansanoituksista:

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, nainen, 39 vuotta):

jännityskirjallisuus ; kaupungit : Liège : Belgia : 1930-luku ; Maigret ; poliisiromaanit : Belgia : 1930-luku

Kirjastoammattilainen (kirjastonhoitaja, mies, 58 vuotta):

alibit ; baarit ; belgialainen ; jännityskirjallisuus ; järjestäytynyt rikollisuus ; klassikot ; lavastetut rikokset ; Liege ; murha ; murhaajat ; pienoisromaanit ; pikkukaupungit ; poliisi ; poliisikirjallisuus ; psykologinen jännityskirjallisuus ; psykopaatit ; ravintolat ; rikokset ; rikollisuus ; rikoskirjallisuus ; salaliitot ; salapoliisikirjallisuus ; satamakaupungit ; vakoilijat ; varjostus ; varkaat ; viihdekirjallisuus ; väkivaltarikokset ; väärä henkilöllisyys

Asiakas (nainen, 20 vuotta):

Belgia ; Maigret ; murha ; nuorisorikollisuus ; nuoruus ; syyllisyys ; syyttömyys ; tappo

Asiakas (mies, 16 vuotta):

aamu ; baarit ; Chabot ; dekkarit ; Delfosse ; etsintä ; Genaro ; henkirikokset ; ilta ; jännityskirjallisuus ; kahvilat ; kaupungit ; käännöskirjallisuus ; Maigret ; murha ; murhaajat ; nuorisorikolliset ; poliisikirjallisuus ; poliisit ; putkat ; päivä ; ravintolat ; rikosentekijät ; rikokset ; rikolliset ; rikoskirjallisuus ; salapoliisi-

kirjallisuus ; salapoliisit ; syksy ; tappo ; vankilat ; Victor ; viihdekirjallisuus ; vuodenajat ; yö

Esimerkeistä kaksi ensimmäistä on noin viiden vuoden ajan kaunokirjallisuutta asiasanoittaneiden kirjastoammattilaisten tekemiä. Ensimmäinen esimerkki kuvailee teoksen genren, miljöön, ajan ja päähenkilön. Kaunokin aspektien mukaisesta ohjeellisesta kuvailusta jää puuttumaan vain tematiikan kuvailu. Toinen esimerkki on puolestaan laajempi, mutta ytimeltään hyvin samankaltainen. Siinä suuri osa kuvailun laajuudesta on saatu lisäämällä rinnakkaistermien osuutta (jännityskirjallisuus, poliisikirjallisuus, psykologinen jännityskirjallisuus, rikoskirjallisuus, salapoliisikirjallisuus, viihdekirjallisuus).

Erona ensimmäiseen esimerkkiin siinä on teoksen rikoskirjallisen tematiikan tarkempi määrittely (järjestäytynyt rikollisuus, lavastetut rikokset, psykopaatit, salaliitot, vakoilijat, varjostus, väkivaltarikokset). Ensimmäinen asiakkaan tuottama asiasanoitus sen sijaan korostaa teoksen ydintematiikan - syyllisyys, syyttömyys sekä nuorisorikollisuus - kuvailua teoksen miljöön indeksoinnin sijasta.

Toisen asiakkaan tekemä kuvailu on samalla myös esimerkki siitä, kuinka jotkut asiakaskoehenkilöt noudattivat sanaston ohjeita kirjaimellisesti. Hän kuvailee siinä esimerkiksi teoksen tapahtuma-ajan tyhjentävästi, mutta siten, että sen informaatioarvo on olematon (aamu, päivä, ilta, yö -termit). Lisäksi tämäntyyppisissä mekaanisesti sanaston ohjeita noudattavissa kuvailuissa asiakaskoehenkilöt lisäsivät systemaattisesti kuvailuihinsa korvaavat ja rinnakkaistermit vastoin tesauruksen ammattimaista käyttötapaa. Edellä olevassa esimerkissä tällaista käyttöä on salapoliisikirjallisuus -pesueen käyttö. Koehenkilö on ottanut käyttöönsä lukuisia salapoliisikirjallisuus asiasanan rinnakkaistermejä (jännityskirjallisuus, poliisikirjallisuus, rikoskirjallisuus) ja lisännyt myös korvattavan termin - dekkarit - kuvailuunsa. Ohjeiden mukaisesti dekkarit termiä ei olisi saanut kuvailussa käyttää vaan sen sijalla olisi tullut käyttää juuri salapoliisikirjallisuus -termiä. Lisäksi kuvailun tarkkuus kärsii otettaessa mukaan runsaasti tarpeettomia rinnakkaistermejä. Toisaalta tämä kuvaa myös niitä ongelmia, joita käyttäjillä on etenkin tesaurustyyppisesti rakennetun sanaston hahmottamisessa.

Yhteenveto teosten asiasanoituksista

Yhteenvetona eri teosten asiasanoituksista voidaan sanoa, että kunkin teoksen kuvailut poikkesivat toisistaan eri koehenkilöillä suuresti sekä sisällöltään että käytettyjen asiasanojen määrässä. Tähän oli useita eri syitä. Asiakkailta teknisenä syynä oli indeksoinnin vieraus sekä tottumattomuus asiasanastojen käyttöön. Suurimpana syynä kuvailujen erilaisuuteen oli kuitenkin kunkin koehenkilön tulkinta teoksesta ja käytetyistä asiasanoista sekä se, että kaunokirjallisessa teoksessa on runsaasti asiasanoitettavaa, josta osa on yhteismitallista (vrt. tyyppikuvailut) ja osa kunkin yksilön tulkinnasta riippuvaa.

Toisaalta käytetystä aineistosta voidaan päätellä, että kaunokirjallisesta teoksesta (romaanista) voidaan laatia tyyppikuvaus. Tässä tutkimuksessa se laadittiin tilastollisilla välineillä. Se koostuu noin kymmenestä käytetyimmistä asiasanasta kunkin teoksen kohdalla. Tutkimusaineiston perusteella näyttäisi myös siltä, että ammattimainen kuvailija pystyisi tekemään tällaisen tyyppikuvailun. Tutkimuksen aineiston pienuudesta johtuen tämä on kuitenkin vain oletus. Jotta yksilölliset erot voitaisiin karsia tyyppikuvailuista, olisi hyvä käyttää teoksen asiasanoittamisessa useita kuvailijoita, sekä ammattilaisia että

asiantuntijakäyttäjiä. Tyypikuvailu käsittää teoksen ydintematiikan, päägenren, päähenkilöiden sekä miljöön ja tapahtuma-ajan kuvailut.

Ongelmaksi kaunokirjallisuuden asiasanoituksessa näyttää muodostuvan myös asiasanojen sisällön (alan) rajaaminen. Luonnontieteellisen tarkat määritelmät ovat hyvin hankalia tehdä ja joissakin tapauksissa jopa mahdottomia tai täydellisiä tautologioita ("kafkamaisiksi sanotaan teoksia, jotka ovat kafkamaisia"). Tämä sen vuoksi, että ne perustuvat tulkintaan ja kulloinkin vallitsevaan, historiallisesti muutuvaan odotushorisontaaliseen näkemykseen teoksen ja tekijän merkityksestä kunakin aikana. Tästä on seurauksena se, että kaunokirjallisten tietojärjestelmien tulee olla eläviä, niissä tulee olla mahdollista hallita tulkinnoista aiheutuvaa epämääräisyyttä ja niiden tulee sallia käyttäjien niitä muuttava palaute.

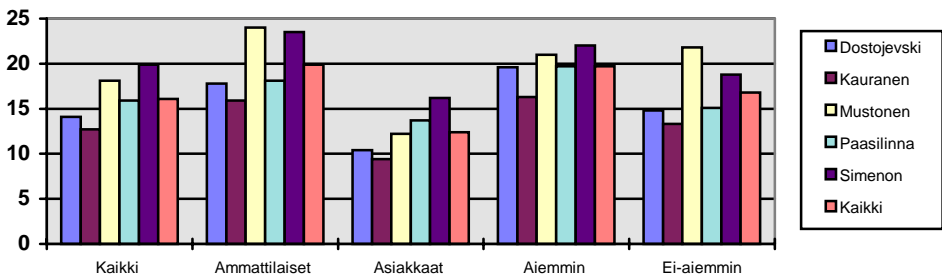
8.2.4. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus kuvailijoilla

Kuten edellisessä luvussa huomattiin, vaihtelivat teosten asiasanoitukset huomattavasti eri koehenkilöillä. Toisaalta teosten kuvailusta voitiin löytää myös yhteneviä elementtejä. Jotta voitaisiin analysoida tarkemmin teosten kuvailujen yhdenmukaisuutta eli termistöllistä samankaltaisuutta eri koehenkilöryhmillä, laskettiin koehenkilöiden tekemille kuvailuille yhdenmukaisuusluvut (ks. menetelmästä luku 7.5.). Yhdenmukaisuuslukujen avulla voidaan paikantaa tarkemmin missä kohti yhtenevyyttä esiintyy sekä määrittellä yhtenevyydelle suhteelliset tunnusluvut eri koehenkilöiden ja -ryhmien vertailua varten.

Seuraavassa vertaillaan tunnuslukujen avulla koehenkilöiden asiasanoitusten yhdenmukaisuutta. Kullekin koehenkilölle laskettiin luvussa 7.5. esitetyn kaavan mukaisesti keskiarvot heidän tekemiensä kuvailujen yhdenmukaisuudesta verrattuna saman ryhmän koehenkilöihin. Yhdenmukaisuuslukuista laskettiin teoskohtaiset ja ryhmäkohtaiset keskiarvot. Saadut yhdenmukaisuuskeskiarvot on osoitettu kuviossa 8.2. sekä taulukossa 8.11.

Kirjastoammattilaisten tekemät asiasanoitukset olivat selvästi yhdenmukaisempia kuin asiakkaiden tekemät asiasanoitukset. Kaunokirjallisuutta aiemmin asiasanoittaneiden kirjastoammattilaisten asiasanoitukset olivat kaikkein yhdenmukaisimpia (ks. kuvio 8.2. sekä taulukko 8.11.).

Asiasanoitusten yhdenmukaisuus

Kuva 8.2. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus eri koehenkilöryhmillä.

Taulukko 8. 11. Asiasanoitusten yhdenmukaisuus eri koehenkilöryhmillä.

	Koehenkilöryhmät					
	Kaikki henkilöt	koe-	Kirjasto-ammattilaiset	Asiakkaat	Aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittaneet kirjastoammatillaiset	Aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittamattomat kirjastoammatillaiset
% Teokset	N ⁸⁷ =4350	N=1050	N=1050	N=1050	N=150	N=360
Dostojevski	14,1	17,8	10,4	19,6	14,8	
Kauranen	12,7	15,9	9,4	16,3	13,3	
Mustonen	18,1	24,0	12,2	21,0	21,8	
Paasilinna	15,9	18,1	13,7	19,7	15,1	
Simenon	19,9	23,5	16,2	22,0	18,8	
Kaikkien teosten keskiarvo	16,1	19,9	12,4	19,7	16,8	

Asiantuntijuus siis vaikutti selvästi asiasanoitusten yhdenmukaisuuteen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, mikä tuli esille jo tyypikkokuvausten esittämisen yhteydessä, että kirjastoammatillaiset tuottavat yhdenmukaisimpia asiasanoituksia. Asiakkaiden kuvailut olivat puolestaan vähiten yhdenmukaisia. Ero asiakkaisiin verrattuna on aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittaneilla kirjastoammatillaisilla keskimäärin 7,3 prosenttiyksikköä ja aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittamattomilla keskimäärin 4,4 prosenttiyksikköä. Tässä aineistossa suhteellisesti arvot tulevat suuriksi, koska lähtöarvot ovat alhaisia. Niinpä jo muutaman prosenttiyksikön erot ovat merkityksellisiä.

Teos vaikuttaa selvästi kuvailujen yhdenmukaisuuteen. Teoksen selkeys ja genreluonne (viihdekirjallisuudenomaisuus) lisää asiasanoitusten yhdenmukaisuutta. Simenonin ja Mustosen teosten asiasanoitukset olivat eniten yhdenmukaisia, Kaurasen ja Dostojevskin vähiten. Tätä havaintoa korostaa sekin, että Mustosen teoksen asiasanoituksessa aiemmin asiasanoittaneiden ja ei aiemmin asiasanoittaneiden kirjastoammatillaisten välillä yhdenmukaisuutta kuvaava arvo oli yhtä suuri kun taas muissa teoksissa aiemmin asiasanoittaneiden ammatillaisten välillä oli suurempi yhdenmukaisuus kuin ei aiemmin asiasanoittaneiden välillä.

Romaanien asiasanoitukset olivat eri kuvailijoiden välillä hyvin erilaisia. Kirjastoammatillaisten kaikkien teosten yhdenmukaisuuden keskiarvo oli 19,9 % käytetyistä asiasa-

⁸⁷N=(ryhmän koko * (ryhmän koko - 1) * teosten lukumäärä). Kaikkien koehenkilöiden lukumäärä oli 30, josta puolet kirjastoammatillaisia ja puolet asiakkaita. Aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittaneita kirjastoammatillaisia oli kuusi henkilöä ja teoksia viisi kappaletta.

noista, asiakkailta 12,4 % ja koko populaatiolla 16,1 %. Tämä kuvaa hyvin myös tehtyjä asiasanoituksia. Useat koehenkilöt käyttivät samoja asiasanoja kunkin teoksen muutamasta ydinasiasta. Lisäksi teoksissa oli seikkoja, joista muutama kuvailija käytti samaa asiasanaa. Kaikkein eniten oli kuitenkin niitä seikkoja ja samalla asiasanoja, joita käytti vain yksi koehenkilö. Vaikka tämä suhde muuttuisi jonkin verran, jos käytetyt asiasanat ryhmiteltäisiin luokiksi (vrt. esimerkiksi Mustosen teoksesta kaikki pankkeihin liittyvät asiasanat käsitettäisiin samaksi sanaksi), niin kuitenkin edellä esitetty kuvaa hyvin tehtyjä romaanien asiasanoituksia – pienen yhteisen ydinsisällön lisäksi kuvailijat kuvailivat hyvin hajanaisesti erilaisia teoksien sisältöihin liittyviä elementtejä.

8.3. Teoksista laadittujen tiivistelmien ja asiasanoitusten vertailu

Merkittävin perusero tiivistelmien ja asiasanoitusten välillä oli laadullinen. Tämä johtuu paljolti myös siitä, että asiasanoitusten tekemisessä koehenkilöillä oli käytössään asiasanasto eli väline, menetelmä ja säännöt, joilla kuvailulle annetaan jonkinlaiset rajat ja välineet. Asiasanasto välineenä kontrolloikin aina ilmaisua jonkin verran (vrt. Iivonen & Sonnenwald 1997). Koehenkilöiden tuottamissa tiivistelmissä korostui kaunokirjallisuuden kuvailujen periaatteellinen yhteismitattomuus, joka aiheutuu lukijan eli tulkitsevan subjektin henkilökohtaisista valinnoista ja mieltymyksistä. Tiivistelmissä kunkin koehenkilön olikin mahdollista antaa oman persoonansa ja tulkintansa vaikuttaa teoksesta tehtyihin kuvailuihin, joten kuvailut muodostuivat hyvin erilaisiksi jo näinkin pienessä romaani- ja koehenkilöjoukossa.

Tiivistelmistä paljastui myös se, kuinka kaikki kaunokirjallisen viestinnän elementit - teos, tekijä, lukija sekä ympäröivä kulttuuri - ovat mukana myös teosten kuvailuissa. Tästä voi päätellä, että kaunokirjallisuuden tallennusjärjestelmissä tulee ottaa huomioon jotenkin kaikki nämä eri elementit. Kuvailujärjestelmä vaikuttaakin aina suuresti kuvailujen luonteeseen ja siihen, mitä teoksesta pidetään olennaisina kuvailtavina seikkoina (vrt. esim. tämän teoksen sisällönkuvailun aspekteja käsittelevä luku 5.2.).

Asiasanoitusten analysoinnissa tämä välineen merkitys tuli selvästi esille. Sanastolla voidaan ohjata koehenkilöitä toimimaan tiettyjen pelinsääntöjen mukaan. Tästä oli seurauksena, että asiasanoituksista oli löydettävissä jo jonkin verran yhdenmukaisuutta - jopa niin paljon, että tämän aineiston perusteella voidaan väittää, että hyvin suunnitellun asiasanaston sekä ammattinsa osaavien kuvailijoiden on mahdollista tuottaa kaunokirjallisten teosten ydinsisältöjä kuvaavia tyyppikuvailuja (vrt. Salemin analyysi indeksointitermeistä luvussa 5.5.). Toisaalta tiivistelmien ja asiasanoitusten vertailun perusteella voi myös väittää, että vasta nämä kuvailun välineet mahdollistavat järkevän kuvailun. Ne antavat yhteisen kielen, jolla puhua kaunokirjallisuudesta kun tehdään sitä koskevia hakuja ja kuvailuja (vrt. Vickery & Vickery 1987, 118-124).

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun menetelmien ja käytäntöjen kehittäminen voisi kulkea kohti järjestelmää, jossa otetaan huomioon sekä tiivistelmien luettavuus ja joustavuus että asiasanoituksen käyttökelpoisuus kuvailtaessa teoksen ydinsisältöä ja määriteltäessä käytettävää, spesifiä sanastoa. Tämä ydinsisällön löytäminen on lisäksi kaunokirjallisuudessa erittäin kriittinen tekijä, kuten huomattiin tämän tutkimuksen asiasanoituksia analysoitaessa. Tällainen joustava ja monipuolinen järjestelmä olisi hyvä siksi, että kaunokirjallisuuden sisällöt ovat yleensä kronologisia, juoneen perustuvia, jolloin niiden

sisällönkuvailu on helpompaa hahmottaakin tarinana. Ja toisaalta siksi, että vain termistön spesifisyyden avulla voidaan parantaa tiedonhaun tarkkuutta ja ylipäättänsä mahdollistaa tiedonhakujärjestelmän rakentaminen (vrt. esim. Pejtersenin rakenteellinen indeksointi).

9. Johtopäätökset

Tutkimuksen tavoite oli kaksiosainen. Ensinnäkin lisätä ymmärrystä kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun teoreettisista perusteista. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi selvitettiin kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimuksen tämänhetkinen tilanne. Lisäksi tarkasteltiin kaunokirjallista viestintäprosessia ja sen erityispiirteiden vaikutusta kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun.

Tutkimuksen toisena tavoitteena oli luoda edellä mainituista teoreettisista lähtökohdista välineet kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun analysointiin sekä esittää tästä analyysistä lähtien malli kaunokirjallisuuden sisällönkuvailujärjestelmän kehittämiseksi.

Konkreettisina tutkimustehtävinä tässä tutkimuksessa olivat seuraavat:

-Miten yleisen kirjaston asiakkaat ja kirjastoammattilaiset kuvailevat romaaneja tiivistelmien ja asiasanoitusten avulla?

-Miten kirjaston asiakkaiden ja kirjastoammatilaiten tekemien kuvailujen terministö, kuvattavat asiat ja kuvailujen rakenne eroavat toisistaan ja mitä yhtäläisyyksiä niissä on?

-Millaiset ovat em. havaintojen pohjalta nousevat suositukset kaunokirjallisuuden sisällönkuvailulle?

Kaunokirjallisen viestinnän kompleksisuuden vuoksi myös kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu muodostuu monimutkaiseksi ja erityyppisiä elementtejä sisältäväksi. Lisäksi kaunokirjallisessa viestinnässä korostuu subjektiivisen tulkinnan ja vastaanoton osuus, joka tuottaa yksilöllisen elementin mukaan teoksien viestintäprosessiin ja siten myös niitä koskevaan tallennukseen ja hakuun. Kaikenkaikkiaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun ongelmaksi muodostuu, kuinka suodattaa teosten sisällönkuvailuksi toistuva ja kaikille lukijoille mahdollisimman informatiivinen aines tulkinnallisemmasta, subjektiivista kokemusta käsittelevästä aineksestä. Seuraavissa luvuissa pyritään etsimään vastaus siihen, miten ja mitä kaunokirjallisuudesta - erityisesti romaaneista - tulisi tämän tutkimuksen tulosten perusteella kuvailla.

9.1. Kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden laatimien romaanien sisällönkuvailujen erot ja yhtäläisyydet

Kun tarkastellaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailua kaunokirjallisuuden viestintäprosessin osana, niin sisällönkuvailijat asettuvat tässä prosessissa lukijan ja tulkitsijan rooliin (vrt. luku 4.). Tällöin heidän lukemistapahtumaansa ohjaavat erilaiset odotushorisontaaliset ja lukemisen kulttuuriset reunaehdot sekä kuhunkin tilanteeseen liittyvät lukemiskäytännöt. Niinpä myös lukemisprosessin tuloksena syntyneisiin romaanien sisällönkuvailuihin vaikuttavat nämä kunkin koehenkilön henkilökohtaiset seikat.

Sisällönkuvailujen suurimmat laadulliset ja määrälliset erot olivatkin oletetusti asiakkaiden sekä niiden kirjastoammattilaisten välillä, jotka olivat aiemmin asiasanoittaneet kaunokirjallisuutta työssään. Lisäksi aineistosta oli havaittavissa selvä ero kaikkien kirjastoammattilasten ja asiakkaiden kuvailujen välillä. Aiemmin kaunokirjallisuutta asiasanoittaneiden kirjastoammattilasten kuvailut olivat eniten mallinnettujen tyyppikuvailujen kaltaisia. Lisäksi kirjastoammattilaisilla näkyi selvästi oman ammattiroolin vaikutus kuvailuissa. Ensinnäkin he osasivat käyttää paremmin tesaurusta ja sen suomia mahdollisuuksia. Heidän asiasanoituksensa olivat kontrolloidumpia ja sisälsivät vähemmän huonosti tai jopa väärin valittuja asiasanoja, joita asiasananaston käyttöön kokemattomilla asiakkailla oli indeksoinneissaan. Koetilanteessa tämän huomasi konkreettisesti myös siitä erosta, mikä ammattilaisilla ja asiakkailla oli sanaston selaamisessa ja termien etsimisessä siitä. Tämän lisäksi kirjastoammattilaiset osasivat hyödyntää indeksoinneissaan paremmin niitä eri aspekteja, joita kaunokirjallisuudesta on informaatiotutkimuksen parissa tuotu keskustelussa esille ja jotka näkyivät käytetyssä tesauruksessa.

Konkreettisesti tämä ero kirjastoammattilaisten ja asiakkaiden välillä tuli asiasanoituksen kohdalla esille lasketuissa yhdenmukaisuusluvuissa, jotka vahvistivat osaltaan sitä huomiota, että kirjastoammattilaiset tuottavat yhtenevämpiä kuvailuja kuin asiakkaat. Tämän voi katsoa johtuvan ensinnäkin edellä esitetystä seikasta, että ammattilaiset osasivat käyttää paremmin kuvailun välinettä eli tesaurusta - heillä on kuvailuissaan vähemmän ”hälytermejä”. Toisaalta se johtuu siitä, että ammattilaiset osaavat kuvailla paremmin teoksen - tässä tapauksessa romaanin - ydinsisällön kuin asiakkaat. Jälkimmäinen seikka liittyy ammatilliseen kompetenssiin teosten sisällönkuvailussa.

Kirjastoammattilaisten ammattiroolin vaikutus romaanien sisällönkuvailuihin näkyi selvimmin romaaneista kirjoitetuista tiivistelmistä. Kirjastoammattilaiset tuottivat enemmän teoksen juonisisältöä referoivia tiivistelmiä. Sen sijaan asiakkailla oli kuvailuissa mukana myös oman lukemiskokemuksen kuvailu. Lukijan persoonallisuuden vaikutus kuvailuihin näkyikin selvimmin asiakkaiden tuottamissa tiivistelmistä. Vaikka nyt tarkastellun aineiston perusteella tästä on vaikea esittää mitään tarkkaa vaikutussuhdetta, koska se vaatisi syvällisempää haastatteluaineistoa taustakseen. Näyttää kuitenkin siltä, että kaunokirjallisuuden tuntemus, ikä ja koulutustausta vaikuttavat romaanien sisällönkuvailuihin niiden laatua parantavasti. Kaunokirjallisuutta enemmän harrastaneet tuottivatkin enemmän teoksen sisällön olennaisia aspekteja painottavia kuvailuja (vrt. luvussa 4.3.3. esitellyt Rabinowitzin määrittelemät lukemisen säännöt). Lisäksi heidän tuottamissaan kuvailuissa tuli esille kaunokirjallisessa viestintäprosessissa eräs olennainen aspekti eli se, kuinka teokset liittyvät intertekstuaalisesti toisiinsa kaunokirjallisiin teoksiin sekä näiden teosten kulttuurihistoriallinen tausta. Sisällönkuvailussa yleensäkin kuvailtavien doku-

menttien aihealueen tuntemus parantaa ja syventää tehtyjä kuvailuja (vrt. esim. Iivonen & Kivimäki 1998).

Kirjastoammattilaisten professionaalisuus tuli esille tuotetuissa romaanien tiivistelmissä siinä, että he pyrkivät tekemään tiivistelmätkin mahdollisimman objektiivisiksi etäännyttämällä oman lukemiskokemuksen ja omat tulkinnat teoksen sisällönkuvailusta. Romaanien tiivistelmät olivat heillä pitkälti teosten juonitiivistelmiä eli teosten rakenteellisten elementtien luettelemista. Kirjastoammattilaisille teoksen sisällönkuvailu oli konkreettisesti teoksen sisällön elementtien kuvailua. Ongelmalliseksi tämän lähtökohdan saattaa tehdä se, että lukijat (asiakkaat) saattavat etsiä teoksista myös muita аспектеja kuin konkreettisia sisällöllisiä elementtejä - esimerkiksi esteettistä elämystä tai teoksen kaunokirjallista arvoa (vrt. luvut 5.1. ja 5.2.).

Ammattilaisen rooli voikin vaikuttaa kuvailujen laatuun kirjastoammattilaisilla myös negatiivisesti. Tällöin kuvailija kuvaa mekaanisesti vain ne aspektit, joita asiasanastossa on esitetty. Tässä aineistossa tämä näkyi jonkin verran verrattaessa saman kuvailijan tiivistelmiä ja asiasanoituksia. Kaunokirjallisuudessa lyhyt ja pelkästään tutkimuksessa korostettuihin perusaspekteihin - ajat, paikat, tapahtumat, henkilöt (Beghtol 1994a, 157) - perustuva kuvailu saattaa jäädä liian yleisellä tasolla olevaksi ja joidenkin teosten kohdalla jopa korostaa teoksen estetiikan kannalta epäolennaisia elementtejä. Tällöin kuvailu ei ole toimiva teoksen sisällönkuvaajana (vrt. aboutness-käsite) tai tiedonhaun välineenä. Tästä voisikin vetää sen johtopäätöksen, että kirjastonhoitajien ammatti-identiteettiin tulisi kuulua myös käytettyjen kuvailuvälineiden kriittinen kehittäminen. Toinen ammattikäytäntöihin liittyvä johtopäätös on, että kehitettävien välineiden tulee olla mahdollisimman hyvin kohdettaan kuvaavia. Tämä sen vuoksi, että niiden käyttäjät näyttävät luottavan siihen, että luokituskaavat ja sanastot ovat mahdollisimman hyvin kohdettaan kuvaavia.

Jos dokumenttien kuvailuvälineitä kehitetään ilman kontaktia käyttäjien toimintaan kyseisellä alueella sekä ilman kontaktia välineiden kuvaamien kohdealueiden kehitykseen voivat kuvailuvälineet vieraantua käytännöstä. Tällöin ne alkavat lopulta toimia varsinaista funktiotaan, informaation välittämisen helpottamista vastaan. Kaunokirjallisuuden kohdalla tämä vaara on konkreettisesti siinä, että kaikkien fiktiivisten teosten kuvailun katsotaan olevan yhtenevää ja samankaltaista. Tällöin ei oteta huomioon sitä, että kaunokirjallisessa viestinnässä korostuvat tämän spesifin viestintäprosessin eri elementit myös teoksen tulkinnassa (vrt. Jakobsonin malli kaunokirjallisesta viestinnästä luvussa 4.3.). Esimerkiksi joitakin teoksia luetaan niiden rakenteen tuottaman esteettisen kokemuksen vuoksi eikä niinkään teoksen sisällön. Tällöin tiedonhakijaa kiinnostavat teoksen rakenteeseen liittyvät seikat eivätkä niinkään teoksen sisällölliset elementit.

9.2. Erot eri romaanityyppien kuvailuissa

Kuten kaunokirjallisuuden viestintäprosessia kuvaavassa luvussa 4. todettiin, vaikuttaa kaunokirjallisen teoksen lajityyppi ja tuon lajityypin perinteet siihen, kuinka teosta luetaan ja tulkitaan. Tällöin vastaavasti dokumenttien sisällönkuvailussa dokumentin - eli tässä tapauksessa romaanin - lajityyppi vaikuttaa sisällönkuvailuun. Kuvailijan tuleekin osata tunnistaa teoksen lajityyppi ja osata tulkita teoksen sisältö ja sen olennaiset aspektit lajityypin geneeristen sääntöjen mukaisesti. Teoksen genre vaikuttaa siis suoraan sisällön-

kuvailun aboutness-tulkintaan määräämällä ne olennaiset aspektit ja yksittäisen teoksen kohdalla ne teoksen elementit, jotka teoksesta tulee ja kannattaa kuvailla.

Koehenkilöiden tuottamissa romaanien kuvailuissa näkyi selvästi kohdeteosten erot sen mukaan edustivatko ne korkeakirjallisuutta vai viihdekirjallisuutta eli Econ jaottelun mukaisesti avointa vai suljettua teostyyppiä. Suljettu, juoneen perustuva ja selvästi genren mukaisten sääntöjen avulla luettavissa ja tulkittavissa oleva teos on myös helpommin kuvailtavissa. Tämä sen vuoksi, että ensinnäkin suljetun tekstityypin teoksissa sisältö perustuu paljolti ikonografisiin elementteihin sekä juonen kuljetukseen. Viihdekirjallisuuden tarkoituksena on viihdyttää eikä problematisoida teoksen kuvailemaa aihepiiriä. Tällöin genren mukaisessa lukemistavassa teosta ei tulekaan tulkita kovin syvällisesti vaan ottaa se vastaan viihdyttävänä ajankuluna. Tämä ei tietenkään estä problematisoivaa lukutapaa, mutta tällöin funktio on yleensä toinen, esimerkiksi kirjallisuustieteellinen tai kulttuurisosiologinen (vrt. esimerkiksi Econ tutkimukset viihdekirjallisuudesta).

Tässä tutkimuksessa selvimmän viihdekirjallisuutta sisällönkuvailullisesti edustivat Paasilinnan ja Simenonin teokset, joissa juonenkuljetuksella ja genren mukaisella aiheen käsittelyllä oli tärkeä osuus. Edellinen on tyypillinen humoristinen vaellusromaanin ja jälkimmäinen klassinen salapoliisiroomaani. Näiden teosten asiansanoitukset ja tiivistelmät olivat pitkälti teoksen keskeisten juonielementtien luettelemista. Mustosen teos sen sijaan oli välimuoto juoniviihteen ja vakavamman kirjallisuuden välillä sikäli, että siinä käsitellään viihteenomaisesti aikakauden moraalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia. Tämä näkyi myös teoksen kuvailussa. Koehenkilöt korostivat tämän teoksen kuvailuissa sekä juonellisia elementtejä että siinä käsiteltyjä arkipäivän ongelmia.

Sen sijaan Dostojevskin ja Kaurasen teosten sisällönkuvailu oli edellisistä teoksista poikkeavaa siten, että niistä etenkin Dostojevskin teoksessa romaanin juonen kuvailu oli toisarvoista. Juonellisten elementtien sijasta kuvailuissa otettiin esille teosten temaattisia ja moraalisia elementtejä. Lisäksi näiden teosten tiivistelmät saivat jotkin lukijat pohtimaan syvällisemminkin teosten moraalista ja symbolista merkitystä. Käytännössä ero ei tietenkään ole jyrkkä - tässä aineistossa jo Paasilinnan teos muodosti poikkeuksen. Siinä käytetty symbolinen elementti 'jänis' sekä kirjan viihteellisen juonen alta paljastuva temaattinen syvällisyys näkyivät myös koehenkilöiden tekemissä kuvailuissa.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun voi sanoa muuntuvan teoksen genren mukaisesti. Viihdekirjallisuuden, joka noudattaa genrelle ominaisia suljettuuden sääntöjä, sisällönkuvailu pelkistyy pitkälti juonen ja sen elementtien kuvailuksi ilman tematiikan syvempää tulkintaa. Sen sijaan avoimessa kirjallisuudessa pelkkä juonen referointi tuottaa vajavaisia kuvailuja, koska niissä teosten temaattiset aspektit eivät tule esille. Avoimessa kirjallisuudessa teoksen merkitys on lisäksi avoin erilaisille tulkinnoille ja lisäksi se voi muuttua teoksen reseptiohistorian myötä. Hyvänä esimerkkinä tarkasteltavassa aineistossa oli Dostojevskin teos. Sen kuvailu pelkällä juonitiivistelmällä olisi ollut vajavaista ja jopa teoksen sisältöä vääristävää siinä mielessä, että teoksen varsinainen sisältö - moraalinen problematisointi - olisi jäänyt tuolloin kuvailematta. Lisäksi avoimen tyyppin romaaneissa teoksen rakenteelliset elementit saattavat olla merkityksen kannalta olennaisia ja siten kuvailun arvoisia - vrt. Dostojevskin teoksen rakenne.

Teoksen tyyppi vaikuttaa siis selvästi teoksen kuvailuun. Niinpä teos itse ja sen tekstin tulkinta geneeristä viitekehystä vasten tulee olla kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun pohjana. Tästä seuraa se, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailijoilta vaaditaan kuvaillavan alueen eli kaunokirjallisuuden ja yleisemminkin taiteen tuntemusta. Substanssiosa-

minen on olennaista myös fiktiivisen aineiston kuvailussa. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailijan tulee kyetä lukemaan kaunokirjallisia teoksia lajityyppien säännösten mukaan ja valitsemaan sisällönkuvailuun kunkin lajityypin mukaiset olennaiset aspektit kustakin teoksesta. Samalla heidän tulee pystyä hallitsemaan oman tulkintansa osuus varsinaisissa sisällönkuvailuissa. Fiktiivisen aineiston kuvailut tuleekin laatia siten, että lukijat voivat tehtyjen sisällönkuvailujen välityksellä löytää itseään kiinnostavat teokset muiden joukosta. Teoksen henkilökohtainen tulkinta tulee jättää lukijan ja kaunokirjallisen teoksen väliseksi prosessiksi.

9.3. Tiivistelmät ja asiasanoitukset fiktiivisen aineiston sisällönkuvaajana

Sisällönkuvailussa teoksen tiivistelmät ja asiasanoitukset täydentävät toisiaan. Tiivistelmä on laajuutensa vuoksi luettavampi, informatiivisempi ja monipuolisempi. Lisäksi tiivistelmät voivat tyypiltään olla hyvinkin erilaisia, joten samasta teoksesta laaditut tiivistelmät voivat erota suurestikin toisistaan. Indeksoinnissa puolestaan on ideana palauttaa teoksen ydinsisältö rajatuksi määräksi asiasanoja. Tiedonhaussa indeksointi onkin tehokkaampi väline, jopa luokituksen veroinen siinä, että se ohjaa hakijaa tiedonlähteelle spesifillä kohteen määrittelyllä. Tiivistelmä puolestaan on tiedonhaussa tehottomampi, koska juuri laajuutensa vuoksi se sisältää paljon sisällöllisesti epäspesifimpää termistöä. Tiivistelmä on välineenä parhaimmillaan välittäjänä itse dokumentin ja indeksoinnin välillä. Toisaalta tiivistelmän laajuus saattaa jossakin tiedonhakutilanteessa olla etu, koska se antaa tiedonhakijalle useampia hakusanamahdollisuuksia.

Tiivistelmien ja asiasanoitusten välinen ero muodostui - oletetusti - tässä aineistossa hyvin suureksi. Tämä ensiksi sen vuoksi, että koehenkilöille annettiin vapaammat kädet teosten tiivistelmien tuottamisessa. Niinpä heillä oli tavallaan rajoittamaton määrä sanoja käytössään tiivistelmien laadintaan. Asiasanoituksessa puolestaan käytettiin etukäteen luotua välinettä, kaunokirjallisuuden tesaurusta. Tällöin koehenkilöt joutuivat rajoittamaan kuvailuissaan käytetyt termit niiksi, jotka löytyivät asiasanastosta. Toiseksi siksi, että tiivistelmien ja asiasanoitusten välillä on rakenteellinen ero. Tiivistelmät voidaan mieltää tarinoiksi, kun taas asiasanoitukset koostuvat yksittäisistä asiasanoista. Etenkin kaunokirjallisuuden kuvailussa voi olettaa tästä olevan vaikutuksia myös kuvailun laatuun ja sisältöön (vrt. luku 5. ja 8.).

Suurin ero asiasanoitusten ja tiivistelmien välillä oli laadullinen. Laadituista tiivistelmistä saattoi erottaa neljä perustyyppiä, jotka olivat:

1. *Teoksen rakennetta ja sisällöllisiä elementtejä kuvaava eli juoni- tai temaattinen tiivistelmä.*
2. *Teoksen asemaa tekijän tuotannossa tai kirjallisessa kentässä kuvaava eli kulttuurihistoriallinen tiivistelmä.*
3. *Lukukokemusta kuvaava eli subjektiivinen tiivistelmä.*
4. *Teosta objektiivisesti arvottava eli kriittinen tiivistelmä.*

Asiasanoitukset puolestaan muodostuivat pitkälti Kaunokin antamien aspektien mukaisesti, joten niiden tarkastelussa kiintoisimmaksi muodostuivat ne tilastolliset hajonnat, joita erityyppisten vastaajaryhmien välille muodostui. Asiasanoitusten analyysi olikin

helpointa suorittaa tilastollisilla menetelmillä sen vuoksi, että niiden tekemistä määritti ja rajoitti valittu sanasto. Lisäksi asiasanoituksille pystyttiin laskemaan yhdenmukaisuusluvut, joiden avulla saatiin myös vertailla eri kuvailijaryhmien välisiä eroja ja yhtenevyyksiä.

Sisällöllisesti molemmat aineistot olivat yksittäisten kuvailijoiden tasolla vertailtuna hyvin hajanaisia, tiivistelmissä tätä hajontaa lisäsi vielä edellä mainittu seikka, että ne muodostivat myös erityyppisiä alalajeja. Asiasanoituksissa tästä hajonnasta kertoo se, että käytettyjen asiasanojen lukumäärä oli hyvin runsas, mutta samoja asiasanoja käyttivät yleensä vain muutamat kuvailijat. Tiivistelmissä puolestaan vain juonitiivistelmän tasolla niiden teoksista esiinnostamat aspektit olivat eri vastaajien kesken jotenkin yhteismitallisia. Mutta mitä suuremmaksi koehenkilön omaan lukukokemukseen ja teoksen tulkintaan liittyvien elementtien osuus kasvoi tiivistelmissä, sitä erilaisemmiksi ne muodostuivat. Ääriesimerkkinä olivat muutaman koehenkilön tuottamat pelkästään omaa lukukokemusta kuvaavat tiivistelmät, joilla ei luonteensa vuoksi ollut mitään muuta yhteistä muiden koehenkilöiden tekemien tiivistelmien kanssa kuin se, että ne oli tehty samasta teoksesta. Tämänäyttöisissä tiivistelmissä tuli hyvin esille lukijan oma osuus teoksen merkityksen muodostumisprosessissa.

Asiasanoituksissa sanastollinen hajonta oli siis hyvin suurta. Kunkin teoksen asiasanoituksissa käytettiin runsaasti erilaisia asiasanoja. Niinpä termiyhdenmukaisuus jäikin varsin alhaiselle tasolle. Kuitenkin asiasanoitusten tilastollinen analyysi antoi mahdollisuuden tehdä kullekin teokselle tyypikuvailut, jotka kuvasivat varsin hyvin teoksen sisältöä. Tätä havaintoa teosten ydinsisällön kuvailtavuudesta vahvisti se, että eniten kaunokirjallisia teoksia asiasanoittaneet kirjastoammattilaiset tuottivat varsin lähellä näitä tyypikuvailuja olevia asiasanoituksia. Tulosten perusteella voidaan päätellä, että romaanille on mahdollista laatia tyypikuvailun kaltaiset asiasanoitukset, jotka todennäköisesti kuvaavat varsin hyvin teoksen sisältöä (teoksen aboutnessia). Kuvailujen toimivuus tiedonhaussa tulisi tietenkin varmistaa vielä jatkotutkimuksella.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella romaanin tyypikuvailu on noin kymmenen termin mittainen ja sisältää teoksesta ja sen sisällöstä kullekin lajityypille olennaiset asiat: genren, temaattiset elementit, paikan ja ajan kuvailun. Indeksointi on - myös kaunokirjallisuuden kohdalla - aina redusointia ja pyrkimistä teoksen niiden elementtien kuvailuun, jotka ovat sen käyttöympäristössä olennaisia. Tosin tässä on varauksena se, että teokset on kuvailtu valittua asiasanastoa käyttäen. Niinpä tämä tulisi varmentaa jatkotutkimuksella, jossa koehenkilöt eivät käyttäisi mitään sanastoa vaan valitsisivat vapaasti indeksointitermit kunkin teoksen kohdalla.

Myös tiivistelmien funktiota kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa kannattaa selvittää vielä jatkotutkimuksin. Jos tiivistelmiä hyödynnetään juonitiivistelmänomaisina, niin ne antavat mahdollisuuden kuvailla kaunokirjallisuuden sisältö pienenä tarinana. Tiivistelmiin olisi myös mahdollista integroida teoksen indeksointi piilottamalla indeksointitermit tiivistelmän sisään (vrt. Pejtersenin malli). Tämä voisi olla eräs käyttäjäystävällinen tapa kuvailla teoksia. Tällöin käyttäjä voisi lukea teoksen kuvailut luonnollisella kielellä olevina tiivistelminä, esimerkiksi juonitiivistelminä samalla kun tiedonhakujärjestelmä voisi tehdä haut tehokkaasti hakuavaimina toimivien yksittäisten termien avulla. Lisäksi tämä lähenisi sitä tapaa, jolla kaunokirjallisuudesta viestitään jo muutenkin arvosteluissa sekä teosten markkinoinnissa (vrt. esim. takakansitekstit ja arvostelujen juonireferaatit). Muun tyyppisiä tiivistelmiä voisi puolestaan hyödyntää laajennetuissa kaunokirjallisuuden tie-

tojärjestelmissä, joissa halutaan ottaa lukijoiden erityyppiset tulkinnat ja kokemukset teoksista mukaan tietojärjestelmään (vrt. demokraattisen indeksoinnin malli luvussa 5.2.).

Tiivistelmien ja asiasanoitusten välinen vertailu antaa aiheen tämän tutkimuksen pohjalta myös periaatteellisen kysymyksen asettamiseen: kuinka paljon käytetyt sisällönkuvailun välineet ja tavat käyttää niitä rajoittavat ja määräävät sitä, kuinka sisällönkuvailumme dokumentteja. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu, joka on kuitenkin vielä suhteellisen nuorta osoittaa sen, että sisällönkuvailu näyttäisi pyrkivän säännönmukaisuuksiin ja pienimmän yhteisen nimittäjän etsimiseen. Tällöin ongelmaksi muodostuu juuri tuo pienin yhteinen nimittäjä. Kuvailu voi olla liian laava, jolloin se ei kerro teoksesta ja sen sisällöstä enää mitään olennaista tai kuvailu voi olla liian suppea, jolloin sillä voidaan kuvailla useita tai jopa kaikki dokumentit. Kultaisen keskitien löytäminen on myös yksi indeksoinnin keskeisistä ohjenuorista. Hyvä indeksointi ohjaa etsijänsä juuri sen teoksen luokse, jonka hän tarvitsee. Tämän keskitien löytäminen vaatii jatkuvaa kanssakäymistä sekä dokumenttien että eri tyyppisten käyttäjien kanssa.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa tulisi myös mahdollistaa asiasanojen yhdistäminen ketjuiksi tai jopa kertoviksi kokonaisuuksiksi. Tämä sen vuoksi, että kaunokirjallisuudessa yhdistelmäkäsitteiden pilkkominen erilliseksi käsitteiksi, kuten on tapana tehdä tietokirjallisuuden puolella (vrt. esim. YSA 1994, 16-18), aiheuttaa useampitasoisen merkityksen muutoksen. Ensinnäkin käsitteen merkitys voi olla erilainen purettuna ja yhdysanana, vastaavasti kuin tietokirjallisuudessaakin. Tämä voidaan kylläkin hallita normaaleilla tesauruksen teknisillä keinoilla, kuten käsitteen alojen ja korvaavuuksien määrittelyllä. Mutta sen lisäksi kaunokirjallisuudessa olevat käsitteeseen liittyneet tulkinnalliset, funktionaaliset tai temaattiset merkitykset voivat kadota korvattaessa tai palautettaessa kuvailussa käytettyä sanastoa normalisoituun muotoon. Tämän hallitseminen täydellisesti esimerkiksi sanastoteknisillä keinoilla on mahdotonta, koska kuvailussa näkyvät tulkinnat ovat aina henkilö- ja teoskohtaisia ja samalla niiden relevanttius yleiseen käyttöön tarkoitetuille kuvailulle on aina erilainen. Tietokannoissa tämä voitaisiin hallita hypertextisillä välineillä tekemällä viittauksia samaan käsitteeseen, alaan tai perheeseen kuuluvien käsitteiden välillä. Simenonin teoksessa hyvänä esimerkkinä tästä ovat Maigret'tä kuvaavat erilaiset käsitteet. Ne voitaisiin linkittää yhteen ja palauttaa haussa yhteen käsitteeseen. Samalla voitaisiin esimerkiksi lukuarvolla kertoa termin suhteellinen relevanssi kussakin teoksessa, jolloin sitä voitaisiin hyödyntää hauissa.

Sanastojen ja tietojärjestelmien tulee lisäksi olla sellaisia, että niiden avulla voidaan hallita hyvin kaunokirjallisuuden sisäiset viittausjärjestelmät. Dostojevskin teoksen asiasanoista hyvänä esimerkkinä ovat vieraantumiseen psykososiaalisena ilmiönä jotenkin liittyvät asiasanat (mm. yksinäisyys, alemmuudentunne, sivullisuus, eristäytyminen, poikkeava käyttäytyminen). Nämä kaikki kuvaavat teoksen ydinteemaa, sivullisuutta, mutta niillä kaikilla on myös oma merkityksensä ja omat viittaussuhteensa. Ongelmaksi tietojärjestelmissä tulee juuri tämä teoksen kohdalla tapahtuva näennäisen epälooginen viittausjärjestelmä, jota voitaisiin kutsua yksittäisen teoksen tason viittausten verkostoksi. Tietojärjestelmässä tätä voitaisiin hyödyntää sumean logiikan avulla, arvottamalla lukuarvolla yksittäisen teoksen saamien termien yhdelmä ja kutsumalla sitä vaikkapa Dostojevskimaisuudeksi tai Kirjoituksia kellarimaisuudeksi (vrt. Beghtol 1994, 144-155). Tämän lukuarvon avulla voitaisiin sitten hakea vastaavankaltaisia teoksia tietojärjestelmästä.

Tällaisen samankaltaisuuden löytäminen on tärkeää juuri sen vuoksi, että viittaussuhteiden palauttaminen esimerkiksi pelkkiin olemassa oleviin ja vakiintuneisiin asiasanojen

hierarkiasuhteisiin ei toimi kaunokirjallisuudessa.⁸⁸ Lisäksi kaunokirjallisuudessa tietyt viittaussuhteet syntyvät periaatteessa vain ja ainoastaan yhden tekijän tai teoksen tasolla, jolloin niitä on mahdotonta - ainakin etukäteen - mallintaa sanastoihin. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat juuri tekijännimestä johdetut adjektiivit, joilla teoksia kuvaillaan, esimerkiksi mm. kafkamaisuus, oblomovilaisuus.

Toinen ongelma, joka tulee esille kaunokirjallisuuden asiasanoituksessa, on kuinka hallita laajat kuvailut. Tietojärjestelmässä tämä voidaan hoitaa joko rajoittamalla kunkin teoksen asiasanoitusten pituutta tai käyttämällä painoarvoja kullekin asiasanalle sen mukaan, kuinka oleellinen kukin asia on teoksen kohdalla (ks. esim. Järvelin 1995, 212-214). Toisaalta kaunokirjallisuuden asiasanoituksessa käytettyjen asiasanojen määrä ja sen rajoittaminen on ongelma teosten luonteen vuoksi: teoksen ydinsisältö näyttäytyy aina kullekin lukijalle tämän omasta odotushorisontista käsin ja kukin lukija tulkitsee aina kaunokirjallisen teoksen hänelle ominaisella tavalla ja kuvailee sitä aina hänelle itselleen sopivilla asiasanoilla.

9.4. Sisällönkuvailu ja tulkinta

Eräs mielenkiintoinen koko sisällönkuvailua koskeva ongelma, joka nousee erityisen selvästi esille fiktiivisen aineiston sisällönkuvailun kohdalla, on kuvailijan oman tulkinnan vaikutus hänen tekemäänsä sisällönkuvailuun. Kaunokirjallisen aineiston kuvailussa tämä tulkinta tulee esille selvästi sen vuoksi, että kaunokirjallisuuden vastaanottoon kuuluu olennaisena osana lukijan oman tulkinta. Kuitenkin on oletettavaa, että tieteellisenkin aineiston sisällönkuvailussa vaikuttaa aina taustalla kuvailijan oman tulkinta. Tämä sen vuoksi, että teoksia on vaikea kuvailla tutustumatta niiden sisältöön eli tulkitsematta niiden sisältöä. Tässä tutkimuksessa, jossa kuvailtiin romaaneja, henkilökohtaisen tulkinnan vaikutus tuotettuihin romaanien sisällönkuvailuihin tuli selvästi esille. Tulkinnallisen aspektin vaikutus teosten sisällönkuvailussa tuli selvimmän esille vertailtaessa koehenkilöiden tekemiä tiivistelmiä ja asiasanoituksia.

Teoksen tulkinnan osuus kuvailuissa näkyy ensinnäkin kirjastoammattilaisten roolimukaisessa toiminnassa. Vertailtaessa heidän tekemiään tiivistelmiä asiakkaiden tekemiin, saatettiin havaita, että asiakkailla oman tulkinnan osuus näkyy selvemmin tuotetuissa tiivistelmissä. Voisikin väittää, että kirjastoammattilaisen rooliin sisällönkuvailussa kuuluu pyrkiminen mahdollisimman objektiiviseen teoksen sisällönkuvailuun. Kirjastoammattilaisten lähtökohtana tuotetuissa kuvailuissa olikin teos ja sen sisältö.

Asiakkailla puolestaan näkyi enemmän teoksen esteettinen ja moraalinen vaikutus lukijan omaan minään ja tämän kuvaaminen tiivistelmissä. Tiivistelmät olivat joillakin asiakkailla pelkästään tämän vaikutuksen kuvausta, eikä niissä juurikaan viitattu teoksen sisältöön.

⁸⁸Tämä huomattiin Kaunokkia laadittaessa. Siellä ongelmaksi muodostui yhdenmukaisuus YSA:n kanssa, koska YSA:n tesaurusuhteet eivät sinällään soveltuneet Kaunokkiin ja päinvastoin. Vrt. myös Olderr 1991, xx, jossa hän huomauttaa samasta ongelmasta LC:n asiasanojen suhteen.

Myös asiasanoituksissa saatettiin havaita tätä tulkinnan vaikutusta tuotettuihin sisällönkuvailuihin. Kirjastonhoitajien kuvailut olivat taas enemmän teoksen ydinsisällön kuvailua. Asiakkailta kuvailut olivat puolestaan hajanaisempia. Tämän voi tulkita siten, että kirjastoammattilaiset pyrkivät tuottamaan oikeita kuvailuja - tässä tutkimuksessa nämä mallinnettiin tyypikkuvailuiksi. Asiakkaat puolestaan nostivat kustakin teoksesta hajanaisemmin esille niitä teoksen elementtejä, joita he pitivät olennaisina. Niinpä heidän kuvailunsa eivät olleet yhtä yhteneviä kuin kirjastoammattilaisten. Kirjastonhoitajan roolissa toimiminen näyttääkin vähentävän selvästi kuvailijan oman minän vaikutusta teoksen sisällönkuvailuihin.

Tulkinnoissa saattoi erottaa myös laadullisia eroavuuksia. Teoksia tulkitsivat syvemmin ne kuvailijat, joiden taustatiedoista saattoi päätellä heidän harrastavan enemmän kaunokirjallisuutta. Kuvailuissa tämä näkyi konkreettisesti siinä, että näiden koehenkilöiden tuottamissa kuvailuissa pyrittiin tulkitsemaan teosta myös sen käyttämien kaunokirjallisten välineiden ja kirjallisten viittaussuhteiden avulla. Tällöin tulkinta nousee tavallaan objektiivisemmalle tasolle kun se pyritään perustelemaan joillakin kaunokirjallisessa diskurssissa hyväksytyillä keinoilla. Yksi koehenkilöstä tuottikin tiivistelmiä, jotka lähenivät pitkälti kirjallisuuskritiikin tapaa tulkita ja analysoida teoksia.

Tulkinnan asteeseen näytti myös vaikuttavan henkilön kompetenssi kaunokirjallisuuden lukijana. Voidaan sanoa, että kompetentit lukijat osasivat tehdä teoksista perustelumpia tulkintoja kuin ne lukijat, joiden lukijakompetenssi oli iän tai lajityypin vierauden vuoksi huonompi. Tähän johtopäätökseen tulee suhtautua kuitenkin varovasti, koska sen todistamiseen käsillä olevan otoksen koko on liian pieni.

Subjektiviisen tulkinnan osuutta sisällönkuvailuun kannattaisi selvittää jatkotutkimuksin. Tämän tutkimuksen aineiston pohjalta näyttäisi siltä, että tässä olisi selvittävänä useita erityisiä ongelmia. Ensiksi jo mainittu kuvailijan kuvailtavan alueen kompetenssin ja pätevän teoksen tulkinnan suhde. Toiseksi kannattaisi selvittää tulkinnan vaikutusta sisällönkuvailuun erilaisissa kuvailuympäristöissä ja eri aineistolajeissa. Olisikin mielenkiintoista tutkia esimerkiksi miten tulkinta näkyy ihmis- ja luonnontieteissä ja miten se niissä vaikuttaa teosten sisällönkuvailuihin.

Tulkinta voidaan peittää objektiiviselta näyttävän valinnan alle. Tällöin teoksesta esimerkiksi kuvaillaan vain ne aspektit, jotka ovat täysin varmoja. Tai sitten kuvailu jätetään luokitus ja tesaurushierarkiassa astetta ylemmäksi, jolla voidaan välttää sisällön tarkempi analyysi ja siihen mahdollisesti liittyvä tulkinta. Tästä saattaa olla seurauksia itse tiedonhakuprosessiin.

Tulkinnan osuus muodostuu sisällönkuvailun kannalta ongelmalliseksi myös siirryttäessä monikulttuuriseen ympäristöön, jossa käsitteillä ja niihin viittaavilla kuvailutermeillä on aina oma kulttuurihistoriansa. Näyttäisi siltä, että etenkin fiktiivisen aineiston tulkinta ja siten sen kuvailu on väistämättä hyvin kulttuurisidonnaista. Tästä on seurauksena se, että monikulttuuristen ja kansainvälisten tietokantojen luomisessa saattaa olla ongelmia, joita on hyvin vaikeaa tai mahdotonta ratkaista. Suomalaisen on vaikeaa lukea esimerkiksi kiinalaista arkipäivää kuvaavaa romaania normaalin arkielämän kuvauksena, koska teoksen arkipäiväiset elementit ovat meille täysin vieraita (vrt. myös Kirstinä 1988). Tällöin teoksen teema-reema sisältö muuttuu siirryttäessä kulttuurista toiseen. Suomalaiselle lukijalle uudeksi tiedoksi ja elämykseksi muodostuu se, että arki on kiinalaista arkea ja samalla teoksen tematiikka ja sen tulkinta saattaa muuttua toiseksi kuin kirjan tekijä on sen tarkoittanut. Lisäksi kaunokirjallisuus on aineistona sellaista, että teosten sisältö

muuttuu niiden historian myötä vaikka artefaktina teos näyttäisi pysyvän samana. Aleksis Kiven Seitsemän veljestä on tänään tyystin toinen kirja kuin mitä se oli ilmestyessään. Fiktiivisen aineiston tulkinta onkin jatkuva prosessi, joka ei tule koskaan valmiiksi⁸⁹. Tästä voidaan päätellä tämän koskevan myös fiktiivisen teoksen sisällönkuvailua.

9.5. Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun aspektit

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa käytetyt aspektit voidaan jaotella kaunokirjallisen viestinnän mukaisesti lukijaan-, teokseen-, tekijään- sekä teoksen kulttuurihistoriaan liittyviin aspekteihin. Aiemmassa kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun tutkimuksessa on korostettu teoksen sisältöön liittyviä aspekteja, joista tärkeimmät ovat teoksen tematiikka, henkilöt sekä tapahtuma-aika ja -paikka. Tämänkin tutkimuksen tulosten perusteella voidaan sanoa, että teoksen sisällöllisten- ja etenkin sen juonen tärkeimpien elementtien kuvailu muodostaa kaunokirjallisen teoksen sisällönkuvailun ytimen varsinkin romaanien perinteisten lajityyppien kohdalla. Näin siksi, että nämä elementit paljastavat teoksesta muutakin kuin sen asiasisältöä. Tämä sen vuoksi, että tekijä valitsee nämä sisällölliset elementit pitkälti genren konventioiden mukaisesti ja toiseksi siksi, että kuvailija pystyy valitsemaan ne tekstin tarjoamista elementeistä samoihin konventioihin nojaten perustellusti.

Sen sijaan aiempi kaunokirjallisuuden sisällönkuvailuun liittyvä tutkimus on lähes kokonaan unohtanut kaunokirjallisuuden kuvailussa teoksen merkitykseen olennaisesti vaikuttavat aspektit eli teoksen rakenteelliset seikat. Tämän tutkimuksen tulosten - etenkin tiivistelmien analyysin - perusteella näyttäisi siltä, että niiden mukaanottamista tulisi harvita. Dostojevskin ja Kaurasen teosten tiivistelmissä lähes kaikissa viitattiin teosten rakenteellisiin ratkaisuihin: Dostojevskilla teoksen kahteen erilaiseen osuuteen, Kaurasella slangin käyttöön ja kielen moderniuteen. Molempien teosten rakenteelliset ratkaisut vaikuttavat teosten tulkintaan. Kaurasen teoksen kohdalla ne kertovat myös teoksen genrestä. Kerrontatekniset ratkaisut paljastavat kertomakirjallisuudessa aina myös jotakin teoksen sisällöstä. Teoksen rakenteen voi katsoa olevan myös sisällöllinen seikka taiteellisessa esittämisessä. Tässä tutkimuksessa kohteena olleet teokset olivat lisäksi rakenteellisesti suhteellisen perinteisiä. Tiedonhakumielessä rakenteelliset ratkaisut kiinnostavat hakijoita todennäköisesti eniten juuri niiden lajityyppien kohdalla, jossa rakenteelliset kokeilut ja tavat kertoa tarinaa erityyppisillä kerrontateknisillä rakenteilla ovat tärkein keino tuottaa merkitystä. Lisäksi teoksen rakenteelliset seikat vaikuttivat myös tehtyjen tiivistelmien rakenteeseen luomalla sen kehikon, jonka pohjalle kuvailu tuotettiin. Tässä on myös eräs jatkotutkimuksen aihe: miten teoksen rakenne tulisi kuvailla ja mikä on fiktiivisen teoksen rakenteen vaikutus kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun syntaktiseen rakenteeseen (vrt. luvut 3.4. ja 5.2.).

Näiden itse teoksen kuvailun ydinasioiden lisäksi näyttäisi siltä, että lukijat käyttävät teoksia kuvaillaessaan myös teoksen tulkintaan, tekijään ja hänen historiaansa sekä teoksen

⁸⁹Vastaavan ongelman voi nähdä myös esimerkiksi ihmistieteellisessä aineistossa. Samalla kun teoksia luetaan ja tulkitaan uudelleen tulisi ne myös kuvailla uudelleen, jotta uudet potentiaaliset lukijat löytäisivät ne heitä ja tätä päivää kiinnostavien asioiden ja aspektien kautta.

kulttuurihistoriaan liittyviä elementtejä. Näiden mukaanottamisessa tietojärjestelmiin tulee kuitenkin käyttää harkintaa ensinnäkin sen vuoksi, että osa näistä on hankalasti mukaanotettavia ja toiseksi siksi, että niiden mukanaolo kasvattaa tiedostojen kokoa ja saattaa siten haitata tiedonhakua. Tässä onkin sekä tutkimuksellisia haasteita optimaalisten ratkaisujen selvittämisessä myös erityyppisiä elementtejä sisältävien tietojärjestelmien kehittämisessä.

9.6. Kaunokirjallisuuden informaatiojärjestelmän ideaalimalli

Kaunokirjallisuuden informaatiojärjestelmän laaja malli sisältää koko kaunokirjallisen viestintäprosessin ja sen eri elementtien mallintamisen tietojärjestelmään ja täydellisimmällään myös itse kaunokirjalliset teokset. Kokonaisuutena tällainen järjestelmä muodostuu hyvin laajaksi, hypermedian välineiden avulla toteutettavaksi verkostoksi, jossa teokset, tekijät, lukijat ja kaunokirjallisen viestinnän kulttuurinen konteksti mallinnetaan ja kuvaillaan tiedonhakijoiden tarpeita varten. Tietojärjestelmän ytimen muodostaa kaunokirjallisten teosten sisällönkuvailut sekä teosten luettelointitiedot. Tätä kaunokirjallisten teosten hakua ja tallennusta varten luotua osuutta on mahdollista laajentaa eri tavoin. Joko täydentämällä kaunokirjallisen viestinnän eri osa-alueiden kuvailutiedot samaan järjestelmään tai luomalla linkityksiä eri järjestelmien välille. Esimerkiksi linkittämällä kirjailijoita koskeva tietopankki teoksia koskevan tietopankin kanssa.

Kaunokirjallisten teosten sisällönkuvailun ja siten myös kaunokirjallisuutta kuvaavan tietojärjestelmän tulee perustua ensisijaisesti kuvailtaviin teoksiin ja niiden lajityyppillisten konventioiden hahmottamiseen. Tässä vaiheessa teokset tulee kuvailla mahdollisimman itsenäisinä objekteina. Tämän pohjalta tehtyihin kuvailuihin on mahdollista tarvittaessa ottaa mukaan sekä tulkinnallisia että intertekstuaalisia aspekteja, mutta nämä tulee osoittaa käyttämällä kuhunkin funktioon nimettyjä fasetteja tai erillisiä järjestelmiä.

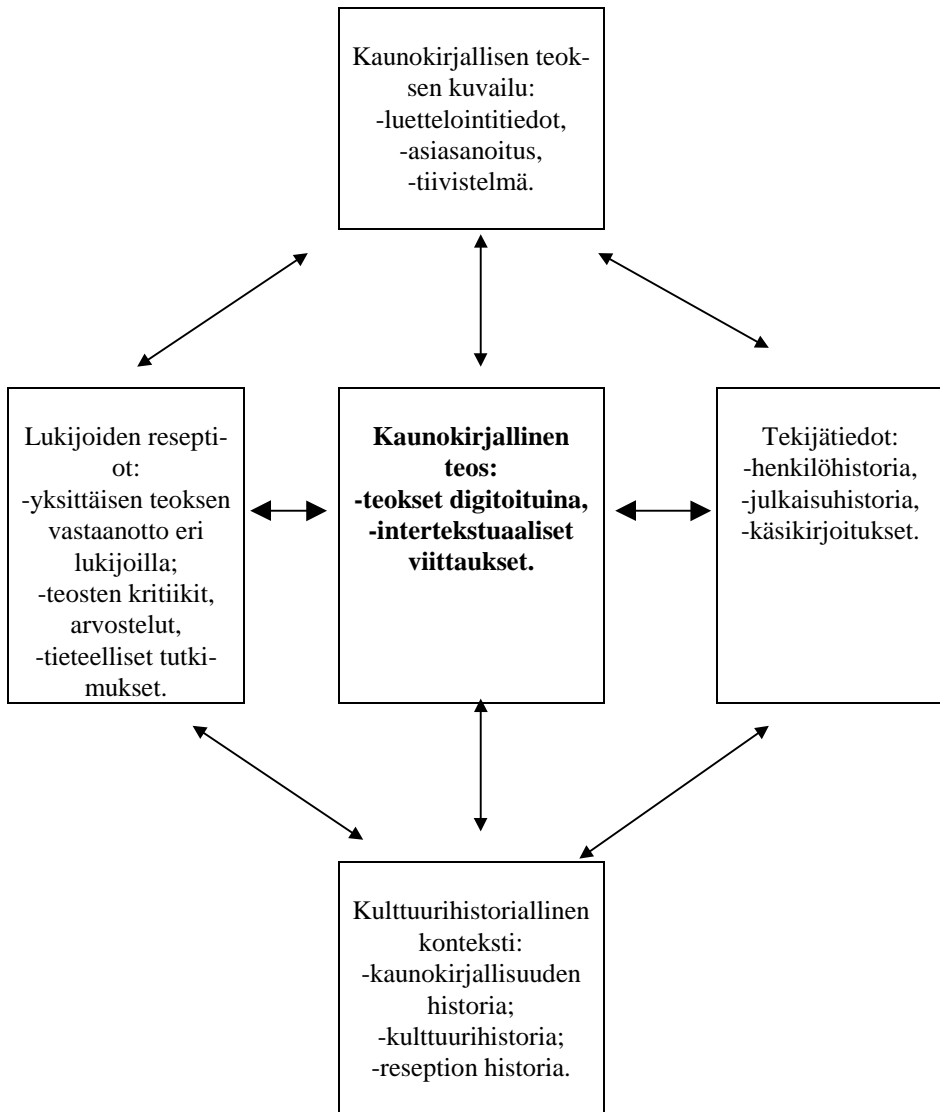
Oleellinen elementti, joka vaikuttaa myös luotavan informaatiojärjestelmän sisällön luonteeseen on se funktio ja ympäristö, jota varten tietojärjestelmä tehdään. Tässä voidaan erottaa esimerkiksi seuraavia perustyyppejä:

- Kustantajälähtöinen tietojärjestelmä, jonka funktiona on markkinoida kaunokirjallisuutta ja tiedottaa kustannustoiminnasta.*
- Lukijälähtöinen tietojärjestelmä, jonka funktiona on antaa virikkeitä lukijan omalle tulkinnalle ja toimia alustavana eri lukijoiden omista tulkinnoistaan käymälle keskustelulle.*
- Teoslähtöinen tietojärjestelmä, jonka funktiona on kuvailla kaunokirjallisia teoksia erityyppisissä ympäristöissä tapahtuvaa tiedonhakua varten.*
- Tekijälähtöinen tietojärjestelmä, jonka funktiona on kuvailla kaunokirjallisten teosten tekijöiden henkilö- ja julkaisuhistoriaa sekä hänen teostensa reseptiota tekijän kannalta.*
- Kulttuurihistorialähtöinen tietojärjestelmä, jonka funktiona on kuvailla teosten välistä intertekstuaalisuutta, teoksiin vaikuttaneita kulttuurivirtauksia sekä teosten reseptiota kulttuurihistorian kannalta.*

Edellä kuvaillut perustyytit voidaan toteuttaa joko erillisinä tietojärjestelminä, joiden välillä on mahdollista suorittaa linkityksiä. Toinen malli on luoda yhtenäinen tietojärjes-

telmä, joka sisältää kaikki edellä mainitut komponentit. Ideaalisesta tietojärjestelmästä muodostuu hyvin laaja, joten käytännössä onkin järkevintä rajata tietojärjestelmät joko perustyyppin tietojärjestelmiksi - esimerkiksi kustantajan A teokset sisältävä järjestelmä tai sitten jonkin tietyn alueen laajan mallin mukaan toteutetuiksi järjestelmäksi - esimerkiksi suomalaisten romaanien laajan mallin mukainen kaikki komponentit sisältävä järjestelmä.

Linkitetyn mallin rakenne muodostuu silloin kuvion 9.2. kaltaiseksi hypertekstuaaliseksi tietojärjestelmäksi, jossa eri komponenttien viittaukset ovat järjestelmien sisältämien kutakin kuvattua entiteettiä koskevien toisiaan tukevien tietueitten välillä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että linkitys tekijää koskevaan informaatioon on tehty suoraan hänen teoksensa sisällönkuvailuun. Käyttäjän ei tarvitse tällöin välttämättä edes tietää, millainen se tietojärjestelmäarkkitehtuuri on, joka mahdollistaa sen, että hän saa tiedot myös niin halutessaan teoksen tekijästä eikä vain teoksen sisällönkuvailusta. Malliin ei ole otettu mukaan kustantajia omana elementtinään, koska heidän tuottamansa markkinointi-informaatio voidaan tässä mallissa katsoa sisältyväksi mallin muihin komponentteihin. Esimerkiksi teoksista ja tekijöistä tehdyt markkinointitiedotteet voidaan palauttaa kumpikin omalle osa-alueelleen - takakansitekstit teosten kuvailutietoihin, teosten tekijätiedot tekijätietoihin.

Kuva 9.1. Kaunokirjallisuuden tietojärjestelmän laaja malli.

Malli rakentuu siis digitoitujen kaunokirjallisten teosten ympärille⁹⁰. Tässä osuudessa on myös mukana teosten välisten intertekstuaalisten elementtien väliset linkitykset. Informaatiopalvelun kannalta ehkä olennaisin osa sisältää kaunokirjallisten teosten kuvailutiedot - sekä sisällönkuvailu- että luettelointitiedot⁹¹. Näiden tietojen avulla teokset pystytään löytämään ja paikantamaan. (Malli ottaa huomioon myös digitoimattomat teokset⁹².) Tekijöitä koskeva osuus sisältää puolestaan kirjailijoiden henkilö- ja julkaisuhistoriat sekä mahdollisesti heidän käsikirjoituksensa digitoituina.

Lukijoiden osuus sisältää erityyppisten lukijoiden teoksista tekemiä reseptioita. Tässä osuudessa voivat sijaita yksittäisten lukijoiden teosten vastaanottoon liittyvät kokemukset sekä lukijoiden teoksista ja niiden vastaanotosta keskenään käymä keskustelu. Tähän osaan voidaan sijoittaa myös ammattimielessä tehdyt teoksen tulkinnat, kuten teosten kritiikki ja niitä koskeva tieteellinen tutkimus.

Laajin ja siten myös hankalin osuus toteuttaa on kulttuurihistoriallisen kontekstin sisältävä osuus. Tämän osuuden toteutuksen hankaluus johtuu siitä, että laajana ja tavallaan kaiken mahdollisen informaation kattavana se on hankalaa rajata. Eräänä mahdollisena rajaajana voisi olla juuri kaunokirjallisuus ja siihen vaikuttaneet kulttuurihistorialliset aspektit. Tosin jo tämä on hankalaa, koska taiteen eri lajien kehitys on kulkenut usein yhdessä ja niiden vaikutus on ollut toisiinsa merkittävä. Tässäkin nähdään linkittämisen ongelma: reaali maailmassa linkitys jatkuu äärettömästi.

Edellä kuvatun kaltainen informaatiojärjestelmä tarjoaisi mahdollisuuden kuvailla ja ottaa huomioon kaikki olennaisimmat kaunokirjalliseen teokseen ja viestintään vaikuttavat elementit. Laajimmillaan se ei olisi pelkkä tiedonhaun väline vaan kuvaus koko kaunokirjallisuudesta kulttuurista ja väline kulttuuriseen toimintaan. Ideaalisena kokonaisuutena se lienee mahdoton toteuttaa, mutta rajoitettuna ja kuhunkin toimintaympäristöön sovellettuna mahdollinen ja käyttäjien tarpeita laajasti palveleva.

9.7. Metodisia johtopäätöksiä ja jatkotutkimusaiheita

Erään ongelman osin tai täysin laadullisiin menetelmiin pohjautuvalle tutkimukselle tuo tieteelle perinteisesti asetettu vaatimus tutkimuksen tulosten yleistettävyydestä. Käsillä olevassa tutkimuksessa ja sen aineistossa tuota vaatimusta koettelee myös tutkimuskohteen luonne: fiktiivinen kaunokirjallisuus, jonka välityksessä tulkinnalla on merkittävä osuus ja jossa erääksi arvoksi voidaan esittää tulkintojen yhteismitattomuus ja yksilöllisyys. Tiedontallennuksen- ja haun kehittämisen kannalta konkreettiseksi ongelmaksi tässä

⁹⁰Internetiin on alettu jo luoda ensimmäisiä tämän kaltaisia järjestelmiä, esimerkkinä vaikkapa tanskalaisten tuottama kaunokirjallisuuden oppimisympäristö (Hansen & Holk 1999).

⁹¹Ns. funktionaalisten vaatimusten mukaanottaminen luettelointiformaatteihin mahdollistaa tämän tyyppisten tietojärjestelmien luomisen. Ks. näistä esim. Murtomaa 1998, ELAG 1998.

⁹²Oman erityisongelmansa muodostaakin painetussa muodossa julkaistujen teosten digitointi. Niistä tulee ottaa mukaan myös painetulle aineistolle ominaiset erityiselementit - esimerkiksi teoksen sivujako ja teoksen kansikuva.

nousee lisäksi se, miten löytää kaunokirjallisuuden subjektiivisista tulkinnoista ja teosten kuvailusta se intersubjektiivinen aines, jonka avulla teoksista keskustellaan (vrt. aboutness). Toisaalta tällaisen tutkimuskohteen ollessa kyseessä, ei tilastollinen yleistettävyyks olekaan tutkimuksen lopputuloksen koetinkivi vaan se, kuinka hyvin tutkimuksen johtopäätökset on perusteltu teoreettisesti ja kuinka hyvin niitä voidaan tässä mielessä yleistää.

Tutkimuksen tulosten kannalta kvalitatiivinen lähtökohta ja siinä käytetty grounded theoryyn pohjautuva lähestymistapa ja sen suoma mahdollisuus käyttää sekä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä aineiston analyysissä olikin hyvin hedelmällinen. Koska tavoitteena oli saada konkreettisempiäkin tuloksia kuin pelkkään aineiston kuvailevaan tulkittamiseen liittyviä, olivat tilastolliset aineiston käsittelymenetelmät tässä tutkimuksessa laadullisia analyysimenetelmiä täydentäviä ja käyttökelpoisia. Tiedon tallennuksen ja haun kannalta matemaattiset menetelmät ovat siitakin hyviä, että niiden avulla voidaan tuottaa algoritmeja tiedon tallennus- ja hakujärjestelmiin. Tässä tutkimuksessa tyyppikuvailujen tekemisessä käytetty tilastollista algoritmia voitaisiinkin soveltaa tallennusjärjestelmässä (ks. luku 8.2.).

Vastaavasti laadulliset sisällönanalyttiset menetelmät osoittivat sen, että tällä hetkellä voimassa olevaa näkemystä siitä, että pelkästään kaunokirjallisten teosten denotatiiviset elementit – ja niistäkin vain vähiten tulkinnallisuutta omaavat – ovat kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun ydinaspekteja, tulee tarkastella kriittisesti. Näyttäisikin siltä, että kaunokirjallisuuden sisällönkuvailun välineitä tulisi kehittää siten, että ne ottaisivat mukaan koko kaunokirjallisen viestintäprosessin eri toimijat: tekijän, teoksen ja lukijan sekä laajemminkin koko kirjallisen kulttuurin, jossa teosten tekeminen ja lukeminen tapahtuu. Tällaisten eri osioiden ja välineiden luominen ja testaaminen eri tyyppisissä ympäristöissä on haastava ja runsaasti jatkotutkimusta vaativa tehtävä.

Ihmistieteissä laadullinen lähestymistapa on myös tehokas ja jopa aikaasäästävä, vaikka sen avulla saatujen aineistojen keruu ja analysointi vievät enemmän aikaa kuin kvantitatiivisilla menetelmillä kerättyjen. Järjestelmien kehittämisessä tilastolliset otannat tuottavat tilastollisia tuloksia. Tässä onkin joskus järkevämpää tutkia ja selvittää muutamien asiantuntijoiden tai potentiaalisten käyttäjien näkemyksiä kuin tilastollisten otantojen avulla saatuja ihmisjoukkoja. Tutkimuksen lopputulokset riippuvat aina myös tutkimuksen otannasta. Järkevästi laadullisin perustein valittu näyte on joskus parempi kuin otannalla valittu joukko. Laadullinen lähestymistapa onkin käyttökelpoisin silloin, kun ne säännöt, joiden perusteella otanta tehdään eivät vielä ole varmoja eli silloin, kun alueen tutkimustyö on vasta alussa. Tässä tutkimuksessa pelkästään aiempaan kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimukseen pohjautuvat konkreettiset tutkimuskysymykset olisivat todennäköisesti rajanneet tutkimuskohdetta liian kapeaksi unohtamalla osan kaunokirjallisen viestinnän komponenteista tutkimuksen ulkopuolelle.

Laaja työkenttä on myös itse konkreettisten tietojärjestelmien luomisessa. Työmäärä laajenee vielä suuremmaksi, jos alaksi laajennetaan kaikki fiktiivinen aineisto. Kuten tutkimuksen johdannossa todettiin, tietotekninen kehitys on asettanut uusia haasteita tiedon tallennukselle ja -hauille. Informaation välitys ja tiedonhaku siirtyy ja on jo siirtynyt osin digitaaliseen muotoon - tulevaisuudessa todennäköisesti merkittävin osa informaatiosta välitetään digitaalisessa muodossa. Jos tässä kehitystyössä painotetaan vain tietoa ja sen välitystä ja samalla unohdetaan elämyksellinen ja fiktiivinen aineisto, jää ihmiskunnan

muistiin suunnaton aukko. Laajasti ottaen kyse on informaation välityksen arvoista ja siitä mikä osa informaatiosta on välittämisen arvoista⁹³.

⁹³Mielenkiintoisen näkökulman tähän antaa myös joidenkin tulevaisuudentutkijoiden näkemys siitä, että tulevaisuuden yhteiskunta ei olekaan informaation ja tiedon yhteiskunta (information society) vaan haaveilun ja tarinankerronnan yhteiskunta (dream society) (ks. tästä Jensen 1999).

English summary

Aspects of Fictional Literature Content Description : Consistency of the Abstracts and Subject Indexing of Novels by Public Library Professionals and Clients

1. Introduction

Fiction retrieval has become one of the interesting special issues within information science during the past few years. This is a consequence of several facts. The most important of them is the need for fiction retrieval and secondly, the possibilities for creating retrieval systems for fiction have increased, due to the development of computerised environments for information retrieval. The multifaceted approach of analysing and describing texts, which is characteristic of fiction and its retrieval, has been made possible by this development. On the other hand, it has been discovered when computerising library environments that a great amount of the material within libraries has remained unindexed during the years of paper catalogues - and most of that unindexed material has been and still is fictional.

Also the gradual shift to the digital distribution of information requires new tools for analysing the contents of fictional material as well as indexing it. This is due to the fact that texts and other material that have not been analysed and classified and/or indexed in full text databases are hard to retrieve. Thus, the distribution of this kind of information becomes very difficult, if not altogether impossible. Another reason for emphasising the need for content analysis of fictional material is that free text search cannot be used efficiently when searching fictional material. This becomes apparent if we compare it for example with the search and retrieval of natural sciences literature, where the text is usually very topical and unambiguous.

The most valuable influence on the information science of studying the analysis of fictional texts and the information dissemination process of fictional works is that it challenges the traditional theoretical models and thus tests and expands the theoretical tools and concepts of this field of research. (See, e.g., Beghtol 1994b and 1997 ; Green 1997.)

2. Background

The topic of this study is indexing and abstracting of fiction in the public library environment. Fiction is in this study restricted to prose. The aim of this study is firstly to increase our understanding of the content description and information process of fiction. Thus the first part of this study discusses the main principles and theoretical views behind the content description and the communicative model of fiction. The second aim of this study is to examine empirically the actual process of indexing and abstracting fictional works. So the second part of this thesis consists of the empirical study of indexing and abstracting of novels which was carried out in Finnish public libraries.

Previous studies concerning the content description of fiction, making of fiction thesauri as well as of the information process of fiction are introduced in the following chapter.

2.1. Classification and Indexing of Fiction

Studies concerning fiction indexing and classification are sometimes very difficult to separate because of the nature of fiction: it consists of several meaningful facets, and indexing or classification schemes become thus multifaceted. And even more, some classification schemes use in fact keywords as class notations.

One of the main interests in fiction indexing and classification studies has been to find out those aspects that are worth indexing and/or classifying in individual works. Traditionally the general classification systems have presented as these aspects the literary kind (specifically genre), the year of publication (sometimes with the reference to an epoch) and the country of publication and/or the writer (sometimes with the reference to cultural regions). Some classification schemes have later on expanded to include some specific classes with regard to subject matter. These have remained the basic facets used by the main classification systems (see e.g. Beghtol 1989 and 1990). The literary kind, time of publication and geographical region are useful bases for classification. They act according to the tradition of historical linguistics classifying languages and literature. They are also objective grounds for classification. However, these classifications leave the idea of describing the subject content of fiction - what the fiction is about - untouched.

The studies on the classification of fiction can be divided into two categories – those that discuss the shelf classification of fiction and those that see the classification as a means for the content description of fiction.

Historically we can separate three different ways of providing shelf classification of fiction. The oldest and most used one is to separate a few well known genres from the rest of the fiction stock. Usually these genres are also the most used ones in a library. Thus e.g. detective novels are used as a shelf class nearly in every public library. (Harrell 1985, 14; Juntunen & Saarti 1992, 108.) The second step in shelf classification is to separate popular fiction from the fiction stock and arrange it according to genres (see e.g. *Alternative arrangement* 1982, 75-76).

The third and the most challenging way is to try to classify the whole fiction stock. Here we can find two different approaches. In one the whole stock is divided into classes without the distinction to recreational and serious fiction (see e.g. Burgess 1936.). In the other model the fiction stock is firstly divided into two main classes - recreational and serious fiction - and those main classes are the divided into subcategories (see e.g. Spiller 1980, 241).

Fiction classification studies have, on the other hand, emphasised the fact that the content description of fiction is in its nature multifaceted. Thus Beghtol states in her study on the different fiction classification schemes: "Characters, Events, Spaces and Times may be taken as fundamental data categories for fiction" (Beghtol 1994a, 157). Pejtersen made the same kind of notion in her empirical study on the basic aspects that patrons use while searching fiction for themselves. Pejtersen's studies implicate also that indexing and classification – especially when speaking of fiction – are merging into holistic schemes where classes are described by indexing terms and *visa versa*. Especially user friendly systems such as Pejtersen's BookHouse, have used this type of classification with indexing terms as class notations.

Previous studies on fiction indexing can be divided into two categories. The first one consists of those that discuss fiction indexing and the principles behind it on the general level.⁹⁴ The second one includes those that deal with the making of book indexes. The studies on book indexes are mostly carried out in Anglo-American countries with a long tradition of book indexes.

Papers on the general principles behind fiction indexing have been written besides Anglo-American countries in the Nordic countries, especially in Denmark. These studies discuss among other things the management of the complexity of fiction in indexing, as well as the concept of aboutness in fiction retrieval (Andersson & Holst 1996, Beghtol 1992, Bell 1991, Pulli 1992, Ranta 1991). Close to these studies are also those that discuss the possibilities of creating AI systems for fiction, because those systems are basically built upon indexes (Rich 1979 and 1986). Furthermore, there are several reports on the experiments of fiction indexing in various libraries (e.g., MacPherson 1987, on making children's literature indexes in school environment).

⁹⁴Some of the studies on the classification of fiction can be seen as a part of these, especially the work of Pejtersen. Her BookHouse system is basically a mixed hybrid of indexing and classifying fiction.

2.2. *Aspects of Fiction Content Description*

Ranta makes a distinction between two basic kinds of elements to be indexed in fictional works - denotative and connotative. Denotative or factual elements consist of facts in fictional works, such as the setting, personae and factual elements of the plot. Connotative or imaginative elements consist of elements interpreted from fictional works, e.g. the theme and its interpretation and issues on the expressional aspects of the work of art. (Ranta 1991, 20-23.) Ranta uses Shatford's distinction in indexing photographs, based on Panofsky's theory. Shatford divides the meaning into two categories, the factual and expressional ones. The difference between the two is that the factual meanings are objective while the expressional meanings are subjective. "The former describes what the picture is *Of*, the latter, what it is *About*." Thus, the indexing of the factual meanings is far easier than that of the expressional meanings. (Shatford 1986, 42-50.)

It has also been typical of the traditional classifications of fiction to have a very theoretical manner, especially of the traditional denotative classification systems. They are mainly built on the tradition of the historical linguistics from the romantic era and on educational ideology.⁹⁵ So in them the needs of the users are ignored. This was one of the reasons why Pejtersen carried out her study in Danish public libraries to find out what the users wanted to be classified/indexed from the novels. As a result, she divided the questions of the users interviewed into four categories: subject matter, frame, author's intention and accessibility (Pejtersen & Austin 1983, 234).

Pejtersen's categories can be divided into a denotative one (subject matter and frame) and a connotative one (author's intention). Furthermore she has included aspects that are usually left to the cataloguing of the books in the group accessibility (e.g., physical characteristics). This shows that a system for fiction, created according to the reader's wishes is multifarious and includes both: aspects that are easily recognisable and traditional, as well as aspects that are unfamiliar to the present systems of classifying and indexing (e.g., valuing). Pejtersen's results also indicate that the clear division between cataloguing and classifying/indexing is of no importance to the users - it is in their interest to find out the things they need as easily as possible. Thus Green states that the indexing terms of fiction should be divided into two categories - subject terms and attribute terms. The former ones are those "that reflect what a document or a user need is about." And so: "This leaves attribute indexing to reflect such other characteristics of documents and user needs as language, regency, author affiliation, intended audience, and so on." (Green 1997, 86.)

The most problematic aspect in Pejtersen's scheme is the author's intention because it is from the indexer's point of view based on interpretation. This is especially true in the case of emotional experience which does not belong to the work itself but to the reader.⁹⁶ The author's intention category is also problematic because it is difficult if not altogether impossible to find out in the work of art what the author's intention actually has been. And, in addition, as Wellek and Warren mention, the author can misinterpret his or her own intention: "It happens to all of us that we misinterpret or do not fully understand what we have written some time ago (Wellek & Warren 1980, 148)." Furthermore in order to

⁹⁵See, e.g., Eagleton 1983. The very same educational ideology has of course been one of the main factors behind the mission of public libraries. See, e.g., Saarti 1996a, 22-24.

⁹⁶A fact that Pejtersen herself has noticed and made modifications to.

define the author's intention we would have to ask the authors - which is very difficult, time consuming and in many cases already impossible.

Andersson and Holst made modifications to Pejtersen's classification in their study, which was based on interviews of 100 users in two Swedish public libraries. Afterwards they analysed the achieved descriptions of the novels' plots and compared them with the library's indexes. (Andersson & Holst 1996, 88.) Their model included the following categories: phenomena, the frame and the author's intention.

Swedish researchers have added to Pejtersen's categories some important aspects that belong to fictional communication. These are, e.g., a borrowed motif, a subtler analysis of the phenomena of fictional works and modifications as well as additions to the author's intention category, in which they have used a more neutral idea of message and added the reader's experience.

It is interesting to find out that the categories above do not include one essential aspect of an aesthetic object: the aesthetic and/or moral value of the work. One reason for this is, of course, that valuing is usually very subjective and thus badly fits to the traditional neutral values of indexing and classifying works. On the other hand, when the valuing of a work of art is left out, one, maybe the most important aspect of an aesthetic object, is left out. It also seems that users want valuing of works of art. This can be seen, e.g., in marketing, criticism and different kinds of prizes and competitions in literature and other arts.

It can also be seen that the aspects to be indexed/classified are limited mostly to those that are as objective (denotative) as possible. Of course Pejtersen as well as Andersson and Holst have added a few mutable/fuzzy categories which are based upon the readers' experiences. What is altogether omitted from the categories mentioned above is the history of different interpretations of a work of art as well as its position in the literary-historical continuity. This fact could be interesting and clarifying in some cases. Also the author and the role of the author has a secondary role in the categories. On the other hand this tells us that we must make clear definitions what aspects are worth indexing in fictional works. In addition, it clearly indicates that the systems for indexing fiction are utterly dependent on the environment they are created for.⁹⁷

We can see from the schemes described above that the traditional fiction indexing is mainly based on the factual aspects. According to Nielsen they should be extended to the aspects of thematical factors, as well as to the aspects of the narrational structures. This is needed because in modern and post-modern fiction the main point is how it is told and not what is told. The third aspect that Nielsen emphasises while improving fiction indexing is the cultural and historical facts that have affected the work, e.g. artistic schools and cultural periods. (Nielsen 1997, 171-180.)

⁹⁷A good example of this is the aspects about the author. In a school library, facts about the author are very relevant for its users. Whether these facts are indexed or presented by other means in an information system is of course a matter that ought to be studied further.

2.3. *Development of Fiction Thesauri*

The thesauri and subject heading lists for fiction have mainly evolved from the needs of individual libraries and/or as a result of one person's initiative. At first they have been mostly simple word-lists or general thesauri/subject heading lists that have been supplemented with terms for fiction. Based on these experiments the subject heading lists and fiction thesauri have evolved in order to enable unity of indexing and centralised cataloguing services. (Pulli 1992.) In Nordic countries there is a project is going on, based on the ideas of the BookHouse concept. Its main objective is to enable the dissemination of the cataloguing data of fiction between the Nordic countries (Pejtersen & al. 1996, 75).

In the United States the development started in the national level when the American Library Association's Subject Analysis Committee published their *Guidelines on Subject Access to Individual Works of Fiction, Drama etc.* In the guidelines the committee recommend that the aspects to be indexed from fictional works be: form/genre, persons, setting and topics. Based on this recommendation and on the 23-page supplementary word list for the Library of Congress Subject Headings, a project was started in the year 1991, when ten libraries began to index fiction. In addition to that, Olderr has made a broader supplementary list of fiction subject headings to the LC thesaurus (Young 1992, 89-94.) The first edition of Olderr's fiction subject headings was published in 1987 and as a thesaurus in 1991. It includes terms from six different categories: topics, genres, geographical settings, chronological settings, characters and treatment (of the theme). The latter are terms that describe the genre of the work more specifically. (Olderr 1991, ix-xx.)

In Sweden the largest thesaurus is Jansson's and Södervall's *Tesaurus för indexerings av skönlitteratur* (Thesaurus for Indexing Fiction), which was published in 1987. It is divided into two parts - systematic and alphabetical - of which the latter is arranged as a thesaurus. In the systematic part the terms are divided into three main facets, which are setting (ram), persons (person) and subject (ämne). These are divided into subfacets so that setting is divided into time (tid) and place (rum); persons are divided into development (utveckling), social relations (sociala relationer) and profession/occupation (yrke/verksamhet) and subjects are divided into ideology (ideologi), action (aktivitet), nature (natur) and human body (människokropp). And as the editors say, the borders between different facets are not fixed and placing some of the terms only in one facet is based only to the principles of making a thesaurus, where each term can be placed only in one facet. (Jansson & Södervall 1987, 4-6.) In the Nordic countries several subject heading lists have been developed based on the BookHouse concept (see the Pejtersen section above).

Also in Finland there were some experiments on indexing fiction by Finnish librarians and Finnish book traders before the *Finnish Thesaurus for Fiction*. They all used the *Finnish General Thesaurus* but found out very soon that it lacked proper terms for indexing fiction (Pulli 1992, 2-4). Based on the experiences of these pilot projects, as well as those of the Finnish project based on the BookHouse concept, the need for a centralised indexing service for fiction arose very soon. This service was needed because indexing of fiction is laborious in itself, and also, it lacks traditions and guidelines, including subject heading lists and thesauri to follow.

The Helsinki University Library - also the National Library of Finland - decided together with the BTJ Group Ltd to start a project in order to make a subject heading list for

fiction. The editing was started in the fall of 1993, and in addition to the editor, an editorial board was appointed for the project. The subject heading list was soon changed into the form of a thesaurus in order to match it to the other thesauri published by the Helsinki University Library. The first manuscript was then tested in Finnish public libraries, and finally the first edition of Kaunokki was published in 1996.

The first problem in making a subject heading list for fiction was the structure by which the terms were to be collected and organised. The editorial board of Kaunokki decided that the subject headings should be arranged in the form of a thesaurus and the organisation of the thesaurus should be made to follow the facets mentioned in the previous studies on the classification and indexing of fiction. In addition to that part, an alphabetical index of all the terms used was added to the end of the thesaurus.

The facets used were as follows:

- Terms that describe fictional genres and their explanations.*
- Terms that describe events, motives and themes.*
- Terms that describe actors.*
- Terms that describe settings.*
- Terms that describe times.*
- Terms that describe other, mostly technical and typographical aspects.*

From the above mentioned facets four - events, actors, spaces and times - are mentioned in almost all of the previous studies as the main categories of fiction indexing. Beghtol thus draws the conclusion that: "Characters, Events, Spaces and Times may be taken as fundamental data categories for fiction (Beghtol 1994a, 157)."

If we compare this Beghtol's list to Ranganathan's PMEST facets - as Shatford does in her system for indexing pictures (Shatford 1986, 49) - we can see that those are equivalent to her MEST (matter, energy, space, time) facets. Shatford makes in her system the decision to combine personality and matter facets to actors, and then she refers with the energy facet to what these actors are doing. In Kaunokki the solution was that terms that describe the genre of the fictional work correspond to the personality facet. This seems logical because the genre or the kind of literature actually describes the personality of the work and in fact determines many of the events, spaces and times used in a novel (see, e.g., Wellek & Warren 1980, 226-237 and Saarti 1996a, 26-34). The matter facet on the other hand corresponds to that of events and motives in Kaunokki and the energy facet to that of actors. By adding Ranganathan's Basic Subject (Ranganathan 1969, 200), one could also make the distinction between different types of fictional works.

In the group "other", mainly terms that describe aspects outside the factual text of the work were included, because they are regularly asked in libraries. These are, e.g. the previously mentioned aspects that are in Pejtersen's accessibility category (Pejtersen 1983, 234).

Already while collecting the terms for the thesaurus it was obvious that the context where the thesaurus is used plays an important role in choosing the right terms and the right depth of the terms chosen. A concrete example of that was the subject headings for the indexing of juvenile literature. They were included in Kaunokki, although they could have as well been published in a separate special thesaurus. Another problem was the environment where the thesaurus is to be used. At the very beginning the decision was made that Kaunokki is for public libraries. The result of that decision was that a great part

of the terms that literature studies consider as important aspects of fictional works were left out of the thesaurus. One solution for this problem would be the *Thesaurus for the Literary Research* which is currently under preparation.

2.4. Information Process of Fiction

The main actors in the information process of fiction are: the work of art, its creator (i.e. the writer), the reader and the social-historical environment where the publishing and reception takes place (see Fig. S1.). Because of the nature of fictional works the reception of the work of art is not fulfilled unless all the actors previously mentioned take place in the process. The role of the writer is to write works of art – novels, short stories, poems, plays – to be published. The role of the work of art is to be a medium by which the artist can communicate with his/hers audience. Also the work of art has its own, autonomous life: after the book is published the writer can only have a role as one on the readers, i.e. the interpreters of the work.

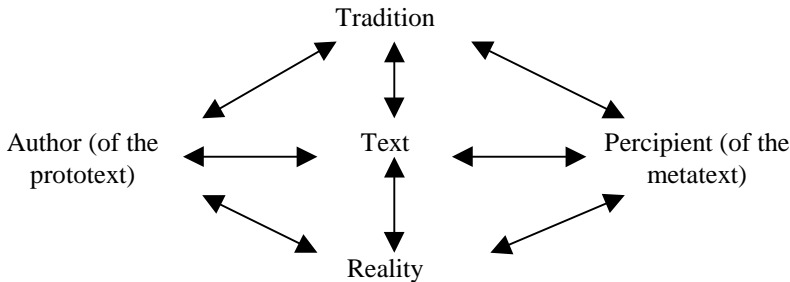

Fig. S1. The main elements in the fictional communication (Beghtol 1986, 93).

The role of the reader is that of the interpreter of a work of art. The interpretation as well as the creation of a work of art takes place in a social-historical context that defines the language used and its means of artistic expression. Without this common language the communication between readers and writers could not take place.

What is also typical for fictional communication is that it is twofold. It consists of factual meanings, i.e. references to actual happenings, historical and geographical facts etc (see e.g. Ranta 1991, 20-23) and on the other hand, it has an aesthetic function and is thus based on the individual interpretation and reception. That has an effect to the content descripton of fiction: on the one hand objective grounds can be found for it and on the other hand, some aspects are subjective and thus personal and diverse.

3. Research Questions, Methods and Data

Research questions in this study are as follows:

-How the clients and the library professionals of public libraries describe the contents of fictional works - specifically novels - by indexing and abstracting them?

-How the describing languages of the above mentioned groups, aspects they use in their descriptions and the structure of their descriptions are similar/dissimilar to each other?

-What kind of recommendations, based on the findings of this study, can be given for building information systems of novels?

The basic theoretical approach of this study is qualitative and specifically as seen within the grounded theory (= GT). The qualitative approach and methods suit well for this kind of a study where the object of the study is subjective and based on the interpretations of the readers - on their ideas what the contents of the novels are about. On the other hand, also quantitative methods were used where they were useful. By this so called methodological triangulation one could verify the findings that were made. Quantitative methods were used mostly while analysing the indexing of the novels, because the indexing was made in a more controlled manner, by using a controlled vocabulary, Kaunokki: the Finnish Thesaurus for Fiction.

The abstracts produced were mainly analysed by qualitative methods, especially with content analysis. This was done because the abstracts were made freely and statistical methods would have shown only that the contents of the abstract were very inconsistent on the terminological/word level.

Five novels from different genre categories were chosen for the experiment. They were as follows (their genres in parentheses):

-Dostojevski, F. M.: Note from the Underground (serious, foreign).

-Kauranen, Anja: Kultasuu (Golden Lips) (serious, domestic).

-Mustonen, Enni: Nostovara (romance, the title is a pun and impossible to translate).

-Paasilinna, Arto: The Year of the Hare (humour).

-Simenon, Georges: Maigret at the Gai-Moulin (detective novel).

Altogether 30 people were chosen as indexers/abstractors for the above mentioned novels. They were selected from five different Finnish public libraries: three patrons as well as three librarians/other library staff members from each library. They all abstracted and indexed the novels above. The abstracting and indexing took place in their own respective libraries and the writer of this study was with them in situ. Books were at first abstracted and immediately after that indexed using Kaunokki. The whole process lasted about three hours in each library.

The material thus gathered was analysed with the aid of content analysis and some basic statistical methods. Also consistency values were calculated to the indexings with the formula used e.g. by Iivonen (1995, 1996). In the indexing the basic analytical element was a keyword. The analytical elements in the abstracts were more heterogeneous –

words, word compounds, phrases and even longer metatextual elements (e.g. while valuing a novel).

4. Results

The length of the abstracts varied from 23 to 186 words. The average length of the abstracts was 68 words. In the content analysis one could find out that the elements that described the factual contents of the novels – i.e. the thematical elements, setting, personae – were prevalent. About 75 % of the different kinds of elements (n = 3206) that were found in the abstracts described the factual contents of the novels. Other categories and their proportions of the elements used were as follows: the description of the structure of the novel (11,9 %), the description of one's own reading experience (5,5 %), the description of the historical continuity of the novel (0,9 %), references to the author (1,6 %) and the criticism and valuing of the novel (5,2 %). Clients used more elements that valued the books (3,3 % compared to 1,9 %) and a few less that described the contents of the book (35,2 % compared to 39,2 %).

One could also typify the abstracts in the following categories:

-Abstracts that describe the structure and content of the novel (plot/thematical abstract).

-Abstracts that describe the position of the novel in its writer's history of works or describe the novel's position in the literary canon (cultural/historical abstract).

-Abstracts that describe the reading experience.

-Critical abstracts.

The number of keywords used in indexing the novels varied from 3 to 52 words. The average was 12 keywords and the median 10. Clients used somewhat more keywords than library professionals (the averages were 12,8 and 11,2). The amount of different keywords used was altogether 632 words. It varied from the 122 different keywords used in describing Simenon's novel to the 196 different keywords used in describing Dostojevski's novel. Most of the keywords were used only by one indexer. One could also draw the conclusion that the thematical and structural complexity of a novel affects its indexing. Also, with the aid of statistics one could make a typical indexing string of each novel that consisted about 10-15 indexing terms which described the basic contents of each novel.

The consistency between the abstracts and indexing were, as expected, very low. Abstracts varied much from each other, in indexing, however, some common elements could be found. However, one could draw the conclusion that library professionals, who had previous experience in indexing novels had greater consistency than those who had not, especially the library's clients. The average consistency value of the indexing made by library professionals was 19,9 %, the same of the patrons was 12,4 %. The average value of the whole population's indexing was 16,1 %.

This low consistency of the indexing and abstracting was due to several facts. Firstly, because the subject indexing and abstracting of fiction is not very familiar to either patrons or professionals of the public library. A second factor is the nature of fictional works - very much of their reception is based on the interpretation of an individual reader and thus greatly differs with different persons. Another important fact is that especially novels

have almost an infinite number of aspects that can be described. As was found out in this study, some of these aspects are very individual and some are elements in the common “aboutness” of a work of art.

5. Conclusions

One apparent result of studies on indexing and abstracting of fictional works is the effect the interpretation of the work of art has on the content description of the works. Especially this could be noted in this study when analysing the abstracts that were made by the test subjects. The structure and the content – the aspects worth describing in a novel – were diffuse and manifold. Different types of abstracts could also be found.

This interpretational character could also be found in the indexing. But because it was based on the thesaurus used there were more similarities between the different indexers. One was also able to find out with the aid of statistical methods a core indexing of each novel. Altogether this indicates the importance of the tools for librarians and patrons, with the aid of which one can control the content as well as the vocabulary used in the indexing of (fictional) works. That interpretational aspect of content description is of course a subject for further studies, not only for fictional works but scientific material as well.

It is apparent that not only the indexing and classification but also the fiction search and retrieval systems have to become many-sided in order to meet the different needs of the users. In figure S2. a model for a search and retrieval system of fiction is given. It consists of five main blocks (databases) that represent the different actors of the fictional communication system – works of art (texts), their subject indexing and abstracts, history of the reception by the readers, history of the writers and cultural history. With the aid of this kind of a system one can document holistically the different aspects of the meaning of fiction, i.e. what the fiction is about.

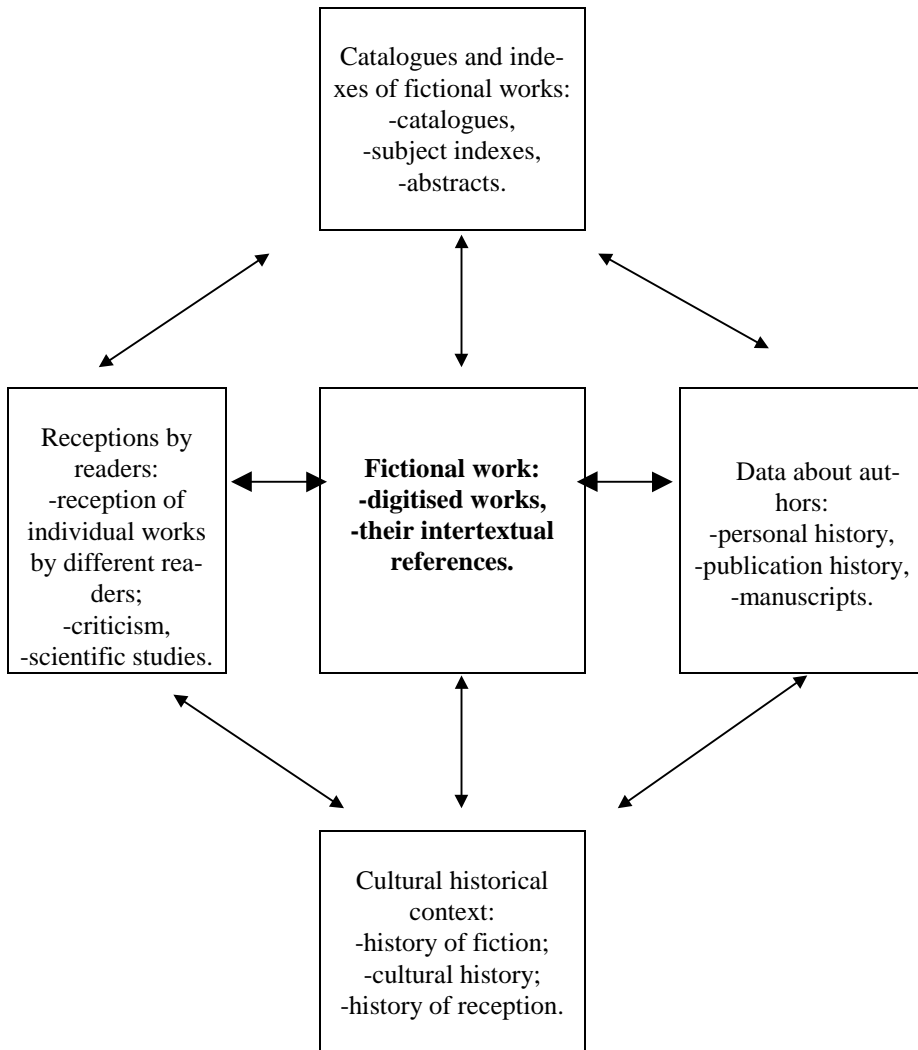

Fig S2. A broad model for a search and retrieval system for fiction.

Methodologically, the triangulative approach with different kinds of methods has turned out to be fruitful. Especially when studying the human behaviour, both quantitative and qualitative methods are needed. When used together they test the findings and results and thus give more validity to the final results.

Additional studies are needed in order to further develop the indexing and classification of fiction. One important topic is the effect of the environment on indexing and use of

indexes, which is also crucial to the relationship between centralised and local indexing. Furthermore, democratic indexing in different libraries - a model that enables the users to join indexing - requires more investigation. This could be one model with the aid of which we could take along the interpretations and receptions by different individuals into our information systems (see Hilderley & Rafferty 1997).

The widest field of additional studies consists of building up special information systems for fiction. One model could be that of the commercial solutions for different kinds of fictional material (e.g., Cinemania) and another, the systems made for library environments (e.g., BookHouse). The first edition of Kaunokki has now been in use in Finnish public libraries for a couple of years and there has already been much feedback from the libraries. Kaunokki has also been translated into Swedish under the title *Bella* (1997), which gives us the possibility to make comparisons between two different languages and cultures. A centralised indexing service for fiction has been available in Finland from the beginning of the year 1998, which gives us experience from the benefits and drawbacks of a centralised service.

Lähteet⁹⁸

Haastattelut:

Tuuteri, Olli. 28.5.1999 Helsingissä.

Luennot:

Utrio, Kaari (1995). Mikä on menestykseni salaisuus? 8.4.1995 Kajaani.

Painetut lähteet:

- Aitchison, Jean (1981). Integration of thesauri in the social sciences. *International Classification* 8 (2):75-85.
- Alternative (1982) arrangement: new approaches to public library stock. Edited by Patricia Ainley & Barry Totterdell. Association of Assistant Librarians, London.
- Anderson, James D. (1997). Organization of knowledge. In *International encyclopedia of information and library science*. Edited by John Feather and Paul Sturges. Routledge, London. P. 336-353.
- Andersson, Rolf & Holst, Erik (1995). Har ni någon bra kärleksroman? *Bibliotekshögskolan, Lund. (Rapporter från Bibliotekshögskolan, 1995:19.)*
- Andersson, Rolf & Holst, Erik (1996). Indexes and other depictions of fiction: a new model for analysis empirically tested. *Swedish Library Research/Svensk biblioteksforskning* (2-3):77-95.
- Atkinson, Frank (1981). *Fiction librarianship*. Clive Bingley, London.
- Bahtin, Mihail (1979). Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia. *Suomentaneet: Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola*. Progress, Moskova.
- Baker, Sharon L. (1988). Will fiction classification schemes increase use? *RQ* (28):366-376.
- Baker, Sharon L. & Shepherd, Gay W. (1987). Fiction classification schemes: the principles behind them and their success. *RQ* 27 (2):245-251.
- Bakewell, K. G. B. (1997). Indexing. In *International encyclopedia of information and library science*. Edited by John Feather and Paul Sturges. Routledge, London. P. 169-170.

⁹⁸Internetistä tai muuten digitaalisesti levitetystä aineistosta on annettu se osoite, josta alkuperäislähde on saatu/saatavissa. Tämän aineiston luonteen vuoksi käsillä olevan teoksen kirjoittajalla on lisäksi paperikopiot tällaisista lähteistä.

- Barthes, Roland (1993). Tekijän kuolema, Tekstin syntymä. Suomennoksen toim. Lea Rojola. Suomentaneet Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere.
- Beck, Helmut (1991). Zur Klassifikation der Belletristik. *International Classification* 18 (4):205-211.
- Beghtol, Clare (1986). Bibliographic classification theory and text linguistics: aboutness analysis, intertextuality and the cognitive act of classifying documents. *Journal of Documentation* 42(2):84-113.
- Beghtol, Clare (1989). Acces to fiction: a problem in classification theory and practise, part 1. *International Classification* 16(3):134-140.
- Beghtol, Clare (1990). Acces to fiction: a problem in classification theory and practise, part 2. *International Classification* 17(1):21-27.
- Beghtol, Clare (1992). Toward a theory of fiction analysis for information storage and retrieval. In: *Classification research for knowledge representation and organization*. Editors N. J. Williamson & M. Hudson. Elsevier, Amsterdam.
- Beghtol, Clare (1994a). The classification of fiction: the development of a system based on theoretical principles. Scarecrow Press, Metuchen.
- Beghtol, Clare (1994b). Domain analysis, literary warrant, and consensus: the case of fiction studies. *Journal of the American Society for Information Science* 46 (1):30-44.
- Beghtol, Clare (1997). Stories: applications of narrative discourse analysis to issues in information storage and retrieval. *Knowledge Organization* 24 (2):64-71.
- Belkin, N. J. (1978). Information concepts for information science. *Journal of Documentation* 34 (1):55-85.
- Bell, Hazel K. (1991). Indexing fiction: a story of complexity. *The Indexer* 17 (4):251-256.
- Bella (1997) : specialtesaurus för skönlitteratur (ansvarig redaktör Jarmo Saarti ; översättning: Marita Rajalin, Ringa Sandelin, Ylva Thölix). BTJ Kirjastopalvelu, Helsingfors.
- Bhattacharyya, K. (1974). The effectiveness of natural language in science indexing and retrieval. *Journal of Documentation* 30 (3):235-254.
- Binwal, J. C. & karisiddappa, C. R. (1987). Organizing knowledge in the field of creative arts. *Library Science with a Slant to Documentation and Information Studies* 25 (3):138-149.
- Bonzi, Susan (1984). Terminological consistency in abstract and concrete disciplines. *Journal of Documentation* 40(4):247-263.
- Brax, Klaus (1997). Umberto Eco, intentio ja kirjailijan mahdollisuudet. *Synteesi* 16(4), 1997. S. 23-41.
- Burgess, L. A. (1936). A system for the classification and evaluation of fiction. *The Library World* 38:179-182.
- Chan, Lois Mai (1986). *Library of Congress subject headings: principles and applications*. 2nd ed. Libraries unlimited, Littleton.
- Chatman, Seymour (1980). *Story and discourse: narrative structure of fiction and film*. 2nd pr. Cornell University Press, Ithaca.
- Cleveland, Donald B. & Cleveland, Ana D. (1983). *Introduction to indexing and abstracting*. Libraries Unlimited, Littleton.
- Dahlberg, Ingetraut (1981). Towards establishment of compatibility between indexing languages. *International Classification* 8 (2):86-91.
- Documentation (1985): guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri. International organization for standardisation, Geneva. (ISO, 5964.)
- Eagleton, Terry (1991). Kirjallisuusteoria: johdatus. Suomentaneet: Yrjö Hosiainluoma ym. Vastapaino, Helsinki.
- Eco, Umberto (1977). *Theory of semiotics*. MacMillan, London. (Critical social studies.)

- Eco, Umberto (1987). *The role of the reader: explorations in the semiotics of texts.* (Rep.) Hutchinson, London.
- Elag (1998). User benefits from the new bibliographic model: follow-up of the IFLA functional requirements study. 64th IFLA General Conference. (<http://www.ifla.org/IV/ifla64/084-126e.htm>)
- Eskelinen, Eeva & Heikkinen, Teija (1997). *Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu: takakansitekstien soveltuvuus sisällönkuvailuun.* Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- Eskola, Jari (1998). *Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä.* TAJU, Tampere.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1996). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Lapin yliopisto, Rovaniemi. (Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, C, 13.)
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Vastapaino, Tampere.
- Eskola, Katarina (1979). *Suomalaiset kirjanlukijoina.* Tammi, Helsinki. (Forum-kirjasto).
- Eskola, Katarina (1986). *Lukijan onni.* Tammi, Helsinki. (Forum-kirjasto).
- Eskola, Katarina (1987). *Nyky-suomalaisten suuret kertomukset.* Teoksessa: *Kieli, kertomus, kulttuuri.* Toim. Tommi Hoikkala. Gaudeamus, Helsinki. (Humaniora).
- Eskola, Katarina (1990a). *Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta.* Teoksessa: *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta.* Toim. Klaus Mäkelä. Gaudeamus, Helsinki. S. 162-191.
- Eskola, Katarina (1990b). *Lukijoiden kirjallisuus: Sinuhesta Sonja O'hon.* Tammi, Helsinki. (Forum-kirjasto).
- Eskola, Katarina (1991). *Kirjallisuus ja audiovisuaalinen kulttuuri kommunikaationa: suomalaiset lukevat, katsovat, kertovat.* Teoksessa: *Nykyajan sadut: joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto.* Toim. Juha Kytömäki. Gaudeamus & Yleisradio, Helsinki. S. 143-192.
- Eskola, Katarina (1993). *Kirjojen lukeminen.* Teoksessa: *Arjen kulttuuria: vapaa aika ja kulttuuriharrastukset vuosina 1981 ja 1991.* Toimittaneet Mirja Liikkanen ja Hannu Pääkkönen. Tilastokeskus, Helsinki.
- Fidel, Raya (1985). *Individual variability in online searching behavior.* In: *ASIS '85: Proceedings of the American Society for Information Science 48th annual meeting.* Vol. 22. Ed. Carol A. Parkhurst, s. 69-72. White Plains (NY), Knowledge Industry Publications.
- Fiskari, Mervi (1997). *Lastenlyriikan julkaiseminen Suomessa 1975-1994.* Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- Foskett, A. C. (1996). *The subject approach to information.* 5th ed. Library Association Publishing, London.
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research.* Aldine, New York.
- Green, Rebecca (1997). *The role of relational structures in indexing for the humanities.* *Information Services & Use* 17 (2-3):85-100.
- Haapala, Eija (1990). *Kirjallisuuden tulkintakriteerit.* Teoksessa: *Kirjallisuuden filosofiaa.* Toim. Arto Haapala, Eija Haapala, Aarne Kinnunen, Markus Lammenranta. Valtion painatuskeskus, Helsinki. S. 89-99.
- Haapala, Arto (1990). *Mikä kirjallinen taideteos on?* Teoksessa: *Kirjallisuuden filosofiaa.* Toim. Arto Haapala, Eija Haapala, Aarne Kinnunen, Markus Lammenranta. Valtion painatuskeskus, Helsinki. S. 35-61.
- Haavikko, Ritva (1987). *Kirjailijoiden haastattelututkimus - esitutkimusmenetelmä.* Teoksessa: *Kirjailijahaastattelut.* Toim. Ritva Haavikko ja Kaarina Sala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. (Tietolipas, 103.)

- Haigh, Frank (1933). The subject classification of fiction: an actual experiment. *Library World* 36:78-82.
- Hakulinen, Auli (1997). Johdanto. Teoksessa: Keskusteluanalyysin perusteet. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere. S. 13-17.
- Hansen, Per Hofman & Holk, Iben (1999). Danske romaner för 1900: en introduction til et udalg av danske romaner og deres forfattere. (<http://www.silkeborg.bib.dk/elenby/personale~hofman/romaner/>)
- Harrell, Gail (1985). The classification and organization of adult fiction in large American public libraries. *Public Libraries*, 24 (1):13-14.
- Heiskala, Risto (1990). Sosiologinen kulttuurintutkimus. Teoksessa: Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Toim. Klaus Mäkelä. Gaudeamus, Helsinki. S. 9-29.
- Heron, John (1990). Philosophical basis for a new paradigm. In: *Human inquiry: a sourcebook of New paradigm research*. (Rep.) Ed. by Peter Reason & John Rowan. Wiley, Chichester. P. 19-36.
- Hidderley, Rob & Rafferty, Pauline (1997). Democratic indexing: an approach to the retrieval of fiction. *Information Services & Use* 17 (2-3):101-109.
- Himanka, Janne & Kautto, Vesa & Suominen, Vesa (1991). UDK:n suomalaisen lyhennetyt laitoksen kääntäminen Yleisen suomalaisen asiasanaston termeiksi. Oulun yliopisto, Oulu. (Oulun yliopiston kirjaston julkaisuja, 24.)
- Honkonen, Risto & Karila, Kirsti (1995). Grounded theory ja analyttinen induktio opiskelijatutkimuksessa. Teoksessa: Menetelmävalintojen viidakossa: pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Toim. Juha Nieminen. Tampereen yliopisto, Tampere. (Tampereen yliopiston Kasvatustieteiden laitoksen julkaisusarja B, 13.) S. 135-166.
- Hudon, Michèle (1997). Multilingual thesaurus construction: intergrating the views of different cultures in one gateway to knowledge and concepts. *Knowledge Organization* 24 (2):84-91.
- Husserl, Edmund (1995). Fenomenologian idea: viisi luentoa. Suomentanut Juha Himanka, Janita Hämäläinen, Hannu Sivenius. Loki, Helsinki.
- Hutchins, W. J. (1978). The concept of 'aboutness' in subject indexing. *Aslib Proceedings* 30 (5):172-181.
- Häkli, Leena & Lindholm, Ylva & Marcus, Robin & Tolppanen, Carmela (1981). Indexering av finländsk skönlitteratur enligt "Utkast til nordisk skjØnlitteraer tesaurus" samt en värdering av dess användbarhet. Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingfors. (Svenska social- och kommunalhögskolans skriftserie, 1981:1.)
- Iivonen, Mirja (1985). Kaunokirjallisuuden kirjastoluokituksesta. Tampereen yliopisto, Tampere. (Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia, 20.)
- Iivonen, Mirja (1988). On the library classification of fiction. *Scandinavian Public Library Quarterly* 21 (1):12-15.
- Iivonen, Mirja (1989). Indeksointituloksen riippuvuus indeksointiympäristöstä. Tampereen yliopisto, Tampere. (Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia, 26.)
- Iivonen, Mirja (1993). Johdonmukaisuuden laskeminen tiedon tallennuksen ja haun tutkimuksessa. *Kirjastotiede ja informatiikka* 12 (2):63-76.
- Iivonen, Mirja (1995). Hakulausekkeiden muotoilun yhdenmukaisuus onlineviitehaussa. Tampereen yliopisto, Tampere. (Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, vol. 443.)
- Iivonen, Mirja (1996). Completion of quantitative and qualitative methods: example from a consistency study. In: *CoLIS 2: Proceedings*. Editors: Peter Ingwersen, Niels Ole Pors. Royal School of Librarianship, Copenhagen. S. 149-160.

- Iivonen, Mirja & Sonnenwald, Diane H. (1997). Navigointi hakutermejä valittaessa. *Informaatiotutkimus* 16 (2):35-47.
- Iivonen, Mirja & Kivimäki, Katja (1998). Common entities and missing properties: similarities and differences in the indexing of concepts. *Knowledge Organization* 25 (3):90-102.
- Ingarden, Roman (1980). *The literary work of art: an investigation on the borderlines of ontology, logic, and theory of literature*. Transl. by George G. Grabowicz. (3rd pr.) Northwestern University Press, Evanston.
- Ingwersen, Peter (1992). Information and information science in context. *Libri* 42(2):99-135.
- International encyclopedia of information and library science (1997). Edited by John Feather and Paul Sturges. Routledge, London.
- Intner, Sheila S. (1987). The fiction of access to fiction. *Technicalities* 7 (7):12-14.
- Iser, Wolfgang (1990). *The implied reader: patterns of communication in prose fiction from Bunyan to Beckett*. (5th pr.) Transl. with help by David Henry Wilson. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Iser, Wolfgang (1991). *The act of reading*. (5th pr.) Transl. with the help of David Henry Wilson. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Jacobi, Jolande (1973). *The psychology of C. G. Jung: an introduction with illustrations*. Translated by Ralph Manheim. Yale University Press, New Haven.
- Jakobson, Roman (1987). Linguistics and Poetics. In: *Language in Literature*. Ed. Krystyna Pomorska & Stephen Rudy. Harvard UP, Cambridge, Mass. 62-94.
- Jauss, Hans R. (1970). *Literaturgeschichte als Provokation*. Suhrkamp, Frankfurt.
- Jennings, Barbara & Sear, Lyn (1989). Novel ideas: a browsing area for fiction. *Public Library Journal* 4 (3):41-44.
- Jensen, Rolf (1999). *Dream society*. McGraw-Hill, London.
- Johansen, Jørgen Dines (1997). Semioottinen kartoitus kirjallisuudentutkimuksesta. Kääntänyt: Harri Veivo. *Synteesi* 16(4), 1997. S. 3-22.
- Jokinen, Kimmo (1989). Lukijalle ei saa valehdella: totuudellisuuden vaatimus yhdistää suomalaista lukemiskulttuuria. Teoksessa: *Kirjallisuuden kentillä: kirjoituksia kirjallisuuden sosiologiasta ja reseptiosta*. Toimittanut Markku Ihonen. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Juntunen, Arja & Saarti, Jarmo (1992). Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailu yleisissä kirjastoissa. *Kirjastotieteen- ja informatiikan pro gradu -tutkielma*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Juntunen, Arja & Saarti, Jarmo (1999). Kirjasto opiskelijan tukena ja vastuksena: eläytymismenetelmä yliopiston kirjastonkäytön tutkimisessa. *Signum* 32(1):6-10.
- Jänis, Marja (1998). Kääntäjä välikätenä. Teoksessa: *Käännetyt illuusiot: näytelmäkääntäminen suomalaisessa teatterissa*. Toim. Sirkku Aaltonen. Tampere University Press, Tampere. S. 129-149.
- Järvelin, Kalervo (1995). *Tekstitiedonhaku tietokannoista*. Suomen ATK-kustannus, Espoo.
- Järvelin, Kalervo & Vakkari, Pertti (1988). Kirjastotiede ja informatiikka: tiedonhankinnan tiede. *Kirjastotiede ja informatiikka* 7(1):18-32.
- Järvelin, Kalervo & Vakkari, Pertti (1993). The evolution of Library and Information science 1965-1985: a content analysis of journal articles. *Information Processing & Management* 29(1):129-144.
- Järvelin, Kalervo (1997). Informaatiotutkimuksen kehitys: virkaanastujaisesityksen lyhennelmä, perustuu Tampereen yliopistossa 27.10.97 pidettyyn virkaanastujaisesitykseen. *Informaatiotutkimus* 16(3):85-88.
- Järvinen, A. & Järvinen, P. (1994). *Tutkimustyön metodeista*. Tampereen yliopisto, Tampere. (Tampereen yliopiston Tietojenkäsittelyopin laitoksen julkaisusarja C, 2.)

- Kannila, Helle (1967). Kirjavalinnan ongelmia: ajatustenaiheita kirjastonhoitajille ja muille kirjojen ystäville. WSOY, Porvoo.
- Karhu, Eino (1977). Dostojevski ja Suomen kirjallisuus. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Karkama, Pertti (1991). Teos tekijäänsä kiittää: kirjallisuuden teoriaa. SKS, Helsinki. (Suomi, 159.)
- Kaunokki: kaunokirjallisuuden asiasanasto (1996). Vastaava toimittaja Jarmo Saarti. BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Kinnunen, Aarne (1991). Kertomuksen teoreettista pohdintaa. Teoksessa: Nykyajan sadut: joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto. Toim. Juha Kytömäki. Gaudeamus & Yleisradio, Helsinki. S. 82-116.
- Kirjastokalenteri 1999 (1998). 26 vsk. BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Kirjasto 1997 (1998): yleisten ja tieteellisten kirjastojen toiminta. BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Kirstinä, Leena (1988). Suomalainen ja unkarilainen lukijoina. Kulttuuritutkimus 4 (5):3-10.
- Kivimäki, Sanna (1992). Takakansi romaanin tuoteselosteena: kotimaisten romaanien takakansitekstit vuosina 1930-1989. Kulttuuritutkimus 9 (4):12-23, 48.
- Koskela, Lasse (1994). Luonnos kirjallisuudentutkimuksen asiasanastoksi. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Koskela, Lasse (1990). Suomalaisia kirjailijoita : Jöns Buddesta Hannu Ahoon. Tammi, Helsinki.
- Kreuz, Roger J. & McNealy, Mary Sue (1996). Literacy as dialogic involvement: methodological implications for the empirical study of literature reading. *Empirical Approaches to Literature and Aesthetics* (52):479-494. (Artikkeli saatu 15.7.1998 kokotekstitietokannasta osoitteesta: <http://www.stthomasu.ca/hunt/igel3.htm>)
- Kurki, Hannu (1993). Käyttäjän kirjasto?: KIRKE-projektin raportti. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Kukkola, Timo (1985). Sherlock Holmes & Co. Suomen dekkariseura, Helsinki. (Suomen dekkariseurauksen julkaisuja, 1.)
- Kusch, Martin (1986). Ymmärtämisen haaste. Pohjoinen, Oulu. (Prometheus).
- Kämäräinen, Juha (1995). Hyperdokumenttien laatiminen sisällönkuvailuprosessina. Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- Laakso, Jaana & Puukko, Oili (1992). Kaunokirjallisuuden aihepiirilukitus kahdessa yleisessä kirjastossa tehdyn kokeilun valossa. *Kirjastotiede ja informatiikka* 11 (2):61-65.
- Layder, Derek (1993). *New strategies in social research : an introduction and guide*. Polity Press, Cambridge.
- Leino, Pentti (1987). Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa: Kieli, kertomus, kulttuuri. Toim. Tommi Hoikkala. Gaudeamus, Helsinki. (Humaniora.) S. 26-51.
- Levinson, Jerrold (1980). What a musical work is? *Journal of Philosophy* 77(1):5-28.
- Linko, Maaria (1998). Aitojen elämysten kaipuu : yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoille antamat merkitykset. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto. (Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, 57.)
- Loivamaa, Ismo (1997). Kirsti Manninen/Enni Mustonen. Teoksessa: Kotimaisia nykykertoja. Toim. Ritva Aarnio ja Ismo Loivanmaa. BTJ-Kirjastopalvelu, Helsinki. S. 81-83.
- Lotman, Juri (1989). Merkkien maailma: kirjoitelmia semiotiikasta. Suomentaneet: Erkki Peuranen, Paula Nieminen ja Jukka Mallinen. SN-kirjat, Helsinki.
- Lukala, Marianne (1998). Juhani Linnovaara : teoksia viideltä vuosikymmeneltä. Lapinlahden taidemusoeo, Lapinlahti.

- Lyytikäinen, Pirjo (1991). Palimpsestit ja kynnystekstit : tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon Papin rouvan intertekstuaalisuus. Teoksessa *Intertekstuaalisuus: suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Helsinki : Suomalaisen kirjallisuuden seura. (Tietolipas, 121.) S. 145-179.
- Lyytikäinen, Pirjo (1995). Muna vai kana: erä tulkintapeliä Michael Rifaterren inspiroimana. Teoksessa: *Kuin avointa kirjaa: leikkivä teksti ja sen lukija*. Toimittanut Mervi Kantokorpi. Helsingin yliopisto, Helsinki. S. 15-50.
- MacPherson, Ruby (1987). Children's literature indexes at Moray House. *Library Review* 4:254-260.
- Makkonen, Anna (1991). Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa *Intertekstuaalisuus: suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Helsinki : Suomalaisen kirjallisuuden seura. (Tietolipas, 121.) S. 9-30.
- Marcuse, Herbert (1993). Keskustelua esteettisestä ulottuvuudesta : Herbert Marcusen viimeinen seminaari. Teoksessa *Vainikkala, Erkki. Oppinut taikina : kirjoituksia kirjallisuuden teoriasta, kielestä ja kulttuurista*. Jyväskylä : Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta. (Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisuja, n:o 30.) S. 30-43.
- Marshall, Catherine & Rossman, Gretchen B. (1991). *Designing qualitative research*. (9th printing.) Sage, Newbury Park (Cal.).
- Martens, Gunter (1975). *Textstrukturen aus rezeptionsästhetischer Sicht : Perspektiven einer Textästhetik auf der Grundlage des Prager Strukturalismus*. Teoksessa: *Literarische Rezeption : Beiträge zur Theorie des Text-Leser-Verhältnisses und seiner empirischen Erforschung*. Herausgegeben und eingeleitet von Hartmut Heuerman & Peter Hühn & Brigitte Rötger. Ferdinand Schöningh, Paderborn. (ISL, 4.) S. 23-49.
- Mepham, John (1991). Narratives of postmodernism. In: *Postmodernism and contemporary fiction*. Ed. by Edmund J. Smyth. Batsford, London. S. 138-155.
- Meriläinen, Outi (1996). *Asiasanaekvivalenssi ja tesaarusten yhteensopivuus*. *Informaatiotutkimus* 15 (3):83-91.
- Meriläinen, Outi (1997). *Descriptor equivalence in the context of bilingual indexing*. *Libri* 47(2):107-113.
- Miles, Matthew B. & Huberman, A. Michael (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. (2nd ed.) Sage, Thousand Oaks.
- Morehead, David R. & Pejtersen, Annelise M. & Rouse, William B. (1984) *The value of information and computer-aided information seeking: problem formulation and application to fiction retrieval*. *Information Processing & Management* 20(5/6):583-601.
- Murtomaa, Eeva (1998). *The impact of the functional requirements for bibliographic records recommendations on the ISBD(ER)*. 64th IFLA General Conference. (<http://www.ifla.org/IV/ifla64/065-74e.htm>)
- Mäkelä, Klaus (toim.) (1990): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Nielsen, Hans Jørn (1997). *The nature of fiction and its significance for classification and indexing*. *Information Services & Use* 17 (2-3):171-181.
- Niemi, Juhani (1975). *Populaarikirjallisuus Suomessa*. WSOY, Porvoo. (Taskutieto.)
- Niemi, Juhani (1983). *Suomalaisten suosikkikirjat*. Karisto, Hämeenlinna.
- Niemi, Juhani (1997). *Suomalaisten suosikkikirjat*. (Uusittu laitos.) Karisto, Hämeenlinna.
- Niiniluoto, Ilkka (1982). *Arvojen olemassaolosta*. Teoksessa: *Arvo : Suomen filosofisen yhdistyksen järjestämä kotimainen tutkijakollokvio*, Jyväskylä 8.-9.5.1981. Toim. Juhani Aaltola ja Ilkka Patoluoto. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. (Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja, 16/1982.) S. 63-78.

- Nummi, Jyrki (1983). Julkaisen, olen siis olemassa: tekijä teoksessaan. Teoksessa: Taiteen monta tasoa: tutkielmia estetiikan, kirjallisuus- ja teatteritieteen aloilta: professori Maija Lehtosen juhlakirja 10.1.1984. Toim. Keijo Kettunen. SKS, Helsinki. S. 89-107.
- Nuolijärvi, Pirkko (1990). Keskusteluntutkimus. Teoksessa: Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Toim. Klaus Mäkelä. Gaudeamus, Helsinki. S. 114-141.
- Oesch, Erna (1991). Yksi vai monta maailmaa: todellisuus kirjallisuudenfilosofian ongelmana. Teoksessa: Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen. Toim. Arto Haapala. VAPK-kustannus, Helsinki. S. 101-112.
- Olderr, Steven (1991). Olderr's fiction subject headings: a supplement and guide to the LC thesaurus. ALA, Chicago.
- Otavan kirjallisuustieto (1990). Toimittaneet Risto Rantala ja Kaarina Turtia. Otava, Helsinki.
- Palmgren, Marja-Leena (1986). Johdatus kirjallisuustieteeseen. WSOY, Porvoo.
- Pandit, Naresh R. (1996). The creation of theory: a recent application of the grounded theory method. *The Qualitative Report* 2 (4):18 pages. (<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR2-4/pandit.html>)
- Papinniemi, Jarmo (1997). Arto Paasilinna. Teoksessa: Kotimaisia nykykertoja. Toim. Ritva Aarnio ja Ismo Loivanmaa. BTJ-Kirjastopalvelu, Helsinki. S. 81-83.
- Pejtersen, Annelise Mark (1978). Fiction and library classification. *Scandinavian Public Library Quarterly* 11 (1):5-12.
- Pejtersen, Annelise Mark (1979). The meaning of 'about' in fiction indexing and retrieval. *Aslib Proceedings* 31 (5):251-257.
- Pejtersen, Annelise Mark (1987). Design af informationssystemer i skønlitteratur. *Biblioteksarbejde* 8(21/22):72-87.
- Pejtersen, Annelise Mark (1988). Bogautomaten i Hjortespring. *Bibliotek* 70, (10):347-350.
- Pejtersen, Annelise Mark (1989). The Book House: modelling users' needs and search strategies as a basis for system design. *Risø national laboratory, Risø*.
- Pejtersen, Annelise Mark & Villumsen, Steffen & Weber, Steen (1992). Rapport om forsøg med Boghuset i skolebibliotek. *Forskningcenter Risø, Risø*.
- Pejtersen, Annelise Mark & Albrechtsen, Hanne & Lundgren, Lena & Sandelin, Ringa & Valtonen, Riitta (1996). Subject access to Scandinavian fiction literature: index methods and OPAC development. *Nordic Council of Ministers, Copenhagen*. (TemaNord: Culture, 608).
- Pejtersen, Annelise Mark & Austin, Jutta (1983). Fiction retrieval: experimental design and evaluation of a search system based on users' value criteria: part 1. *Journal of Documentation* 39 (4):230-246.
- Pejtersen, Annelise Mark & Austin, Jutta (1984). Fiction retrieval: experimental design and evaluation of a search system based on users' value criteria: part 2. *Journal of Documentation* 40 (1):25-35.
- Pihlström, Sami (1998). Taide todellisuuden kuvaajana: esimerkkinä kauhufiktio. *Synteesi* 17(2), 1998. S. 23-36.
- Popper, Karl R. (1989). *Objective knowledge: an evolutionary approach*. (Rev. ed.) Clarendon Press, Oxford.
- Pulli, Riitta (1992). *Kaunokirjallisuuden keskitetty indeksointi Suomessa*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki.
- Rabinowitz, Peter J. (1987). *Before reading: narrative conventions and the politics of interpretation*. Cornell University Press, Ithaca.
- Raivio, Jouko (1990). Cottonin nyrkkisäännöt: G-mies Jerry Cotton -sarjan tuotantosäännöt. *Tiedotusopin pro gradu -tutkielma*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Raivio, Jouko (1992). Kaunokirjallisuuden luokituksesta. *Kirjastotiede ja informatiikka* 11(2):66-69.

- Ranganathan, S. R. (1969). Colon Classification edition 7 (1971) : a preview. *Library Science with a Slant to Documentation* 6 (3):193-242.
- Ranganathan, S. R. (1976). *Colon classification: basic classification*. (6th ed., rep.) Asia publishing house, Bombay.
- Ransley, Ambrose (1987a). Towards a fiction index: part one. *The Australian Library Journal* 36(1): 44-54.
- Ransley, Ambrose (1987b). Towards a fiction index: part two. *The Australian Library Journal* 36(2): 103-113.
- Ranta, Judith A. (1991). The new literary scholarship and a basis for increased subject catalog access to imaginative literature. *Cataloging & Classification Quarterly* 14 (1):3-27.
- Rantamäki, Leena & Tukiainen, Sirkka (1995). *Teatterin ja tanssin asiansanasto*. BTJ Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Reunanen, Esa (1993). Journalismin genret kontekstien konteksteinä : saussurelais-bahtinilainen näkökulma tekstien tuottamiseen ja tulkintaan. *Tiedotustutkimus* (2):21-32.
- Rich, Elaine (1979). User modeling via stereotypes. *Cognitive Science* (3):329-354.
- Rich, Elaine (1986). Users as individuals: individualizing user models. In: *Intelligent information systems: progress and prospects*. R. Davies (editor). Ellis Horwood, Chichester.
- Ridell, Seija (1994). *Kaikki tiet vievät genreen: tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen välimaastossa*. Tampereen yliopisto, Tampere. (Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A, 82.)
- Riessman, Catherine Kohler (1993). *Narrative analysis*. Sage, London. (Qualitative research methods, vol. 30.)
- Riesthuis, Gerhard J. A. (1996). *Theory of Compatibility of Information Languages*. Teoksessa: *Compatibility and Integration of Order Systems: Research Seminar Proceedings of the TIP/ISKO Meeting Warsaw, 13-15 September, 1995*. Wydawnictwo SBP, Warsaw. (Polish Librarians Association. Contributions and Materials, 6.) S. 23-31.
- Rosenblatt, L. M. (1978). *The reader, the text, the poem: the transactional theory of the literary work*. Southern Illinois University Press, Carbondale.
- Rowley, Jennifer (1988). *Abstracting and indexing*. (2nd ed.) Clive Bingley, London.
- Saariluoma, Liisa (1992). *Postindividualistinen romaani*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. (Suomi, 155.)
- Saarin, Pirkko & Korhonen, Mikko (1997). *Ihanaa vai pitkäväteistä : lukeminen nuorten harrastuksena*. Helsinki : BTJ Kirjastopalvelu.
- Saaristo, Helena (1987). *Suomalaisia nykykertojia*. Kirjastopalvelu, Helsinki.
- Saarti, Jarmo (1992). Experiments with categorising fiction in Lohtaja library. *Scandinavian Public Library Quarterly* 25(4):22-24, 29.
- Saarti, Jarmo (1995). Kertomakirjallisuuden hyllyluokituksen vaikutus asiakkaiden kirjastonkäyttöön ja kertomakirjallisuuden lainaukseen Kajaanin kaupungin Lohtajan lähikirjastossa. *Informaatiotutkimuksen lisensiaatintutkimus*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Saarti, Jarmo (1996a). Romaanit hukassa?: kertomakirjallisuuden hyllyluokituksen vaikutus kirjastonkäyttöön ja kertomakirjallisuuden lainaukseen. *BTJ Kirjastopalvelu*, Helsinki.
- Saarti, Jarmo (1996b). Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksen vaikutus kaunokirjallisuuden lainaukseen. *Informaatiotutkimus* 15 (4):115-127.
- Saarti, Jarmo (1997). Feeding with the spoon, or the effects of shelf classification of fiction on the loaning of fiction. *Information Services & Use* 17 (2-3):159-169.
- Saarti, Jarmo (1998). Kaunokirjallisuuden indeksointi ja kaunokirjallisuuden tesauksen kehittäminen. *Informaatiotutkimus* 17 (4):69-79.

- Saarti, Jarmo (1999). Fiction indexing and the development of fiction thesauri. *Journal of Librarianship and Information Science* 31 (2):85-92.
- Salo, Erkki (1989). Roma ohjekirja. Novelindex, Lempäälä.
- Salo, Sirpa (1995). Arvostelevan kirjaluettelon suhtautuminen kotimaiseen romanttiseen viihdekirjallisuuteen v. 1960-1988. Informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- Sapp, Gregg (1986). The levels of access: subject approaches to fiction. *RQ* 25 (4):488-497.
- Saracevic, Tefko (1984). Measuring the degree of agreement between searchers. In: *ASIS '84: Proceedings of the American Society for Information Science 47th annual meeting*. Vol. 21. Ed. Barbara Flood, Joanne Witiak and Thomas H. Hogan, s. 227-230. White Plains (NY), Knowledge Industry Publications.
- Schmitz-Esser, Winfried (1996). Language of General Communication and Concept Compatibility. Teoksessa: *Compatibility and Integration of Order Systems: Research Seminar Proceedings of the TIP/ISKO Meeting Warsaw, 13-15 September, 1995*. Wydawnictwo SBP, Warsaw. (Polish Librarians Association. Contributions and Materials, 6.) S. 11-22.
- Scott, Paul (1995). Wheels within wheels: genre fiction in public libraries. *APLIS* 8 (4):191-194. (Artikkeli saatu 14.9.1998 kokotekstitietokannasta osoitteesta: <http://www.ebscohost.com/cgi-bin/epwtop/key=1BiHRfp>.)
- Sear, Lyn & Jennings, Barbara (1991). Organizing fiction for use. In: *Managing fiction in libraries*. Edited by Margaret Kinnell. Library Association Publications, London.
- Segers, Rien T. (1985). Kirja ja lukija: johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen. Suomentanut: Lili Ahonen. SKS, Helsinki. (Tietolipas, 97.)
- Seines, Solveig (1997). Mediating Nordic poetry on the web. *Information Services & Use* 17 (2-3):147-150.
- Shannon, Claude E. & Weaver, Warren (1975). *The mathematical theory of communication*. 6th pr. The University of Illinois Press, Urbana.
- Shatford, Sara (1986). Analyzing the subject of a picture: a theoretical approach. *Cataloging & Classification Quarterly* 6 (3):39-62.
- Shusterman, Richard (1997). Taide, elämä ja estetiikka: pragmatistinen filosofia ja estetiikka. Suom. Vesa Mujunen. Gaudeamus, Helsinki.
- Silverman, David (1994). *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction*. Sage, London.
- Soergel, Dagobert (1985). *Organizing information: principles of data base and retrieval systems*. Academic Press, San Diego. (Library and information science series.)
- Soininen, Marjaana (1995). Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku. (Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja, A, 43.)
- Spiller, David (1980). The provision of fiction for public libraries. *Journal of Librarianship* 12 (4):238-266.
- Stevenson, Randall (1991). Postmodernism and contemporary fiction in Britain. In: *Postmodernism and contemporary fiction*. Ed. by Edmund J. Smyth. Batsford, London. S. 19-35.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. SAGE, London.
- Sulkunen, Pekka (1990). Ryhmähaastatteluiden analyysi. Teoksessa: *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Toim. K. Mäkelä. Gaudeamus, Helsinki. S. 264-285.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1998 (1998). 93 vsk. Tilastokeskus, Helsinki. (SVT. Suomen virallinen tilasto.)
- Suominen, Vesa (1983). Luokitus kirjastotyön metodina. *Kirjastotiede ja informatiikka* 2 (3):75-78.

- Suominen, Vesa (1997). Filling empty space: a treatise on semiotic structures in information retrieval, in documentation, and in related research. Oulun yliopisto, Oulu. (Acta universitatis Ouluensis, Humaniora, B 27.)
- Swift, D. F. & Winn, V. & Bramer, D. (1978). 'Aboutness' as a strategy for retrieval in the social sciences. *Aslib Proceedings* 30 (5):182-187.
- Symons, Julian (1986). *Murha! Murha!* Suomentanut Leena Tamminen. WSOY, Porvoo. (SaPo, 300.)
- Tallmo, Karl-Erik (1997). Fiktionens nya rum : om litteraturen i interaktivitetens tidevarv. *Human IT* (4):55-65.
- Tammi, Pekka (1992). *Kertova teksti: esseitä narratologiasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1989). *Suomalaisia nykykirjailijoita*. (4. laitos.) Tammi, Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1997). *Aikakausien vaihteessa*. Helsingin sanomat 4.10.1997:C2.
- Tietohuollon sanasto (1993). *Kirjastopalvelu*, Helsinki. (TSK: Tekniikan sanastokeskus, 20.)
- Tiivistelmien laatiminen ja käyttö (1978). Suomen standardisoimisliitto, Helsinki. (SFS, 3855.)
- Töttö, Pertti (1997). *Pirullinen positivismi: kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Kampus-kustannus, Jyväskylä. (JYY julkaisusarja, n:o 41.)
- Vainikkala, Erkki (1991). *Kertomisen ja lukemisen välivaiheet: implikoidun tekijän ja lukijan ambivalenssi*. Teoksessa: *Monikasvoinen subjekti: tutkielmia kaunokirjallisuuden subjekteista*. Toim. Juha Hyvärinen. (Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitoksen julkaisuja, Sarja A, 23.) Turun yliopisto, Turku. S. 83-103.
- Vainikkala, Erkki (1993). *Kertomuksen rakenne ja tulkinta*. Teoksessa Vainikkala, Erkki. *Oppinut taikina : kirjoituksia kirjallisuuden teoriasta, kielestä ja kulttuurista*. Jyväskylä : Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta. (Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisuja, n:o 30.) Ss. 217-241.
- Vainionpää, Marja-Leena (1974). *Kirjallisuustieteen perusteita*. WSOY, Porvoo.
- Varpio, Yrjö (1987). *Kirjailijahaastattelut kirjallisuudentutkimuksessa*. Teoksessa: *Kirjailijahaastattelut*. Toim. Ritva Haavikko ja Kaarina Sala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. (Tietolipas, 103.)
- Varto, Juha (1991). *Mitä hermeneutiikka on?* Teoksessa: *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. VAPK-kustannus, Helsinki. (Suomen estetiikan seuran vuosikirja, 6.)
- Wellek, René & Warren, Austin (1980). *Theory of literature*. (Rep.) Penguin, Harmondsworth.
- Vickery, Brian C. & Vickery Alina (1987). *Information science in theory and practise*. Butterworths, London.
- Williams, Raymond (1988). *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Alkuteos: *Marxism and Literature*, 1977. Suom. Mikko Lehtonen. Vastapaino, Jyväskylä.
- Wittgenstein, Ludwig (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. WSOY, Porvoo.
- Vuorinen, Jyrki (1997). *Taideos merkinä : johdatus semioottiseen taidekäsitteeseen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. (Tietolipas, 149.)
- YSA: yleinen suomalainen asiasanasto (1994). Vastaava toimittaja Eeva Kärki. Kirjastopalvelu, Helsinki.

Liitteet

LIITE 1. :Kirje kokeilun osallistujille - tehtävänanto ennen koetta.

Jarmo Saarti

Brahenkatu 3 B 13

70100 KUOPIO

20.1.1998

e-mail: jarmo.saarti@oulu.fi

puh: (040) 515 7973

Hyvä kokeiluun osallistuja,

Olet ilmoittautunut mukaan kokeiluun, jonka teen väitöskirjatutkimustani varten. Pyytäisin Sinua lukemaan seuraavat viisi romaania viimeistään viikkoon 11 mennessä.

- Dostojevski, F. M.: Kirjoituksia kellarista (Jyväskylä : Gummerus)
- Kauranen, Anja: Kultasuu (Porvoo : WSOY)
- Mustonen, Enni: Nostovara (Helsingissä : Otava)
- Paasilinna, Arto: Jäniksen vuosi (Espoo : Weilin + Göös.)
- Simenon, Georges: Mairret murhaajana (Helsingissä : Otava)

Kirjastossasi toimii kokeilun vastuuhenkilönä N.N. Häneltä saat kappaleen teoksista, jollet saa niitä muualta käsiisi.

Luettuasi teokset, ilmoitatko siitä edellä mainitulle vastuuhenkilölle. Kun kaikki kokeeseen osallistujat ovat lukeneet romaanit, niin järjestän tilaisuuden kirjastossasi, jossa pyydän Sinua ja muita kokeeseen osallistujia kuvailemaan lukemienne teosten sisällön. Tarkka paikka ja aika ilmoitetaan maaliskuun puolesa välissä. Koetilaisuus kestää noin kaksi tuntia ja siihen valmistautumiseen riittää se, että olet lukenut edellä mainitut teokset samalla tavoin, kuin normaalisti-kin luet romaaneja.

Jos Sinulla on jotakin kysyttävää, ota yhteyttä kirjastosi kokeiluvastaavaan tai allekirjoittaneeseen.

Kiitoksin,

Jarmo Saarti

LIITE 2. :Kirje kokeilun osallistujille - tehtävänanto koetilanteessa.

Jarmo Saarti
Brahenskatu 3 B 13
70100 KUOPIO 15.3.1998
e-mail: jarmo.saarti@oulu.fi
puh: (040) 515 7973

Hyvä kokeiluun osallistuja,

Kokeilun toisessa vaiheessa pyydän Teitä kutakin kuvailemaan lukemanne teokset ja täyttämään oheiset kolme kyselylomaketta. Täyttäkää lyhennelmälomakeet **ennen** asiasanoitusta. Käyttäkää asiasanoituksessa vain Kaunokin termejä (muistakaa myös Kaunokkiin kuulumattomat, mutta sen esipuheessa hyväksytyt termit).

Muistakaa, etten etsi ”oikeita” vastauksia, vaan Teidän vastauksianne.

Kussakin lomakkeessa on lisäohjeet niiden täyttämistä varten. Jos haluatte tarkentaa tai kysyä jotakin seikkaa, niin ottakaa yhteyttä, vastaan mielelläni. Taustatietolomakkeessa kysytään myös nimiänne yhteystietoineen, ne eivät tule julkisuuteen vaan ovat sitä varten, että voin ottaa teihin tarvittaessa yhteyttä aiheistoa analysoidessani.

Palauttakaa lomakkeet viimeistään maaliskuun loppuun mennessä yhdyshenkilöllenne **N.N.**, joka toimittaa ne allekirjoittaneelle.

Kiitoksin,

Jarmo Saarti

LIITE 4. :Taustatietolomake.**Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimus – taustatiedot****Nimi:****Puhelin:****Osoite:****Paikka ja päiväys:****1. Sukupuoli****mies nainen****2. Ikä****3. Koulutus****peruskoulu/kansakoulu
keskiaste/ammattikoulu
lukio
opistoaste
korkeakoulu/yliopisto****4. Ammatti****5. Montako kirjaa luet keskimäärin kuukaudessa⁹⁹****Montako niistä oli romaaneja****6. Minkä tyyppistä kirjallisuutta luet eniten****7. Nimeä kolme mielikirjailijaasi tai kolme mielikirjaasi****8. Kuinka usein käyt kirjastossa****useita kertoja viikossa
kerran viikossa
kerran kuukaudessa
6-11 kertaa vuodessa
harvemmin****5. Lisäkysymykset kirjastolaiselle:****a. Pääasiallinen työtehtäväsi kirjastossa****b. Kuinka kauan olet työskennellyt kirjastoalalla****c. Asiasanoitatko kaunokirjallisuutta****kyllä en
kuinka kauan:****d. Toimitko aikuisten neuvontatyössä****kyllä en
kuinka kauan:**

⁹⁹Kysymys on tarkoituksella muodostettu keskiarvokysymykseksi vaikka niiden vastaus-
ten tarkkuus on aina kyseenalainen. Jos koehenkilöiltä olisi kysytty, kuinka monta teosta
he lukivat edellisen kuukauden aikana, olisi tutkimukseen osallistuminen ja sen myötä
tapahtunut kokeilun romaanien lukeminen vääristänyt arvoa.

LIITE 5. :Tiivistelmälomake.

Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimus: Tiivistelmälomake

Teoksen nimi:

Oma nimesi:

Kuvaile lukemasi teos n. 50-80 sanalla. Täytä kullekin teokselle oma lomake **tekstaten**.

LIITE 6. :Asiasanoituslomake.**Kaunokirjallisuuden sisällönkuvailututkimus: Asiasanoituslomake**

Teoksen nimi:

Oma nimesi:

Kuvaile lukemasi teokset asiasanoilla. Täytä kullekin teokselle oma lomake **tekstaten**. Käytä teosten kuvailuun Kaunokirjallisuuden asiasanastosta löytyviä asiasanoja. Muista sanaston yleisohje nimien käytöstä - kaikkia erisnimiä (esim. Helsinki, Mauno Koivisto) sekä joitakin yleisnimiä voit käyttää asiasanoina. Ohjeet löytyvät sanaston esipuheesta tai kysy tarvitessasi neuvoa asiasanaston käytöstä.

LIITE 7. :Eniten käytettyjen asiasanojen taulukot.

Taulukoissa asiasanojen edessä olevat numerot tarkoittavat sanan suosituimmuutta kullakin koehenkilöryhmällä.

Liitetaulukko 1. Dostojevskin teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammatillisilla sekä asiakkailla.

Koehenkilöt ja asiasanat:			
Asiasanoja käyt- täneiden kuvaili- joiden lukumäärä:	Kaikki koehenkilöt	Kirjastoammatillaiset	Asiakkaat
17	1.yksinäisyys		
16	2.psykologiset romaanit 2.Venäjä		

12		1.psykologiset romaanit	
11		2.yksinäisyys	
10		3.Venäjä	
9	3.1800-luku		
8			
7	4.klassikot	4.1800-luku	
6	5.ahdistus 5.alemmuudentunne 5.eristäytyminen 5.itsetilitys 5.sivullisuus 5.virkamiehet		1.Venäjä 1.yksinäisyys
5	6.elämänfilosofia 6.ihmissuhteet 6.ihmisviha 6.köyhyys 6.moraali 6.poikkeava käyttäytyminen 6.prostituoidut	5.itsetilitys	2.klassikot
4	(useita)	6.alemmuudentunne 6.ihmissuhteet 6.prostituoidut 6.virkamiehet	3.eristäytyminen 3.köyhyys 3.psykologiset romaanit 3.sivullisuus
3	(useita)	(useita)	4.Dostojevski, F. M. 4.elämänfilosofia 4.filosofia 4.filosofiset romaanit 4.kaupungit 4.poikkeava käyttäytyminen

Liitetaulukko 2. Kaurasen teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla.

Koehenkilöt ja asiasanat:			
Asiasanoja käyt- täneiden kuvaili- joiden lukumäärä:	Kaikki koehenkilöt	Kirjastoammattilaiset	Asiakkaat
14	1.Helsinki 1.slangi		
13	2.nuoret		
12	3.nuoruus		
11			
10		1.nuoret	
9	4.ystävyys	2.Helsinki	
8	5.aikuistuminen 5.naiset	3.nuoruus 3.slangi	
7			
6	6.huumeet 6.kehitysromaanit 6.1970-luku	4.ystävyys	1.slangi
5	7.huumori 7.seksuaalinen käyttäytymi- nen 7.seksuaalisuus 7.Suomi 7.tytöt	5.aikuistuminen 5.naiset	2.Helsinki
4	(useita)	6.psykologiset romaanit 6.seksuaalisuus 6.Suomi 6.tytöt 6.1970-luku	3.huumori 3.nuoruus
3	(useita)	(useita)	4.aikuistuminen 4.arvot 4.feminismi 4.huumeet 4.kehitysromaanit 4.naiset 4.nuoret 4.seksuaalinen käyttäytymi- minen 4.ystävyys

Liitetaulukko 3. Mustosen teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla.

Koehenkilöt ja asiasanat:			
Asiasanoja käyt- täneiden kuvaili- joiden lukumäärä:	Kaikki koehenkilöt	Kirjastoammattilaiset	Asiakkaat
22	1.pankkiala		

15	2.yksinhuoltajat		
14			
13		1.pankkiala	
12	3.maaseutu 3.viihdekirjallisuus		
11	4.ihmissuhteet		
10		2.yksinhuoltajat	
9	5.arkielämä 5.pankkiryöstöt 5.Suomi	3.maaseutu 3.viihdekirjallisuus	1.pankkiala
8	6.avioero	4.Suomi	
7	7.1990-luku	5.arkielämä 5.ihmissuhteet	
6	8.lama 8.naiset 8.ryöstö	6.lama 6.1990-luku	
5	9.eronneet 9.lapset 9.pankit 9.rakkausromaanit	7.pankkiryöstöt	2.yksinhuoltajat
4	(useita)	(useita)	3.avioero 3.ihmissuhteet 3.lapset 3.pankkiryöstöt 3.ryöstö
3	(useita)	(useita)	4.kirkonkylät 4.Korpela, Anja 4.maaseutu 4.naapuruus 4.viihdekirjallisuus

Liitetaulukko 4. Paasilinnan teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla.

Koehenkilöt ja asiasanat:			
Asiasanoja käyt- täneiden kuvaili- joiden lukumäärä:	Kaikki koehenkilöt	Kirjastoammattilaiset	Asiakkaat
16	1.huumori		
15			
14	2.veijariromaanit		

11	3.luonto		
10	4.eläimet 4.jänis 4.Suomi	1.veijariromaanit	
9	5.vapaus	2.huumori	
8	6.toimittajat		
7	7.elämänmuutokset 7.vaellusromaanit		1.eläimet 1.huumori
6	8.seikkailu 8.1970-luku	3.elämänmuutokset 3.jänis 3.Suomi	2.luonto
5	9.pako 9.Vatanen, Kaarlo 9.yksilönvapaus	4.luonto 4.vaellusromaanit	3.vapaus
4	(useita)	5.toimittajat 5.vaihtoehtoinen elämänta- pa 5.vapaus 5.yksilönvapaus 5.1970-luku	4.jänis 4.pakeneminen 4.pako 4.seikkailu 4.Suomi 4.toimittajat 4.veijariromaanit 4.ystävyyys

Liitetaulukko 5. Simenonin teoksesta yhteisesti eniten käytetyt asiasanat kaikilla vastaajilla, kirjastoammattilaisilla sekä asiakkailla.

Koehenkilöt ja asiasanat:			
Asiasanoja käyt- täneiden kuvaili- joiden lukumäärä:	Kaikki koehenkilöt	Kirjastoammattilaiset	Asiakkaat
19	1.murha		

15	2.salapoliisikirjallisuus		
14	3.rikoskirjallisuus		

10	4.Maigret 4.poliisit 4.rikokset	1.rikoskirjallisuus	1.murha
9	5.Belgia	2.murha	
8			2.salapoliisikirjallisuus
7	6.jännityskirjallisuus 6.ravintolat 6.vakoilu	3.salapoliisikirjallisuus	
6	6.Liége 6.murhaajat 6.rikolliset		
5	7.dekkarit 7.nuoret 7.poliisikirjallisuus	4.Belgia 4.Maigret 4.poliisit 4.rikokset	3.Maigret 3.poliisit 3.rikokset
4	(useita)	5.Liége 5.pikkukaupungit 5.ravintolat	4.Belgia 4.dekkarit 4.jännityskirjallisuus 4.murhaajat 4.rikolliset 4.rikoskirjallisuus 4.vakoilu

LIITE 8. :Esimerkkejä teosten tiivistelmien analysoinnista.

Seuraavassa esimerkkejä teosten tiivistelmien analysoinneista. Elementit on erotettu toisistaan seuraavilla lyhenteillä:

SK = teoksen sisällönkuvaus

RK = teoksen rakenteen kuvaus

LK = lukukokemus

HJ = teoksen sijoittaminen historialliseen jatkumoon

VT = viittaukset tekijään

TA = teoksen arvottaminen

<i>Simenon (kirjastoammattilainen, nainen, 59 v.):</i>	
Teoksen pääosissa	RK
2 nuorukaista,	SK
tuntematon ulkomaalainen,	SK
kapakan	SK
tanssija ja	SK
tarjoilija.	SK
Juonena kirjassa on	RK
murha ja sen selvittely.	SK
Kuvioon astuu	RK
salaperäinen mies	SK
joka osoittautuukin	SK
etsiväksi ja	SK
ratkaisee murhan	SK
lopulta.	RK
Simenonin kirjoissa	VT
on luonteenomaista tarkka ympäristönkuvaus ja	RK
etsivä Maigret	SK
on hyvin sympaattinen persoona.	TA
Simenonin kirjoissa	VT
tapahtuvat murhat	SK
eivät näytä niin karneilta teoilta kuin ne todellisuudessa ovat.	LK

<i>Kauranen (asiakas, nainen, 46 v.):</i>	
Kirja on tyypillinen 80-luvun Anja Kauraselle.	VT
Siihen aikaan se hätkähdytti,	LK
mutta oli myös Sonja O:n tapainen, jopa sitä toistava.	VT
Kirjassa naiset tekevät sitä mitä miehet ovat tehneet läpi elokuvan ja kirjallisuuden historian;	HJ
ryyppäävät ja rälläävät.	SK
Kirjan aihepiiri on todellakin juuri siihen aikaan sidottu, eikä varmaankaan kiinnosta ketään	TA
150 vuoden kuluttua,	
kuten esim. Dostojevski.	HJ
Kaurasen	VT
kieli	RK
on läikähdyttävää,	TA
mutta sujuvaa ja ilmeikästä.	TA
Sopii kirjaan, jossa naiset seikkailevat kuten cowboyt läänkkäreissä.	SK